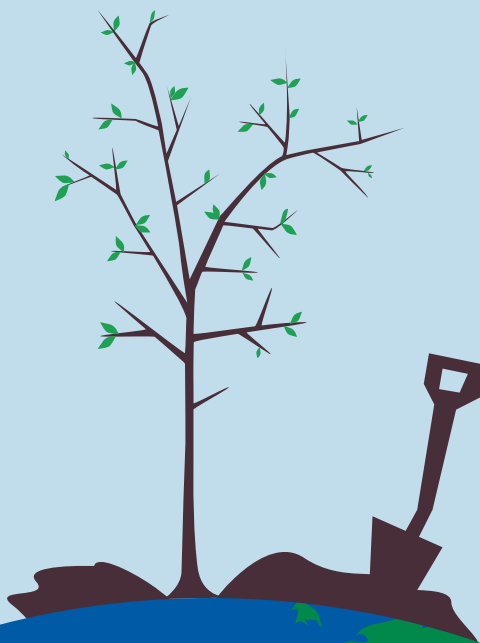

[SoPhi]

Risto Ikonen

Yrittäjyyskasvatus

kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä

Yrittäjyyskasvatus

Risto Ikonen

Yrittäjyyskasvatus

Kansalaisen taloudellista
autonomiaa etsimässä

SoPhi 102

minerva
MINERVA KUSTANNUS OY
Helsinki | Jyväskylä

SoPhi 102

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Kustantaja ja myynti:
Minerva Kustannus Oy
Puistokatu 3 B 18, 00140 Helsinki
Viitaniementie 13, 40720 Jyväskylä
kustannus@minervakustannus.fi

© Kirjoittaja

Kansi Raisa Huittinen
Taitto Kalevi Nurmela

ISBN 952-5591-82-4

Paino:
Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2006

SISÄLLYS

Johdanto	7
1. Yrittäjyyskasvatus Suomessa 1980-luvulta vuoteen 2004....	11
2. Diskussin kritiikki.....	31
3. Kontekstointi: aktiivinen kansalainen ja yrittäjyys.....	59
4. Kansalainen ja taloudellinen toimeliaisuus.....	87
5. Yrittäjyyskasvatuksen sovelluksia	103
6. Tutkimus ja yrittäjyyskasvatus.....	133
Loppusanat.....	157
Viitteet.....	162
Käytetyt lyhenteet	168
Lähdeluettelo.....	169
Liite 1: Työllisyyden vaihtelu ja yrittäjyyskasvatus	178
Liite 2: Yrittäjyyskasvatusta käsittelevät kirjoitukset englanninkielisissä tiedejulkaisuissa	180

Johdanto

Tämä kirja johdattaa lukijan yrittäjäyyskasvatuksen keskeisimpien kysymysten ääreen: Mitä on yrittäjäyyskasvatus? Miksi siitä pidetään nyt niin paljon meteliä? Millaista on hyvä yrittäjäyyskasvatus ja millä keinoin siihen voi pyrkiä? - Päätargetoituus on edistää itsenäistä ja kyseenalaistavaa ajattelua, ei niinkään esitellä faktoja. Siksi kirjan sivuilta on turha hakea kysymyksiin lopullisia vastauksia. Ei nimittäin ole absoluuttisen ”hyvää” tai ”oikeaa” kasvatusta, sillä kriteerit vaihtelevat eri kulttuureissa ja eri aikakausina.

Itse asiassa voi väittää, että tietyn kulttuuriyhteisön keskeisimmät piirteet kiteytyvät juuri ‘hyvän kasvatuksen’ tunnusmerkistöön. Se avulla kasvatus voitiin erottaa paheksuttavista tai kerrassaan kielletyistä vaikuttamismuodoista, kuten aivopesusta tai väkivallasta. Hyvän kasvatuksen kriteerit kiinnittyvät kulttuurin keskeisimpiin arvoihin, minkä tähden ne näyttäytyvät muuttumattomilta, lähes ikuisilta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö noita kriteereitä voisi aika ajoin tarkistaa. Historia osoittaa, että kasvatuskäytänteissä ja -käsityksissä tapahtuu muutoksia, ja erityisen paljon näitä muutoksia tapahtuu henkisten tai aineellisten murroskausien yhteydessä.

Hyvän kasvatuksen tunnusmerkit määrittävät yhteisön kulttuurikehityksen myötä, jolloin määrittäjinä ovat yhteisön jäsenet. Tällaisista määrittely-yrityksistä on kasvatustiedekin alkunsa saanut joskus 1700-luvun alkupuolella. Samoihin aikoihin Euroopassa alkoi yleistyä ajattelutapa, jonka mukaan traditio oli pikemminkin vankila kuin turvapaikka. Tästä kehkeytyi valistuksen nimellä tunnettu uudistusliike. Virheellisten käsitysten, taikauskon ja vahingollisten tapojen pimeyttä tahdottiin järjen valolla vähentää. Kriittinen tarkastelu ulottui koskemaan mitä moninaisimpia elämäntapoja, jopa uskontoa ja yhteiskuntajärjestystä. Valon ystävälle ei ollut tapaa, uskomusta tai asiantilaa, jota ei olisi voinut asettaa terveen järjen koeteltavaksi. (Ks. Ikonen 1997, 80-91.)

Lähes rajaton luottamus järjen voimaan kohotti myös kasvatuksen merkitystä. Kuinkas muuten, sillä todistaahan koko ihmiskunnan historia, kuinka kasvatuksen käytänteet ja sisällöt ovat aikojen saatossa muuttuneet. Vallitsevien käytäntöjen arvostelusta löytyy todisteita kaikilta aikakausilta. Kuitenkin vasta valistuksen vuosisadalla uudistusmieli pääsi kunnolla valloilleen. Samalla kulttuurin ja kasvatuksen välinen suhde alettiin nähdä uudessa valossa. Kasvatuksen päätehtävä ei enää ollut mukauttaa kasvatettava kulttuuriyhteisön jäseneksi. Päinvastoin, kasvatuksen avulla haluttiin vaikuttaa siihen, mihin suuntaan ja miten kulttuuriyhteisö jatkossa kehittyisi.

Juuri tässä kiteytyy valistusaatteen kuningasidea: ihmiset voivat tietoisesti pyrkiä kohden parempaa maailmaa. Jos aikaisemmin taudit, sodat ja katovuodet nähtiin sallimuksen tekoina, nyt niiden katsottiin olevan ainakin osittain ihmisten omaa aikaansaannosta. Siksi oli tehtävä työtä tietämättömyyden poistamiseksi, oli tuotava valoa pimeyteen.

Ei siis ihme, että 1700-luvulla kasvatusta otettiin tietoisesti kulttuurisuunnittelun työkaluksi. Tämä loi tilaa paitsi hyvinkin utooppisille kasvatusta ja opetuskokeiluille myös tieteelliselle kasvatuskysymysten tarkastelulle. Aikaa myöten 'hyvän kasvatuksen' määrittäminen siirtyi yhä enemmän poliittisen päätöksenteon tehtäväksi. Kansanvaltaisessa valtioyhteisössä hyvän kasvatuksen periaatteet on kirjattu lakiteksteihin, opetussuunnitelmiin ja näitä koskeviin virallisiin ohjeistuksiin.

Kasvatustiede ei pysty tarjoamaan toimintareseptejä (Hilpelä 2002, ks. myös Ikonen 2000a, 2000b). Tieteenalan tuntemus antaa kuitenkin valmiuden muotoilla itsenäisesti hyvää kasvatusta koskevia mielipiteitä ja näin osallistua kasvatusta koskevaan keskusteluun. Jotta tämä olisi mahdollista, kasvatustieteen osaajan on kyettävä kokoamaan johonkin aihepiiriin liittyvää tietoa, jäsentämään tiedoista eheä kokonaisuus ja esittämään sen pohjalta oma perusteltu kantansa. Samassa hengessä tämä johdantoteos esittää yhden mahdollisen tavan ymmärtää ilmiötä nimeltä yrittäjäyyskasvatusta, yhden mahdollisen tavan määrittellä termi 'yrittäjäyyskasvatusta'.

Käsillä olevan teoksen lähtökohtana ja innoittajana ovat olleet yrittäjäyyskasvatusta ensimmäisen aallon yhteydessä tuotetut suomenkieliset kirjoitukset. Ensimmäinen aalto käynnistyi joskus 1990-luvun alkupuolella ulottuen aina vuoden 2004 tienoille, jolloin yleissivistävän koulun opetussuunnitelmissa kansalaisuuden ja yrittäjäyden ideat yhdistettiin samaksi aihepiiriksi.

Yrittäjyyskasvatuksen avainkysymyksiä tarkastellaan kolmessa eri vaiheessa. Teoksen alussa luodaan arvioiva katsaus yrittäjyyskasvatuksen ensimmäiselle aallolle ominaisiin käsityksiin. Seuraavaksi teemasta rakennetaan vaihtoehtoinen muunnelma, jossa yksilön ja yhteisön intressit koetetaan sovittaa toisiinsa. Lopuksi annetaan alustava hahmotelma siitä, miten uusi muunnelma voisi näkyä yrittäjyyskasvatuksen käytännön sovellutuksissa ja tutkimuksessa.

Johdantoteoksen tarkoitus on antaa kokonaiskuva tarkasteltavasta aihekokonaisuudesta. Kattavuuden periaate pakottaa tarkastelemaan osaa alateemoista varsin pintapuolisesti. Joitakin potentiaalisesti tärkeitä asioita, kuten yrittäjyyskasvatuksen ilmenemismuodot muualla maailmassa, on taas jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Ratkaisua voi perustella kulttuurien ainutlaatuisuudella: kuten kansalaiskasvatuksen ylipäätään myös yrittäjyyskasvatuksen täytyy rakentua paikallisten olosuhteiden mukaiseksi. Mutta tämä ei ole ainoa syy.

Kasvatustieteen sisällä vertailevalla kasvatuksen tutkimuksella on oma erityistehtävänsä. Toisin kuin esimerkiksi luonnontieteissä, rajoja ei ylitetä vain sen tähden, että näin haluttaisiin päästä osalliseksi muualla maailmassa tuotetusta tieteellisestä tiedosta. Vähintään yhtä tärkeää on se, että selvitetäessä tietyn kasvatuskysymyksen ratkaisuyrityksiä muissa kulttuureissa samalla voidaan entistä paremmin reflektoida omia käytänteitämme. Vertaileva kasvatustiede tarjoaa peilin, johon katsomalla oman toimintamme sokeat pisteet tulevat näkyviksi.

Tässä teoksessa on omille käsityksillemme ja käytänteillemme haettu vertailukohtaa kulttuurista, joka poikkeaa omastamme ei maantieteellisen vaan ajallisen etäisyyden osalta. Historiallisesta tutkimusotteesta poiketen teos ei yritä rekonstruoida mennyttä aikaa. Sen sijaan menneiltä ajoilta periytyvää aineistoa on hyödynnetty yritettäessä saada tolkkua tiettyyn ajankohtaiseen tutkimuskysymykseen, nimittäin siihen, mitä oikeastaan pitäisi yrittäjyyskasvatuksella ymmärtää. Pääpaino on siten nykypäivässä, ei menneisytydessä. Vertailukohdan valintaa koskeva ratkaisu on jokseenkin omalaatuinen mutta ilmeisen toimiva.¹

Tämä kirja sai alkunsa työvoimapolitiittisesta sattumasta. Kasvatustieteen laitoksella vuoden viransijaisuutta hoitava yliassistentti sai tehtäväkseen vetää yrittäjyyskasvatuksen seminaarin. Kasvatusfilosofia ja kasvatushistoria eivät olleet paras lähtökohta tehtävän toteuttamiseen, varsinkin kun alan kirjallisuudessa käsitteet tahtoivat jäädä epäselviksi ja aiheeseen liittyviä

eettisiä kysymyksiä tarkasteltiin vain satunnaisesti. Oli pakko syventyä aiheeseen tavanomaista perusteellisemmin. Lueskelu vaihtui tutkimustyöksi, jonka keskeiset löydökset on kirjattu tähän yleisesitykseen. Toivon mukaan käsillä oleva teos houkuttelee tarkastelemaan tuttuja asioita uusista näkökulmista. Yhtä toivottavaa on, että teos antaisi kipinän muuttaa vallitsevia toimintatapoja. Muutos on välttämätön, sillä tarvitsemme pian ihmisiä, jotka pystyvät ratkaisemaan ei vain omia vaan myös perinnöksi saamiaan ongelmia.

1.

Yrittäjyyskasvatus Suomessa 1980-luvulta vuoteen 2004

Yrittäjyyskasvatus ja politiikka

Kaikki ne, jotka jollakin tapaa ovat mukana toteuttamassa julkista rahoitusta nauttivaa koulutusta, ovat väistämättä joutuneet tekemisiin myös yrittäjyyskasvatuksen kanssa. Yleissivistävän koulutuksen osalta yrittäjyyden aihepiiri kirjattiin opetussuunnitelmiin 1990-luvun puolivälissä, ammattikouluissa jo tätä aiemmin. Vuosituhannen jälkeen vahvistetuissa opetussuunnitelman perusteissa yrittäjyyskasvatus säilytti edelleen asemansa. (POPS 1994, 38-39; 2004, 40-41; LOPS 2003, 24-25.) Oppilaitosten ja opettajien täytyi näin entistä tietoisemmin huomioida yrittäjyys omassa toiminnassaan.

Teeman merkitys esivallalle käy selvästi ilmi vaikutusvaltaisimman päätöksentekojen linjapapereista. Kesäkuun 24. päivä 2003 vahvistettuun Vanhasen hallituksen ohjelmaan (HO 2003) liitettiin erityinen strategiaasiakirja, jossa esitellään tiivistetysti neljä seuraavan hallituskauden keskeistä toimenpidekokonaisuutta. Ne oli nimetty työllisyyden, tietoyhteiskunnan, kansalaisvaikuttamisen ja yrittäjyyden politiikkaohjelmiksi.

Avainasemaan nousee yrittäjyyden politiikkaohjelma. Ilman sitä kolmen muun ohjelman toteuttaminen olisi vaikeaa ellei suorastaan mahdotonta. Vastaavasti muut ohjelmat joko tukivat yrittäjyyden politiikkaohjelman läpivientä (tietoyhteiskuntaohjelma) tai niiden onnistunut täytäntöönpano

edellytti menestyksellistä yrittäjyysohjelman toteuttamista (kansalaisvaikuttamisen ja työllisyyden politiikkaohjelmat).

Jo hallitusohjelman tunnuslauseeksi valittu ”Työllä, yrittämisellä ja yhteisvastuulla uuteen nousuun” kertoo, miten tärkeänä yrittäjyyden teemaa pidettiin. Ohjelman esipuheessa todetaan että 2000-luvun hyvinvointiyhteiskunnassa korostuu osaaminen, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, alueellinen tasapaino sekä *työhön ja yrittämiseen kannustaminen*. (HO 2003, 1; kursivointi lisätty.) Koulutusta koskevassa osiossa yrittäjyyttä luvataan edistää ”koulutuksen eri aloilla” (HO 2003, 23). Lisäksi hallitus aikoi selvittää, ”miten voidaan kannustaa yrittäjäuralle ryhtymistä, edistää aloitus- ja kasvuvaiheessa olevien pienten ja keskisuurten yritysten toimintaa ja laajentumista sekä naisyrittäjyyttä”. (HO 2003, 53.)

Hallitusohjelmaan liittyvä yrittäjyyden politiikkaohjelma hyväksyttiin 25. syyskuuta 2003 pidetyssä valtioneuvoston täysistunnossa. Ohjelman keskeinen tavoite oli varmistaa yritysten toimintaympäristön vakaa ja ennustetta kehitys, jotta Suomi nousisi ”yrittäjyyden toimintaedellytyksien osalta Euroopan kärkimaiden joukkoon”. Toisaalta haluttiin kasvattaa yritysten ja yrittäjien merkitystä taloudellisen kasvun ja työllisyyden luojina ”takaamalla markkinatalouden toimivuus”. (Yrittäjyyden politiikkaohjelma 2003, 1.)

Yrittäjyyden politiikkaohjelma jakautui viiteen osa-alueeseen, joista ensimmäisenä mainittiin yrittäjyyskasvatus ja yritysneuvonta. Toinen osa-alue sisälsi yritysten perustamiseen, kasvuun ja kansainvälistymiseen liittyvät kysymykset, kolmas yritystoiminnan verot ja maksut, neljäs alueiden yrittäjyyden ja viides yrityksiä koskevat säädökset ja markkinoiden toiminta. Kärkipaikka oli siis annettu ihmisten tietoihin, asenteisiin ja toimintavalmiuksiin vaikuttamiselle. Erikseen vielä todetaan, että ”yrittäjyyden ja yritys pohjan vahvistaminen kattaa koko koulujärjestelmän”. (Yrittäjyyden politiikkaohjelma 2003, 3.)

Koululaitos sai näin tehtäväkseen edistää yrittäjyyttä Suomessa. Yrittäjyydelle luo taas pohjaa yrittäjyyskasvatus ja koulujärjestelmän yleinen yrittäjämäyönteisyys. Opetusministeriön laatiman kehittämissuunnitelman mukaan hanketta aiottiin tukea lisäämällä koulutuksen ja työelämän välistä vuorovaikutusta, parantamalla opettajien ja opinto-ohjaajien tietoja yrittäjyydestä sekä kehittämällä opetussisältöjä ja -menetelmiä. (Kesu 2003, 15.) Tehtävä oli annettu. Epäselväksi kuitenkin jäi, miten se pitäisi toteuttaa.

Yrittäjyyden edistämisessä Suomen hallitus noudattaa EU:n omaksumaa linjaa. Euroopan unionin komission julkaisemassa yrittäjyyden vihreässä kirjassa todetaan:

”Euroopan on tuettava tehokkaimmin yrittäjyyspyrkimyksiä. Eurooppa tarvitsee lisää uusia ja menestyviä yrityksiä, jotka haluavat hyötyä markkinoiden avautumisesta ja ryhtyä luoviin ja innovatiivisiin liiketoimiin laajemmassa mittakaavassa.” (Vihreä kirja 2003, 5.)

On selvää, että yrittäjyyden edistäminen pyrkii lisäämään unionin taloudellista kilpailukykyä muihin kaupan suurvaltoihin, lähinnä USA:han ja Japaniin nähden. Tämä tavoite on kirjattu Lissabonissa vuonna 2000 laadittuun Eurooppa-neuvoston strategiaan. Sen mukaan Euroopan on oltava vuoteen 2010 mennessä ”maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin tietoon perustuva talous” (EU 2000). Ja koska päämääränä on nousta maailmankaupan kärkisijalle, on selvää, että eniten toiveita ja odotuksia asetetaan kasvuhaluiseen ja globaalimarkkinoille pyrkivään yrittämiseen.

Yrittäjyyskasvatuksen tulo koulutusjärjestelmään

Vaikka Vanhasen hallituksen ohjelma noudattaakin aiemmin laadittua Euroopan unionin strategiaa, yrittäjyyskasvatus sinänsä ei ole tuontitavaraa. Suomessa yrittäjyyden merkitystä oli korostettu jo reilun parinkymmenen vuoden ajan, siis paljon ennen unioniin liittymistä. Lähestymistapa tosin muuttui 1990-luvulle tultaessa. Tai paremminkin, vaikka ratkaisu – yrittäjyyden kehittäminen – säilyikin samana, vuosikymmenen vaihteessa muuttui itse ongelma perin toisenlaiseksi (ks. Liite 1). Yrittäjyyskasvatus tuli osaksi suomalaista koulukeskustelua 1980-luvulla, keskellä nousukautta². Mitä ilmeisimmin tarkoitus oli varmistaa, että kansantalous kehittyisi jatkossakin myönteiseen suuntaan. Ammatillista koulutusta koskevassa sivistysvaliokunnan mietinnössä vuodelta 1986 todetaan, että koulutuksen tulee ”perehdyttää opiskelijat yrittäjyyteen, yritystoimintaan ja paikallisiin olosuhteisiin”. Valtakunnallisiin opetussuunnitelman perusteisiin yrittäjyyden edistäminen ei kuitenkaan vielä päässyt. (Ristimäki 2001, 7.) Sen sijaan vuonna 1987 annetussa laissa ammatillisesta koulutuksesta mainitaan yhtenä tavoitteena opiskelijoiden perehdyttäminen yrittäjyyteen (Leskinen 2000, 16).

Taloudellisen aloitteellisuuden edistämiseksi tarkoitetut toimenpiteet kuvastavat mainiosti 1980-luvun yrittäjämysteistä ilmapiiriä. Tuon ajan mediajulkisuuden valtavirta nosti toimeliaan ihmisen esikuvaksi pörssi-keinottelijan, jonka käsittämättömän suuret voitot hyväksyttiin, sillä virtaviivaistihan hän tehottomia talousrakenteita. Elettiin yksityisen yritteliäisyyden uutta tulemistä. Kansakunnalle esiteltiin ihmisiä, jotka olivat osaamisellaan kohonneet vaatimattomista oloista raharikkaiden joukkoon. Menestys ei vaatinut muuta kuin lujaa tahtoa, kylmää harkintaa, varmoja otteita ja rohkeaa riskinottoa.

1980-luvun euforinen talouskasvu osoittautui lopulta lainarahalla rakennetuksi. Ennen näkemätön nousukausi kääntyi vielä nopeammaksi talouden romahdukseksi. Tätä kiihdytti Suomen hallituksen ja Suomen Pankin harjoittama eriskummallinen finanssipolitiikka. Työttömyysluvut ponnahtivat ennätyslukemiin. Aikaa myöten kävi ilmi, ettei kyseessä ollut tilapäinen suhdanneheilahdus vaan todellinen, pysyvä ja kaikkea muuta kuin ”hallittu” rakennemuutos. Alhaisen koulutustason työttömillä ei ollut enää paluuta työelämään (Rinne & Kivirauma 2003).

Työttömyyden kulut rasittivat huomattavasti valtiontaloutta. Muuttuneesta tilanteesta huolimatta esivalta piti edelleen tärkeänä edistää yrittäjyyttä. Tavoite ei kuitenkaan ollut entisensä. Enää ei kuviteltu, että yrittäjähengeä lietsomalla voitaisiin rakentaa globaalitalouden suur-Suomea. Nyt päätehtävä oli pienentää työttömien lähes puolimiljoonaista joukkoa. (Ks. Leskinen 2000, 8-9.) Samaan päämäärään näyttäisi tähtäävän myös Vanhasen hallituksen ohjelma. Uutta yrittäjyyttä luomalla toivottiin voitavan hankkia taloudellista liikkumavaraa, jonka turvin voitaisiin säilyttää edes osia nopeasti rapautuvasta hyvinvointivaltiosta.

1990-luvun alkupuolella yrittäjyyskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa siirryttiin uuteen vaiheeseen. Yritteliäisyyden edistämistä ei enää nähty vain ammatillisen koulutuksen tehtäväksi. Sen piti koskea kaikkia kouluasteita. Keväällä 1992 asetettiin Yrittäjyysneuvottelukunta, jonka tehtävä oli sovittaa yrittäjyys osaksi opetussuunnitelman perusteita. Lisäksi sen oli organisoitava aiheeseen liittyvää opettajien täydennyskoulutusta, käynnistää pilottiprojekteja, tuottaa yrittäjyyteen ja yrittäjäkasvatukseen liittyvää oppimateriaalia, järjestää aihetta käsitteleviä seminaareja ja luoda yhteistyöverkostoja. (Koiranen & Peltonen 1995, 115.)

Vuonna 1994 aloitti toimintansa yrittäjyyskoulutustoimikunta, jonka piti avustaa opetushallitusta yrittäjyyskoulutuksen edistämisessä. (Koiranen &

Peltonen 1995, 116.) Syksyllä 1995 otettiin käyttöön uudet peruskoulun ja lukion opetussuunnitelman perusteet, joihin yrittäjyys sisältyi omana aihekokonaisuutenaan. Yrittäjyys oli sisällytetty myös ammatillisen kouluasteen ja ammatillisen opistoasteen opetussuunnitelmaan. Yliopiston puolella yrittäjyydestä on ensimmäinen maininta vuonna 1996 julkaistussa, yliopistojen ja opetusministeriön yhdessä laatimassa oppaassa. (Leskinen 2000, 13-16; Ristimäki 2001, 7.)

Opetussuunnitelmatyön ohessa alkoi kokeilu. Opetushallituksen ensimmäinen yleissivistävän koulutuksen puolella toteutettava yrittäjyyskasvatusprojekti käynnistyi syksyllä 1993 ja päättyi keväällä 1995 (Ojala & Pihkala 1994; Ristimäki 2001, 7; Luukkainen & Wuorinen 2002, 168). Ennen vuosituhannen vaihdetta yrittäjyyskasvatusprojekteja järjestivät niin yksittäiset koulut kuin useamman koulun yhteenliittymätkin (esim. Ristimäki 1998a, 1999a).

Samalla aloitettiin opettajien sisäänajo uuteen aihepiiriin. Täydennyskoulutuskeskukset järjestivät opettajille suunnattuja yrittäjyysaiheisia opintoja, joista osa oli yliopistotasoisia. Myös yritystoiminnan simulointiin soveltuvaa harjoitusyritysverkostoa alettiin kehittää. (Koiranen & Peltonen 1995, 116.)

Vaikka ensimmäiset merkit yrittäjyyden sijoittumisesta suomalaisen koulutusjärjestelmän osaksi on nähtävissä jo 1980-luvun loppupuolella, yrittäjyyskasvatuksen alkukohta on jokseenkin 1990-luvun puolivälin tienoilla. Tämä yrittäjyyskasvatuksen ensimmäinen vaihe jatkui vuoteen 2003, jolloin lukion opetussuunnitelman perusteissa yrittäjyyskasvatus yhdistettiin samaksi aihekokonaisuudeksi aktiivisen kansalaisuuden kanssa.

Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäinen aalto³

Käytännön kokeilujen ja täydennyskoulutuksen rinnalla alkoi ilmestyä yrittäjyyskasvatuksen tematiikkaa käsittelevää kirjallisuutta ja sittemmin myös tieteellisiä tutkimuksia.

Koulujen opetussuunnitelmiin yrittäjyyskasvatus sijoittui virallisesti 1990-luvun puolivälissä. Samoihin aikoihin Matti Koiranen ja Matti Peltonen kokosivat teoksen *Yrittäjyyskasvatus. Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta* (1995)⁴. Mainittakoon, että jo ennen Koirasen ja Peltosen teosta yrittäjyyskasvatusta oli ehtinyt käsitellä Ulla Suojanen vuonna 1994

ilmestyneessä raportissaan (Suojanen 1994). Muista ensimmäisen aallon kirjoittajista poiketen hän tarkasteli yrittäjyyskasvatusta kuluttajakasvatuksen näkökulmasta. Raportissa nämä kaksi kasvatuksen osa-aluetta jäivät kuitenkin vielä toisistaan irrallisiksi ja yrittäjyyskasvatuksen osuus perin vähäiseksi.

Koiranen ja Paltonen määrittelevät yrittäjyyden ihmisen tai ihmisryhmän osoittamaksi uutteruudeksi ja luovuudeksi, joka ei näy vain taloudellisena vaan ylipäättään kaikenlaisena toimeliaisuutena. Yrittäjyys on tärkeää, sillä työtä, hyödykkeitä ja palveluja luomalla se parantaa elintasoja. Kirjoittajien mielestä yrittäjyys on uutta luova voima, joka synnyttää ja jalostaa niin yksilön kuin yhteiskunnan hyvinvointia. Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on tehdä ”koulutuksen ja muilla oppimisen keinoilla yrittäjyydestä osa oppilaiden elämää” (mt, 10).

Teoksessa noudatetaan Matti Peltosen 1980-luvulla esittämää jakoa ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen. Edellisellä hän tarkoittaa toimimista itsenäisenä yrittäjänä, jälkimmäisellä taas yrittäjämäistä toimintaa toisen palveluksessa. (Peltonen 1986, 10.) Koiranen ja Peltonen ottavat yrittäjyyskasvatuksen lähtökohdaksi sisäisen yrittäjyyden edistämisen, jolla he tarkoittavat oppijoiden ”tiedollista, taidollista ja asenteellista kehittymistä yritteliäiksi ja itseohjautuvan aktiivisiksi toimijoiksi” (Koiranen & Peltonen 1995, 37).

Kirjan mielenkiintoisinta antia on sen toinen luku, jossa esitellään yrittäjyydelle annettuja merkityksiä selvittäneen tutkimuksen tuloksia. Siinä ei kuitenkaan mennä arkikielen pintarakennetta syvemmälle ja itse yrittäjyyden käsite jää käytännössä määrittelemättä. Kokonaisuutena teos on jokseenkin hajanainen, ja voi epäillä, onko siitä ollut mainittavaa hyötyä niille opettajille, jotka olisivat halunneet saada aiheeseen lisävalaistusta. Pääosa teoksen relevantista lähdekirjallisuudesta käsittelee liikkeenjohdon, yritystoiminnan kehittämisen ja yrittäjäkoulutuksen kysymyksiä.

Koirasen ja Peltosen teos oli tarkoitettu yrittäjyyskasvatuksen opas- ja virikekirjaseksi. Tähän ryhmään on luettava myös vuonna 2002 ilmestynyt teos *Yrittävä elämänsenne*, jonka ovat kirjoittaneet Olli Luukkainen ja Jarkko Wuorinen. Siinä luodaan katsaus paitsi yrittäjyyskasvatukseen myös yrittäjyyden olemukseen. Kirjoittajien mukaan yrittäjyyskasvatus on ”sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden, yrittäjämäisen käyttäytymisen kehittämistä ja edistämistä sekä yksilöissä että organisaatioissa”. Tärkeimpänä he pitävät sisäisen yrittäjyyden kehittämistä. (Luukkainen & Wuorinen 2002, 9.)

Kirjassa korostetaan asennemuutoksen tärkeyttä. Sen tarvetta perustellaan toimintaympäristön muutoksella, minkä selvin merkki on yhteiskunnan holhoavan otteen kirpoaminen. Siksi yksilö on nyt entistä enemmän vastuussa omasta elämästään. (Luukkainen & Wuorinen 2002, 81.) Koirasen ja Peltosen tapaan yrittäjyys esitellään uutta luovana voimana, jonka tarkoituksena on muuttaa vallitseva tilanne. Yrittäjyyden puute on pahasta, sillä se ”johtaa joko siipeilyyn muiden rinnalla tai lässähtämiseen” (mt, 204).

Luukkaisen ja Wuorisen mukaan yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt on sovittava eri kouluasteille sopiviksi. Esi- ja alkuopetuksen päätaavoite on yritteliäisyys (so. sisäinen yrittäjyys), jonka ominaispiirteet ovat luovuus, rohkeus, oma-aloitteisuus, avoimuus, yhteistyökyky, vastuuntunto ja pitkäjänteisyys. Lisäksi lapsen on osattava arvostaa itseään ja hänen on tultava toimeen muiden kanssa. Perusasteella jatketaan oppijan sisäisen yrittäjyyden vahvistamista. Alemmilla luokilla tarkastelun kohteena ovat mm. työnteon merkitys yhteiskunnalle, työnteon ja rahan välinen yhteys sekä perheen ja kunnan rahantarve, ylemmillä taas yhteiskunnan toiminnan lainalaisuudet, talouselämä osana yhteiskuntaa, yrittäjyyden merkitys, julkinen sektori ja palvelualat, kotiseudun talousalueen analyysi ja kansainvälistyvä työelämä. Erityisesti korostetaan yksilön oman aktiivisuuden ja asenteen merkitystä yritystoiminnassa. Lukio-opetuksessa painotetaan oman työn merkitystä ja esitetään ulkoinen yrittäjyys yhtenä työllistymisväylänä. Koulutukseen sisällytetään yrittäjyysvalmiuksia lisääviä kursseja. Ammatillisessa koulutuksessa ja aikuiskoulutuksessa painotetaan valmiuksia, joita menestyvä yksilö ja yrittäjä tarvitsee, mutta joista on hyötyä myös toimittaessa muiden palveluksessa. Sisäisen yrittäjyyden rinnalla aletaan harjoitella myös varsinaiseen yritystoimintaan liittyviä asioita, kuten liiketoimintasuunnitelman laadintaa. (Luukkainen & Wuorinen 2002, 169-170.) Näin toteutettuna yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä on valmentaa toimimaan joko yrittäjinä tai palkkatyöläisinä. Vaihtoehtojen olemassaoloa ei tunnisteta tai tunnusteta.

Luukkainen ja Wuorinen kirjoittavat yrittäjyydestä innostuneesti. Näin jopa siinä määrin, että teos saa paikoin itsekasvatusoppaista tuttuja sävyjä. Siinä hahmoteltava yrittäjyyskasvatuksen malli painottuikin selvästi asennekasvatukseen, yrittäjämäisesti toimivan persoonan luomiseen.

Yrittäjyyskasvatuksen akateeminen asema vahvistui, kun syksyllä 2003 Paula Kyrö valittiin yrittäjyyskasvatuksen määräaikaisen professorin virkaan Tampereen yliopiston alaisessa Hämeenlinnan ammattikasvatuksen

tutkimus- ja koulutuskeskuksessa.⁵ Kyrön juuret ovat kauppatieteissä ja yritystoiminnan kehittämässä. Kyröllä itsellään on parinkymmenen vuoden kokemus yrittäjänä ja liikkeenjohdon konsulttina toimimisesta. Peruskoulutukseltaan hän on ekonomi. (Tasala 2004.)

Koirasen ja Peltosen teoksesta lähtien yrittäjyys oli totuttu jakamaan sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen. Näiden rinnalle Kyrö tuo vielä kolmannen yrittäjyyden ilmenemismuodon, nimittäin omaehtoisen yrittäjyyden (mm. Kyrö 1998, 115-129; ks. myös Koironen & Ruohotie 2001). Tällä hän tarkoittaa yksilön yrittäjämäistä asennoitumista koko elämää kohtaan, jolloin esimerkiksi vastuu työllistymisestä ja toimeentulosta jää yksilölle itselleen. Sisäisellä yrittäjyydellä Kyrö tarkoittaa työyhteisön tai organisaation yrittäjämäistä toimintaa, ulkoisella yrittäjyydellä taas yrityksen omistamista ja johtamista. Ulkoiseen yrittäjyyteen liittyy mm. liikeidean suunnittelu, markkinointi, tavaroiden ja/tai palveluiden tuottaminen ja taloussuunnittelu. (Järvenpää & Järvensivu 1999, 168; ks. Kyrö 1997, 204-205.)

Yrittäjyyden Kyrö näkee kehitysvoimaksi, joka kulttuurihistorian eri kausina on päässyt enemmän tai vähemmän vaikuttamaan yhteiskunnassa. Ensimmäisen kerran yrittäjyys pääsi aidosti toimimaan modernin ajan alkumurroksessa, kun säädely elinkeinojärjestelmä vapautui. Tätä vaihetta kesti kuitenkin vain hetkisen, sillä voimistuva valtio ja suuryritykset nitistivät yrittäjyyden palkkatyöhön tai holhouksen alle. Vasta postmodernin kauden läpimurto on avannut yrittäjyydelle uusia toimintakenttiä. Kyrö tuntuikin ajattelevan, että yrittäjyys on nykypäivänä paitsi mahdollista myös välttämätöntä. Modernin yhteiskunnan rikkoutuneet suojaverkot pakottavat ihmiset toimimaan yritteliäästi.

Yrittäjyyden eri muodoista vanhimpana ja ilmeisesti myös tärkeimpänä Kyrö pitää omaehtoista yrittäjyyttä (Kyrö 2004, 53). Koska kyse on tietynlaisesta asenteesta elämää kohtaan, opetusjärjestelyjen on tuettava omatoimista asioihin paneutumista. Oppilaat on ohjattava kohden yrittäjämäistä toimintaa, joka Kyrön mukaan edellyttää yrittäjämäistä oppimista (Tasala 2004).

Tuotannossaan Kyrö tuo toistuvasti esiin, ettei yrittäjyyskasvatus voi saavuttaa tavoitteitaan ilman koulukulttuurin perusteellista muutosta. Tässä hän on ehdottoman oikeassa, tosin samaa edellyttää mm. kansalaiskasvatus. Epäselväksi jääkin, miten yrittäjyyskasvatus olisi nivellettävissä muihin kasvatuksen painopistealueisiin, esimerkiksi juuri kansalaiskasvatukseen

tai vaikkapa kuluttaja- tai mediakasvatukseen. Yrittäjyyden jakaminen kolmeen ilmenemismuotoon helpottaa ilmiökentän hahmottamista. Sopii kuitenkin kysyä, onko ‘omaehtoinen yrittäjyys’ vain kohtalaisen konstikkaaseen kieliasuun saatettu synonyymi termille ‘oma-aloitteisuus’.

Vaikka yrittäjyys sisällytettiin eri kouluasteiden opetussuunnitelmiin jo 1990-luvun puolivälissä, käytettävissä ei vielä moneen vuoteen ollut alan kokonaisuus. Aukkoa pyrki paikkaamaan Pia-Leena Leskinen teoksellaan *Yrittäjyyttä etsimässä* (Leskinen 2000), joka antaa hyvän yleiskuvan yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon päälinjoista ja lähtöoletuksista.

Vuotta aiemmin julkaistussa väitöskirjassaan Leskinen oli tarkastellut ulkoisen yrittäjyyden kokeiluja toisella asteella ja ammattikorkeakoulussa. *Yrittäjyyttä etsimässä* -teoksen seitsemännessä luvussa Leskinen esittelee mielenkiintoisesti tutkimuksensa aineiston ja keskeiset löydökset. Tutkimuskohteena oli ammatillisen alan opiskelijoiden yrittäjyyttä koskevat käsitykset ja niiden muuttuminen opintoihin sisällytetyn yritysprojektin aikana. (Mt, 87-118.)

Yrittäjyyden Leskinen jakaa Kyrön tapaan ulkoiseen, sisäiseen ja omaehtoiseen yrittäjyyteen (mt, 8-11). Yrittäjyyskasvatuksen tehtävä on kehittää oppijassa näitä yrittäjyyden eri ulottuvuuksia sekä lisätä yritystoiminnan tuntemusta. Tavoite on kasvattaa ”yrittäjämäisesti toimivia ihmisiä elämän eri saroilla”. Vallitsevan käsityksen vastaisesti Leskinen tuntuu vierastavan sisäisen/omaehtoisen yrittäjyyden korostamista. Hänen mukaansa yrittäjyyskasvatusta ei pidä kammata liiaksi yleisen kansalaistaidon suuntaan, jolloin yrittävyys on vaarassa samaistua hyvän elämänhallinnan kanssa. (Mt, 52.)

Yrittäjyyskasvatuksen kenttää Leskinen havainnollistaa neliapilalla, jonka neljä lehteä ovat visiointi, toiminta, autonomia ja interaktio. Näitä kaikkia yrittävä persoona tarvitsee. Visiointi on mahdollisuuksien näkemistä, joten se liittyy suoraan luovuuden ja ideointikyvyn edistämiseen. Visiot jäävät kuitenkin pelkäksi haaveiluksi ilman toimintaa. Toimintakyky voi edistää kehittämällä oppilaiden suunnitelmallisuutta ja arviointitaitoja. Autonomia samaistuu Leskisellä omatoimisuuteen, jota voidaan edistää vahvistamalla oppilaan itseluottamusta ja itsetuntoa. Interaktio puolestaan vaatii vuorovaikutustaitoja, kykyä verkostoitua ja yhteistyötaitoja. (Leskinen 2000, 136-141.) Neliapila on abstraktio, jota Leskisen mukaan voi käyttää apuneuvona opetusta suunniteltaessa.

Apilavertaus tuo esiin keskeisimmät inhimillisen toiminnan osa-alueet, jotka on varmasti otettava huomioon myös yrittäjäkäsvatusta toteutettaessa. Mallia voi tosin soveltaa muihinkin kasvatuksen osa-alueisiin, esimerkiksi teknologiakasvatukseen. Leskinen on oikeilla jäljillä todetessaan, ettei yrittäjyyskasvatuksen painopiste voi olla omaehtoisessa yrittäjyydessä. On näet mahdollista kehittää yleistä aktiivisuutta tarvitsematta käsitellä lainkaan yritystoimintaan tai ylipäätään talouteen liittyviä kysymyksiä. Toisaalta Leskinen itse tuntuu keskittyvän enemmän yrittäjä- kuin yrittäjyyskasvatukseen.

Leskisen väitös kuuluu liiketaloustieteen alaan, samoin Pekka Paajasen väitöskirja *Yrittäjyyskasvattaja* (Paajanen 2001), jossa hän tarkastelee, millä tavoin ammattikorkeakoulun hallinnon ja kaupan alan opettajat mielsivät roolinsa yrittäjyyskasvattajina. Tutkimuksessa kartoitetaan, millainen kuva opettajilla oli yrittäjyydestä ja miten he suhtautuvat siihen. Lisäksi selvitetään, missä määrin opettajat näkevät itsessään ja työyhteisössään yrittäjämäisiä piirteitä. Lopuksi Paajanen halusi kuvata, mitä oppimismenetelmiä opettajat pitävät yrittäjyyskasvatuksen osalta parhaina ja millaisia menetelmiä he itse opetuksessaan käyttävät. Aineisto koottiin kyselylomakkeella. Opettajien omien käsitysten pohjalta Paajanen rakensi yrittäjyyskasvattajan ideaalimallin.

Tutkimuksen teoreettisessa osassa Paajanen jakaa yrittäjyyden Koirasen ja Peltosen tapaan ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen. Jälkimmäisen hän kuitenkin rajaa koskemaan pelkästään joko yrittäjämäistä toimintatapaa toisen palveluksessa tai organisaation yrittäjämäistä toimintaa. (Paajanen 2001, 52-53.) Vastaavasti yrittäjyyskasvatuksena hän pitää vain sellaista toimintaa, jolla pyritään kehittämään oppijassa ”tietoja, taitoja ja asenteita, jotka ovat hyödyksi työelämässä ja elinkeinotoiminnassa, työskenteleepä hän sitten tulevaisuudessa omistajayrittäjänä tai toisen palveluksessa.” (Mt, 137.)

Paajanen siis rajaa yrittäjyyskasvatuksen tehtäväkentän palkkatyössä tai yrittäjänä toimimisessa tarvittavien tietojen, taitojen ja asenteiden kehittämiseen. Sen ymmärtää, kun ottaa huomioon, että väitöskirjassa yrittäjyyskasvatusta tarkastellaan nimenomaan ammattikasvatuksen kontekstissa. Olisi kuitenkin hyvä pohtia, onko taloudellisten toimintavalmiuksien kehittäminen muutakin kuin palkkatyöhön totuttamista tai yritystoimintaan valmentamista. Voi myös hyvin väittää, että suppeasti käsitetty sisäinen yrittäjyys ei kuuluukaan yrittäjyys- vaan yrittäjäkäsvatukseen.

Ensimmäinen nimenomaan kasvatustieteen alaan kuuluva yrittäjyyskasvatuksen väitöskirja valmistui niinkin myöhään kuin vuonna 2003, tekijänään Liisa Remes. Teos on saanut paljon vaikutteita Paula Kyrön tuotannosta, ja siinä pyritään kiinnittämään yrittäjyyskasvatus aiempaa lähemmin kasvatustieteeseen ja koulukäytänteisiin. Tutkimuksessa piti selvittää, ”mitä on yrittäjyyskasvatukselle luonteenomainen oppiminen ja millaisia ovat sen toteutumiseen tarvittavat oppimisen järjestelyt sekä, mitä on näiden käytännön implementaatio” (Remes 2003, 13). Tutkimustehtävässä siis oletetaan, että on olemassa tietyyntyyppistä oppimista, joka on juuri yrittäjyyskasvatukselle ominaista. Remes näyttää myös uskovan, että käytännön järjestelyillä voidaan toivotunlaista oppimista edistää. (Mt. 13-15.)

Sinällään selkeä tutkimustehtävä toteutetaan varsin vaikeaselkoisella tavalla. Tutkimuksen pitkässä johdanto-osassa esitellään lavealti diskurssin käsitettä ja muotoillaan sitten kolme diskurssianalyysin ideaalityyppiä: angloamerikkalainen, ranskalainen ja saksalainen. Ensiksi mainittua tyyppiä käytetään ilmiötä koskevien käsitysten kartoittamiseen, toisen avulla esitellään yrittäjyyden ja kasvatuksen rinnakkaista kehityskulkua ja kolmannella kuvataan toteutettuja opetuskokeiluja. Tutkimus näyttää metodologisilta ratkaisuiltaan tukeutuvan diskurssianalyysin nimellä tunnettuun tutkimusperinteeseen. Remes itse kuitenkin toteaa, että ”viimeaikainen diskurssi-analyttinen tutkimus - - - ei tarjoa riittävästi metodologista kompetenssia tutkimukseni kuvaamiseen” (mt, 15). Juuri tästä syystä hän päätyi edellä mainittuun analyysityyppien kolmijakoon.

Lähestymistapa on kieltämättä uusi, mutta sen toimivuus ei vakuuta⁶. Sen sijaan että väitöskirjassa olisi keskitytty selvittämään itse pääasiaa, nimittäin sitä, ”mitä yrittäjyyskasvatus on ja mitä sillä tulkitaan tarkoitettavan” (Remes 2003, 106), lukijan voimia koetellaan poikkeuksellisen vaikeaselkoisella teoreettisella pyörityksellä. Teosta ei voikaan suositella lukijalle, joka haluaa saada aiheesta jonkinlaisen kokonaisnäkömyksen. Tätä tarkoitusta palvelevat paremmin Kyrön, Leskisen ja Ristimäen teokset.

Yrittäjyyskasvatuksen sisällyttäminen opetussuunnitelmiin tuotti virikekirjallisuuden ja tieteellisten tutkimusten ohella myös erilaisia opaskirjasia ja oppimateriaalipaketteja. Kari Ristimäki⁷ on laatinut näistä arvioivia katsauksia niin yleissivistävän kuin ammatillisenkin koulutuksen osalta (Ristimäki & Vesalainen 1997; Ristimäki & Evälä 2001). Aineiston luo-

kittelussa erottavat tekijät ovat yrittäjyyden ulottuvuus (makronäkökulma, liiketoiminta, organisaationäkökulma, yrittäjäpersoonaa), kohderyhmä (esikasvatuksesta korkea-asteeseen) ja oppimisen taso (konkreettinen kokemus, pohdiskelleva havainnointi, abstrakti käsitteellistäminen, aktiivinen toiminta). Luetteloiden perusteella saa varsin hyvän käsityksen, millaisesta aineistosta kulloinkin on kyse.

Virikemateriaalia on jo nyt saatavilla varsin paljon ja sitä tuotetaan myös jatkuvasti lisää. Pelkästään vuosina 1997-2001 luokiteltavien nimikkeiden määrä kasvoi seitsemästäkymmenestä runsaaseen sataan.

Materiaalikatsausten lisäksi Ristimäki on useissa julkaisuissaan tarkastellut yrittäjyyskasvatukseen liittyviä kysymyksiä. Koska yrittäjyyskasvatus koskee kaikkia kouluasteita, sen on Ristimäen mukaan oltava ensi sijassa yrittäjämäisen toiminnan kehittämistä ja vasta toissijaisesti ulkoiseen yrittäjyyteen liittyvien tietojen ja taitojen jakamista (Ristimäki 2001, 16-17; 2004, 24-27). Yrittäjyyskasvatuksen sisältö ja luonne viittaavat ammatilliseen identiteettiin, jossa ”rohkeus, epävarmuuden sieto, innovatiivisuus, oma-aloitteisuus, herkkyyden mahdollisuuksille, yhteistyökyvyt ja -valmiudet, jatkuva oppiminen ja uusiutuminen sekä vastuu itsestään ovat keskeisiä elementtejä” (Ristimäki & Vesalainen 1997, 7). Ristimäki katsoo, että tulevaisuudessa tällaisten ominaisuuksien merkitys työllistymiselle nousee jopa tärkeämmäksi kuin perinteiset ammattitaitoon liitetyt ominaisuudet (Ristimäki 1998b, 126-127).

Kyröön (1997) tukeutuen Ristimäki tiivistää tutkimuskirjallisuudessa aina 1700-luvulta lähtien yrittäjyyteen liitetyt määrittävät tekijät kolmeen välttämättömään piirteeseen. Näitä ovat: innovatiivisuus, riski ja sen hallinta sekä toiminnan katalysaattorina toimiminen. Näihin Ristimäki lisää vielä neljännen tekijän, nimittäin yritystoiminnan omistuksellisuuden, joka usein liittyy yrittäjyyteen mutta ei ole sen välttämätön ominaispiirre. (Ristimäki 2001, 14-16.)

Tuotannollaan Kari Ristimäki nousee Paula Kyrön tavoin yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon avainhahmoksi. Heillä molemmilla painopiste oli jokseenkin selvästi yrittäjäkasvatuksessa. Molemmat myös korostivat omaehtoisen yrittäjyyden - siis aktiivisen elämänsänteen - merkitystä, jolla tuntuu kuitenkin olleen lähinnä välinearvo pyrittäessä kohden varsinaista päämäärää, yrittäjyyttä.

Yrittäjyyskasvatuksen kysymyksiä on tarkasteltu myös teemaan liittyvien projektien koontiraporteissa, joista ensimmäisiä oli Opetushallituksen

yrittäjyysprojektin yhteydessä tuotettu väliraportti *Alkutaival yrittäjyyteen koulussa* (Ojala & Pihkala 1994). Sen alussa on lyhyt teoreettinen katsaus, minkä jälkeen eri paikkakuntia edustavat kirjoittajat esittelevät omia alaprojektejaan.

Projektin avulla pyrittiin kehittämään oppijoiden sisäistä yrittäjyyttä, jonka erityispiirteinä mainitaan olevan joustavuus, aloitekyky, luovuus, riskinotto- ja omatoimisuus, yhteistyökyky ja suoritusmotivaatio. Toiseksi haluttiin lisätä oppijoiden yritystoiminnan tuntemusta. Kolmanneksi haluttiin kehittää ”yhteistoiminnan vaatimusten tuntemusta ammatinvalinnan ja jatko-opintojen näkökulmasta”. Kyseessä oli joukko pilottihankkeita, joihin osallistuvien oppilaitosten paikkakunnat olivat Loviisa, Seinäjoki, Imatra, Turku, Vaasa, Kolari ja Tammisaari.

Hankkeella haettiin yrittäjyyskasvatuksen toimintamalleja eri kouluasteilla. Kyse on itse asiassa monesta pilottihankkeesta, joiden yhteydessä kokeiltiin erilaisia toiminta- ja yhteistyömuotoja. Tarkoitus oli vastata työmarkkinoiden muutoksen aiheuttamaan haasteeseen. ”Koulumaisesta ja palkkatyömaisestä opettamisen mallista pitäisi siirtyä omaehtoiseen tiedonhakuun monipuolisin menetelmin.” Raportin mukaan yrittäjyyskasvatus voisi myös eheyttää opetusta. (Ojala & Pihkala 1994, 86.)

Luukkaisen ja Toivolan toimittamassa kokoomateoksessa *Yrittäjyyskasvatus – mitä se voi olla?* (1998) esitellään Kokkolan seudun yrittäjyyskasvatushankkeen tuloksia. Tälläkin kertaa painopiste oli sisäisen yrittäjyyden kehittämisessä. Puolitoista vuotta kestäneen projektin koulutusosaan osallistui lähes 70 lastentarhan, ala-asteen, yläasteen ja lukion opettajaa sekä ammatillisten oppilaitosten opettajaa. Projektin tavoitteena oli mm. herättää opettajan tietoisuus sisäisen yrittäjyyden osatekijöistä, etsiä ja rakentaa kiinteitä ja toimivia yhteistyömuotoja koulujen ja yritysten välille, lisätä oppilaiden luovuutta, innovatiivisuutta ja yrittävyyttä, lisätä opettajan tietoisuutta yrittäjyydestä ja yritysten toiminnasta, tiedostaa sekä painottaa henkilökohtaisen menestymisstrategian merkitystä aktiivisen itsensä ”tuotteistamisen” perustana.

Kolmessa ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan aihepiiriä teoreettisemmasta näkökulmasta, minkä jälkeen siirrytään sovellutusten tai henkilökohtaisten tuntojen esittelyyn.

Arviointiraportti *Koulun ja yrityselämän yhteistyö yrittäjyyskasvatuksen toimintamuotona* (Ristimäki 2000) liittyy ”Opettaja muutosagenttina”-projektiin. Projektin konkreettisena tavoitteena oli luoda uusia ja innova-

tiivisia yhteistyömalleja yritysten ja koulujen välille noudattaen molemminpuolisen hyödyn periaatetta. Projekti toteutettiin Suomen ja Ruotsin välisenä INTERREG-yhteishankkeena, johon Suomen puolella osallistuivat Vaasan, Kauhajoen, Lapuan ja Teuvan kunnat, Ruotsin puolella Bjurholm ja Lycksele.

Projektin yhteydessä järjestettiin kaksi kansainvälistä seminaaria, toinen Uumajassa ja toinen Vaasassa. Seminaareilla haluttiin edistää opettajien ja heidän yhteistyöyritystensä ideointia ja verkostoitumista. Lisäksi 'muutosagenttiopettajat' suorittivat viikon mittaisen harjoittelujakson omassa yhteistyöyrityksessään.

Kummallakin puolen Pohjanlahtea muodostettiin 10 opettajan ja yrityksen paria. Projektin tuloksena saatiin näin 20 opettajan koulutettu joukko, joka voi tutoroida muita opettajia ja edistää yrittäjyyskasvatuksen huomioimista koulutyössä. Projekti oli jatkoa yrittäjyyskasvatuksen oppimateriaalia kehittäneelle Auringonkukka-projektille.

Edellisiä laajempi kokonaiskatsaus luodaan Suomen kuntaliiton julkaisemassa teoksessa *Yrittäjyyskasvatusta käytännössä* (Utriainen 2003), jossa esitellään erilaisten esimerkkien avulla, millä eri tavoin yrittäjyyskasvatuksen tematiikkaa on mahdollista lähestyä.

Esimerkkien perusteella yrittäjyyskasvatuksen toimintakenttä voi painottua eri tavoin. Toiminnan keskeisenä tavoitteena voi olla (mukailtu versio, ks. Utriainen 2003, 52):

1. *opetusmenetelmien kehittäminen, jolloin voidaan mm. opetusjärjestelyjä ja vallitsevia käytänteitä muuttamalla edistää opiskelun yhteistoiminnallisuutta, oppilaskeskeisyyttä ja oppiaineiden välistä integraatiota;*
2. *oppilaitoksen ja koulun kehittäminen, jolloin pyritään vaikuttamaan koulukulttuuriin niin, että se tulisi yrittäjyydelle suojelelmaksi;*
3. *koulun verkostotoiminnan kehittäminen, millä tarkoitetaan verkottumista koulun sisällä oleviin toimijoihin (eri luokat, opettajayhteistyö, muu henkilöstö) tai muihin oppilaitoksiin; ja*
4. *koulun ja työelämäyhteyksien kehittäminen, jolloin keskeisessä asemassa ovat oppilaiden ja opettajien TET, yritysvierailut sekä yhteistyö työ- ja elinkeinoelämän kanssa.*

Yrittäjyyskasvatuksen tiimoilta on julkaistu myös kirjoituskokoelma *Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa* (Kyrö, Nurmi & Tikkanen, toim. 1999), jossa aihepiiriä tarkastellaan eri toimijoiden näkökulmasta. Kirjoitukset myötäilevät vallitsevaa tapaa puhua yrittäjyyskasvatuksesta, eikä niissä tuoda keskusteluun uusia perusteltuja näkökulmia. Poikkeuksena on erään kirjoittajan tekemä huomio markkina-ajattelun tunkeutumisesta koulutusosalalle, mikä ilmenee mm. työvoimahallinnon tavassa kilpailuttaa kouluttajia (Koskinen 1999, 53). Suorastaan valtavirran vastaisena voi pitää huomautusta, jossa kyseenalaistetaan yleispätevien kehittämiskeinojen, kuten pakkoverkostoitumisen, todellinen hyöty elinkeinon harjoittamiselle. Kirjoittajan mukaan muodollisten seikkojen korostaminen voi johtaa siihen, että yritystoiminnassa tuetaan tähdenlentoja eikä kiintotähtiä. (Puurula 1999, 98.)

Mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta ensimmäisen vaiheen tekstit ovat sisällöltään hämmästyttävän yhdenmukaisia. Poikkeavia näkemyksiä esitetään säästeliäästi, minkä tähden eri käsityskantoja erittelevä keskustelu puuttuu lähes tykkäänään.

Ensimmäisen aallon diskurssi

Yrittäjyyden ja kansalaisuuden kytkentä toisiinsa vuosien 2003 ja 2004 opetussuunnitelmateksteissä on antanut aiheen puhua yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisestä aallosta. Sanavalinnalla halutaan tuoda korostetusti esiin, että kyseiset viranomaistekstit merkitsevät teeman käsittelyssä taitekoh-
taa. Uudenlainen kytkös velvoitti alan toimijat selvittämään, millä tavoin osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyyskasvatus toisiinsa liittyvät. Tätä ei aiemmin ollut pohdittu.

Suomenkielisissä julkaisuissa koulukasvatusta ja yrittäjyyttä on käsitelty rinnan aina 1980-luvulta lähtien.⁸ Tarkastelun painopiste on kuitenkin ajan kuluessa muuttunut. Tieteellisten kirjoitusten perusteella voidaan hahmot-
taa kaksi vallitsevaa yrittäjyyskasvatuksen päälinjaa. Näistä varhaisempi on ammattiosaamiseen painottuva yrittäjäkoulutus, jossa ovat korostetusti esillä elinkeinonharjoittamiseen liittyvät tiedot ja taidot. Tämä suuntaus alkoi voimistua jo 1980-luvun alussa.

Vasta 1990-luvun alkupuolella voimistui toinen linja, jossa spesifien taitojen sijasta alettiin korostaa yksilön yleisempää asennoitumista omaa

itseään ja maailmaa kohtaan. Tällöin yrittäjyys nähtiin ei vain tietynlaisena elannonhankinnan muotona vaan pikemminkin yleispätevänä tapana suhtautua elämässä eteen tuleviin tilanteisiin. Ihmisellä oli oltava yrittäjämäinen ote koko elämäänsä. Uudenlainen lähestymistapa synnytti myös oman erityisterminsä ‘yrittäjyyskasvatus’, jota käytettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1993 ilmestyneen artikkelin otsikossa⁹.

Vaikka yrittäjyyskasvatusta koskeva keskustelu alkoi jo 1990-luvun alkupuolella, ja vaikka yrittäjyyden aihepiiri oli sisällytetty yleissivistävän koulun opetussuunnitelmiin jo vuosikymmenen puolivälin tienoilla, kasvatustieteellisessä aikakauslehdessä yrittäjyyskasvatusta käsiteltiin ensimmäisen kerran vasta aivan vuosikymmenen lopulla. Kyseessä oli Kasvatus-lehdessä julkaistu Kari Ristimäen artikkeli, jossa tarkasteltiin sisäisen yrittäjyyden käsitteeseen liittyvää problematiikkaa (Ristimäki 1999b). Seuraavan kerran kasvatustieteellinen aikakausjulkaisu palasi aiheeseen vuonna 2001, kun Aikuiskasvatus-lehdessä ilmestyi yrittäjyyskasvatuksen teemanumero (2/2001).

Vuoden 2004 loppuun mennessä kasvatustieteen piirissä oli käyty vain niukalti yrittäjyyskasvatukseen liittyvää keskustelua. Lisäksi ne vähät aiheeseen liittyvät puheenvuorot, joita kasvatustieteen lehdissä julkaistiin, olivat samojen kirjoittajien laatimia, jotka olivat tarkastelleet aihetta aiemmin jo toisaalla¹⁰. Näyttääkin siltä, että Suomessa yrittäjyyskasvatusta koskeva diskurssi sai alkunsa kasvatustieteen ulkopuolella ja että ensimmäisen kymmenen vuoden aikana kasvatustieteilijöiden anti diskurssin muotoutumiselle jäi olemattomaksi. Seuraavassa esitellään joitakin ensimmäisen aallon diskurssin keskeisiä piirteitä.

Alan kirjallisuudessa yrittäjä- ja yrittäjyyskasvatus haluttiin pitää erillään toisistaan¹¹. *Yrittäjä*kasvatuksen ensisijainen päämäärä oli yritysten lukumäärän lisääminen tai yrityksen toiminnan kehittäminen. Se piti sisällään paitsi suoranaisen yrittäjäkoulutuksen, jolla vahvistetaan yrittäjyyteen liittyviä tietoja ja taitoja, myös asenteiden muokkausta yrittäjämönönteisempään suuntaan. *Yrittäjyys*kasvatuksella taas pyrittiin edistämään yrittäjyydelle myönteisen asenteen kehittymistä mm. tekemällä yritystoimintaa tutuksi ja lisäämällä ihmisten kiinnostusta talouskysymyksiä kohtaan.

Yrittäjyyskasvatuksesta puhuttaessa erotettiin usein toisistaan *sisäinen* ja *ulkoinen yrittäjyys*. Ulkoisella yrittäjyydellä tarkoitetaan konkreettista yritystoimintaa, siis oman yrityksen perustamiseen, pyörittämiseen ja kehittämiseen liittyviä asioita. Kirjoittajasta riippuen sisäisellä yrittäjyydellä

voidaan tarkoittaa joko aloitteikasta toimintaa palkkatyöntekijänä tai ylipäätään yrittäjämäistä elämänsäntettä.¹²

Ensimmäisen aallon diskursseissa yrittäjäyyskasvatuksen tehtäväksi määritettiin yrittäjämäisen toiminnan vahvistaminen riippumatta siitä, työskenteleekö oppija tulevaisuudessa itsenäisenä yrittäjänä tai jonkun muun palveluksessa. Yrittäjäyyskasvatuksella oli pyrittävä niin sisäisen kuin ulkoisenkin yrittäjäyden edistämiseen, ja sen vaikutusten odotettiin ilmenevän vasta vuosien päästä. Sen sijaan yrittäjäkasvatuksessa ja ennen kaikkea yrittäjäyyskoulutuksessa vaikutusten odotettiin näkyvän pian koulutuksen päättymisen jälkeen. (Ks. Römer-Pakkanen 1999, 134–135.) Yrittäjäyyskasvatus oli käsitteenä laajempi pitäen sisällään yrittäjäkasvatuksen. Näin ollen kaikki yrittäjäkasvatus oli aina myös yrittäjäyyskasvatusta.

Niin yrittäjä- kuin yrittäjäyyskasvatuksen juuret olivat vahvasti yrittäjäkoulutuksen perinteessä ja ylipäätään erilaisissa liiketoiminnan kehittämiseksi syntyneissä ohjelmissa. Jälkimmäisistä löytyy merkkejä ennen kaikkea sisäistä yrittäjäyttä käsittelevissä kirjoituksissa. Niissä voi olla hyvinkin suoria viittauksia mm. laatu- ja tiimityöskentelyyn (Pinchot & Pinchot 1995). Tämä on ymmärrettävää, sillä liiketoiminnan kehittämiseen perehtyneiden on ollut luontevaa siirtyä käsittelemään ensin yrittäjäkoulutuksen ja sitten myös yrittäjäyyskasvatuksen kysymyksiä. Tarkoitushan on edistää nimenomaan *yrittämiseen* liittyviä tietoja, taitoja ja asenteita.

Vielä 1980-luvulla termit 'yrittäjäkasvatus' ja 'yrittäjäyyskasvatus' olisi voitu käyttää toistensa synonyymeina. Tuon ajan yrittäjäkasvatusta antoivat lähinnä toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitokset sekä täydennyskoulutusta tarjoavat aikuiskoulutuksen yksiköt. Asetelma muuttui merkittävästi 1990-luvulla, kun toiminta ulotettiin koskemaan myös yleissivistävää koulutusta mukaan lukien esiopetus. Samalla yrittäjäyys alettiin nähdä erityisenä tapana kohdata oma itsensä ja ympäröivä todellisuus. Sopeutumisen ja tottelemisen sijasta yrittävä yksilö etsi itsestään ja todellisuudesta uusia mahdollisuuksia pyrkien näin myönteisten muutosten aikaansaamiseen. (Ks. Koironen & Peltonen 1995, 37.)

Vallitsevan käsityksen mukaan *yksilö voi olla sisäisesti (tai omaehtoisesti) yrittävä vaikka hän ei koskaan perustaisi omaa yritystä*. Kyse ei siten ole tietystä statuksesta yhteiskunnallisessa elinkeinorakenteessa, vaan tietynlaisesta elämänsäntestä, yrittäjämäisestä suhtautumistavasta asioihin.¹³

Myös siitä oltiin yhtä mieltä, että *esi- ja perusasteella on keskityttävä sisäisen (tai ohmaehtoisen) yrittäjyyden kehittämiseen*. Laajasti ymmärrettynä tällä voidaan tarkoittaa lähes kaikenlaista oppilaiden oman toimeliaisuuden ja luovuuden edistämistä. Suppeammin ymmärrettynä se näyttäisi tarkoittavan oppijoiden totuttamista toimimaan palkkatyöntekijänä ikään kuin heillä itsellään olisi yrittäjävastuu.

Edellisten lisäksi yrittäjyyskasvatusta käsitteleviä kirjoituksia yhdisti näkemys, jonka mukaan *yhteiskunnan ja maailmantalouden 1990-luvulla läpikäymät muutokset välttämättä edellyttivät yritteliäisyyden edistämistä* (ks. myös POPS 1994, 8-10). Metaforisesti ilmaisten yrittäjyys ei ollut mikään uusi kiva talo, johon voimme niin halutessamme muuttaa. Oli näet niin, että se vanha talo, jossa aiemmin asuimme, paloi jo aikaa sitten poroksi. Palata ei voinut entiseen, muutto oli väistämättä edessä. Koulutusjärjestelmän tehtävänä oli huolehtia siitä, että tämä tapahtui mahdollisimman kivuttomasti.

Eri tekstejä yhdisti myös näkemys yrittäjyyden aihepiirin sijoittumisesta osaksi opetussuunnitelmaa. Yrittäjyyskasvatusta koskevassa kirjallisuudessa toistuvasti muistutetaan, ettei aiheen käsittelyä voi jättää vain yhden aineen tai yhden opettajan hoidettavaksi. Se oli sisällytettävä kaikkiin aineisiin. Tällä voitiin kuitenkin tarkoittaa eri asioita. Joidenkin mielestä kyse on tietynlaiseen elämäntyylisiin ohjaamisesta, jolloin yrittäjämäisyys ilmenee ”ennakkoluulottomana, uteliaana asenteena ja toimintatapana”. (Utrianen 2003, 69.) Toiset taas katsoivat, että yrittäjyyskasvatukseen liittyviä teemoja on käsiteltävä kaikissa aineissa, koska kyseessä on eräänlainen ”virtuaalinen kokonaisuus” (Ristimäki & Vesalainen 1997, 7). Niin tai näin, yrittäjyyskasvatusta ei saanut jättää minkään erityisen aineen vastuulle. Sen sijaan aiheeseen liittyviä teemoja oli soveltaen sijoitettava kaikkeen opetustyöhön. Tältä osin yrittäjyyskasvatus muistutti esimerkiksi kansainvälisyyskasvatusta.

Ensimmäisen aallon yrittäjyyskasvatusdiskurssi voidaan kiteyttää seuraaviin periaatteisiin:

Taulu 1. Varhaisen diskurssin erityispiirteet

luonnollinen kehitys	yrittäjyyksikasvatuksen tarve nähdään seurauksena historiallisesta kehitysprosessista
muutoksen välttämättömyys	asiaintilojen luontaisen kehityksen katsotaan edellyttävän asennemuokkausta ja ennen kaikkea yrittäjyyteen kannustamista
murroskausi	korostetaan eroa “vanhan” ja “uuden” välillä (vanha ja uusi aika; vanha ja uusi koulu); muutoksen tärkeys painottuu
uudet kumppanit ja esikuvat	oppilaitosten ja yritysten välistä yhteistyötä halutaan tehostaa; oppimisen ja yrittäjyyden yhteisiä piirteitä korostetaan
toiminnan eriyttäminen	yrittäjyys jaetaan ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen; yleissivistävässä koulussa etusijalla on sisäisen yrittäjyyden kehittäminen
läpäisyperiaate	yrittäjyyksikasvatuksen katsotaan edellyttävän oppiainerajojen ylittämistä ja perinteisten opetus- ja koulukäytänteiden muuttamista

Edellä on esitelty lyhyesti yrittäjyyksikasvatuksen ensimmäisen aallon aikana tuotetun kirjallisuuden keskeisiä piirteitä. Suuntauksen juuret löytyvät angloamerikkalaisesta ja ennen kaikkea brittiläisestä kulttuuripiiristä. Siksi voisi kuvitella, että ulkomaisista kasvatustieteen aikakauslehdistä löytyisi yrittäjyyksikasvatusta käsitteleviä artikkeleita. Näin ei kuitenkaan ole asian laita. Itse asiassa tuon ajan kasvatustieteen alaan kuuluvista lehdistä on lähes mahdotonta löytää kirjoituksia, joissa käsiteltäisiin yrittäjyyksikasvatuksen kysymyksiä edes suurin piirtein samaan tapaan kuin meillä Suomessa [Liite 2]. Kyse ei ole siitä, että olisimme keksineet jotain uutta ja muualla vielä tuntematonta. Pikemminkin on niin, että täällä on ryhdytty tarkastelemaan kasvatustieteen kontekstissa asiakokonaisuutta, joka muualla on kiinnittynyt aivan toiseen tieteenalaan. *Kun muualla maailmassa yrittäjyyksikasvatuksen kysymyksiä käsitellään taloustieteen alaan kuuluvissa tiedejulkaisuissa, Suomessa se on niveltyvässä osaksi kasvatustiedettä.* Tätä voi pitää onnekkana sattumana, sillä tilanne suorastaan pakottaa kasvatustieteilijät osallistumaan aiheesta käytävään keskusteluun.

Tässä johdantoteoksessa otetaan tietoisesti etäisyyttä Suomessa 1990-luvulla kehkeytyneeseen yrittäjyyksikasvatuksen diskurssiin. Tarkoitus ei ole mitätöidä aiempien lähestymistapojen merkitystä. Päinvastoin, alan edelläkävijät ovat tehneet arvokasta työtä nostamalla ihmisten väliset taloudelliset suhteet kasvatuksen keskiöön. Toisaalta ei voida kieltää, ett-

eikö aihepiiriä olisi tähän saakka käsitelty yksipuolisesti. Vaikka monissa kirjoituksissa korostetaan yrittäjyyskasvatuksen monitieteistä luonnetta, käytännössä määräävänä on ollut liiketaloustieteellinen traditio. Tarkasteluissa tuntuisi olevan läsnä myös tietynlainen ideologinen painotus, vaikka sitten vain tiedostamattomaksi jääneenä (ks. myös Komulainen 2004).

Edellä esitellyissä teksteissä on paljon hyvää ja huomionarvoista. Kul-tajyvät tahtovat kuitenkin jäädä terminologisten epätarkkuuksien ja jois-sakin tapauksissa myös tendenssinomaisen esitystavan katveeseen. Yrit-täjyyskasvatuksen suuriin linjoihin liittyvien ongelmien havaitsemista on vaikeuttanut se, että useimmissa kirjoituksissa painopiste säilyi sitkeästi yrittäjä- vaan ei yrittäjyyskasvatuksessa.

2.

Diskurssin kritiikki

Yksi vai kaksi kertomusta

A lkuvaiheen kirjallisuudessa yrittäjyyden uusi tuleminen kuvataan mielellään eräänlaisena välttämättömyytenä, historian liikelakien muotoilemana tosiasiana. Yrittäjyys oli ”evoluutioteorian kaltainen sopeutumisstrategia”, jolla tulevaisuuden ihminen voi turvata nykyisen elämänmuodon ja -tason (Hietaniemi 2002, 8). Kehityskulun oletettu luonnollisuus käy ilmi kahta eri maailmaa kuvaavasta kertomuksesta, jossa mennyt on syrjäytymässä uuden tieltä. Yhden version mukaan 1800-luvun puolivälistä aina 1960-luvulle saakka ihmiskunta oli elänyt teollisen talousmallin maailmassa, minkä jälkeen siirryttiin tietoaallon maailmaan. Edellinen oli materiaalien, käsittelyn ja optimoinnin maailma, jota luonnehti suunnittelu, valvonta ja hierarkia. Jälkimmäinen on psykologian, kognition ja sopeutumisen maailma, jolle on luonteenomaista havainnointi, asemointi, matalat organisaatiot, missiot, tiimit ja älykkyys. (Ks. Ristimäki 2001, 25.) Kertomuksen eri muunnelmissa kaksi maailmaa on asetettu osaksi historiallista jatkumoa, tai paremminkin historiallista evoluutioprosessia, joka postmodernissa vaiheessaan vaatii yrittäjyyden uutta tulemistä (esim. Kyrö 1997, 2001; Remes 2003). Tulevaisuus on niiden, jotka pystyvät vastaamaan uuden ajan haasteisiin.

Ja mitä tuo muutos sitten merkitsi yksittäiselle ihmiselle? Maailman muuttumista yhä monimutkaisemmaksi ja turvattommammaksi, jolloin ”tulevaisuuteen ei voida enää varautua kaikille yhteisillä keinoilla, vaan jokainen

joutuu kohtaamaan tulevaisuutensa entistä enemmän yksilönä. Ihmisten on opittava vastaamaan omasta hyvinvoinnistaan ja elintasostaan. Viime kädessä jokainen kantaa itse vastuun omasta tulevaisuudestaan.” (Hieta-niemi 2002, 8.) Paluuta menneen ajan turvalliseen elämään ei ole.

Kahden maailman kuvaus voidaan nähdä kertomuksena, jonka avulla koetetaan luoda järjestystä oman aikamme kaoottisiin ilmiöihin. Mutta millaisesta kertomuksesta on oikein kyse? Miten siihen pitäisi suhtautua? – Tarinoita on monenlaisia. Jos kertojan tiedetään kertovan satua, ei tosiasioiden tarvitse kiinnittää huomiota. Tärkeintä on sen synnyttämä tunnetila: huvittuneisuus, pelko, turvallisuus, viha. Jos sen sijaan tarinan väitetään kuvastavan todellisuutta sellaisena kuin se on, silloin kertojan on vastattava sanoistaan. Tieteessä tarinankertojan on pysyttävä vähintäänkin todennäköisyyden rajoissa.

Kertomus kahdesta maailmasta, joista toinen on väistymässä uuden ja kenties jopa aidomman maailman tieltä, ei ole mikä tahansa satu. Se on yritys kuvata oman aikamme todellisuutta, siis sitä maailmaa, jossa me elämme ja jonka muutosvoimia me yritämme ymmärtää. Kyseessä on maailmanselitys. Kertomus kahdesta maailmasta ei pääty viimeisen luvun viimeiseen virkkeeseen, vaan se jatkuu. Tarinassa on luotu tietty tilanne ja tietyt toiminnan puitteet, jotka hyväksyessään kuulija joutuu väkisinkin kehittämään mielessään tarinaa eteenpäin.

Kahden maailman tarinassa kerrotaan muutoksesta, jonka tähden kollektiivinen maailma joutuu väistymään kasvavan individualismin tieltä. Kertomuksessa luodaan kuva ajasta, jossa ei voi jäädä paikalleen. On pakko liikkua, pakko muuttua – edellyttäen tietenkin, että tarina pitää paikkansa. Tämä varaus on syytä pitää mielessä. Se, mikä joidenkin mielestä näyttäytyy muutosvastarintana, saattaakin olla sitä, etteivät kuulijat usko tarinan todenperäisyyteen.

Kriittisen lukijan tehtävänä on selvittää kertomuksen mahdolliset aukko-kohdat. Onko todella niin, että toinen maailmoista on jo menettänyt otteen-sa? Onko nyt koittanut aika, jolloin yksilön on opittava tulemaan toimeen omin avuin? Eikö uudelle maailmalle ole olemassa vaihtoehtoja?

Tarinoiden oikeellisuutta saa ja niitä myös pitää tarkastella kriittisesti. Maailmankuvamme rakentuu tarinoiden varaan, joista tärkeimpiä on alettu kutsua suuriksi kertomuksiksi. Yksi tuoreimmista on kertomus, jonka mukaan suuria kertomuksia ei enää ole. Kyllä on. 1900-luvun lopulla yksi vaikutusvaltaisimmista tarinoista kertoi vapaasta maailmasta, joka yrittää

puolustautua tunteettomien villi-ihmisten hyökkäyksiä vastaan. Kuten kaikki suuret kertomukset, tämäkin jäsentää todellisuutta, tekee siitä ymmärrettävämmän ja suuntaa ihmisten toimintaa. Mutta kriittisen arvioijan täytyy selvittää, pitääkö kertomus paikkansa.

Myös suomalaisten toimintatarmoa on suunnattu eri aikoina eri tavoin. Yksi pitkäkestoisimmista on ollut kertomus, jonka juoni rakentuu *kuolemanjälkeisen tilivelvollisuuden* varaan. Kertomuksen mukaan hyvät palkitaan sielun autuudella, kun taas pahat joutuvat ikuiseen piinaan. Tätä kertomusta ovat ryydittäneet maallisen mammonan halveksunta ja uskomus, jonka mukaan kameli pääsee helpommin neulansilmän läpi kuin rikas ihminen taivaaseen. Tämän kertomuksen mukaan elämän tarkoitus on valmistautua kuolemaa ja tuonpuoleista varten. Maanpäällinen onni oli vain kalpea kuvajainen paratiisiin iloihin verrattuna.

Toisessa, edellistä huomattavasti nuoremmissa kertomuksissa väitetään, että ihmiskunta voi saavuttaa autuuden tilan jo maallisen vaelluksen aikana. Tähän ei tarvita mitään muuta kuin että ihminen ryhtyy seuraamaan järkensä ääntä. Luottamus ihmisälän voimaan meni paikoin niin pitkälle, ettei sen rinnalle hyväksytty mitään muuta auktoriteettia, ei edes jumalia. 1700-luvun ranskalaisessa valistuksessa onkin paljon materialistisia piirteitä. Pohjois-Euroopassa ja myös Ruotsi-Suomessa omaksuttiin kuitenkin kokonaan toinen kanta. Täällä kirkko säilytti asemansa toiminnan moraalisena suuntaajana. (Ikonen 1997, 237-245.) Luterilaisen kirkon omalaatuinen, lähimmäisen palveluun perustuva kilvoitteluoppi oli luonut perustan keskinäisen avunannon idealle. Kun tähän liitetään valistuksen tiedonhalu ja kehitysoptimismi, ollaankin jo *pohjoismaisen demokratian ja hyvinvointivaltion* perusarvojen äärellä. Niinpä voi todeta Tampereen piispan tapaan, että veroja maksaa ihan mielellään kun ymmärtää, että ”hyvinvointivaltio on pakollista lähimmäisenrakkautta” (Santonen 2003, 177).

Suomalaisessa yhteiskunnassa kehityskertomuksen runkona on ollut usko ihmistyöllä ja lähimmäisenrakkaudella saavutettavaan maanpäälliseen paratiisiin. Tuon kertomuksen mukaan jokainen sukupolvi voi työllään viedä ihmiskuntaa hieman lähemmäksi ajallisen onnen optimitilaa. Hyvinvoinnin perustana ja edellytyksenä on kansalaisten halu tehdä työtä yhteisen hyvän edistämiseksi. Pohjoismaisittain ajateltuna tämä yhteisten tavoitteiden edistäminen ei ole ristiriidassa oman edun tavoittelun kanssa, sillä yhteisen edun ajamisen katsotaan olevan aikaa myöten varmin tapa edistää myös omaa hyvinvointia (ks. Pursiainen 2003, 89). Siksi yksittäinen

ihminen on valmis tinkimään omasta hyvinvoinnistaan, jos se on yhteisen edun mukaista.

Yhteisvastuu ja lähimmäisen auttaminen ovat olleet hyvinvointivaltion keskeisiä arvoja. Suomalaisen suurkertomuksen tunnuslauseina ovatkin ”kaveria ei jätetä”, ”työ tekijäänsä kiittää” ja ”iloista antajaa Jumala rakastaa”. Tälle pohjalle on rakennettu joukko yhteiskunnallisia käytänteitä, kuten sosiaaliturvajärjestelmä, tupo-kierros, progressiivinen veroasteikko ja YT-neuvottelu.

Tämän kertomuksen rinnalle on tarjottu jo 1800-luvulta lähtien toista tarinaa, jossa hyvinvoinnin tuottaja ei ole yhteistyö. *Talousliberalistisessa kertomuksessa* hyvinvointi rakentuu nimittäin yksityisen yritteliäisyyden varaan. Tätä ei saanut tarpeettomoin moraalissäännöin tai yhteiskunnallisin säädöksin rajoittaa. Itsekäs oman edun tavoittelu, päästyään viimein toimimaan rajoituksitta, pystyi jo sinällään tekemään todeksi maanpäällisen paratiisin. Rikkauksien keskittymisestä ei saanut huolestua, sillä ”näkyvätön käsi” piti huolen siitä, että yksittäisten edunsaajien hyvinvointi säteili koko väestön hyväksi. (Ikonen 2002, 108.)

Taloudellisen toiminnan täydellistä vapauttamista kannattavien mielestä yleisen vaurastumisen suurin este oli ihmisten vanhakantaisuus. Oli oltava rohkea, oli kyettävä ylittämään toimeliaisuuden esteet. Ihmisten piti kehittää omaa markkina-arvoaan. Vapaista markkinoista unelmoiva suurkertomus voidaan kiteyttää sellaisiin tunnuslauseisiin kuin ”niin makaa kuin petaa”, ”hullu liikaa töitä tekee” ja ”säälä on sairautta”. Ihmisillä itsellään on oltava ”vapaus päättää omasta elämästään omien arvojensa perusteella” (Friedman & Friedman 1982, 372). Mitä se muille kuuluu, mitä minä teen!

Kasvatuksella tavoitellaan aina jonkin utooppisen asiantilan toteutumista. Päämääränä on maanpäällinen paratiisi, olotila, jossa ihminen voi saavuttaa maksimaalisen onnentilansa. Siksi kyse on aina myös ideologisesta kasvatuksesta, johonkin ideologiaan kasvattamisesta, sillä onni ei ole absoluuttinen vaan kulttuurinen olotila. Joka uskoo ehdottoman tottelemisen ja itsensä kieltämisen olevan onnen avain, hän on onnellinen tottellessaan ja itsensä kieltäessään. Urheilumenestystä arvostava kokee onnea sijoittuessaan hyvin urheilukilpailussa, teknologian onnellistavaan vaikutukseen luottava saavuttaa autuuden saadessaan itselleen uuden vekottimen.

Kasvatuksen lopulliseen tavoitteeseen, ihannetilän toteutumiseen, pyritään ideologisin työkaluin, joihin kuuluu valikoitujen avainkirjoitusten

lisäksi kulttuurisen perinteen hyväksikäyttö. Muutenhan ideologia – uskomusjärjestelmä suurine tehtävineen – jää käsittämättömäksi. Tavoitteen toteutumista, maanpäälliseen paratiisiin pääsyä, voidaan edistää myös politiikan keinoin. Näitä ovat tietyn sovittelujärjestelmän vakiinnuttaminen, lainsäädäntö ja ennen kaikkea julkiset kasvatustoimet.

Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan ideaa ja talousliberalismia voidaan pitää vaihtoehtoisina, osin samankaltaisia elementtejä sisältävinä mutta keskenään yhteensopimattomina maallisen paratiisin tavoittelukeinoina. Perinteisesti suomalaiset ovat uskoneet enemmän yhteistyön kertomukseen kuin itsekkään oman edun tavoittelun ja vapaiden markkinoiden kertomukseen. Julkiselle sektorille tunkeutunut pseudoyrittäjyys, esimerkiksi kunnan ruokahuollon tai siivoustoimen yhtiöittäminen, on voimistanut rintamalinjoja. Siksi julkisen alan työntekijät eivät helpolla ota omakseen uusliberalistisesti värityneitä ideoita. Voi hyvin olettaa, että erityisen paljon pohjoismaisen hyvinvointivaltion kannattajia löytyy opettajakunnasta, sillä juuri tuo samainen hyvinvointivaltio maksaa heidän palkkansa. Osa opettajakunnasta suhtautuikin yrittäjyyskasvatukseen vähintäänkin epäilevästi (esim. Luhtasaari 2002, Ristimäki 2001, 79-82).

Opettajien vastustus perustui kuitenkin, ainakin osittain, virhetulkintaan. On näet niin, että vaikka yrittäjyyden käsite onkin omittu osaksi uusliberalistista retoriikkaa, se on aina ollut myös osa hyvinvointivaltiota puolustavaa puheenpartta. Jo ainakin parinsadan vuoden ajan Suomessa on oltu sitä mieltä, että yrittäjyyttä edistämällä voidaan parhaiten lisätä yhteistä hyvää. Ja niin oudolta kuin se saattaa tuntuakin, hyvinvointi- ja kansalaisyhteiskunnan traditioon on aina 1800-luvun loppupuolelta lähtien sisältynyt ajatus, että yrittäjyyttä tukemalla voidaan tehokkaimmin hillitä talousliberalismin ruokkimaa globalikapitalismia ja lievittää sen aiheuttamia yhteiskunnallisia ongelmia. Käsite perustuu ajatukseen, jonka mukaan pienyrityksiä ja yhteisötalouksien yrittämistä kannustamalla yhteiskunta voi edistää hyvinvoinnin tasaisempaa jakautumista. (Ks. Ikonen 2002.)

Hyvinvointivaltion diskurssissa yrittäjyydelle annettu merkityssisältö poikkeaa ratkaisevasti uusliberalistien tavasta nähdä yrittäjyys. Siinä missä uusliberalismi hyväksyy ainoaksi taloutta sääteleväksi tekijäksi markkinat, siinä hyvinvointivaltion traditio katsoo, että talouden päämäärät ovat alisteisia yhteiselle päätöksenteolle (Santonen 2003, 17; Sihvola 2003, 28).

Tehdään suuri virhe, jos yrittäjyyskasvatuksen tärkeyttä koetetaan painottaa tekemällä vain toisesta kertomuksesta se ainoa oikea. Suomen

tilanteessa kyse ei tosiaankaan ole siirtymävaiheesta, jossa ollaan astumassa uudenaikaiseen aikakauteen. Emme elä menneen ja uuden maailman kohtauspisteessä. Sen sijaan elämme aikakautta, jossa talouden globalisoitumisesta voimaa saanut talousliberalismi ottaa jälleen yhteen hyvinvointiyhteiskunnan kanssa. Kyse on kahdesta maailmankuvasta, kahdesta ratkaisevasti erilaisesta yhteiskuntäkäsityksestä, jotka ovat kamppailleet hegemonia-asemasta aina 1700-luvulta lähtien, eikä loppua näy.

Tätä faktista, tyystin erilaisiin yhteiskuntäkäsityksiin perustuvaa vastakainasettelua ei ensimmäisen aallon kirjoituksissa tunnustettu. Siksi vastahakoisuus ja kenties jopa vihamielisyys yrittäjäyhteyksien kasvatusta kohtaan näyttää yllättäneen. Ja koska piilevää konfliktia ei tiedostettu, vastarinnan syy jouduttiin etsimään jostain muualta kuin itse viestistä. Yksi keino on puhua opettajien tai vanhempien ”muutosvastarinnasta” (esim. Leskinen 2000, 132-133). Tällöin ongelman ydin löytyy kuulijoiden vanhakantaisuudesta, heidän haluttomuudestaan luopua totutuista tavoista. Toinen tapa on vedota vastustajien tietämättömyyteen tai virheellisiin käsityksiin. Niinpä torjuva asenne voidaan selittää esimerkiksi sillä, että *opettajien mielestä* yrittäjäyhteyksien kasvatusta viittaa ”kaupallisuuteen ja ehkä amerikkalaisuuteen”, jotka herättävät jo sinällään kielteisiä tunteita (Ristimäki 2001, 92). Tällä kertaa vaikeuksien takana on väärin tietoihin perustuva virheellinen tulkinta. Näin ajateltuna paraskaan lähetys ei voi onnistua, jos vastaanotin on viallinen.

Jos ”muutosvastarinta” todella johtuisi vain tietämättömyydestä tai ennakkoluuloista, vastarinnan murtaminen olisi helppoa. Ainut mitä tarvitaan on oikean tiedon jakaminen. Mitä ilmeisimmin tässä ei onnistuttu. Silloin olisi pitänyt kysyä, mahtaisiko kielteinen asenne sittenkin johtua jostain muusta kuin virheellisten ennakkoluulojen värittämästä tulkinnasta. Jospa syynä olivatkin ne eksplisiittiset merkityssisällöt, jotka aiheutta kaksitelevässä kirjallisuudessa termille ’yrittäjäyhteyksien kasvatusta’ annettiin? Epäily ei ole aiheeton, sillä monessa yrittäjäyhteyksien kasvatuksen ensimmäisen aallon tekstissä ”kaupallisuus” näyttäisi olevan selvästi etualalla. Tällöin esityksen painopiste on liiketoiminnassa, josta haetaan keskeisen sanaston lisäksi opetuksessa käytettävät esimerkkitaipaukset ja harjoitustehtävien aiheet. Useissa teksteissä korostuu myös ”amerikkalaisuus”, jos sillä tarkoitetaan sitä, että yrityksen toimintaa ei saa ohjata mikään muu periaate kuin voittosuuden maksimointi (ks. Smith 2001, 255-256). On myös selvää, että lähes

poikkeuksetta yrittäjyyskasvatukseen liitettiin ideoita, jotka ovat peräisin kilpailun täydellistä vapauttamista kannattavasta puheenparresta.

Yrittäjyyskasvatuksen vastustus, jos sitä ylipäätään on olemassa, ei siis välttämättä johdukaan tietämättömyydestä tai muutosvastarinnasta vaan siitä, ettei vastaanottaja hyväksy hänelle tarjottua kehyskertomusta.

Näkymätön ideologisuus

On tärkeää huomata, ettei yrittäjyyden merkitystä korostettu vain uusliberalistisessa vaan myös hyvinvointivaltiota puolustavassa diskurssissa. Yhtä tärkeää on huomata, että vaikka yrittäjyyden olemus ja tehtävä hahmotetaan näissä eri tavoin, kumpikaan termin käyttötapo ei ole toistaan oikeampi. Yrittäjyys kuuluu niihin sanoihin, joiden merkityssisältö vaihtelee riippuen siitä, kuka puhuu ja millaista maailmankatsomusta hän edustaa. Kyse on kieleen kuuluvan termin ideologisesta käytöstä, tai paremminkin kahden aatesuunnan yrityksestä päästä antamaan termille ”oikea” määritelmä. Näin ollen tietty ideologinen lähtöasema suorastaan pakottaa puhumaan yrittäjyydestä tietyllä tavalla. Ja kääntäen, valitsemalla tietyn määritelmän kielen käyttäjä samalla asettuu kannattamaan jompaakumpaa ideologiaa – kenties tietämättään.

Ensimmäisen aallon yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa näyttää olleen vaikeuksia valita, kumpaa suurta kertomusta olisi seurattava. On paljon mahdollista, että useimmiten valinta tapahtuu huomaamatta. Tämä voisi selittää, miksi hyvinvointivaltion ja talousliberalismin väliset jännitteet jätetään lähes aina huomiotta.

Talous- tai uusliberalistisessa kertomuksessa yhteiskunta ja yksilö asetetaan vastatusten. Tällöin yhteiskunnallinen oleminen nähdään tilana, jossa yksilö on vieraantunut omasta toimintapotentiaalistaan. Lääkkeeksi voidaan tarjota yrittäjyyskasvatusta, jonka avulla oppilaissa piilevät resurssit saadaan käyttöön (Hietaniemi 2002, 89). Perinteiseen kansanopetukseen sisältyvä tasa-arvoisuuden vaatimus osoittautuu tällöin ongelmaksi. Sen pelätään samankaltaistavan yksilöt ja sysäävän näin yrittäjyyden syrjään. Toimintaympäristön muutoksen on heijastuttava myös koululaitokseen. Enää ei saanut tuottaa homogeenista massaa, jota voidaan indoktrinoida. (Kyrö 1998, 77-88.) Tällaisilla ajatuskuluilla on paljon yhteistä uusliberalismin kanssa. Sen mukaanhan yhteiskunnan kehitysvoima perustuu va-

paalle kilpailulle, jossa vain parhaat voivat selviytyä jatkoon. Siksi yleistä ja yhtäläistä opetusta tarjoava perusopetus nähdään apparaattina, joka ei anna tilaa lahjakkuuksille vaan keskittyy keskinkertaisuuksien opettamiseen, siis tasapäistämiseen.

Talousliberalistisessa puheenparressa markkinaehtoinen yrittäminen nähdään luonnollisena olotilana. Kun ihmisten annetaan vapaasti koetella voimiaan, markkinat vievät asioita omalla painollaan oikeaan suuntaan. Valtiovallan ei tarvitse tuota liikettä ohjailla. Harkintaa ja järkeä tarvitaan vain poistettaessa vapaiden markkinoiden esteitä. (Esim. Friedman & Friedman 1982, 340-372; uusliberalismin markkinauskosta ks. Hilpelä 2003.) Päätöksentekokoneisto ei kuitenkaan halua tai ei ymmärrä näitä yksinkertaisia perustotuksia noudattaa. Miksi demokraattisesti valitut kansanedustajat eivät ole valmiita panemaan täytäntöön inhimillisen kanssakäymisen luontaista olotilaa, vapaata kilpailua? Tähän ei kyetä antamaan muuta vastausta kuin se, että kansanvalta on ajautunut kriisiin. Demokraattinen päätöksentekokoneisto kuvataan todellisuudesta ja ”kansasta” irtautuneeksi, älykkään ajattelun kieltäväksi, holhoavaksi ja tasapäistäväksi, siis itse asiassa *kansanvallan vastaiseksi* apparaatiksi.

Uusliberalistisessa retoriikassa markkinavoimat esitetään aina luonnonvoimien kaltaisina. Siksi holhoava hyvinvointivaltio estää yhteiskunnan luonnollisen kehityksen. Vastaavasti yrittäjäyys esitetään inhimillisen olemassaolon alkutilana, ihmisen autenttisena olemassaolon tapana. Lähtökohtana on yksilö, jonka toimintavapautta rajoittaa yhteiskunta. Se pyrkii toiminnan rationalisointiin ja yksilöllisten erojen poistamiseen. Yrittäjäyys edustaa muutoskykyä, uutta luovaa voimaa. Tunnustuksellinen uusliberalisti toteaaakin, että ”kollektivismille – toisin kuin markkinataloudelle – on ominaista kaikkien taloudellisten suhteiden politisoiminen - - -. Jokainen yksilö on - - - täydellisesti sidottu tähän valtioon.” (Röpke 1947, 314.) Tästä voi tehdä vain yhden johtopäätöksen: koska holhoava yhteiskunta kahlitsee vapaata yritteliäisyyttä, koska esivalta syyttää vain jatkuvasti lisää toimintaa sääteleviä lakeja ja asetuksia, on parempi, että valtio ajetaan alas.

Juuri näin uusliberalismissa halutaankin tehtävän. Esimerkiksi sosiaaliturvan voidaan todeta salpaavan ihmisten toimintakykyä ja näin aiheuttavan enemmän haittaa kuin hyötyä. Eikä tässä vielä kyllin. Samalla se häiritsee markkinavoimien luontaista kulkua, sillä voidaanhan jokainen työtön kuvitella vaeltajaksi, ”joka on matkalla taloudellisesti kannattamattomaksi käyneestä tehtävästä taloudellisesti kannattavaan”. Työttömyyttä ehkäisevät

tukitoimet eivät tätä matkaa suinkaan helpota vaan pikemminkin vaikeuttavat. (Röpke 1947, 280; ks. myös Ahonen 2003, 162-166.)

Vaikka 1990-luvun yrittäjyyskasvatusta käsittelevissä kirjoituksissa ei yleensä oteta kantaa valtiorakenteiden purkamiseen, niihin sisältyy kohtia, joissa kyseiset rakenteet nähdään kehityksen esteinä. Niinpä saatetaan todeta, että säätely-yhteiskunta – toiselta nimeltään hyvinvointiyhteiskunta – rapautuessaan samalla nostaa yrittäjyyden arvoonsa avaten samalla uusia toimintaväyliä ja uusia mahdollisuuksia (Kyrö 1998, 102-107). Joissakin tekstikohdissa vapaan kilpailun oppi on jo varsin selvästi nähtävissä:

”[Nykyajan muuttuneissa olosuhteissa] yhteiskunta etsii jälleen yhteyttä yksilöön, hapuilee taas liberalismiin ja demokratian aatteita. - - - Toiminnot, jotka aikaisemmin olivat julkisen sektorin yksinoikeutta etsivät uusia muotojaan. Tiede, taide, kasvatus, koulutus, sosiaali- ja terveydenhuolto ovat lähteneet yrittäjyyden etsintään.” (Kyrö 1999, 20.)

Tässä tullaan jo hyvin lähelle uusliberalistista ideologiaa. Tekstikatkelman mukaan ’yhteiskunta’ etsii yhteyttä ’yksilöön’, nämä ovat siis aiemmin olleet toisistaan erillään. Todellinen demokratia kytketään yhteen ’liberalismiin’, ei esimerkiksi solidaarisuuden kanssa. Julkisen sektorin toimintoja kuvataan termillä ’yksinoikeus’, joka vapaan kilpailun opissa on skenaariona pahin mahdollinen. Monopolihan tarkoittaa tilannetta, jossa ei ole vaihtoehtoisia toimijoita eikä siten kilpailuakaan. Lopuksi luettelaa vielä joukko yhteiskunnallisia palveluja, joiden todetaan ryhtyneen yrittäjyyden etsintään. Tätä pidetään selvästi myönteisenä seikkana.

Vuosituhanneen taitteessa julkaistussa yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa on selviä merkkejä uusliberalistisesta ajattelusta. Lähtökohdaksi on otettu yksittäisen ihmisen yritteliäisyys, joka ilmenee pyrkimyksenä koota taloudellisia arvoja. Valtion ja ylipäätään demokraattisen päätöksentekokoneiston merkitys talouselämän säätelijänä sivuutetaan kokonaan tai sitten se esitetään kielteisessä sävyssä (esim. Kyrö 1998, 63-65; ks. myös Friedman & Friedman 1982, 229-299; vrt. Piironen 2005, 196-198).

Uusliberalismille ominainen kilpailuideologia ilmenee myös esimerkkitapausten valinnassa. Usein esikuvaksi otetaan yrittäjä, jonka toiminta on kasvuhakuista ja mielellään globaalimarkkinoille pyrkivää. Toimintaympäristö saatetaan kuvata taistelulentäksi, jossa yritykset ja sisäisen yrittäjyyden innoittamat työntekijät yrittävät voittaa kilpailijat pr-osaamisensa ja tuotannollisen tehokkuutensa avulla.

Luultavasti on niin, etteivät kirjoittajat itse täysin tiedostaneet olevansa tekemisissä vapaan kilpailun opin kanssa. Tämän havaitsemista vaikeutti se, että alkuvaiheessa yrittäjyyskasvatus irrotettiin säännönmukaisesti yhteiskunnallisista yhteyksistään. Yksilökeskeinen näkökulma kärjistyy seuraavassa, yrittäjyyden johtolauseeksi ehdotetussa toteamuksessa: ”*tee mitä haluat* – kunhan vain tarjoat saman mahdollisuuden tulevillekin sukupolville” (ks. Nurmi 1999, 44). Tässä maksimissa kiteytyy talousliberalismin mahdottomuus. Kyseistä johtolauseetta noudattaen saastuttaja voi jatkaa ympäristön likaamista, kunhan hän vain on valmis suomaan saman oikeuden tuleville sukupolville. On varmasti ihmisiä, joille tällainen järjestely sopisi vallan mainiosti. Myös ryöstäjä saa luvan jatkaa tointaan, kunhan hän vain hyväksyy, että tulevinakin aikoina saa olla niitä, jotka hankkivat elantonsa ryöstelemällä. Hyväksyttävän teon ehtona on siis se, että toimija itse hyväksyy saastuttamisen tai ryöstämisen yhdeksi yrittämisen muodoksi. Muista ei tarvitse välittää tippaakaan. Tämä ei ole sitä paljon puhuttua ’tervettä itsekkyyttä’ vaan silkkaa mielivaltaa. ”Tee mitä haluat” -oppi johtaa voimakkaimpien, röyhkeimpien, häikäilemättömimpien ja itsekkäimpien ihmisten ja heidän lakeijoidensa ylivaltaan. Tämän etiikan mukaisesti sääli tai toisen huomioon ottaminen on todella sairaus, joka johtaa vääjäämättä tuhoon.

”Tee mitä haluat” -periaatetta noudatettaessa yhteiskunta on käsitettävä yksittäisten ihmisten toimintakentäksi, jossa jokainen pyrkii toteuttamaan omia itsekkäitä pyyteitään. Tällainen yhteiskuntakäsitys ei suo tilaa demokraattiselle päätöksenteolle, ei neuvottelulle, ei yhteistoiminnalle – nimittäin jos nämä yrittävät asettaa esteitä yksittäiselle yritteliäisyydelle tai esimerkiksi vapaalle kaupalle. Markkinavoimien hyvää tekevään voimaan uskovat pyrkivät poistamaan kaikki ne rajoitteet, joita vapaalle yrittäjyydelle on asetettu työllisyyden, julkisten palvelujen turvaamisen, kulttuurin edistämisen tai ympäristön suojelelun nimissä.

Ensimmäisen aallon kirjoituksissa yrittäjyyskasvatukseen liittyvät ideologiset sitoumukset jätettiin käytännössä huomiotta. Näin aiheen käsittelyyn päätyi aineksia, jotka suorastaan houkuttelivat virhetulkintoihin. Suomalaisen yhteiskunnan avaintarinaksi muotoutunut ”kaveria ei jätetä” -kertomus näytti korvautuvan ”each man for himself” -kertomuksella. Ensimmäisen aallon teksteissä viljellyt suuren murroksen metaforat vain vahvistivat tätä käsitystä.

”Vanhan” ja ”uuden” kärjistävä erottelu

Varhaisessa yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa yrittäjyyden arvon nopeaa nousua selitettiin yhteiskunnan murroksella. Sitä tuskin voikaan kiistää, etteikö yrittäjyyttä ja siten myös yrittäjyyskasvatusta kohtaan tunnettu kiinnostus olisi ainakin osaltaan johtunut 1990-luvun alun talousromahduksesta. Toisaalta, uusien työllistämismahdollisuuksien etsintä ei välttämättä ole ainoa syy aiheen esille nostoon. Taustalta näyttäisi näet löytyvän laajempikantoinen asenteellinen muutos työn tekemistä kohtaan.

Uudesta ajattelutavasta kertoo, että yrittäjämäinen toiminta otettiin kaiken työnteon esikuvaksi, mukaan lukien työskentely toisen palveluksessa (mm. Ristimäki 2001, 24). Puhuttiin jopa yhteiskunnan paradigmatyövähdoksesta, jonka uskottiin mahdollistaneen yrittäjyyden uuden tulemisen. Moderni yhteiskunta oli murentunut ja sitä oltiin korvaamassa postmodernilla yhteiskunnalla (Kyrö 1999, Nurmi 1999). Tätä murrosta ilmensivät perinteisen palkkatyön väheneminen ja uusien elinkeinoalojen synty. Erityisen kuvaavana pidettiin informaatioteknologian läpimurtoa. Samaan aikaan suuryritysten työvoimantarve ja julkisen sektorin työllistämiskyky vähenivät, minkä seurauksena tärkeimmiksi työllistäjiksi kohosivat pienet ja keskisuuret yritykset. Tällä tavoin hahmotettuna 1900-luvun lopulla tapahtunut yrittäjyyskasvatuksen läpimurto oli suoraa seurausta postmoderniin yhteiskuntaan siirtymisestä, siis vanhan yhteiskuntajärjestyksen korvautumisesta uudella.

Selitys ei tyydytä, sillä ‘postmodernin yhteiskunnan’ käsitteen avulla ei voida selvittää, miksi yrittäjyyskasvatus on tärkeää. Kyse on sateenvarjokäsitteestä, jonka alla tungeksii mitä erilaisimpia ajattelihoita ja aatesuuntauksia. Se ei kykene selittämään mitään, se jättää kaikki avoimeksi. ‘Postmoderni’ on deskriptiivinen, kuvaileva käsite, jonka merkitysisältö tyhjentyy siihen erityisilmiöiden luetteloon, joka termin lausumisen yhteydessä annetaan. ”Postmodernin murroksen” esittäminen nyt vallitsevan yrittäjyysmyönteisen ilmapiirin syyksi on myös sikäli omituista, että juuri talouskeskeistä ajattelua voidaan pitää tuon murroksen todellisena syynä.

”Vanhan” ja ”uuden” ajan eroa korostavan kertomuksen mukaan yrittäjyyden merkitystä ei aiemmin tunnettu. Entiseen aikaan työelämään sosiaalistaminen tarkoitti sitä, että ”keskusjohtoinen, standardoitu Suomi tarjosi kansalaisilleen koulutuksen ja uran palikkana jossakin koneistossa,

mutta se ei hyväksynyt tai ottanut riittävästi huomioon yksilötason unelmia”. (Luukkainen 1998, 2; vrt. Komulainen 2004, 547-548.) Piirretty kuva muistuttaa NEP-kauden Neuvostoliiton suunnitelmataloutta.

Sopii kuitenkin kysyä, onko tällaista, yrittäjyyttä karsastavaa Suomea koskaan ollut olemassa. Taloushistoriallinen tutkimus ei tue väitettä¹⁴. Jo vuosisatojen ajan yhteiskunnallinen päätöksenteko on pitänyt tärkeänä edistää yksityistä yritteliäisyyttä. Näin jopa siinä määrin, että välillä valtio on joutunut hyvinkin konkreettisesti tukemaan yrityshankkeita. 1800-luvun lopulta lähtien alkoi muodostua kansallisten suuryritysten ryppäitä, jotka hyödynsivät maan resursseja, työllistivät ihmisiä ja loivat näin hyvinvointia ympärilleen. Alituinen pääomien puute johti kuitenkin siihen, että valtio joutui usein osallistumaan investointien rahoitukseen. Samalla siitä tuli merkittävä osakas moniin yksityisiin yrityksiin. 1900-luvulla perustettiin myös useita teollisuusyrityksiä, esimerkiksi Valmet ja Kemira, joissa valtio oli aloitteentekijä ja päärahoittaja. Lisäksi aina 1990-luvulle saakka tuettiin voimakkaasti yksityistä maa- ja metsätalouden yrittämistä. Voidaan siis todeta, että menneinä aikoina esivalta on ottanut vähintäänkin riittävästi huomioon ”yksilötason unelmat”, jos yksilöillä nimittäin tarkoitetaan suuryritysten johtoa, työpaikan saaneita työläisjoukkoja tai maatalousyrittämistä.

Hyvä esimerkki esivallan myönteisestä asenteesta yritystoimintaa kohtaan on 1900-luvun loppupuoliskolla asteittain toteutunut kaupan esteiden purkaminen. Tässä noudatettiin kansainvälistä kauppaa käyvien yhtiöiden toiveita. Aikaa myöten alettiin kansainvälisen kilpailukykyyn vedoten vaatia kansantalouteen rakennemuutosta. Yritysten koko oli saatava suuremmaksi. 1980-luvun lopulla avautuivat yrityksille ulkomaiset lainamarkkinat, mikä vuorostaan johti ensin talouselämän ylikuumentumiseen ja sitten ällistyttävän nopeaan romahdukseen. Muutamana vuodenaikana työttömien lukumäärä ja valtion sosiaalimenot kasvoivat räjähdysmäisesti. Hyvinvointivaltio ajautui kriisiin. Palkkatyön yhteiskunta nähtiin nyt yritysvihamielisyyden tyyssijana. Siitä oli luovuttava ja siirryttävä oma-aloitteisuutta suosivaan yrittäjyyden yhteiskuntaan. Samalla alettiin korostaa yrittäjyyskasvatuksen tärkeyttä.

Esivalta on aina arvostanut yrittäjyyttä. Jos halutaan löytää taho, joka on toimillaan vaikeuttanut uudenlaisen yrittäjyyden muodostumista, se löytynee varmimmin asemansa vakiinnuttaneiden yritysten joukosta. Rajaamalla vapaan toiminnan rajat itselle suotuisalla tavalla voidaan näet

tehokkaimmin edistää omaa kilpailukykyä (esim. Stiglitz 2004, 236-240). Tämä näkyy selvimmän siinä, että ei ole yritystä tai yhtiötä, joka vaatisi markkinakurin soveltamista omaan toimintaansa. Kohteena on aina joku muu. Onkin todettu, että vapaita markkinoita kannattavat eniten juuri ne, jotka hyötyvät niistä eniten. (Chomsky 1995, 133.) ”Vapaassa” kilpailussa ahtaimmalle tahtovatkin jäädä pienyritykset ja elämäntapayritykset, siis juuri ne taloudellisen toimeliaisuuden alat, jotka antavat leivän neljälle viidesosaa työllistetyistä työvoimasta.

Vanhan ja uuden kyseenalaista vertailua tehtiin myös koulutusinstituution osalta. Ensimmäisen aallon kirjoituksissa tuotiin toistuvasti esiin, kuinka yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää opetusikäntäteiden uudistamista. Koulu haluttiin muuttaa yrittäjähenkisemmäksi (mm. Pannula & Routamaa 2002, 12-16). Uudistamisen pakko ulotettiin koskemaan myös oppimiskäsitystä. Niinpä saatettiin todeta, että vastedes oppimisen on oltava oppijälähtöistä, ”jolloin oppija ei ole vain passiivinen vastaanottaja vaan aktiivinen tiedonprosessorija”. Myös opettajan roolin oli muututtava. Hänen on oltava ohjaaja ja valmentaja, ”joka luo avoimia ja itseohjautuvuuteen kannustavia oppimisympäristöjä”. Oppisisältöjen sijasta keskeiseen asemaan kohosi prosessinomainen tietojen ja taitojen hankinta. Oppitunti ei enää saanut olla toiminnan perusyksikkö. Sen sijaan piti suosia laajempia oppimiskokonaisuuksia ja joustavampaa työskentelyä. Opettajan ei enää pitänyt olla erehtymätön tiedonlähde vaan ”kanssaoppija”, mikä puolestaan korosti vuorovaikutteisuuden merkitystä. ”Yrittäjämäiseen opiskeluun kuuluu virheiden hyväksyminen ja niistä oppiminen.” (Toivola 1998, 31; ks. myös Remes 2001.)

Jokaiselle koulutusinstituutioiden historiaa tunnevalle tämä tavoiteltavien asioiden luettelo on perin tuttu. Listalla esitettyihin väittämiin tukeutuen on perusteltu koulureformeja ainakin parintuhannen vuoden ajan. Yrittäjyyskasvatuksen edellyttämä uudenlainen oppiminen vastaa siis aikojen saatossa omaksuttua hyvien koulukäytäntöiden kuvausta. Juuri tästä syystä edellä esitetyn kaltaiset uudistusvaatimukset on helppo hyväksyä. Yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuuden kannalta tällaisella hyvien periaatteiden omimisella voi kuitenkin olla arvaamattomia seurauksia.

Varmaankin tarkoituksena oli vakuuttaa mahdollisimman moni opettaja siitä, että yrittäjyyskasvatus on sittenkin ihan hyvä asia. Kokoamalla tavoiteluetteloon luonnehdintoja, jotka vuosisatojen ajan on totuttu liittämään hyvään koulunpitoon, annettiin kätkeysti ymmärtää, että yrittäjyyskasvatuk-

seen vastahakoisesti suhtautuvat edustivat ”vanhoja” ja siten ehdottomasti ”huonoja” koulukäytänteitä. Näin ei kuitenkaan ole. ”Hyvän” opetuksen antaminen ei edellytä yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa esitettyjen opinkappaleiden noudattamista. Jos muuta väitetään, on varmaa, että osa opettajistosta nousee vastarintaan.

Pedagogisia uutuuksia esittelevissä teoksissa sorrutaan helposti liioitteluun. Tällöin ei enää riitä, että kirjoittaja kuvaisi jotain vaihtoehtoista tapaa järjestää luokkatyöskentely. Ei, uutuuden väitetään edustavan jotain aiemmasta tyystin poikkeavaa, todempaa ja siksi perustellumpaa ajattelutapaa. Mielenkiinnon herättäminen ei enää riitä, lukijan halutaan heräävän dogmaattisesta unestaan, hänen halutaan kääntyvän kokonaan toisenlaiseen toimintatapaan.

Tätä periaatetta on sovellettu myös argumentoitaessa yrittäjyyskasvatuksen tärkeyden puolesta (esim. Luukkainen & Toivola 1998). Lukijan eteen maalataan kuva vanhan ja uuden opetustyylin välisestä taistelusta, jossa staattis-behavioristinen ja dynaamis-konstruktivistis-humanistinen näkökanta ottavat mittaa toisistaan. Vain jälkimmäisen todetaan tukevan yrittävyyden kehittymistä. Jaottelu otetaan annettuna eikä sitä edes yritetä analysoida seikkaperäisesti. Vanhoista käytänteistä luodaan olkimies, karikatyyrinen yleistys, jota vastaan sitten hyökätään.

Yrittäjyyskasvatuksen tärkeyttä on siis koetettu vahvistaa luomalla mielikuva, että muutosvaatimus on suoraan johdettu nykypäivän tieteellisestä ihmiskäsityksestä. Esimerkiksi lukijan annetaan ymmärtää, että yrittäjämäisten piirteiden kehittäminen sopii hyvin yhteen konstruktivistisen oppimiskäsityksen kanssa (mm. Leskinen 2001, 113-114). Näin asia onkin. Tosin sama pätee kaikkeen kasvatukseen ja opetustoimintaan. Onkin hyvä huomata, ettei konstruktivistisen oppimisteorian pohjalta voida johtaa hyvän opetuksen periaatteita. Ensin täytyy näet tietää, *mihin päämäärään* opetuksella halutaan pyrkiä; vasta sitten voidaan laatia konstruktivistin henkeä mukaileva toimintasuunnitelma. Esimerkiksi jos tavoitteena on totuttaa oppijat jättämään omaa elämäänsä koskeva päätöksenteko muiden käsiin, opetuksessa on painotettava tekniikoita, jotka vahvistavat riippuvuutta johtajista ja heikentävät kykyä kyseenalaistaa annettujen tehtävien mielekkyys. Jos taas pyritään vahvistamaan yksilön omaehtoista harkintaa ja kykyä löytää vaihtoehtoisia toimintamalleja, hänet on opetettava näkemään kaikenlaiset auktoriteetit, ennen kaikkea opettaja, erehtyväisinä ja ohjattava oppija etsimään itse tietonsa.

Olipa tavoite millainen hyvänsä, sen saavuttamiseksi voidaan aina laatia konstruktivistisen oppimisteorian mukainen toimintasuunnitelma. Silloin on yhdentekevää, onko koulutettavana kiduttamisen asiantuntijoita tai lähetysaarnajia, tottelevaisia palkkatyöntekijöitä tai yksityisyrittäjiä, rikoksen ammattilaisia tai poliiseja. Siksi sen toteaminen, että opetuksessa sovelletaan konstruktivistisen oppimiskäsityksen mukaisia periaatteita, ei todellakaan takaa, että opetus olisi ”hyvää”, nimittäin hyvää merkityksessä ’hyväksyttävä’ tai ’oikea’.

Konstruktivismia ei liioin voi asettaa vastatusten behaviorismin kanssa, sillä ne eivät sulje toisiaan pois. Pikemminkin kyse on oppimisen kuvauksen kahdesta eri abstraktiotasosta. Behaviorismilla voidaan kuvata yksittäistä oppimistapahtumaa, konstruktivismilla taas sitä, miten pirstaleisista oppimisyksiköistä muodostuu kokonaisuuksia, viime kädessä elämismaailma. Näin ollen kaikesta opetuksesta löytyy behavioristinen elementtinsä, so. behavioristisen oppimisteorian mukainen yritys saada aikaan muutoksia oppijan käyttäytymisessä. Vastaavasti kaikki oppiminen, myös reaktion ehdollistuminen, on kuvattavissa konstruktivismin viitekehyksessä.

Vaikka kärjistettyjen vastakohtien luominen lisääkin esityksen retorista tehoa, on pidettävä huolta, ettei asioiden yksinkertaistaminen mene liiallisuuksiin. Opetukseen liittyviä reformeja ei voi perustella siten, että ensin muodostetaan keinotekoisia dikotomioita (hyvät vs. pahat, vanhanaikaiset vs. modernit jne.), minkä jälkeen julistaudutaan paremman puoliskon edustajaksi. *Koulureformeissa ei ole kyse ”järkevämpään” toimintatapaan siirtymisestä vaan yksinkertaisesti siitä, että opetuksen päätavoite halutaan esittää eri tavalla kuin aikaisemmin.*

Nykypäivänä on vallalla käsitys, jonka mukaan oppiaineksen omaksumisen sijasta tärkeämpää on kehittää oppimisvalmiuksia. Tällöin koulutuksen ensisijainen tavoite ei ole yksilö, jolla on hallussaan sivistyksen kannalta keskeiset tietosisällöt, vaan ihminen, joka kykenee itse hankkimaan, työstämään, esittämään ja soveltamaan tietoa. Tämä *älyllisen autonomian vaatimus* on ikivanha mutta aina yhtä ajankohtainen. Se sisältyy myös hyvän kansalaisen tunnuspiirteisiin.

Näkymättömät sudenkuopat

1990-luvun lamasta 2000-luvun alun opetussuunnitelmaudistukseen saakka kestänyttä yrittäjyyskasvatuksen ensimmäistä aaltoa voisi hyvin kutsua myös teeman haltuunoton ja kehittelyn kaudeksi. Tuon ajan diskurssissa ei ole tieteelliselle vuoropuhelulle ominaista moniäänisyyttä. Eri kirjoittajat lähestyvät yrittäjyyskasvatusta hyvin samaan tapaan, voisi jopa sanoa kriittikittömästi. Yhteys yrittäjyyskasvatukseen ja -koulutukseen on ilmeinen.

Kun yrittäjyyskasvatusta alettiin 1990-luvun puolivälin jälkeen sovittaa osaksi yleissivistävän koulun antamaa opetusta, vallitsevaan puhetapaan jäi aineksia, jotka sopivat hyvin yrittäjäkoulutukseen mutta eivät yleissivistävään opetukseen. Voidaan puhua yrittäjyyskasvatuksen sudenkuopista, so. käytänteistä ja sisällöistä, jotka voivat olla ristiriidassa jonkin jo vakiintuneen kasvatustavoitteen kanssa. Ensimmäisen aallon kirjallisuus ei näitä sudenkuoppia tunnu havaitsevan. Tämä pätee erityisesti koulun ja yritysten välisen yhteistyöhön.

Oppilaitoksen ja yritysmaailman välinen yhteistyö voi parhaimmillaan vahvistaa koulutuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta, mutta siinä on myös omat riskinsä. Yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa nämä jäivät usein varsin vähälle huomiolle. Esimerkiksi yrityksen ja oppilaitoksen välisestä yhteistyöstä saatettiin todeta, että sen on hyödytettävä molempia osapuolia. (Toivola 1998, 46.) Tämä toimintaohje näyttää aivan järkevältä, mutta sille voidaan antaa hyvin erilaisia tulkintoja.

Hyväksyttävänä voitaneen pitää, että yritys haluaa yhteistyön kautta vaikuttaa siihen ”minkälaista työväkeä yritys saa tulevaisuudessa” (Ristimäki 2000, 34). Tosin työvoiman rekrytoinnin kannalta voisi olla tehokkaampaa järjestää kesä- ja harjoittelutyöpaikkoja niille nuorille, jotka ovat alasta kiinnostuneita, kuin toimia kiinnostuneista ja välinpitämättömistä koostuvan, koulun ehdoilla muodostetun ryhmän kanssa.

Joskus yhteistyö voi kuitenkin saada arveluttavia lisävahteita. Näin esimerkiksi silloin, kun yhteistyön varjolla pyritään lähestymään muutoin vaikeasti tavoitettavaa asiakasryhmää, nimittäin koululuokkaa tai nuorisoa ylipäätään (Ristimäki 2000, 35; 2004, 102). Raja yhteistyön ja hallitsevan markkina-aseman tavoittelun välillä alkaa hämärtyä mm. silloin, kun yhteistyön syynä on matkatoimiston halu päästä myymään luokkaretkikohteita tai pankin yritys solmia uusia asiakassuhdetta. Ei ole suinkaan makukysymys, pitääkö tuollaista toimintaa hyväksyttävänä vai ei. Julkista rahoitusta

nauttivien oppilaitosten avaaminen mainoskampanjoille edellyttää näet vallitsevan koulutusideologian muuttamista.

Yhteistyökumppaneiden hankkiminen yritysmaailmasta johtunee osittain ”kouluyrittäjyyden” pelosta. Tällä tarkoitetaan suorituskeskeistä ja koulun ehdoilla tapahtuvaa pakkoyrittämistä (ks. Leskinen 2000, 176; 2001). Siis sellaista toimintaa, jossa yrittämisen periaatteita yritetään iskostaa oppijoiden päähän jonkin pakollisen kurssin avulla. Toisaalta voi hyvin väittää, ettei kummiyrityksen kanssa toimiminen ole oppijalle yhtään sen vapaaehtoisempaa kuin muukaan pakollinen koulutyö. Siis onko kyse vain siitä, että yritysyrityksellä opiskelu saadaan tehtyä mielenkiintoisemmaksi?

Jos kyse on vain tästä, mielekkääseen oppimiseen voidaan päästä muillakin keinoin. Yhtä hyvin voidaan hyödyntää olemassa olevia simulaatioympäristöjä. Näistä perinteisimpiä ovat erilaiset lautapelit. Yritystoimintaa voi simuloida myös tietokone- ja verkkoympäristössä. Myös monia koulun arkitoimintoja voidaan muokata vastaamaan aiempaa paremmin normaalia yritystoimintaa. Esimerkiksi pääsymaksullisten tilaisuuksien järjestäjä voisi hyvin noudattaa samoja pelisääntöjä kuin yksittäinen huvialan yrittäjäkin.

Yritystoiminnan simuloinnillakin on omat sudenkuoppansa. Jotkut yrittäjyyskasvatuksen nimissä toteutetut hankkeet saattavat jopa kääntyä alkuperäistä tarkoitustaan vastaan antamalla täysin virheellisen kuvan todellisesta yrittämisestä. Esimerkiksi myyjäisissä tarjolla olevat tavarat on saatettu hankkia lahjoituksina. On myös erittäin todennäköistä, ettei myyntituloista makseta veroja, mikä oikeassa elämässä johtaisi leivättömän pöydän ääreen. Tukkuymyjien tavarajakelijaksi ryhtyminen on erityisen arveluttavaa, sillä tällöin aiheutetaan suoranaista haittaa oikealle yritystoiminnalle. Vähintäänkin pitäisi vaatia, että verkostomyyjiksi ryhtyvät koulut ja luokat pitävät huolta siitä, että normaalille yritystoiminnalle kuuluvat maksut tulevat hoidettua.

On selvää, etteivät parhaimmatkaan simulaatiot pysty korvaamaan oikeisiin yrityksiin tutustumista. Ensimmäisen aallon aikana yhteistyökumppaneiden kirjo näytti kuitenkin jääneen kovin kapeaksi. Mieluisimpia yhteistyökumppaneita olivat suuryritysten paikalliset toimipisteet. Suuria yrityksiä suosittiin ilmeisesti siitä yksinkertaisesta syystä, että näillä on parhaat edellytykset ryhtyä yhteistyöhön oppilaitosten kanssa. Yrittäjänä toimimisesta ne antavat kuitenkin täysin virheellisen kuvan. On selvää, ettei kukaan pysty aloittamaan yritystoimintaansa perustamalla tuhansia

tai edes satoja ihmisiä työllistävän tuotanto- tai palvelulaitoksen. Usein on myös niin, että kaikki yhteistyöyrityksen kontaktihenkilöt ovat itse asiassa palkkollisia. Ihka oikeaa yrittäjää ei tavata välttämättä lainkaan. Yhtä järkevää olisi solmia yhteistyökumppanuus vaikkapa kunnan ruokapalvelukeskuksen tai terveyskeskuksen vuodeosaston kanssa. Kenties jopa järkevämpääkin, sillä vastaisuudessaakin suurin palkkatyön tarjoaja on julkinen sektori. Kaiken lisäksi julkisen palvelun yksiköt ovat joutuneet yhä enenevästi vastamaan itse omasta taloudestaan, siis toimimaan kuin yritykset ikään.

Jos tarkoituksena ei ole nimenomaan palkkatyöhön tutustuttaminen, yhteistyökumppaneiksi olisi saatava yrityksiä, joissa voi tavata myös varsinaisia yrittäjiä. Tällöin ei pidä unohtaa muutaman hengen pienyrityksiä ja elämäntapayrittäjiä. Koska kyse on yrittäjistä, jotka hankkivat elantonsa omalla työllään, heille on voitava tarvittaessa maksaa asianmukainen korvaus oman kokemusmaailmansa jakamisesta.

Yrittäjyyskasvatusta käsittelevän kirjallisuuden ensimmäisessä aallossa tuodaan vain harvoin esiin aihepiiriin kätkeytyviä ongelmakohtia. Näin siitä huolimatta, että osa opettajakunnasta oli tuonut selvästi julki, etteivät he halua olla aiheen kanssa missään tekemisissä. Kuten edellä on todettu, vastenhakoisuus saatettiin kuitata viittaamalla opettajien ”muutosvastarintaan”. Yhtä hyvin voitaisiin kuitenkin sanoa, että varhaiskauden kirjallisuudessa asioista annettiin liian yksinpuolinen kuva. Sudenkuopat on tunnistettava, minkä jälkeen toiminta on suunniteltava niin, ettei yrittäjyyskasvatus ole ristiriidassa koulun yleisten kasvatustavoitteiden kanssa. Seuraavassa on lueteltu joitakin tärkeimpiä epäkohtia.

Ensiksi, yrittäjyyskasvatuksen päämääränä ei voi eikä saa olla tulevan kuluttajan tai työntekijän kouluaikainen sitouttaminen tiettyyn yritykseen. Se ei yksinkertaisesti kuulu julkisella rahoituksella ylläpidetyn koulutusjärjestelmän tehtäviin. Ei vaikka joku yritys sattuisikin sponsoroimaan koulun toimintaa.

Toiseksi, varsinkin sisäisen yrittäjyyden ideaan on sisällytetty piirteitä, jotka toteutuessaan rajoittaisivat yksilön toimintavapautta. Yrittäjämäinen toiminta palkkatyöntekijänä voidaan näet ymmärtää niin, ettei perinteiselle ammattiyhdistystoiminnalle ole enää tarvetta. Tällöin taloudellinen yritteliäisyys ymmärretään kuitenkin tarpeettoman kapeasti. On näet huomattava, että alun perin yhteenliittymisen nimenomaisena lähtökohtana on ollut halu

kohentaa työntekijöiden taloudellista asemaa. Ja tähän on yrittäjämäistä toimintaa jos mikä.

Kolmanneksi, samainen sisäisen yrittäjyyden periaate voidaan tulkita niin, että yksilön menestys on hänen omasta tahdostaan riippuvainen. Ja kääntäen, keuno menestys voidaan selittää saamattomuudesta tai suoranaisesti laiskuudesta johtuvaksi. Näin ajateltuna esimerkiksi köyhyys voitaisiin nähdä liian vähäisen yritteliäisyyden seuraukseksi: ”niin makaa kuin petaa”, ”jokainen on oman onnensa seppä”. Onkin pidettävä tarkoin huoli siitä, ettei yrittäjyyskasvatusta käytetä ideologisena lyömäaseena.

Neljänneksi, koulusta ei saa tulla erilaisten yritysten markkinointitoimien kenttää (Ristimäki 2004, 102). Tuotesijoittelu ja piilomainonta eivät voi kuulua kouluarkeen.

Viidenneksi, ihmissuhteista ei pidä yrittäjyyskasvatuksen nimissä tehdä liikesuhteita. Vaikka verkostomyynnissä on jo yleinen käytäntö, että yritykset muuttavat myyjäportaan tuttavaverkoston rahallisiksi arvoiksi, koulussa näin ei tarvitse tehdä. Valmistuotteiden oppilasmyyntiä voidaan kaiken lisäksi pitää näennäisyrittämisenä, josta saatavat kokemukset palvelevat lähinnä harmaan talouden tarpeita. Koulujen ei pidä ryhtyä nimellistä korvausta vastaan valmistajien ja tukkumyyjien jakeluportaaksi.

Sudenkuoppia siis on, mutta onneksi ne voi helposti välttää. On vain kehitettävä aiempaa parempia sovellutuksia. Joihinkin käytännön kokeiluihin liittyvät epäkohdat eivät saa olla tekosyy yrittäjyyskasvatuksen laiminlyömiseen. Kukaan ei voi näet väittää, etteikö todelliseen elämään valmistautuminen ole julkisrahoitteisen opetuksen yksi päätehtävistä. Jokainen taas voi itse nykytilanteen pohjalta päätellä, missä määrin eri oppilaitosten käytänteet tämän tavoitteen saavuttamista palvelevat ja missä määrin taas haittaavat.

’Sisäinen yrittäjyys’ – mitä se on?

Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon kirjoituksissa aihepiirin avainkäsite, yrittäjyys, jää jossain määrin hämäräksi. Esimerkiksi sellaiset ominaispiirteet kuin innovatiivisuus, riski ja sen hallinta sekä toimiminen toiminnan katalysaattorina (Ristimäki 2001, 14-16) eivät vielä sinällään riitä erottamaan yrittäjyyttä muusta inhimillisestä toimeliaisuudesta. Epämääräiset viittaukset uutta luovaan aktiviteettiin ja esimerkiksi riskinottokykyyn

ovat nekin liian yleisluontoisia kelvatakseen yrittäjyyden määritteleviksi piirteiksi. Yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä tai sitä sivuavassa kirjallisuudessa itse käsite 'yrittäjyys' ja jopa 'yrittäjä' jäivät siis osin määrittelemättä.

Käsitteellisten sekaannuksen todennäköisyyttä lisäsi se, että varhaiskauden yrittäjyyskasvatus tahtoi tehdä selvän pesäeron yrittäjäkoulutuksen kanssa. Tästä huolimatta niin alan kirjallisuudella kuin käytännön sovelluksillakin näytti olevan paljon yhteistä yrittäjäkoulutuksen kanssa.

Sanojen käytön rajaaminen vain talouskysymyksiä koskevaksi olisi tuonut diskurssiin sen tarvitsemaa terminologista ryhtiä. Kiinnekohta kuitenkin menetettiin ryhtymällä puhumaan sisäisestä yrittäjyydestä. Nyt yrittäjyyskasvatus alkoi levitä alueille, joilla ei suoraan ollut tekemistä taloudellisen elämänhallinnan kanssa.

Näyttääkin siltä, että yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä suomenkielisessä kirjallisuudessa termiä 'yrittäjä' käytettiin laajemmassa merkityksessä kuin mihin arkikielessä on totuttu. Mitä ilmeisimmin syynä oli varhaiskauden kirjoituksissa omaksuttu tapa jakaa yrittäjyys kahteen pääluokkaan, ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen. Pienin muunnelmin tämä teema löytyy kaikista yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon julkaisuista.

Sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden teeman toi suomalaisen keskusteluun ammattikasvatuksen professori Matti Peltonen. Vuonna 1986 ilmestyneessä teoksessaan Peltonen toteaa, että yrittäjyyden edistämiseksi on ehdottoman tärkeää selvittää, ”miten saada menestymiskykyisiä henkilöitä ryhtymään yrittäjiksi ja miten viritetään sisäistä yrittäjyyttä” (Peltonen 1986, 49). Peltonen käyttää termin 'sisäinen yrittäjä' synonyyminä Pinchotilta peräisin olevaa uudissanaa 'intraprenööri'.

Peltosen teos tähtäsi paitsi yrittäjyyden edistämiseen myös yritysten kilpailukyvyyn kohentamiseen. Tavoitteena ei siis ollut vain uusien yritysten perustaminen vaan myös henkilöstön motivaatio-ongelmiin puuttuminen. (Peltonen 1986, 10-15). Jälkimmäiseen kysymykseen etsittiin ratkaisua juuri sisäisen yrittäjyyden suunnasta.

Kuin tulevaa aikaa ennakoiden Peltonen pohti teoksessaan, millä tavoin yrittäjyyteen liittyviä asioita voitaisiin käsitellä koulutusjärjestelmän sisällä. Johtopäätöksensä hän toteaa, että koulutuksessa on muokattava oppijoiden asenteita yrittäjyystävällisemmiksi. Yleissivistävissä ja ammatillisissa opinnoissa yrittäjäksi ryhtyminen täytyi esittää tasavertaisena vaihtoehtona toisen palveluksessa olemiselle. Jotta tähän päästäisiin, opettajankoulutuk-

seen ja opetussuunnitelmiin piti sisällyttää yrittäjyyttä edistävää opetusta. Peltonen myös toteaa, että yrittäjyyteen kouluttaminen oli aloitettava kehittämällä koululaisten ja opiskelijoiden sisäistä yrittäjyyttä. Tämä taas ilmenee ”ahkeruutena, oma-aloitteisuutena, luovuutena, tavoitetietoisuutena ja tuloksiin pyrkimisenä jo opiskeluaikana”. (Peltonen 1986, 223-224.)

Tästä lähtien yrittäjyys voitiin nähdä muutenkin kuin oman yrityksen pyörittämisenä. Lisäksi sisäisen yrittäjyyden idea voitiin ulottaa koskemaan myös muita kuin talusasioita, sillä olihan kyse yleisestä asennoitumis- ja toimintatavasta (Luukkainen & Wuorinen 2002, 14). Sisäisen yrittäjyyden käsite teki mahdolliseksi esittää yrittäjyys eräänlaisena alkuvoimana, hyvän elämän välttämättömänä edellytyksenä. Samalla talousarvoja korostavan ihmiskuvan painoarvo lisääntyi ratkaisevasti.

Sisäisen yrittäjyyden käsitettä on konkretisoitu esittämällä erilaisia piirreluetteloita. Niinpä sisäiseen yrittäjyyteen on luettu kuuluvaksi mm. omatoimisuus, aktiivisuus, sitoutuminen, itseohjautuvuus, elämänikäinen oppiminen, sopeutumiskyky, hyvä työn hallinta, erilaiset taidot ja valmiudet, mielekäs työ, hyvä työviihtyvyys, tuloksellisuus ja tavoitteellinen toiminta, vastuu, rohkeus ja uskallus ja päämäärätietoisuus. (Luukkainen 1998, 8; Luukkainen & Wuorinen 2002, 14; Ristimäki 2001, 37-39.) Termien myönteinen arvolataus on silmiinpistävä. Tämä käy kiistatta ilmi muodostettaessa niiden pohjalta vastinpareja. (Ks. Taulu 2.)

Millaisena on pidettävä ihmistä, joka on mm. omatoiminen, itseohjautuva, mielekästä työtä tekevä ja vastuunsa kantava? Tai miten pitäisi suhtautua ihmiseen, joka on passiivinen, muiden ohjailtavissa oleva, pelkuri ja vanhakantainen? Näyttää siltä, että yrittäjäpiirteiden listassa lueteltuja ominaispiirteitä toivoisimme itse omaavamme, kun taas niiden vastakohtia emme haluaisi itseemme liitettävän.

Miten tämä on selitettävissä? Arvatenkin sisäisen yrittäjyyden tunnusmerkistössä on esitetty hyvän ihmisen tai hyvän elämän koko kuva sellaisena kuin se arkiajattelussa ymmärretään. *Kyse ei siis olekaan sisäisen yrittäjyyden kuvauksesta vaan yksinkertaisesti hyvän ihmisen muotokuvasta.* Sopii kuitenkin kysyä, ovatko nämä myönteiset piirteet ominaisia vain yrittävälle persoonallisuudelle. Vai onko niin, että taloudellinen yrittävyys on vain yksi hyvän ihmisen ilmenemismuodoista?

Kautta aikojen hyvän ihmisen idea on ollut keskeisimpiä inhimillisen toiminnan suuntaajia. Hyvälle ihmiselle on annettu eri aikoina erilaisia nimiä. Askeetti, oppinut, vanhurskas, kuuliainen, valistunut, humanisti,

patriootti ovat kaikki tarkoittaneet joskus samaa kuin hyvä ihminen. Niin myös kunnan kansalainen ja yrittävä yksilö. Hyvän ihmisen nimestä voi usein päätellä suoraan, mitä ideologiaa puhuja edustaa.

Uusliberalismissa yksilön yrittävyys on se perusvoima, jolle koko yhteiskunta rakentuu. Edellyttäähän vapaa markkinatalous ”rohkeita, pystypäisiä ja vastuuntuntoisia ihmisiä, so. sellaisia, jollaisia kollektivismi ei voi käyttää ja jotka sen siitä syystä täytyy kaikin keinoin lannistaa”. (Röpke 1947, 265.) Yrittävä yksilö on kaiken hyvinvoinnin perusta, ei ”yhteiskunta”. Hyvä ihminen on se, joka suuntaa tarmonsaa taloudelliseen yrittäjyyteen. Vain yrittävä yksilö voi olla hyvä ihminen. Asetelma on kokonaan toinen, kun asiaa tarkastellaan pohjoismaisen hyvinvointivaltion traditiosta käsin. Tällöin voidaan todeta, että hyvä ihminen – siis kunnan kansalainen – menestyy luultavasti myös yrittäjänä. Mutta hän voi menestyä muillakin inhimillisen toiminnan aloilla.

Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon diskurssissa eniten sekaannusta aiheutti juuri sisäisen yrittäjyyden käsite. Eri yhteyksissä termille ‘sisäinen yrittäjyys’ on annettu ainakin kolme erilaista merkitystä.

Ensinnäkin on management-kirjallisuuden – so. liikkeenjohdon itseopiskeluun tarkoitettujen teosten – sisäinen yrittäjyys, ’intrapreneurship’. Termillä tarkoitetaan järjestelyjä, joiden innoittamana työntekijä toimii toisen palveluksessa ikään kuin olisi itse yrittäjä. Näkökulmasta riippuen voitiin puhua joko yksilön tai organisaation yrittävyydestä. Yksilö oli sisäisesti yrittävä, jos hän palkkatyöntekijänä työskenteli ikään kuin kyseessä olisi ollut hänen oma yrityksensä. Yrittävä organisaatio oli taas sellainen, jossa tuettiin työntekijöiden sisäistä yrittäjyyttä esimerkiksi delegoimalla heille suunnittelu- ja valvontavastuuta. Näin määriteltynä sisäisen yrittäjyyden idea täydensi muita tuotannon tehostamistekniikoita, mm. tiimiytymistä ja laatupiirijattelua (Koiranen & Pohjansaari 1994, 10-14; Leskinen 2000, 36-37; Paajanen 2001, 53). Koska kyse oli ensi sijassa työelämävalmiuksien kehittämisestä, teema sopi hyvin tarkasteltavaksi ammattikoulutuksen ja yritystoiminnan kehittämiskoulutuksen yhteydessä.

Sisäiselle yrittäjyydelle on kuitenkin annettu toinenkin merkitys, jolloin sillä tarkoitetaan yrittäjämäistä käyttäytymistä paitsi työpaikalla myös elämässä yleensä. Tällöin sisäinen yrittäjyys käsitetään lähinnä elämänsenteeksi, yleiseksi aktiviteetiksi, jota voidaan edistää esimerkiksi saduttamalla¹⁵. (Koiranen & Peltonen 1995, 37; Leskinen 2000, 38.) Kun yrittäjyyskasvatus liitettiin osaksi yleissivistävän koulun opetussuunnitel-

maa, korostettiin, että pääpaino on asetettava ei ulkoisen vaan sisäisen yrittäjyyden kehittämiseen. Samalla sisäisestä yrittäjyydestä alkoi hahmottua eräänlainen luovuuden ja yleisen aktiivisuuden synonyymi. Ratkaisua ei voi pitää erikoisen onnistuneena, sillä opetussuunnitelmien tavoiteluetteloissa oli jo entuudestaan mainittu luovuuden ja oma-aloitteisuuden kehittäminen. Niinpä opetussuunnitelmatekstissä mainittu yrittäjyyden aihealue voitiin toteuttaa tekemättä minkäänlaisia muutoksia aiempiin käytäntöihin. Sisäistä yrittäjyyttä painottamalla itse yrittäjyyden ideasta ei pahimmillaan olisi jäänyt jäljelle paljon muuta kuin pelkkä nimi.

Taulu 2. Yrittävä ja ei-yrittävä

”Yrittävän ihmisen” tunnusmerkkejä	”Ei-yrittävän ihmisen” tunnusmerkkejä
omatoimisuus	<i>avuttomuus</i>
aktiivisuus	<i>passiivisuus</i>
sitoutuminen	<i>välinpitämättömyys</i>
itseohjautuvuus	<i>riippuvuus muista</i>
elinikäinen oppiminen	<i>pitäytyminen vanhassa</i>
sopeutumiskyky	<i>tapojensa orja</i>
hyvä työn hallinta	<i>ammattitaidottomuus</i>
mielekäs työ	<i>turhauttava työ</i>
tuloksellisuus	<i>saamattomuus</i>
päämäärätietoisuus	<i>päämäärättömyys</i>
vastuu	<i>vastuuttomuus</i>
rohkeus ja uskallus	<i>arkuus ja pelkuruus</i>

Edellä mainittujen lisäksi termillä ’sisäinen yrittäjyys’ on vielä kolmas merkitys, nimittäin spin-off -yrittäjyys. Tällä tarkoitetaan yrityksen, yliopiston tai tutkimuslaitoksen sisällä syntynyttä yritystä, joka kaupallistaa sellaisen innovaation, jota emoyritys tai tutkimuslaitos ei itse halua jostain syystä hyödyntää. Uutta yritystä johtavat yrityksen entiset työntekijät. Emoyritys voi aktiivisesti auttaa työntekijöitään yrityksen perustamisessa

tietämyksen, yhteyksien, työpanoksen tai rahoituksen muodossa. (Vihreä kirja 2003, 22.)

Sisäiselle yrittäjyydelle annetut merkitysvariantit aiheuttivat väistämättä sekaannusta. Niinpä kun Pia-Leena Leskinen ja Kari Ristimäki esittivät molemmat kantanaan, että yrittäjyyskasvatusta ei pidä painottaa sisäisen yrittäjyyden suuntaan, he tarkoittivat eri asioita. Ristimäki puhui intrapreneörinä toimimisesta, kun Leskinen taas viittaa elämänasenteeksi ymmärrettyyn sisäiseen yrittäjyyteen.¹⁶

Eri merkitysvariantteja vertailtaessa selväpiirteisimmältä vaikuttaa juuri EU:n komission edustama kanta, jossa termi liitetään spin-off -tyyppiseen, yrityksistä tai tutkimuslaitoksista silmikoituneeseen yrittäjyyteen. Varsin käyttökelpoisena voidaan pitää myös sitä merkitysvarianttia, jossa sisäinen yrittäjyys ymmärretään organisaation ominaisuudeksi tai yksilön yrittäjämäiseksi toiminnaksi toisen palveluksessa. Tosin termin käyttöä vaikeuttaa se, ettei toiminnan 'yrittäjämäisyyttä' ole kovin helppo eksaktisti kuvata.

Kaikkein ongelmallisin on laajasti ymmärretty sisäisen yrittäjyyden käsite. Voikin kysyä, onko yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa esitelty, yleiseksi aktiviteetiksi määritelty sisäisen yrittäjyyden käsite lainkaan tarpeen. Termin 'sisäinen yrittäjyys' puutteellinen kontekstointi ja siitä johtuva merkitysalan suhteeton laajentaminen pakottaa ota-tai-jätä-tilanteeseen. Yrittäjyyskasvatuksesta täytyy tehdä kaikelle opetustoiminnalle mielen antava kasvatuksen punainen lanka, tai sitten se täytyy torjua kokonaisuudessaan.

Tällaiseen valintatilanteeseen ei pidä opettajakuntaa pakottaa, varsinkin jos on syytä epäillä, ettei itse asia edellytä moista vastakkainasettelua. Siksi kannattaisi miettiä uudelleen, onko jakoa sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen pidettävä lainkaan tarkoituksenmukaisena. Kari Ristimäki (1999) ehdottaakin, tosin hieman eri syistä kuin tässä, että yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä ei enää viitattaisi jakoon ulkoinen ja sisäinen, vaan puhuttaisiin pelkästään yrittäjyyteen kasvattamisesta.

Miten Ristimäen näkökanta sitten eroaa tässä teoksessa hahmoteltavasta yrittäjyyskasvatuksen ideasta? Ristimäen mielestä sisäisestä yrittäjyydestä puhuminen saattaa johtaa siihen, ettei koulussa oikein mikään muutu. Sisäisen yrittäjyyden käsitteeseenhän voidaan sisällyttää kaikenlaisia aktiviteetteja alkaen saduttamisesta ja päätyen pienimuotoisiin tutkielmiin, jotka näin voidaan kirjata opetussuunnitelmassa yrittäjyyskasvatus-nimikkeen alle (vrt. Remes 2001). Mutta mahtaako oppilaista tulla sen yrityshalui-

sempia kuin ennenkään? Ristimäki haluaakin siirtää yrittäjyyskasvatuksen painopistettä enemmän liiketaloudelliseen suuntaan.

Ristimäen huoli talousasioiden sivuuttamisesta yrittäjyyskasvatuksessa on aiheellinen. Jako ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen tuo kuitenkin muassaan paljon vakavamman ongelman. Edellä esitetyn perusteella voi näet väittää, että *sisäisen yrittäjyyden käsite*, niin kauan kuin sillä ei tarkoiteta spin-off-yrittämistä tai yrittäjämäistä toimintaa toisen palveluksessa, *kolonialisoi kansalaisen käsitteen*. Jälkimmäinen on kuitenkin huomattavasti laajempi pitäen sisällään muutakin kuin elannon hankinnan. Yksilön oma-aloitteisuudeksi ymmärretty 'sisäinen yrittäjyys' kaventaa ihmiskuvaa dramaattisesti tuomatta siihen mitään lisäarvoa.

Teeman paisuttelu

Kuten edellä esitetystä on käynyt ilmi, ensimmäisen aallon käsitteenmuodostuksesta ja argumentaatiosta löytyy paljon huomautettavaa. Tämä on ymmärrettävää, sillä koko 1990-luvun yrittäjyyskasvatuksen edistäminen oli muiden kuin kasvatustieteilijöiden vastuulla. Muutos tapahtui vasta vuosituhannen vaihteen jälkeen, kun esivalta teki selväksi, ettei paluuta entiseen enää ollut.

Varhaiskauden teksteistä välittyvä epävarmuus johtuu osittain siitä, että aikaa myöten esivalta näyttää muuttaneen alkuperäistä tehtävänantoaan.

Varsin pitkään yrittäjyyskasvatuksen päätehtävä oli edistää yrittäjyyttä. Tällöin käytännön sovellutukset saivat muotoja, jotka eivät paljoa poikenneet yrittäjävalmennuksesta. Samaan aikaan oltiin epävarmoja siitä, millaisen roolin yrittäjyyskasvatus oli jatkossa saava. Aiottiinko luoda uusi oppiaine, kuten terveystieteiden kanssa oli tehty? Vai oliko yrittäjyyskasvatuksesta tuleva julkisrahoitteiselle koulutukselle johtava aate, joka aikaa myöten syrjäyttäisi tasa-arvoisuuden ja solidaarisuuden periaatteet?

Tämä epävarmuus ei koskenut vain suurta yleisöä. Myös yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa teema jäi irralleen muusta toiminnasta. Jatkuva epävarmuus loi perustan suoranaistulle ylilyönnelle. Yrittäjyyskasvatuksen nimissä julkaistiin myös sellaisia kirjoituksia, jotka muistuttivat enemmän mainostekstiä kuin tieteentekijän esitystapaa. Tämä heijastui myös teksteihin, joissa teemaa tarkasteltiin tieteen pelisääntöjä noudattaen.

Monista ensimmäisen aallon kirjoituksista voikin löytää jäänteitä tuon ajan konsulttipuheesta.

Miten ajatusten myynti sitten eroaa tieteellisestä esityksestä? Muutoksen markkinoijan on saatava ideansa kaupattua asiakkaille, siksi hänen on kyettävä vakuuttamaan kuulijat näkemystensä oikeellisuudesta. Lisäksi hänen on suoriuduttava annetusta tehtävästä mahdollisimman nopeasti ja mahdollisimman hyvin tuloksin. Tulosten arvioimisessa tärkeintä ei ole ajattelun terävyys ja analyttisyys vaan konkreettiset muutokset käytännössä. Kaikki keinot ovat sallittuja. Vain lopputulos ratkaisee. (Ks. Tienari 2000.)

Parhaimmillaan konsultointi on oman asiantuntijuuden asiallista välittämistä sitä tarvitseville. Pahimmillaan konsulttipuhe kuitenkin yliyksinkertaistaa asioita ja paisuttaa lähtöideansa megalomaaniin mittoihin. Tällöin todellisuus voidaan supistaa pariin iskusanaan, joilla ei ole mitään tekemistä totutun puheenparren kanssa. Iskusanoiksi kiteytetyt avainideat esitetään ratkaisuksi ei vain johonkin tiettyyn ongelmaan vaan peräti ihmisen probleemiin. Ideaa havainnollistetaan kuvioilla, joita käytetään joskus hyvinkin runsaasti.¹⁷

Konsulttipuhe pyrkii tehokkuuteen. Siksi esitysaikaa pidentävät ajatusrönsyt on karsittava minimiinsä. Esimerkiksi esitettävän idean yhteiskunnallinen konteksti jää usein käsittelemättä. Samasta syystä aiheen historialliset kytkennät on pakko sivuuttaa. Konsulttipuheessa vaaditaan ihmisiltä kriittisyyttä tarkasteltaessa vallitsevaa olotilaa – tavoitteenahan on muuttaa käytänteitä! –, mutta tätä kriittisyyttä ei uloteta koskemaan omia lähtöoletuksia. Vaihtoehtoiset näkökannat jäävät analysoimatta kokonaan tai ne esitetään karikatyyreiksi muunnettuina.

Kaikissa opetusalan reformeissa on sorruttu jossain vaiheessa oman asian suurenteluun ja konsulttimaiseen esitystapaan. Yrittäjyyskasvatus on tarjonnut tälle kuitenkin tavanomaista paremmat lähtökohdat. Koska tarkasteltavana oli talouden alaan kuuluvat kysymykset, arvopohja voitiin rajata tavanomaista suppeammaksi. Lähimmäisenrakkauden, myötätunnon tai kansalaisvelvollisuuden sijasta voitiin keskittyä olennaiseen, nimittäin yrityksen tulokseen. Rahan ottaminen menestyksekkään toiminnan mitariksi vaikeutti kuitenkin suuresti teeman kontekstointia diskursseihin, joiden arvoperusta oli vähääkään monipuolisempi.

Ensimmäisen aallon yrittäjyyskasvatusta vaivaa ajoittain konsulttipuheelle ominainen liioitteleva esitystapa. Selkeimmin tämä ilmeni teaman

tarpeettomana paisutteluna, jolloin termien 'yrittäjä' ja 'sisäinen yrittäjyys' merkitysala uhkasi laajeta rajattomiin. Niinpä saatettiin väittää, että koska yrittäjyyteen liittyvät hyveet näyttäivät sopivan myös hyvän kasvatuksen ideaaleiksi, yrittäjyys ”voidaan mieltää hyvän oppimisen filosofiaksi” (Koiranen & Ruohotie 2001, 110). Yrittäjyydestä oli kehkeytymässä inhimillisen olemassaolon avaintekijä. Samalla yrittäjyyskasvatus alkoi muuttua ihmelääkkeeksi, jolla yhteiskunnan toimintahäiriöt voitaisiin parantaa.

On tietenkin niin, että aloitekyky, myönteinen työasenne, työhalu, määrätietoisuus jne. ovat piirteitä, joita pidetään yleisesti arvossa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yrittäjyydessä olisi avain kaikkeen. Samankaltaiseen ajatusvirheeseen päädytään seuraavasti: ensin luetaan hyvän sotilaan ominaispiirteitä (rohkeus, aloitekykyisyys, määrätietoisuus jne.), minkä jälkeen todetaan niiden sopivan myös hyvän kasvatuksen päämääräksi. Voidaanko siitä päätellä, että sotilaallisuus olisi hyvän oppimisen filosofiaa? Ei tietenkään voida. Meillä on hyviä yrittäjiä, sotilaita, isiä, äitejä, työntekijöitä, lähimmäisiä, kansalaisia. Luultavasti eri ihannetyypin ominaispiirteitä koottaessa päädyttäisiin lopulta hyvin samankaltaiseen luetteloon. Tämä ei kuitenkaan vielä merkitse sitä, että jokin noista olisi sinällään ylempänä muita. Riippuu ideologisesta viitekehuksesta, mikä hyvyyden ilmentymä otetaan esikuvaksi. Uusliberalismissa se voisi hyvin olla yrittäjä. Hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa tilanne on toinen.

Edellisessä luvussa todettiin, että 'hyvä yrittäjä' saattaakin olla vain yksi mahdollinen 'hyvän ihmisen' ilmenemismuoto. Jos näin on, siitä ei kuitenkaan seuraa, että yrittäjäkoulutuksella saataisiin aikaan myös hyviä ihmisiä. Hyvän ihmisen idea ei ole palautettavissa yhteen sen ilmenemismuodoista. Historia näyttäisi osoittavan, että kasvatusihanteen typistäminen vain yhteen ideaalityyppiin voi kohtalokkaasti yksipuolistaa yhteiskunnan toimintavalmiuksia. Tästä on esimerkkinä Hitlerin Saksa, jossa hyvän ihmisen idea samaistettiin juuri sotilaan hyveisiin. Yltiöpäisiä yleistyksiä, kuten ”There is nothing but leather”, voi esittää nahkakauppias mutta ei tietentekijä. Myös yrittäjyyskasvatus pitäisi palauttaa järkeviin mittoihinsa. Siksi on tärkeää selvittää, mikä voisi olla yrittäjyyskasvatuksen todellinen sisältö. Yhtä tärkeää on sijoittaa yrittäjyyskasvatus osaksi kasvatuksen kokonaiskuvaa.

On todella niin, että yleisesti hyväksytyt kasvatuseriaatteet muistuttavat monelta osin niitä periaatteita, joita yrittäjyyskasvatuksessa pyritään toteuttamaan. Siksi pitää paikkansa, että ”tämän hetkiset oppilaslähtöiset

kasvatusideologiat edesauttavat oppilaiden kehittymistä yrittäjämäisiksi” (Järvenpää & Järvensivu 1999, 170). Sopii kuitenkin kysyä, edistävätkö ne muitakin päämääriä. Ja mitä päämääriä niiden on *alun perin* toivottu edistävän?

Varhaiskauden yrittäjyyskasvatus sai paljon vaikutteita yrittäjävalmennuksesta. Tämä on ymmärrettävää, sillä tuolloin esivalta näyttää nimenomaan halunneen lisätä koulutuksessa olevien yrittäjävalmiuksia. Esivallan tahto heijastui myös teeman teoreettisiin kehittelyihin, joissa yrittäjyys nousi keskeiseen asemaan. Kritiikin voimistuminen tai hallituspohjan muuttuminen johti siihen, että esivalta siirsi ensin painopistettä pikkuhiljaa kansalaiskasvatukseen suuntaan, kunnes 2003 ja 2004 annetuissa opetus-suunnitelman perusteissa yrittäjyyskasvatus sulautettiin samaan aihepiiriin osallistuvan kansalaisuuden kanssa. Samalla tiedeyhteisö pakotettiin niveltämään yrittäjyys- ja kansalaiskasvatus toisiinsa. Yrittäjyyskasvatuksen diskurssiin jäi kuitenkin runsaasti jälkiä aiemmasta yrittäjäkeskeisestä vaiheesta. Selvimmin tämä näkyy taipumuksena liioitella yrittäjyyskasvatuksen vaikutusalaa.

Jotta ymmärrettäisiin, miksi yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus ovat tärkeitä ylipäätään ja miksi ne ovat tärkeitä erityisesti suomalaiselle hyvinvointivaltiolle, on tarpeen valottaa nykyistä maailmantilannetta. Hyvinvointivaltion ylläpidossa hyödynnetty keinovalikoima on huomattavasti pienempi kuin vielä 10-20 vuotta sitten. Tämä on tosiasia, jolta yksikään kasvattaja ei voi ummistaa silmiään. Asiat on kyettävä näkemään toisin, on osattava toimia uudella tavalla, esimerkiksi yrittäjänä.

3.

Kontekstointi: aktiivinen kansalainen ja yrittäjyys

Toisen pääluvun alussa hahmoteltiin kahta suurta tarinaa. Näistä toinen oli talousliberalistinen vapaan yrittäjyyden kertomus, toinen taas kansalaisen velvollisuuksia korostava yhteistoiminnallisen yrittämisen ja kansalaisyhteiskunnan kertomus. Yrittäjyyskasvatus soveltuu yhtä hyvin kumpaankin, mutta riippuen viitekertomuksesta se saa varsin erilaisen sisällön.

Uusliberalistisen katsantokannan mukaan yrittäjyyskasvatuksen tehtävä voisi olla jotakuinkin seuraavanlainen: Opetuksella ja ohjauksella edistetään kunkin yksilön valmiuksia markkinoida tuoteideaansa, osaamistaan ja omaa itseään. Jos joku tässä epäonnistuu, syytä on etsittävä ensi sijassa yksilöstä itsestään. Vastoinkäymisistä ei kuitenkaan pidä masentua. Sen sijaan on opittava omista virheistä ja yritettävä uudelleen. Koska ihmis-yhteisön elinvoima kumpuaa yksilöiden yritteliäisyydestä, tätä ei pidä tarpeettomin ohjein tai kielloin kahlita. Myös sosiaaliturva on pahasta, sillä se sammuttaa ihmisten halun yrittää tosissaan.

Kukaan näkyvistä yrittäjyyskasvatuksen suomalaisista edustajista ei tunnustaudu uusliberalistisen ideologian kannattajaksi. Tästä huolimatta käytännön sovellutuksissa korostuu joko oman yrityksen pyörittäminen, siis ulkoinen yrittäjyys, tai yrittäjämäinen toiminta toisen palveluksessa eli sisäinen yrittäjyys. Viimeksi mainittu tähtää oman markkina-arvon korottamiseen ja yrityksen voiton maksimoimiseen.

Sisäisen yrittäjyyden käsite liittyy yrittäjyyskasvatuksen liikkeenjohdollisiin oppivan organisaation ja tiimiytymisen periaatteisiin. Näillehän on

ollut ominaista paitsi työntekijän sitouttaminen työyhteisön tavoitteisiin ja kannustaminen itsenäiseen toimintaan myös se, ”miten paljon arvonnissää kukin pystyy luomaan yritykselleen”. (Ristimäki 2001, 29-31.) Tässä kohden joudutaan tekemisiin vaikeiden eettisten kysymysten kanssa: Onko oppivan organisaation tiimissä sisäistä yrittäjyyttä toteuttava yksilö pelkkä voiton maksimoimisen väline vai päämäärä sinällään? Ja onko itsenäisellä yrittäjällä muuta arvoa kuin mikä hänellä on bruttokansantuotteen kohentajana?

Taloustieteilijän ei välttämättä tarvitse näihin kysymyksiin vastata. Sen sijaan kasvatustieteilijälle nämä ovat niitä kaikkein tärkeimpiä kysymyksiä. Tarkasteltaessa asioita kasvatuksen näkökulmasta, toiminnan eettinen hyväksyttävyyden on kaikki kaikessa. Hyvältä tuntuva idea täytyy hylätä, jos sen toteuttaminen tuo muassaan yllättäviä sivuvaikutuksia. Tästä on esimerkkinä oppivan organisaation ja tiimityön teemat. Ne eivät periaatteessa sulje pois sitä, että ihmisellä olisi elämää muutoinkin kuin taloudellisiin tunnuslukuihin vaikuttavana tilastollisena muuttujana. Käytäntö näyttäisi kuitenkin osoittavan, että nämä ja muut työn tuottavuuden lisäämiseen tähtäävät tekniikat johtavat helposti epäinhimilliseen lopputulokseen. Niin työntekijä kuin työnantaja, niin alainen kuin esimies ovat vaarassa esineellistyä pelkiksi tuotantotekijöiksi. Työ tunkeutuu yksityiselämään, ottaa perheen ja harrastusten paikan, vie elämästä yhä suuremman osan kunnes yksilö luhistuu. (Ks. Rifkin 1997, 188-191.) Tarkasteltaessa pelkästään firman tuottavuutta, yksittäisen työntekijän henkilökohtainen kärsimys on hyväksyttävissä, jos siitä aiheutuvat kulut eivät syö liiaksi katetta. Jos asiaa taas katsotaan kasvattajan silmin, jo pelkkä mahdollisuus, että jokin toimintamalli voi johtaa ihmisen kohteluun pelkkänä hyödyntävoittelun välikappaleena, riittää mallin hylkäämiseen.

Ensimmäisen aallon yrittäjyyskasvatusta koskevassa kirjallisuudessa tähdennetään, että muuttunut maailma on synnyttänyt uusia tarpeita, joita kasvatuksen on kyettävä tyydyttämään. Viime kädessä muutostarve näyttää kietoutuvan yhden ainoan ongelman ympärille. Kaiken lähtökohta on *yksilön lisääntynyt taloudellinen epävarmuus* (ks. myös Leskinen 2000, 8). Jos yrittäjyyskasvatus haluaa antaa vastauksia juuri tähän ongelmaan, toimintaa ei voi rajata koskemaan vain yksityistä yrittämistä tai toimintaa yritysmaailman sisällä. Sen sijaan koulukasvatuksen tavoitteeksi on otettava kansalaisen taloudellinen yritteliäisyys, tai käyttäen kansalaiskasvatuksen termistöä, *kansalaisen pyrkimys kohden taloudellista auto-*

nomiaa. Oman elämän hallinta myös talousasioiden osalta on päämäärä, jonka saavuttamista on tuettava kaikilla koulutusasteilla, yleissivistävä koulu mukaan lukien.

Yrittäjyyden reartikulointi

Rajojen avauduttua taloudellinen toimintaympäristö on muuttunut epävaakaaksi, minkä tähden kulloiseenkin hetkeen sidotut koulutusmallit voivat vanheta hetkessä – jos ylipäättään ehtivät ajan tasalla käväistäkään. Suurin muutos koskee työelämää. Sellainen palkkatyö, joka voisi jatkua saman työnantajan palveluksessa aina eläkeikään asti, on tulevaisuudessa oleva yhä harvempien etuoikeus. Koska oppilaitosten velvollisuus on antaa opiskelijoilleen elämässä tarpeellisia taitoja ja tietoja (mm. Peruskoululaki 476/1983, § 2; Perusopetuslaki 1136/2003, § 2; Asetus 955/2002, § 3 ja 4), talousrakenteiden murros pakottaa muuttamaan annettavaa opetusta. Palkkatyön malli ei enää kelpaa oppilaitostyön esikuvaksi.

Myös yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa toistuvasti muistutettiin, että koulun ja koulutuksen on palveltava arkipäiväisen elämän tarpeita. Koulutuksen täytyi taata oppilaille valmiudet selviytyä tulevaisuuden muuttuneessa maailmassa. (Mm. Järvenpää & Järvensivu 1999, 169; Ristimäki 2001, 49.) Vaatimus on vähintäänkin oikeutettu. Suuri osa nykypäivän opiskelijoista joutuu rakentamaan elämänsä paljon epävarmemmalle pohjalle kuin opettajansa. Siksi kaikilla koulutuksen asteilla pitää olla tärkeimpänä mielessä, missä määrin annettu opetus lisää oppijan valmiuksia selviytyä niistä talousasioihin liittyvistä ongelmatilanteista, joita hän elämässään todennäköisesti on kohtaava.

On selviä viitteitä siitä, ettei nykyjärjestelmä kykene kaikille tällaisia valmiuksia antamaan. Vuosituhannen vaihteen tienoilla toteutetussa GEM (General Entrepreneurship Monitor) -vertailututkimuksessa kävi näet ilmi, että tuhannesta suomalaisesta vain 14 suunnitteli yrityksen perustamista, kun Yhdysvalloissa vastaava luku oli 84. Vertailtaessa kymmentä maata toisiinsa Suomi kuului alhaisen yrittäjäaktiivisuuden maihin yhdessä Saksan, Ranskan, Tanskan ja Japanin kanssa. Korkean yrittäjyysaktiivisuuden maita olivat Yhdysvallat, Kanada ja Israel. Näin siitä huolimatta, että Suomessa poikkeuksellisen moni – puolet vastanneista – katsoi, että seuraavana vuonna (2003) oli hyvät mahdollisuudet perustaa uusi yritys.

Japanissa tätä mieltä oli vain 5 % vastanneista. Suomessa siis pidettiin liiketoimintamahdollisuuksia hyvinä mutta optimismi ei poikanut käytännön toimintaa. Erityisen vähän yrityksen perustaminen kiinnosti korkeasti koulutettuja. (Palm, Manninen & Kuntzi 2003, 210-212.) Näyttää siis siltä, että haluttomimpia yrittämään ovat ne, jotka olivat pisimpään tekemisissä suomalaisen koulutusjärjestelmän kanssa.

Tutkimustulosten perusteella yrittäjyyskasvatuksen tehostamiseen näyttäisi olevan todellista tarvetta. Siitä taas voidaan olla monta mieltä, ovatko yrittäjyyskasvatuksen diskurssissa ehdotetut ratkaisumallit teoreettisilta saati käytännöllisiltä seuraannoiltaan parhaita mahdollisia.

Aiemmin todettiin, että yrittäjyyskasvatuksen varhaiskauden kirjallisuudessa teema jäi kytkemättä osaksi laajempia kokonaisuuksia. Tästä syystä yrittäjyyden merkitys väistämättä korostui, joskus jopa liiallisuusiin saakka. Pahimmillaan yrittäjyydestä tehtiin jonkinlainen alkuvoima, yhteiskuntaelämän moottori. Näin ajateltiin myös uusliberalistien parissa, mikä antoi joillekin aiheen syyttää yrittäjyyskasvatusta ideologisesta myyräntyöstä.

Selvää onkin, että vaikka teksteissä ei otettukaan tietoisesti kantaa uusliberalistisen ideologian puolesta, yhteneviä piirteitä löytyy silti runsaasti. Toisaalta on huomattava, että termi 'yrittäjyys' itsessään ei ole talousliberalistisen puheenparren yksinomaisuutta. Monien muiden sanojen tapaan sitä voidaan käyttää hyvin erilaisten poliittisten tarkoituserien ajamiseen. Tätä kielen ideologista käyttöä on kuvattu *artikulaation* käsitteen avulla (ks. Gandin & Apple 2002, 100).

Artikulaatio tarkoittaa ideoiden ja käytänteiden yhdistämistä toisiinsa. Se on kytkemistä. Artikulaation avulla voidaan liittää kaksi aiemmin erillistä elementtiä yhdeksi kokonaisuudeksi. Tuo liitos on kuitenkin satunnainen eikä siis millään muotoa vaihtoehdoton. Siksi tietyn diskurssin homogeenisuus ja eheys on näennäistä ja historiallisesti konstruoitunutta.

Vallalla oleva, so. hegemonisen aseman saavuttanut yhteiskunnallinen liike voi vahvistaa asemaansa erottamalla - disartikuloimalla - vastustavaan liikkeeseen historiallisesti liittyneen käsitteen ja liittämällä - reartikuloimalla - sen osaksi omaa hegemonista diskurssiaan. Irrottaminen ja liittäminen eivät tapahdu itsestään, sillä vastustajien käyttämän termin kaappaaminen vaatii aina ideologista työtä. Erityisen vaikeaa on disartikuloida käsite hegemonisesta diskurssista ja reartikuloida se osaksi muutoshakuista ja he-

gemonian vastaista diskurssia. Viime kädessä dis- ja reartikulointi liittyvät taisteluun termien oikeasta, hyväksytystä tai korrektista käytöstä.

Myös yrittäjyyskasvatusta koskevaa keskustelua voidaan tarkastella artikulaation käsitteen valossa. 1800-luvun lopulla oli vastakkain kaksi taistelevaa diskurssia, nimittäin kansallinen ja talousliberalistinen. Aina 1900-luvun loppupuolelle saakka hegemonisen diskurssin ytimen muodosti yhteistyötä ja yhteisvastuuta korostava kansallisuusate. Siinä hyvän kansalaisen idea oli alusta alkaen pitänyt sisällään omatoimisuuden ja taloudellisen yritteliäisyyden periaatteet. Näitä kehittämällä haluttiin edistää kansalaisten taloudellista autonomiaa.

Käyttöoikeus yrittäjyyden käsitteeseen alkoi kuitenkin 1970-80 -luvulla siirtyä kansalliselta, yhteistoimintaa ja solidaarisuutta korostavalta suuntaukselta talousliberalismia edustavalle suuntaukselle. Samalla yrittäjyys asteittain irtautui aktiivisen kansalaisen ideasta. Talousliberalismissa yrittävyys nähtiin ihmisyyhteisöä liikuttavana perusvoimana, jolloin kansalaisen käsite voitiin tarpeettomana hylätä. Samalla taloudellisen yritteliäisyyden ideasta voitiin erottaa yhteistoiminnan ja solidaarisuuden elementit ja korvata ne oman edun tavoittelulla ja luonnonvoimien tapaan toimivilla markkinavoimilla. Pohjoismaista demokratiaa luonnehtinut arvopohja – yhteistyö ja yhteisvastuu – korvautui näin materiaalisilla arvoilla. Tärkeimmäksi arvon mitaksi kohosi raha ja hyvän toiminnan kriteeriksi voiton maksimointi.

Tämä yrittäjäkuvaa vaivaava arvovinouma tunnistetaan nykyään myös talouselämän puolella. Yhtäältä tiedetään, että yhtiön hyvä maine rehellisenä ja vastuullisena toimijana on välttämätön, jotta yritys voisi tavoitella pitkäaikaista menestystä. Toisaalta on alettu ymmärtää, että jatkuvalla talouskasvulla on vain välinearvo pyrittäessä kohden hyvää elämää. (Haavisto 2003, 11.) Tästä huolimatta esimerkiksi oppia taloudellisen kasvun välttämättömyydestä ei ole kyetty kyseenalaistamaan (esim. Inkeroinen 2003). Tämä pätee myös yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon teksteihin.

Koulutusjärjestelmän vastuunalaisena tehtävänä on valmentaa lapsia ja nuoria toimimaan aktiivisina yhteiskunnan jäseninä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että koulutuksen pitäisi tyytyä vain *heijastamaan* vallitsevaa yhteiskunnallista todellisuutta. Päinvastoin. Niin kauan kuin on ollut olemassa julkisrahoitteisia kouluja, niin kauan koululaitosta on pidetty tärkeimpänä muutostekijänä. Siksi koulutusjärjestelmä voi hyvinkin pon-

neikkaasti ottaa osaa yhteiskunnan *muuttamiseen ja uudistamiseen*. (Kitson 2003, 16.)

Joidenkin silmissä saattaa näyttää siltä, että yrittäjyyskasvatuksen tulo koululaitokseen on lopullinen todistus talousliberalistisen maailmankatsomuksen läpimurrosta. Näin ei kuitenkaan tarvitse ajatella, sillä yhtä hyvin voidaan todeta, että yrittäjyyden tärkeyttä korostettaessa palataan takaisin kansalaiskasvatuksen peruskysymyksen pariin, nimittäin siihen, *tarjoaako nykypäivän koulutus sellaisia tietoja, taitoja ja asenteita, jotka mahdollistavat yksilön toiminnan täysivaltaisena ja vastuullisena yhteiskunnan jäsenenä*. Toisin sanoen, dis- ja reartikuloimalla yrittäjyyden käsite, irrottamalla se uusliberalistisesta retoriikasta ja palauttamalla se jälleen osaksi pohjoismaista hyvinvointivaltion ideaa, yrittäjyyskasvatus voidaan irrottaa vapaiden markkinoiden diskurssista ja liittää se takaisin kansalaisyhteiskunnan diskurssiin.

Miksi yrittäjyyskasvatusta?

1990-luvun puolivälissä yrittäjyyden edistäminen kirjattiin omaksi aihepiirikseen eri kouluasteiden opetussuunnitelmiin, eikä suinkaan sattumalta. Yrittäjyyskasvatuksen nousu osaksi julkisrahoitteisen koulutuksen ohjelmaa johtuu muutoksista kansallisessa ja kansainvälisessä talousjärjestelmässä. Pääomien liikuttelun globaali vapauttaminen ja tästä seurannut kansallisen valuuttakontrollin peittäminen olivat kaventaneet valtioiden mahdollisuuksia puuttua talouden suhdannevaihteluihin. Epäonnisten talouspoliittisten ratkaisujen tähden Suomessa oli lisäksi ajauduttu 1990-luvun alussa poikkeuksellisen syvään lamaan, jonka seurauksena vuosina 1990-1994 työttömyysaste nousi 3,1 prosentista peräti 16,6 prosenttiin. Vastaavasti työttömien lukumäärä kasvoi alle sadastatuhannesta noin 400 000:een. Samalla valtio alkoi velkaantua yhä nopeammin. Vuonna 1990 valtionvelan osuus bruttokansantuotteesta oli vain 10 prosenttia, kun se vuonna 1994 kohosi jo 63 prosenttiin. (Kiander 2001.)

Lama koetteli myös yrityselämää ja ennen kaikkea niitä ulkomailta lainaa ottaneita yrityksiä, jotka olivat luottaneet esivallan vakuutuksiin, ettei markkaa devalvoida. Kummallinen pankkien konkurssin estämiseksi tarkoitettu valtioneuvoston lupaus taas johti siihen, että pankit pystyivät ajamaan elinkelpoisiaakin yrityksiä konkurssiin. Jälki oli kauheaa. Vuosina

1991-1993 meni konkurssiin 4000 teollista yritystä ja kaikkiaan yli 20 000 yritystä (Santonen 2003, 160).

Talousromahduksesta toipuminen alkoi 1990-luvun puolivälin tienoilla. Nousu tapahtui ripeästi. Vuosituhannen lopulla yritysten lukumäärä oli palannut lamaa edeltäneisiin lukemiin ja vuonna 2001 Suomessa toimi jo yhteensä 224 847 yritystä, mikä oli runsaat 4000 yritystä *enemmän* kuin vuonna 1990. Yritysten liikevaihto-osuuskin on noussut lamaa edeltäneelle tasolle. Työllistävä vaikutus oli kuitenkin ratkaisevasti pienentynyt, sillä suurempaa yritysmäärää pyörittämään tarvittiin nyt vähemmän työntekijöitä. Vuonna 2001 yritysten henkilöstömäärä oli pienentynyt yli sadalla tuhannella hengellä – reilulla kymmenesosalla – verrattuna vuoden 1990 tilanteeseen. (Yrityskatsaus 2003, 17; Yrityskatsaus 2004, 33.)

Suomen osalta 1990-luvun taloudellinen romahdus johtui osin lamaa edeltäneestä finanssipolitiikasta, mutta tämä ei ole ainoa syy. Myös laman aikana tehdyillä toimenpiteillä on väitetty olleen oma osuutensa siihen, että talouden loiva alamäki muuttui syöksykierteeksi.

Teollistunutta maailmaa vaivanneen taantuman aikana oli kansainvälisissä asiantuntijaorganisaatioissa saavutettu yksimielisyys siitä, millä tavoin työttömyyden ja julkisen talouden ongelmiin pitäisi jatkossa puuttua. Kansallisvaltioille suosituksia ovat sittemmin jalleet Kansainvälinen Valuuttarahasto IMF, EU:n komissio ja teollisuusmaiden yhteistyöorganisaatio OECD. Viimeksi mainittu julkaisi vuonna 1994 työllisyysraportin, jossa esitettiin kiteytetyssä muodossa uuden – tai paremminkin uusliberalistisen – talousajattelun keskeiset periaatteet. Raportin mukaan teollistuneita maita vaivaava korkea työttömyys ja julkisen talouden velkaantuminen johtui rakenteellisista jäykkyyksistä, joita aiheuttivat ay-liike ja työehtosopimusten yleissitovuus, liian hyvä sosiaaliturva ja liian korkea verotus. Tilalle vaadittiin mm. työelämän joustoja, palkkaerojen kasvattamista, verotuksen keventämistä, sosiaalietuuksien leikkaamista ja julkisten toimintojen yksityistämistä. (Kiander 2001, 103-105.) On selvää, että poistettaessa hyvinvointivaltion turvaverkkoja vastuuta täytyi siirtää yhä enemmän yhteisöiltä yksilölle.

EU:n komissio näki yrittäjyyden yhtenä tärkeimmistä keinoista lievittää globalisaatiosta aiheutuvia yhteiskunnallisia ongelmia. Yritykset oli kuitenkin ensin saatava hyödyntämään täysimittaisesti talousyhteisön tarjoamia mahdollisuuksia. Näin voisi syntyä suotuisat kehitysmahdollisuudet kilpailukykyiselle, kasvuhakuiselle ja globaalimarkkinoille tähtäävälle

yrittöstoiminnalle, minkä vuorostaan uskottiin kohentavan unionin kilpailukykyä muihin talousmahteihin nähden. Jotta tähän päästäisiin, yritykset oli saatava hyödyntämään Euroopan osaamista, yhteistyöpotentiaalia ja sisämarkkinoita. Komission mukaan yrittöstoiminnan pääpaino oli oltava osaamiseen perustuvalla tuotannolla. (Vihreä kirja 2003.) Unionin sisällä vaivaavaa rakennetyöttömyyttä haluttiin siis lievittää nostamalla eurooppalaisen yrittöstoiminnan kilpailukykyä USA:han ja Japaniin nähden. Aiemmpaa tehokkaamman ja kekseliäämmän tuotannon uskottiin voivan luoda kokonaan uusia markkinoita, jolloin innovatiiviset kasvuyritykset voivat työllistää yhä enemmän ihmisiä.

On selvää, että yritysten kasvua tukemalla vähennetään samalla työttömyyttä. Mutta yrittäjyyttä edistämällä voitiin työllisten määrään vaikuttaa myös suoraan. Yksi keino oli lisätä kunkin työttömän omaa yritteliäisyyttä. Niinpä Suomessa koetettiin 1990-luvulla kannustaa työttömiä yrittäjiksi, mutta kehnoin tuloksin (Santonen 2003, 171). Tästä huolimatta yksittäisen yritteliäisyyden työllistävää vaikutusta ei saa vähätellä. Euroopan komissio korostaakin pienyritysten, yhteisötalouden (yhdistykset, säätiöt) ja yhteisötalouden yritysten (osuuskunta, keskinäiset yhtiöt) merkitystä työllistäjänä. Pelkästään yhteisötalouden yritykset työllistivät vuoden 2000 tienoilla noin 3,5 miljoonaa ihmistä Euroopan unionissa. (Vihreä kirja 2003.) Usein mikroyritykset ja yhteisötalouden yritykset tähtäävät vain siihen, että liike-toiminta kannattaa itse itsensä ja tuo kohtuullisen elannon harjoittajalleen. Ne eivät siis ole kasvuyrityksiä. Tästä huolimatta ne ovat edelleen varteen otettava työllistymisväylä.

Näyttää siis siltä, että yrittäjyyden uusi tuleminen oli seurausta kansallisten ja kansainvälisten talousrakenteiden muutoksesta ja sen aiheuttamasta rakennetyöttömyydestä. Hyvinvointivaltion jatkuvuuden vaarantuminen, joka näkyi sosiaalisten turvaverkkojen repeilynä, kyseenalaisti yhteiskunnan kyvyn ratkaista työttömyyden, köyhyyden ja syrjäytymisen ongelmia. Ratkaisua haettiin yksilöllisestä aloitteellisuudesta. Yrittäjyys nähtiin tehokkaimpana keinona lisätä hyvinvointia, ja yrittäjyyden edistämistoimet saivat täyden tuen niin Euroopan unionilta kuin kansalliselta hallitukseltakin. Esimerkiksi vuonna 2003 julkaistussa työpoliittisessa strategiassa yrittäjyys ja itsensä työllistäminen saa merkittävän aseman (Työministeriö 2003).

Poliittisen päätöksenteon eri tasot pitävät siis tärkeänä lisätä yrityksiä ja yritteliäisyyttä. Epäselväksi kuitenkin jää, millä tavoin yrittäjyyteen ohjaaminen ja yrittöstoiminnan erilaiset tukitoimet liittyvät yhteiskunta-

poliittisen päätöksenteon kokonaiskuvaan. Mitä perimmäisiä tarkoituksia näillä toimenpiteillä yritetään toteuttaa? Kytkökset uusliberalistiseen ideologiaan kielletään jyrkästi, vaikka monissa puheenvuoroissa huokuu-kin rajaton luottamus säätelemättömiin markkinoihin. On muun muassa väitetty, että yritysten pitäisi saada itse määritellä toimintansa moraaliset reunaehdot, sillä kilpailutilanteessa moraalittomat yritykset tulevat kyllä karsiutumaan (tämänsuuntaisista ajatuksista ks. Inkeroinen 2003; Herzen 2003, 68-69).

Onko siis yhteiskunnan vanhat säätely- ja tukijärjestelmät purettava, kuten globaalitalouden avaintoimijat OECD, IMF ja WTO vaativat? Joidenkin mielestä kyllä. Laman aikana väitettiin, että talouden elpyminen edellyttää rakenteellisia uudistuksia ja ennen kaikkea julkisen sektorin työpaikkojen vähentämistä. Näin ajateltuna yrittäjyyden edistäminen olisi ollut ainoa keino ylläpitää edes keskeisimpiä julkisia palveluja. Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa kävi kuitenkin selväksi, että yrittämiseen kannustaminen ja hyvinvointivaltion rakenteiden ylläpito eivät sittenkään ole keskenään ristiriidassa. Korkean verotuksen, mittavien tulonsiirtojen ja laajan julkisen sektorin säilyttäneet Tanska ja Ruotsi olivat menestyneet kiitettävästi työllisyyden ja ylipäätään talouden edistämisessä. Pohjoismaista vain Suomessa työttömyys oli edelleen ongelma. Liekö sattumaa, mutta täällä oli otettu eniten oppia OECD:n suosituksista ja harjoitettu Pohjoismaiden ankarinta talous- ja sosiaalipolitiikkaa. (Kiander 2001, 105.)

Ruotsin ja Tanskan esimerkit osoittavat, etteivät taloudelliset menestystekijät ole todellinen syy hyvinvointivaltion rakenteiden purkamiseen ja talouden liberalisointiin. Yritysyntävällisen ilmapiirin syntyminen ei liioin vaadi uusliberalistisen ideologian noudattamista. Tunnustetaanhan yrittäjyyden yhteiskuntaa eteenpäin vievä voima myös niissä aatesuunnissa – esimerkiksi kristinusko, kansallisuusaate ja sosiaalidemokratia – joiden varaan hyvinvointivaltion oppi on aikoinaan rakennettu. Uusliberalismista mainitut ideologiat eroavat kuitenkin siinä, että niissä yritystoiminnan edellytetään täyttävän myös yhteiskunnalliset velvoitteensa. Yrittäjyyskasvatuksen kannalta on tärkeää selvittää, ja nimenomaan Suomen näkökulmasta, millä tavoin hyvinvointiyhteiskunta ja yrittäjyyden edistäminen voitaisiin parhaiten sovittaa toisiinsa.

Kuten todettua, yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisessä aallossa yrittäjyyden teemaa ei vielä liitetty osaksi laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta. Kaiken lisäksi niin aiheen esittelyssä kuin annetuissa esimerkkitapauk-

sisä korostui kasvuhakuinen yrittäminen. Tämän voisi vielä hyväksyä, jos kyseessä olisi yrityksen käynnistämiseen tai kehittämiseen liittyvä toiminta, siis yrittäjäkasvatus. Jos tarkoituksena on kuitenkin tarkastella yrittäjyyttä ajattelutapana, johon kuuluu ”yksilön motivaatio ja kyky tunnistaa ja pyrkiä toteuttamaan mahdollisuus, joko yksin tai osana organisaatiota, tarkoituksena luoda uutta arvoa tai taloudellista menestystä” (Vihreä kirja 2003, 6), näkökulma on aivan liian kapea. Vähintäänkin luulisi, että kasvuhakuisen yrittämisen rinnalla esiteltäisiin myös elämäntapa- ja yhteisötalouden yrittämisen eri muotoja. Sopivathan nämä hyvin yhteen sen kanssa, että ”kansalaisten valmiuksia ryhtyä halutessaan yrittäjiksi lisätään yrittäjyyskasvatuksen ja -koulutuksen keinoin sekä liiketalousosaamista vahvistamalla” (Yrittäjyyden politiikkaohjelma 2003, 3).

Joku voi kysyä, ovatko yrittäjäksi ryhtymisen valmius ja liiketalousosaaminen nykypäivänä niin tärkeitä, että niitä voitaisiin pitää suorastaan kansalaistaitoina. Kyllä ovat. Tähän kysymykseen palataan tuonnempana.

Demokratian puolustus

Syy heränneeseen kiinnostukseen yksilöiden taloudellista yritteliäisyyttä kohtaan näyttäisi löytyvän globaalitalouden ja ennen kaikkea yhtiövallan aikaansaamista ongelmista. Taloudellinen globalisaatio, siis kansainvälinen kauppa sekä pääomien ja työvoiman lisääntyvä liikkuminen alueelta toiselle, on viime aikoina kiihtynyt nopeasti.

Yhtenä syynä on 1980-luvun alkanut pääomaliikkeiden liberalisointi, jonka seurauksena valuutan siirtoa koskevia rajoituksia on vähennetty ja osin kokonaan poistettu. Esimerkiksi EY:ssä¹⁸ astui voimaan jo vuonna 1988 direktiivi, jolla vapautettiin pääomien siirto maasta toiseen. Toinen taloudellista globalisaatiota kiihdyttänyt tekijä liittyy kansainvälisten valuutta- ja rahoitusmarkkinoiden integraatioon. Näkyvimpänä seurauksena tästä on ollut EU:n sisällä toteutettu talous- ja rahaliitto, jonka yhteydessä luovuttiin kansallisista valuutoista. Teknologinen ja ennen kaikkea viestintäteknologian kehitys on myös osaltaan nopeuttanut globalisaatiota, sillä sähköinen tiedonsiirto on alentanut globaalin liiketoiminnan kustannuksia. Neljäs ja ehkä vaikuttavin globalisaation ilmenemismuoto on kaupan esteiden vähentäminen. (Hjerpe 2003, 3-4.)

Näiden muutosten myötä kansainvälisen liiketoiminnan painopiste on siirtynyt ulkomaankaupasta suoriin sijoituksiin, yrityskauppoihin ja muihin pääomaliikkeisiin. Samalla monikansallisten yhtiöiden toiminta on kasvanut voimakkaasti. Niistä on muodostunut valtioista riippumattomia voimatekijöitä, jotka pyrkivät ohjaamaan globalisaatiokehitystä haluamaansa suuntaan. Tämä on nostattanut vastarintaa eri puolilla maailmaa. (Hjerppe 2003, 4-5; Kitson 2003, 19; Klein 2003, 72-76.) Valtionpäämiesten ja kansalaisaktivistien huoli ei ole aiheeton, sillä totuttujen kuvioiden äkillinen muutos synnyttää väistämättä ongelmia yhteisöjen sisällä. Ja muutoksen voima on ennen näkemätön:

”Ylikansalliset yhtiöt raivaavat tietään kansallisten rajojen yli, muuttavat ja pirstovat miljardien ihmisten elämän etsiessään globaaleja markkinoita. Kolmannen teollisen vallankumouksen uhrin alkavat kasautua, kun miljoonat työläiset saavat väistyä tehokkaampien ja suurempia voittoja tuottavien koneiden tieltä. Työttömyys on kasvussa ja mielet kuohuvat, kun maa toisensa jälkeen jää yritysten ristituleen niiden pyrkiessä parantamaan tuottavuuttaan hintaan mihin hyvänsä.” (Rifkin 1997, 279.)

Globalisaation myötä maailman keskimääräinen tulotaso on kasvanut tasaisesti. 1950-luvulta lähtien maailman keskimääräinen bruttokansantuote on kuusinkertaistunut samaan aikaan kuin väkiluku on kasvanut 2,5-kertaiseksi. Reaalitulot ovat siten kasvaneet merkittävästi. Hyödynsaajina ovat kuitenkin olleet ensi sijassa ne maat, jotka ovat tehokkaimmin kyenneet hyödyntämään muuttuneen tilanteen suomia mahdollisuuksia. Tästä syystä maiden väliset tuloerot ovat entuudestaan kasvaneet. Sama kehityssuunta on nähtävissä myös yksittäisten valtioiden sisällä mukaan lukien Suomi, jossa vuosina 1990-2000 ylimmän tuloviidenneksen käytettävissä olevat tulot suhteessa alimpaan tuloviidennekseen ovat kasvaneet 3,1-kertaisesta 3,8:aan. (Hjerppe 2003, 10-11.) ”Vapaan kilpailun” aiheuttamia ongelmia ei pidä vähätellä. Näin tehtiin kaksi-kolmekymmenlukuilla, ja siitä saatiin maksaa kalliisti. Köyhien ja rikkaiden välinen ristiriita johtaa helposti väkivaltaisiin yhteenottoihin ja poliittisten ääri liikkeiden nousuun.

Teollistuneissa maissa keskiluokka on toiminut puskurina näiden kahden yhteiskuntaluokan välillä. Viime vuosikymmenten taloudellinen kehitys on kuitenkin yhä enenevässä määrin nakertanut myös keskiluokan etuja. Palkkaleikkaukset ja kasvava työttömyys ovat alkaneet kohdistua siihenkin. Rifkin pitää tätä todellisenä uhkatekijänä: ”Epävarman tulevaisuuden pelko siirtää lähes jokaisessa teollisuusmaassa yhä useampia ihmisiä valtavir-

ran ajattelusta syrjäväylille etsimään suojaa poliittisista ja uskonnollista ääriilikkeistä, jotka antavat lupauksia yleisen järjestyksen palauttamisesta ja ihmisten työllistämisestä uudelleen.” (Rifkin 1997, 282.) Taloudellisen epätasa-arvoisuuden lisääntyessä uhkaa koko demokraattinen järjestelmä ajautua kriisiin. Tässä tilanteessa taloudellista yritteliäisyyttä lisäävät tiedot ja taidot voivat hyvinkin edesauttaa poliittisten jännitteiden purkua. Avautuuhan silloin patoutuneelle toimeliaisuudelle uusi mahdollinen purkautumistie.

On totta, että yrittäjyyskasvatus voidaan nähdä askeleena kohden ihmisen muuttumista markkinaesineeksi. Näin ei kuitenkaan tarvitse tapahtua, sillä yrittäjyys voi olla myös vastavoima globaalitaloudelle ja yksi ratkaisun synnyttämiin ongelmiin. Köyhien ihmisten pienlainat ovat hyvä esimerkki tällaisen yrittäjyyden edistämisestä. Kuten tunnettua, kehitysmaiden talousongelmat johtuvat paljolti vapaasta kilpailusta. Tällöin voimiltaan heikommät – usein paikallinen pientuotanto – pakotetaan kohtaamaan yliveritaiset vastustajansa, monikansalliset yhtiöt. Pienten yritysten häviytyä työpaikkoja on tarjolla entistäkin vähemmän. Tilannetta on lähdetty korjaamaan tukemalla paikallisten ihmisten ja erityisesti naisten pienyrittäjyyttä. Tässä on myös onnistuttu. Rahalliselta arvoltaan minimaalisen pieniä lainoja myöntämällä on pystytty luomaan toimintaympäristö, jossa naiset kykenevät paitsi hankkimaan oman ja perheensä elannon myös vapautumaan aviomiehen määräysvallasta (Bosch 1998). Köyhillä alueilla yrittäjyyden edistäminen voi siten lisätä yksilön henkilökohtaista vapautta, lisätä paikallista hyvinvointia ja samalla lievittää talousliberalismin aiheuttamaa materiaalista puutetta. Miksi sama ei pitäisi myös kehittyneisiin maihin?

Yrittäjyyskasvatuksen ei tarvitse kiihdyttää itsekkyydelle perustuvaa yhteiskunnan läpikapitalisoitumista. Päinvastoin, sen avulla voidaan avata uusia toimintamahdollisuuksia myös niille ihmisille, jotka eivät halua tuotteistaa itseään tai jotka eivät siihen kykene. Kuten kehitysmaiden esimerkki osoittaa, yrittäjyyskasvatuksen keinoin voidaan lisätä ihmisten toimintavapautta ja näin toimia markkinavetoisen kehityssuunnan vaihtoehtona.

Vuosituhanneen taitteen jälkeen otettiin käyttöön uudet yleissivistävän koulun opetussuunnitelman perusteet. Niissä oli kytketty yhteen kaksi aiemmin erillään pidettyä aihekokonaisuutta, nimittäin kansalaisuus ja yrittäjyys (LOPS 2003, 25; POPS 2004, 40-41). Yrittäjyyden reartikulointi kansalaisuuden idean yhteyteen merkitsee, ettei aihepiiriä voi enää tarkastella

erillisenä kokonaisuutenaan. Se on kytkettävä osaksi kansalaisena olemista. Samalla tehdään lopullisesti selväksi, ettei yrittäjyyskasvatuksen tarkoituksena ole muokata opiskelijoista pelkästään uusia yrittäjiä tai uhrimielisiä palkkatyöntekijöitä. On näet niin, että kansalaisuuden näkökulmasta katsottuna talousasioita ei voi tarkastella irrallisena kokonaisuutena.

Jos uusi kytkös otetaan vakavasti, silloin yrittäjyyskasvatuksen päätehtävä on edistää aktiivista kansalaisuutta. Näin ajateltuna on selvää, että taloudellisten kysymysten ymmärrettäväksi tekeminen kuuluu myös yleissivistävän koulutuksen tehtäväkenttään. Tekisi mieli jopa väittää, että taloudellisen yleissivistyksen edistäminen on tänä päivänä tärkeintä, mitä koulutus voi oppijoilleen tehdä. Muuten yksilö ei pysty elämään täysivaltaisen kansalaisen tapaan.

Yrittäjyyden, edes potentiaalisen sellaisen, liittäminen osaksi aktiivisen kansalaisen ideaa on välttämätöntä. Talousasioiden tuntemus ja kansalaisuus kietoutuvat toisiinsa kolmella tapaa. Ensiksi, taloudellinen yleissivistys antaa valmiuden ottaa osaa yhteisiä asioita koskevaan neuvonpitoon. Lienee selvää, että poliittisen aktiviteetin ja ylipäättään kansalaisena toimimisen yksi tärkeimmistä tehtävistä on vaikuttaa yhteisön tekemiin taloudellisiin ratkaisuihin. Mitä kehnempi talousasioiden tuntemus ihmisillä on, sitä vaikeampi heidän on hahmottaa yhteisen päätöksenteon taloudellisia seurauksia saati mahdollisuuksia. Yrittäjyyskasvatuksen avulla voidaan lisätä yksilön valmiuksia ottaa osaa yhteiseen päätöksentekoon.

Toiseksi, yrittäjyyskasvatus voi auttaa ihmisiä säilyttämään elämänhallintansa rajujenkin muutosten keskellä. Henkilökohtainen elämäntilanne ja ennen kaikkea työttömyys voi ajaa ihmisen järjestäytyneen yhteiskunnan reuna-alueille. Jos ihmisen arvo määritetään sen mukaan, miten hän on sijoittunut normaalina pidettyyn työelämään, norminvastaisuus voi johtaa syrjäytymiseen. Talouskysymyksiä ymmärtävänä kansalaisena hän saattaisi kuitenkin havaita, ettei yhteiskunnan jäsenen arvoa pidä mitata sen mukaan, tekeekö hän työtä ylellisyystarvikkeita tuottavassa monikansallisessa yrityksessä vai jossakin kansalaisjärjestössä. Hän saattaisi myös tiedostaa, etteivät kulutuskyky ja suoranainen tuhlaus ole inhimillisen olemisen välttämättömiä osatekijöitä.

Kolmanneksi, Suomen kaltaisessa järjestäytyneessä yhteiskunnassa talouskysymysten asiantuntijakin on aina ensi sijassa kansalainen. Kaikille lienee selvää, ettei oppilaitosten antama opetus voi olla ristiriidassa voimassaolevan perustuslaillisen järjestyksen kanssa. Suomessa on vallalla

pohjoismainen demokratiakäsitys, jonka mukaan kansa päättää, millainen toiminta on hyväksyttyä ja millainen taas ei. Yhteisesti asetettuja pelisääntöjä on noudatettava, eikä taloudellinen yritteliäisyys ole tästä poikkeus. Kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista tietämätön yrittäjä olisikin pahinta mitä tässä maailmantilanteessa voisi toivoa.

Vuoden 2003 hallitusohjelmassa yrittäjäyys, kansalaisuus ja työttömyys oli jaettu erillisiksi politiikkaohjelmikseen. Edellä esitetyn perusteella näyttää kuitenkin siltä, että näiden liittäminen toisiinsa ja tarkastelu yhtenä kokonaisuutena helpottaisi merkittävästi ongelmakentän hahmottamista ja asianmukaisen keinovalikoiman löytämistä.

Omatoimisuuteen ohjaavat opetusmetodit

Ensimmäisen aallon kirjallisuudessa korostettiin oppijakeskeisen opiskelun tärkeyttä. Ajatus on sinällään tuttu jo vuosisatojen, jopa vuosituhansien takaa. Tuolloin tarkoituksena ei kuitenkaan ollut kasvattaa yrittäviä persoonallisuuksia. Ei tietenkään. Oppijakeskeisyyteen pyrkiminen oli suoraa seurausta siitä terveen järjen havainnosta, että *alustamalla ei voida kasvattaa vapaata aikuista*.

Entisaikaan vapaan ihmisen valmiuksia tarvitsivat prinssit ja mahtisukujen pojat. Valta oli harvojen käsissä, ja heidän oli tuota valtaa osattava käyttää. 1700-luvulla alettiin yhä voimakkaammin vaatia, että valtaa oli annettava myös alemmille kansankerroksille. Ruotsi-Suomessa tätä perusteltiin sillä, että lisäämällä yksittäisten ihmisten päätösvaltaa talousasioissa samalla lisättäisiin yleistä toimeliaisuutta, mikä puolestaan rikastuttaisi valtiota. Uudistusmieli huipentui täydellisen kansanvallan ideassa, jota kokeiltiin ensimmäisen kerran Amerikan siirtokunnissa ja sitten Ranskan suuren vallankumouksen aikana.

Aiemmin todettiin, että yrittäjäyden erityisominaisuuksista kootut piirreluettelot toistavat lähes yksi yhteen kulttuurisesti vakiintunutta hyvän ihmisen muotokuvaa. Näiden pitääkin muistuttaa toisiaan, sillä piirreluettelo on samalla hyvän kansalaisen kuvaus. Toimintakykyisellä kansalaisella täytyy puolestaan olla valmius hankkia oma elantonsa – esimerkiksi ryhtymällä itsenäiseksi yrittäjäksi.

Ei liioin ole ihme, että oppijakeskeiset koulukäytänteet vahvistavat oppijan yrittävyyttä, sillä aktivoivat käytänteet ovat aina kuuluneet toi-

mintakykyisen kansalaisen kasvattamiseen. Koska vapaan kansalaisen yhtenä tunnuspiirteenä on hänen taloudellinen riippumattomuutensa, on ymmärrettävää, että menetelmät tukevat myös yrittäjämäisten käyttäytymismallien kehittymistä. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että vain yrittäjä olisi hyvä kansalainen. Suoranainen virhe tehdään, jos vapaan kilpailun yrittäjäyys ja reformipedagogiikka asetetaan samalle puolen rintamalinjaa (ks. Remes 2003, 113). On nimittäin niin, että suuri osa reformipedagogiikan kokeiluista on saanut alkunsa halusta vastustaa talousliberalistista maailmankatsomusta, jossa yhteisön toimintaa ohjaa demokraattisen päätöksenteon sijasta yksityinen voitontavoittelu.

Suomessa kansanopetuksen päätavoite on alusta lähtien ollut toimintakykyisten kansalaisten kasvattaminen. Taloudellisen toimeliaisuuden ja siten myös yrittäjäyden edistäminen on ollut osa tätä kasvatustyötä. (Mm. Soininen 1911, 69-71; Ahtiala 1919, 66.) Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä talousasioihin valmentaminen on kuitenkin aina ollut kansalaiskasvatukselle alisteista toimintaa.

Voidaan siis sanoa, ettei yrittäjäyyskasvatus tarjoa mitään mullistavan uutta vaatiessaan opetusmenetelmien ja -käytänteiden muuttamista oppilaskeskeisimmiksi. Silti ei voida väittää, etteikö esitettyjä uudistusvaatimuksia pitäisi ottaa vakavasti. – Se, että jotkut asiat on keksitty *jo aikaisemmin*, ei merkitse sitä, etteivätkö kyseiset asiat olisi ajankohtaisia myös *tässä ajassa*. Vanhan keksiminen uudelleen voi olla merkki siitä, että käytännön työssä tuo vanha on ehtinyt painua pahasti unohduksiin.

Edellä yrittäjäyyskasvatus on liitetty osaksi kansalaiseksi kasvattamista. Kansanvaltaisessa järjestelmässä kansalaiskasvatus on oltava kaiken julkisrahoitteisen koulutuksen ensisijainen tehtävä. Ainekohtaiset oppisisällöt ovat vain välineitä tämän tehtävän toteuttamisessa. Demokratiassa julkisen koulutuksen päätehtävä ei koskaan voi olla esimerkiksi kemistien tai insinöörien kouluttaminen, sen sijaan on koulutettava toimintakykyisiä kansalaisia, jotka vuorostaan pystyvät työskentelemään muun muassa kemisteinä tai insinööreinä.

Oppilaitoksen toiminta täytyy kokonaisuudessaan järjestää tavalla, joka mahdollistaa keskeisten kansalaistaitojen kehittämisen. On olemassa opetuksellisia järjestelyjä, jotka lisäävät yksilön toimintavalmiuksia, siis myös hänen yrittäjämäisiä piirteitään. On myös opetusta, joka pahimmillaan voi lamauttaa ihmisen. Tämä ongelma tunnistetaan nykyaikana, mutta sitä ei ole kyetty jäsentämään kyllin selkeästi. Aikojen saatossa kertyneet kult-

tuuriset kerrostumat vaikeuttavat osaltaan ratkaisun löytämistä. Niinpä saatetaan yhtäältä pitää yleisesti hyväksyttynä totuutena, että opiskelijoiden on kyettävä itse hahmottamaan omaa maailmaansa, toisaalta taas ei aivan tarkkaan tiedetä, *miksi* se on niin tärkeää.

Oppijakeskeistä, enemmän ajattelun taitoihin kuin oppisisältöihin keskittävää opetusta pidetään yleisesti tavoittelemisen arvoisena asiana. Nykyään näyttää kuitenkin olevan vallalla käsitys, että oppija- ja ongelmakeskeinen opetus on suositeltavaa, koska se tehostaa opetettavan *asian* omaksumista. Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon kirjoituksissa näkökulma on ratkaisevasti toinen. Koulukäytänteiden muuttamista pidettiin välttämättömänä, jotta oppijoissa kehittyisi *elävässä elämässä* tarpeellisia valmiuksia. Tärkeintä on valmentaa elämää, ei koulua varten.

Kumpaa sitten täytyisi koulutuksessa painottaa, asioita vai taitoja? Siirtymä menneisyyteen antanee tähän kysymykseen lisävaloa. 1700-luvulla, kohta katkeraan tappioon päättyneiden sotaseikkailujen jälkeen, Ruotsi-Suomen poliittinen eliitti päätyi siihen terveen järjen johtopäätökseen, että vastedes kruunun mahtia on lisättävä ei aseiden vaan taloudellisen yritteliäisyyden voimalla. Tätä oppia levitti myös 1770-luvulla perustettu Suomen ensimmäinen periodijulkaisu, *Åbo Tidningar*.

Vuonna 1803 lehdessä julkaistiin artikkeli, jossa tarkasteltiin *oppineisuuden* ja *valistuneisuuden* ominaispiirteitä (ks. Ikonen 1997, 86-87). Artikkelin mukaan valistuneelle ihmiselle pelkkä tietäminen ei vielä riittänyt. Tieto oli kyettävä muuttamaan toiminnaksi. Valistuneessa ihmisessä tieto ja toiminta kietoutuivatkin tiukasti toisiinsa. Tätä ei pelkkä kirjanoppineisuus vielä edellyttänyt. Oppinut pystyi teoriassa kannattamaan kauniita periaatteita ja tästä huolimatta toimimaan niitä vastaan, rauhaa ja yhtenäisyyttä puolustava moralisti pystyi olemaan ihmisenä pahantahtoinen, jumalanpelkoa komein sanoin saarnaava teologi saattoi suhtautua uskontoon täysin välinpitämättömästi.

Valistuneisuuden ja oppineisuuden ero paljastuu juuri asenteessa tietoa kohtaan. Oppinut tiesi paljon, valistunut sitä vastoin ymmärsi paljon. Edellinen tunsi muiden ihmisten ajatuksia ja tekemisiä, jälkimmäinen taas ajatteli ja toimi itse. Artikkelissa tähdennettäänkin, ettei valistusta ja oppineisuutta saanut sekoittaa toisiinsa. Oppinut saattoi olla valistumaton, ja joku taas saattoi yltää korkeaan valistuneisuuteen ilman että häntä voitiin pitää oppineena. Oppineisuuden ja valistuksen välinen suhde oli kutakuinkin sama kuin tiedon keräämisen ja luokittelun suhde tiedon hyödyllisyyden arvi-

ointiin ja tiedon soveltamiseen. Molemmat lähestymistavat tarvitsivat siis tietoa, mutta se käyttötarkoitus, johon tietoa koottiin, oli hyvin erilainen. Oppineisuudelle riitti *tietomäärän lisääminen*, valistuneisuuden tehtävänä oli hankkia tietoa *elämänhallinnan lisäämiseksi*.

Vaikka valistus edellytti paljon tietoja ja tietomäärän täytyi jatkuvasti kasvaa, kasvun on kuitenkin oltava vähäisempää ja sen rajojen pitää olla aivan toiset kuin oppineisuudessa. Artikkelin lopuksi todetaan, että *kaikki ihmiset voivat ja heidän täytyy tulla valistuneiksi, mutta heidän kaikkien ei tarvitse eikä edes pidä tulla oppineiksi*.

Oppineisuuden ja valistuneisuuden rinnakkaistarkastelu antaa virikkeitä myös nykyisten koulukäytänteiden tarkastelulle. Kumpaan koulutusjärjestelmän on tähdättävä, oppineisuuteen vai valistuneisuuteen? Onko tavoitteena jonkin tietoa-aineuksen mahdollisimman täydellinen hallinta vai ihmisen toimintamahdollisuuksien avartaminen? – Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon kirjoitukset ovat siinä oikeassa, että opetuksen on annettava nykyistä paremmat valmiudet selviytyä muuttuneessa maailmassa. Valitettavasti yrittäjyyden tema jäi niveltämättä osaksi ihmisenä olemisen kokonaisuutta. Samalla yrittäjyyskasvatus jäi irralliseksi muihin kasvatuksen osa-alueisiin nähden. Edes kuluttajakasvatukseen ei rakennettu selväpiirteistä yhteyttä, osin ehkä siitä syystä, että kuluttajatietouden yhtenä piirteenä on kriittinen suhtautuminen kaupallista mainontaa ja siten yritystoiminnan laajentamisen yhtä ilmenemismuotoa kohtaan. Kansalaiskasvatuksen sivuuttamista voi pitää jo anteeksiantamattomana virheenä.

Kiistatonta kuitenkin on, että yrittäjyyskasvatuksessa nostettiin etualalle tehtävä, joka Suomen koulutusjärjestelmässä oli jäänyt liian pitkäksi aikaa huomiotta: Kaiken julkista rahoitusta nauttivan opetuksen on pidettävä päätavoitteenaan kansalaisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan edistämistä. Ensimmäisen aallon kirjoitusten tärkeimpänä antina voidaankin pitää sitä, että suomalaisessa koulukeskustelussa otettiin tarkasteltavaksi myös elämän aineelliset ehdot. Nykypäivän yhteiskunnallista todellisuutta ajatellen tämä ei ole merkitykseltään yhtään sen vähäisempi kuin opetuksen tiedolliset tai moraaliset tavoitteet. Ollakseen aidosti vapaa kansalaisen on hallittava myös talouden perusteet.

Negatiivinen vs. positiivinen vapaus

1950-luvun lopulla Isaiah Berlin muotoili idean kahdenlaisesta vapauskäsitteestä. Negatiivinen vapauskäsite edellyttää jonkin poissaoloa, nimittäin muiden väliintulon. Väliintulolla tarkoitetaan kaikenlaista tarkoituksellista estämistä tai pakottamista. Vastaavasti positiivisen vapauskäsitteen mukaan vapaus edellyttää jonkin olemassaoloa, nimittäin itsehallinnan. (Pettit 1999, 164.) Negatiivisen ja positiivisen vapauden välinen ero muistuttaa läheisesti jakoa muodollisen eli lakeihin perustuvan ja aidon vapauden välillä. Aito vapaus täydentää muodollista vapautta siten, että se pitää sisällään ei vain oikeuden olla vapaa vaan myös keinot tehdä sitä mitä itsekukin haluaa. Eroa havainnollistaa Anatole Francen esittämä toteamus, että köyhillä on vapaus nukkua Pariisin siltojen alla. Tässä tapauksessa toteutuu kyllä muodollinen mutta ei aidon vapauden kriteeri. Muodollinen eli legaali vapaus on tärkeä asia, mutta se ei vielä sinällään tee ihmisistä vapaita. (Shapiro & Hacker-Cordón 1999, 16.)

Klassisessa liberalismissa vapaus on nimenomaan negatiivista vapautta, mahdollisuutta tehdä omia valintoja tarvitsematta pelätä siitä aiheutuvia voimatoimia. Uudistusmieliset, yhteiskunnallisia reformeja vaativat suuntaukset taas tähdentävät, että negatiivisella vapaudella ei ole sinällään merkitystä, ellei sitä täydennetä positiivisilla oikeuksilla. Näitä voivat olla mm. taloudellinen perusturva ja taattu mahdollisuus tehdä aitoja valintoja. (Shapiro 1999.) Kahden suuntauksen välinen ero on selvä. Klassisen liberalismin kannalta yksilön menestys riippuu hänen omista valinnoistaan, reformistien mielestä yhteiskunnan on taettava, että noita valintoja voi tehdä ihan oikeasti.

Kansanvaltainen järjestelmä, jota Suomikin edustaa, ei ole toimintakykyinen ilman taloudellisten pakkojen sisäistä vapauttamista, ilman kansalaisten taloudellista autonomiaa. Tällöin julkisvallan tarjoamassa koulutuksessa tavoitteena täytyy olla yksittäisten kansalaisten taloudellinen riippumattomuus, ei esimerkiksi suuryritysten voiton maksimointi.

Taloudellinen vapaus on uusliberalismissa vapautta ulkoisista pakoista. Uusliberalismi tahtoo kieltää kaikki vapaan kaupan esteet – sen tavoitteena on siten negatiivinen, esteitä poistava taloudellinen vapaus. Se ei kuitenkaan anna työkaluja sen selvittämiseen, miten yksittäisten ihmisten taloudellista autonomiaa voitaisiin vahvistaa. ”[Uusliberalismissa] oikeudenmukaisuus muuttuu vapaudeksi ulkoisista rajoituksista, ja tasa-arvo muuttuu kaikkien

oikeudeksi käydä kovaa kilpailua keskenään” (Niiniluoto 2000). Tämä on usein aidosti ristiriidassa sisäisen taloudellisen vapauden kanssa.

Uusliberalismilta puuttuu positiivisen, uudenlaisia selviytymisstrategioita tarjoavan taloudellisen vapauden idea. Itse asiassa sillä ei ole tarjota mitään muuta ratkaisua yhteiskunnallisiin epäkohtiin kuin yksittäisen yritteliäisyyden edistäminen. Samalla menestymättömyydestä tulee henkilökohtaisen valinnan tulos, putoaja ei ole yrittänyt kylliksi. 1800-luvun tapaan köyhien vapaus on edelleen vapautta nukkua siltojen alla.

Positiivinen taloudellinen vapaus ei toteudu vain toiminnan esteitä poistamalla. Yhteiskunnallisten rajoitteiden vähentäminen ei lisää niiden ihmisten vapautta, jotka tällä hetkellä ovat syntyperänsä, ihonvärinsä, etnisen taustansa tai vaikkapa kotipaikkansa tähden huonommassa asemassa kuin muut. Positiivinen vapauttaminen edellyttää aina myös vaihtoehtojen avaamista, eräänlaista lähtökohtien tasaamista.

Vapauden ja toiminnan vaihtoehtoisuuden välillä on kiinteä yhteys. Vaihtoehtottomassa maailmassa ei ole vapautta vaan pelkästään tottelemista tai automaattista mukautumista. Vaikka liberalismi tarkoittaa oppia ihmisen vapauttamisesta, uusliberalistinen vapaiden markkinoiden oppi näyttäisi nimenomaan kieltävän vaihtoehtoisen ajattelun. Uusliberalistisen retoriikan mukaan valittu toimintalinja on se ainoa oikea ja poikkeavat mielipiteet leimataan virheellisiksi tai epäluonnollisiksi. Normaaliuden vaatimus ja poikkeavuuksien torjunta ilmenee puhtaimmillaan väitteessä, ettei valtio saa asettaa ”keinotekoisia” esteitä kaupalle.

Tällainen ajattelu johtaa väistämättä paradoksaaliseen lopputulokseen, sillä keinotekoisuuden välttelyn ja tiettyyn toimintamalliin pakottamisen välille on mahdotonta vetää selkeää rajaa. Uusliberalismi on vapaan kilpailun nimissä valmis rajoittamaan inhimillistä harkintavaltaa tavalla, jota voi hyvällä syyllä pitää inhimillisen toimintavapauden törkeänä rajoittamisena. Niinpä kun Ruotsi päätti kieltää vesiskootterien käytön, EU määräsi purkamaan kiellon. Sen näet katsottiin synnyttävän keinotekoisesti esteen vapaalle kaupalle. (DN 2003.) EU siis piti luonnollisempaan sitä, että vauhdin hurmasta nauttiva vapaa kuluttaja ajelee vesiskootterilla, kuin sitä, että kesäasukas koettaa varjella omaa rauhaansa. Viesti on selvä: ympäristönäkökohdilla ei saa häiritä markkinavoimien vapaata liikuntaa. Atlanttinen liike-elämän yhteistyöjärjestö TABD toteaaakin Chicagon julistuksessaan seuraavaa: ”Me kehoitamme hallituksia varomaan, etteivät ne vahingoita

kansainvälistä kauppajärjestelmää käyttämällä ympäristölainsäädäntöä kaupan rajoittamiseen” (Airaksinen 2003, 104).

Toinen esimerkki liittyy elokuvatuotantoon. Moni Euroopan maa on tukenut kotimaista elokuvaa, joka sellaisenaan ei kykene kilpailemaan Hollywoodin elokuvateollisuuden kanssa. Vapaan kaupan maailmassa tällaista toimintaa voi pitää protektionismina. Palvelukauppasopimus GATS (General Agreement on Trade in Service) sisältää suosituimmuussäännön MFN (most-favoured nation treatment), jonka mukaan kaikille sopimuksen piiriin kuuluville valtioille ja niiden palvelutarjoajille on taattava yhtä hyvä kohtelu kuin sille valtiolle, jolle on tarjottu paras kohtelu. Kansallisen kohtelun sääntö (NT) taas edellyttää, että muiden sopimusvaltioiden edustajia on kohdeltava yhtä hyvin kuin kansallisia palvelutarjoajia. (Aulake 2003, 55-57.) Näin ollen valtion varoin ei saisi tukea oman maan filmituotantoa, jos näet elokuvan katsotaan kuuluvan kauppasopimuksen piiriin.

Onko elokuva sitten käsitettävä kaupalliseksi tuotteeksi? Tilastojen valossa näin voi väittää. Unescon arvion mukaan kulttuuriteollisuus, johon siis elokuva-alakin kuuluu, lähes nelinkertaisti myyntinsä vuosina 1993-1998. Jakson lopulla kaupan arvo oli peräti 387,9 miljardia dollaria. Yksin Euroopassa alalla arvioitiin työskentelevän 1,8 miljoonaa henkilöä. Maailmankauppa on tälläkin alalla keskittynyt valtaviin yritysryppäisiin, joista mainittakoon Viacom, AOL - Time Warner, Disney ja News Corporation. Elokuvan ja videoiden osalta USA oli kiistatta markkinajohtaja. EU-maissa amerikkalaisten elokuvien markkinaosuus vaihtelee 60%:sta lähes 90 %:iin. Euroopan alijäämä USA:lle oli vuonna 2000 yli 6 miljardia dollaria. (Aulake 2003, 56.)

Koska filmituotannossa sisältyy merkittäviä taloudellisia arvoja, ja koska suuri osa kaupasta käydään maiden välillä, voi hyvin ajatella, että kansallinen tuotantotuki vääristää vapaata kilpailua ja on näin GATS-sopimuksen vastainen. Toisaalta tiedetään, että jos tuista luovutaan, merkitsee se käytännössä eurooppalaisen tuotannon loppua.

Kolmantena esimerkkinä voi mainita kemiallisesti tai geneettisesti manipuloidut elintarvikkeet. Tehomaataloudessa tärkeintä on tuotannon volyyymi, ei se tapa, jolla elintarvikkeita tuotetaan. Niinpä kun lihasten kasvun tiedetään aiheutuvan elimistön sisäisestä hormonituotannosta, puhtaasti tuotantoteknisestä näkökulmasta tarkasteltuna on aivan järkevää, että lihamassan kertymistä nopeutetaan antamalla karjalle keinotekoisesti valmistettua kasvuhormonia. Nyt on vain niin, että ihminen ja esimerkiksi

sika ovat sen verran läheistä sukua keskenään, että lihan hormonijäämät jatkavat työtään ravintoketjun seuraavallakin askelmalla.

Haitallisten sivuvaikutusten tähden hormonilihan käyttö ja tuonti kiellettiin EY:ssä jo vuonna 1988. Kasvuhormonin käyttöä kuitenkin jatkettiin USA:ssa ja Kanadassa. Kun kävi ilmi, että yhdysvaltalaisesta tuontilihasta löytyi hormonijäämiä, EU ilmoitti keskeyttävänsä kokonaan lihan tuonnin USA:sta. Tämän seurauksena molemmat pohjoisamerikkalaiset valtiot nostivat hormonilihan tuontikieltoa koskevan kanteen. Asiaa tutkinut WTO:n paneeli päätti yllättäen, että EU:n asettama tuontikielto on ristiriidassa terveyden ja kasvien terveyden vaalintaa koskevan sopimuksen kanssa! Komissio valitti päätöksestä, ja helmikuussa 1998 WTO:n valituselin myönsi, että hallituksilla on oikeus ”taata kansalaisilleen tieteellisin perustein kansainvälisiä normeja korkeamman suojelun tason”. Valituselin kuitenkin edellytti lisää näyttöä mahdollisista haittavaikutuksista. Toukokuussa 1999 julkaistiinkin EU:n tiedekomitean lausunto, jossa osoitettiin kuudella lihan-tuotannossa käytetyllä hormonilla olevan terveydelle haitallisia vaikutuksia. Aineista oli eniten vaaraa murrosikäisille lapsille. (Newsletter 1999.)

Näissä esimerkkitapauksissa vapaan kilpailun ideologiaa käytetään hyväksi koetettaessa estää ihmisiä näkemästä asioita ”toisella tapaa”. On näet aivan mahdollista ajatella maailmaa, jossa ei ole fossiilista polttoainetta kuluttavia vapaa-ajan härveleitä. Myös sellainen maailma on mahdollinen, jossa elokuvan arvoa voidaan mitata muutoinkin kuin katsojaluvuilla. Eikä ole täysin mahdotonta ajatella maataloustuotantoa, jossa tuotantomäärää ei yritetä kemikaalien avulla lisätä.

Kansanvaltainen hallintotapa ei toimi, jos vallitsevia totuuksia, varsinkin kun ne koskevat ihmisten välisen kanssakäymisen eri muotoja, ei kyetä kyseenalaistamaan. Kriittisessä tarkastelussa moni arjen itsestäänselvyys osoittautuukin ongelmalliseksi. Miten voi olla mahdollista, ettei teknologinen kehitys ja automaatio ole johtanut työajan radikaaliin lyhentämiseen? Mihin perustuu oppi taloudellisen kasvun välttämättömyydestä? Onko mainostajien manipulaatiovalta säilytettävä ehdottomana? Miksi kilpailu on vasta sitten vapaata, kun julkisyhteisö pakotetaan valitsemaan tarjous, jonka edullinen hinta perustuu luonnonvarojen riistoon, luonnon saastuttamiseen, työn teettämiseen nälkätaloudella tai tuotteen keuhon laatuun? Miksi orjatyöllä tuotettujen tavaroiden myynti on sallittua, mutta luonnonrauhaa häiritsevän moottorilelun käytön kieltäminen ei?

”Vapaat markkinat” ei ole absoluuttinen vaan suhteellinen käsite. Tietyt rakenteet mahdollistavat tietynlaisen toiminnan. Jos rakenteita muutetaan, joidenkin toimijoiden liikkumavapaus kapenee ja toisten taas lisääntyy. (Ks. Stiglitz 2004, 236-244.) Esimerkiksi vesiskootterin käyttökielto saattaisi lisätä purjeveneiden kysyntää, tehotuotannon hillintä taas lisäisi luonnonmukaisen viljelyn kannattavuutta. Vetoaminen ”markkinoiden vapauttamiseen” voidaankin nähdä yrityksenä yksipuolistaa tapaamme hahmottaa todellisuutta. Termiä käyttämällä voidaan peittää se tosiasia, että ”vapaat markkinat” merkitsevät itse asiassa tietyn tyyppisen yritystoiminnan suosimista.

Merkittävä yrittäjyyden este liittyykin juuri niiden näkemysten vaihtoehdottomuuteen, joiden varaan länsimainen hyvinvointimme on rakennettu. Vallitsevaa käsitystä vaihtoehdottomasta talouspolitiikasta vahvistetaan hienovaraisesti puhumalla asioista sopivia metaforia käyttäen (ks. Ollila 2003). Uusliberalismin kannalta tärkein metaforinen elementti on ”markkinavoimat”. Tämän valintoja, reagoiteja, pyrintöjä tai kehityskulkuja kuvataan ikään kuin kyseessä olisi luonnonvoima. Mutta ovatko markkinavoimat enemmän kuin hurrikaani vai Hiroshiman pommi? Jälkimmäinen vaihtoehto saattaa kuvastaa paremmin, mistä on oikein kysymys. Markkinoita voidaan tietoisesti manipuloida tuhoamaan kokonaisia valtioita, ammattiryhmiä ja sosiaaliturvajärjestelmiä. Koska kyse on kuitenkin ikään kuin luonnonvoimasta, manipuloijat eivät koskaan päädy kansainvälisen tuomioistuimen eteen. On kuitenkin selvää, että tuon mystisen markkinatoimijan liikkeitä ohjailee varsin pieni suurimpia rahoitusyhtiöitä ja mek-larifirmoja edustava ihmisryhmä. Negatiivisella vapaudella voi siten olla kielteinen vaikutus kokonaisten kansakuntien positiiviseen vapauteen. Eikö tälle tosiaan voi tehdä mitään?

Muuttunut maailma ja toisinnäkeminen

Kuten aiemmin todettiin, 1990-luvulla yrittäjyyskasvatus esitettiin säännönmukaisesti itsenäisenä saarekkeenaan. Sitä ei kyetty liittämään osaksi laajempaa kokonaisuutta. Johonkin oli reagoitu, mutta vielä tuossa vaiheessa tarkastelu ei edennyt reaktiivisen vaiheen tuolle puolen. Reaktiivinen ajattelu tunnistaa ongelmat ja koettaa reagoida niihin, mutta se ei kuitenkaan löydä, tai ei halua löytää, niiden takana mahdollisesti olevaa

yhteistä tekijää. Yrittäjyyskasvatuksen osalta nähtiin työttömyys ja ihmisten vähäinen yrittävyys. Sen sijaan jäi huomiotta ihmisten vieraantuminen yhteisestä päätöksenteosta ja yhteisestä moraalikoodistosta. Ratkaisuksi esitettiin yrittäjyyden edistämistä ymmärtämättä, että tämä voi tuoda parannusta *vain osalle* ihmisiä. Yhdellä työkalulla ei voi korvata kokonaista työkalupakkia.

Voi hyvin väittää, että *perussyy ihmisten ahdistukseen ei ole yrittävyyden puute vaan kyvyttömyys nähdä asioita uudella tavalla*. Ihminen takoo huomaamattaan häkkiä itselleen ja kanssaeläjilleen. Ihmiskäden töistä tulee helposti elämän tukipilareita, jotka samalla määrittävät, mitä hyvä elämä on. Voisivatko nykypäivän ongelmat johtua siitä, että ne elämän tukipilarit, joita aiemmin pidettiin hyvän ihmisen tunnusmerkkeinä, eivät ole enää kaikkien saavutettavissa? Tärkeimpinä poissa ovat vakituinen työpaikka ja säännölliset palkkatulot. Taloudellisten rakenteiden muutos on johtanut siihen, ettei työvoima voi enää olla valtiovallan erityisessä suojeluksessa, sillä valtiolta ei pysty enää säätelemään työmarkkinoita muulla tavoin kuin lisäämällä kulujaan tai kaventamalla omaa rahoituspohjaansa.

Etsittäessä syitä yrittäjyyskasvatuksen tärkeydelle ei saa tarkastella vain ilmiöpintaa. Muuten jäävät huomiotta ne syyt, jotka ovat synnyttäneet joukkoirtisanomisia, tuotantolaitosten ja pääkonttoreiden siirtämisiä maasta toiseen ja verokertymän vähenemistä, jotka puolestaan ovat lisänneet yksilöiden kokemaa taloudellista epävarmuutta. Mikä on tämän kaiken takana? Vapaa kilpailu. Varmuus työn jatkuvuudesta ei poistunut siksi, että tiedon liikkuminen on nopeutunut, vaan siksi, että pääomien ja tuotantovälineiden siirtäminen veroympäristöstä toiseen tehtiin ei vain luvalliseksi vaan kerrassaan suositeltavaksi. Yrittäjyyden uuden tulemisen ja siten yrittäjyyskasvatuksen syitä ei siis pidä etsiä mistään näkymättömän käden aiheuttamasta ”postmodernista murroksesta” vaan kansallisissa ja ylikansallisissa päätöksentekokoneistoissa toimeenpannuista poliittisista päätöksistä. (Mm. Airaksinen 2003, 18-28.) Päätöksistä, joiden primus motorina ovat olleet taloudelliset suurvallat ja globaaleilla markkinoilla kuumeisesti laajenemismahdollisuuksia etsivät monikansalliset suuryhtiöt.

Ongelma ei siis ole se, että yksilöt eivät pysty mukautumaan muuttuvan maailman muuttuviin vaatimuksiin, vaan se, että entinen yhteiskuntajärjestys on hajoamassa pirstaleiksi.

Mitä esivalta on ajatellut korostaessaan yrittäjyyskasvatuksen tärkeyttä? Helpointa olisi vain todeta, että hallitus ja opetusministeriö yksinkertaisesti

noudattavat EU:n omaksumaa koulutuspoliittista linjanvetoa. Tämä ei ole kuitenkaan mikään vastaus, sillä seuraavaksi pitäisi kysyä, miksi *EU:ssa* korostetaan yrittäjäyyskasvatuksen tärkeyttä. Siksi vastausta pitää hakea 1900-luvun lopun yhteiskunnallisesta tilanteesta.

Ensinnäkin on selvää, että taloudellisen yritteliäisyyden edistämisellä *halutaan estää hyvinvointivaltion ajautuminen suoritustilaan*. Väestön ikääntyminen yhdessä rakennetyöttömyyden kanssa pakottaa etsimään uudenlaisia tapoja yhteisen hyvän edistämiseksi. Jos aiemmin koulu valmensi – tahtoen tai tahtomattaan – ihmisiä palkkatyöhön, enää tämä ei käy päinsä. Työmarkkinat ovat käyneet läpi perusteellisen muutoksen. Enää tärkeintä ei ole se, että yksilö osaa noudattaa annettuja toimintaohjeita. *Nyt on kasvatettava kansalaisia, jotka pystyvät itse ohjailemaan omaa toimintaansa*. Koulutusjärjestelmän on annettava oppijoille valmiuksia, jotka auttavat heitä selviytymään muuttuneessa yhteiskunnallisessa todellisuudessa. Taloudellisen yritteliäisyyden kehittäminen säästää yhteiskunnallisia kustannuksia vähintään yhtä paljon kuin terveellisiin elämäntapoihin ohjaaminen, ellei jopa enemmän. On selvää, että valtion menojen järkevästä jakautumisesta huolta kantavat poliitikot pitävät tärkeänä, että kansalaisilla on aiempaa monipuolisemmat valmiudet hankkia itselleen oma elantonsa.

Toiseksi, taloudellista yritteliäisyyttä edistämällä *halutaan jouduttaa uusien tuotantolaitosten tai uudenlaisten tuotantomenetelmien syntyä*. Koska teollistuneet maat eivät pysty kilpailemaan palkkojen tai verotuksen alhaisuudella, on panostettava osaamiseen. Tämä taas ei muutu uusiksi työpaikoiksi ilman yrittäjämäistä otetta. Siksi *on vaikutettava ihmisten asenteisiin, jotta he kykenisivät muuttamaan ideansa taloudelliseksi toiminnaksi*.

Kolmas syy, joskin vähemmän ilmeinen kuin edelliset, liittyy yhteiskuntarauhaan. Koska taloudellisten rakenteiden muutos on lisännyt ihmisryhmien välisiä tulo- ja varallisuuseroja, luodaan samalla hyvä kasvualusta poliittisille ääriliikkeille ja kenties myös rikollisuudelle. Tämä ei ole mitenkään tavatonta, sillä voidaanhan vallankumous ja varastaminen nähdä yrityksinä – joskin luvattomina – kohentaa omaa taloudellista asemaa. *Suuntaamalla ihmisten taloudellista yritteliäisyyttä laillisiin ansaintakeinoihin voidaan lieventää murrosajan aiheuttamia yhteiskunnallisia jännitystiloja*.

Vuoden 2003 Hallitusohjelmassa (HO 2003) keskeiset toimenpidekokonaisuudet esitettiin neljän politiikkaohjelman muodossa. Tästä voi saada sen harhaisen vaikutelman, että kyse on toisistaan irrallaan olevista hankkeista. Perehdyttäessä tarkemmin mainittuihin politiikkaohjelmiin ei voi välttyä huomaamasta, että niin työttömyyden torjunta, syrjäytymisen ehkäisy, tiedon saatavuuden helpottaminen kuin yrittäjyyden edistäminenkin ovat vastausyrityksiä yhteen ja samaan ongelmaan: miten on estettävissä aina vain epätasaisemmin jakautuvan taloudellisen hyvinvoinnin aiheuttama turvattomuus ja siitä aiheutuva yhteiskunnan hajautuminen?

Näyttää siltä, että esivalta haki yrittäjyyskasvatuksesta ratkaisua hyvin konkreettisiin ongelmiin. Työttömyyden vähentäminen, työllisyyden edistäminen, hyvinvointipalveluiden säilyttäminen ja yhteiskunnallisten jännitustilojen lievittäminen ovat asioita, joiden tärkeydestä tuskin kukaan on eri mieltä. Yrittäjyyskasvatuksen oli tuettava näiden tavoitteiden toteutumista. Aihekokonaisuuden merkittävyys tunnustettiin yleisesti. Mutta vaikka yritteliäisyyden ja yrittäjyyden edistämistä pidettiin tärkeänä, käytännön sovellutuksissa yrittäjyyskasvatus kohtasikin yllättäen vastustusta. Mistä tämä ristiriitaisuus johtuu?

Osasy lienee varsin yksiulotteisessa tavassa hahmottaa yrittäjyys. Aihetta voidaan näet lähestyä kahdesta varsin erilaisesta näkökulmasta. Ensinnäkin se voidaan nähdä keinona lisätä omaa vaurautta. Tällainen yrittäjyys vastaa suoraan muuttuneiden työmarkkinoiden asettamaan haasteeseen. Olemalla yritteliäs voi parantaa omaa asemaansa markkinoilla, ja parhaiten kilpailuasemaa voi parantaa laajentamalla omaa liiketoimintaa.

Toisaalta yrittäjyys voidaan nähdä keinona, jolla hegemonisten talousmahtien puristukseen joutuneet ihmiset voivat lisätä omaa elämänhallintaansa. Tämä mahdollisuus löydettiin 1800-luvun lopulla, jolloin talousliberalismin ja pääomien epätasaisen jakautumisen yhteisvaikutuksella kansakunta oli vaarassa revetä kahteen keskenään taistelevaan leiriin. Tuolloin pidettiin tärkeänä edistää vähäväkisten omaa yritystoimintaa ja ennen kaikkea yhteisyrittämistä, jolloin hyvinvointi saataisiin jakautumaan oikeudenmukaisemmin eri ihmisryhmien kesken.

Vuoden 2003 politiikkaohjelmassa etusijalla on sellainen yrittäjyys, joka pystyy parhaiten hyödyntämään vapaan kilpailun ja avoimien markkinoiden tarjoamia mahdollisuuksia Kun korostetaan kasvuhakuista, markkinaosuuttaan aggressiivisesti laajentavaa yrittämistä ja sivuutetaan epäreilussa kilpailutilanteessa tarvittavien selviytymiskeinojen – mm. osuustoiminnan,

kuluttajaliikkeen ja ammattiyhdistystoiminnan – esittely, jätetään samalla yritystoiminnan yhteisöllinen ulottuvuus huomiotta. Tämä on selvä virhe, sillä pohjoismainen menestystarina on perustunut yhteistyön ja yhteisvastuun periaatteelle, ei yksittäisen yritteliäisyyden ja satunnaisen hyväntekeväisyyden opeille.

Globaalit muutostekijät ovat luoneet taloudellisia pakkoja, jotka rajaavat niin yksilön, yritysten kuin yhteiskunnankin toimintakenttää uudella tavalla. Esimerkkejä toiminnan ehtojen muuttumisesta löytää helposti: pudotuspelissä mukana olevat yhtiöt joutuvat nostamaan kustannustehokkuuttaan siirtämällä työpaikkoja kehittyneistä maista sinne, missä verot ja palkkakustannukset ovat lähtömaata pienemmät; kilpailevia yrityksiä hävitetään yritysostoilla, fuusioimalla tai hintoja polkemalla; ketjujen ja verkostojen ulkopuolella toimivien pienyritysten toiminta vaikeutuu dramaattisesti. Nämä pakot sitovat kaikkia talouden alan toimijoita. Ne eivät kuitenkaan ole ikuisia ja luonnonlain kaltaisia, kuten metaforisessa puheessa markkinavoimista annetaan ymmärtää. Taloudelliset pakot ovat ihmiskäteen työtä, minkä tähden niille voidaan antaa uusia tulkintoja ja minkä tähden niitä voidaan myös muuttaa.

Terminologia kaipaa nyt selkeyttämistä. Jos yrittäjyyskasvatuksella pyritään vastaamaan ajankohtaisiin kasvatushaasteisiin, vastaukseksi ei riitä pelkkä yrittäjyys vaan *taloudellisten pakkojen toisinnäkeminen*.

On todettu, että yrittäjyyden esteenä ei voida pitää liikeidean tai liiketaloudellisen tietämyksen puutetta, sillä näitä kumpaakin voi hankkia rahalla. Ratkaiseva este onkin se, että ihmisiltä puuttuu oikea asenne ja persoonallisuus. (Luukkainen 1998, 5.) Tämä toteamus on helppo hyväksyä. Yksilön passivoitumista ei estä rahallinen tuki eikä edes mielikuvituksen vilkkaus. Ruhtinas Oblomov on tästä hyvä esimerkki.¹⁹ Vaikka taloudellinen toime-liaisuus edellyttää pääomaa, siis tiettyjä toiminnan aineellisia ja henkisiä resursseja, tämä ei vielä yksin riitä. Lisäksi ihmisellä on oltava ymmärrys siitä, että vallitsevalle tilanteelle on todella olemassa vaihtoehtoja.

Taloudellisten pakkojen ”toisinnäkeminen” on uutta luovan toiminnan välttämätön edellytys. *Toisinnäkemisen mahdollistaminen on varmin tapa edistää yksilön taloudellista autonomiaa ja näin myös hänen taloudellista yritteliäisyyttään.* –Yrittäjyyskasvatusta tarkastelevassa kirjallisuudessa puhutaan usein yrittäjyyteen liittyvästä luovuuden elementistä. Tämä edellyttää kykyä nähdä asiat uudella tapaa. Ihminen ja ihmiskunta on aina tarvinnut ja tulee aina tarvitsemaan toisinnäkemisen taitoa, ja taloudellinen

yrittäjyys on yksi toisinnäkemisen seuraus, joskaan ei ainoa eikä välttämättä edes tärkein.

Toisinnäkeminen antaa sysäyksen toisintekemiselle, siis myös yrittäjyydelle. Kaikkea ei voi kuitenkaan tehdä toisin, sillä mikään toiminta ei voi olla täysin vapaata (Santonen 2003, 27). Ajatellaanpa vaikka innovaattoria, jonka mielestä tammikuun pakkasilla uimahousut ja aurinkolasit ovat ihan hyvä asukokonaisuus. Ideaa testatessaan hän saisi kuitenkin tietää, miksi tätä keksintöä ei ole aikaisemmin pantu täytäntöön. Toisintekemisellä on materiaaliset rajansa, joiden pitävyyttä ihminen tosin haluaa jatkuvasti koetella.

Myös yhteiskunta asettaa omat esteensä toisintekemiselle. Sekään ei voi olla täysin vapaata, täysin vailla yhteisesti hyväksytyjä rajoja (Herzen 2003, 66; Kanninen 2003, 66). Paradoksaalista kyllä, nekin yrittäjätahot, jotka eniten kritisoiivat yhteiskunnan heidän yrittämiselleen asettamia esteitä – esimerkiksi verotusta tai ympäristöseikkojen huomioon ottamista – tarvitsevat itse mitä kipeimmin suojaa vapaalta yrittäjyydeltä. Jos vapaan kilpailun periaate näet otettaisiin tosissaan, mikäpä estäisi kohentamasta oman yrityksen kilpailukykyä esimerkiksi murhauksella kilpailevan yrityksen pääomistaja.

Toiminnan materiaaliset ja kulttuuriset reunaehdot eivät ole ikuisia. Toiminnan rajoja voidaan yrittää myös tietoisesti laajentaa. Rajojen tuntumasta löytyykin varmimmin tilaa uudentalaiselle yritteliäisyydelle. Toisintekemisen tarve korostuu, kun yhteiskunta joutuu kohtaamaan ennakoimattomia ongelmia. Teollistuneessa maailmassa tilanne on juuri nyt tällainen. Pitkäaikaistyöttömyys, työsuhteiden pätkittäisyys, lisääntyneet vaihdokset yritysten omistuksessa ja työpaikkojen siirtyminen halpamaiden hikipajoihin ovat synnyttäneet epävarmuuden ilmapiirin.

Yrittäjyyskasvatus näyttäisi olevan varteenotettava työkalu pyrittäessä tasoittamaan lisääntyneestä taloudellisesta epävarmuudesta aiheutuvia ongelmia. Vaikka vielä muutama vuosikymmen sitten oli ihan järkeenkäypää sosiaalista koululaisia palkkatyöhön, enää näin ei voida toimia. Tuohon aikaan toisinnäkemisen ja -tekemisen kentät liittyivät yrityksen prosessin tehostamiseen tai palkansaajan aseman kohentamiseen. Nykyaikana toimintaympäristö on kuitenkin kokonaan toisenlainen. Yrittäjyys on yksi mahdollinen tapa toimia tässä ajassa. Mutta tapoja on muitakin.

4.

Kansalainen ja taloudellinen toimeliaisuus

Suomalaiseen hyvinvointiyhteiskunnan traditioon tukeutuen voidaan todeta, että yrittäjyyskasvatuksen tehtävä on edistää taloudellista vapautta. Tällä kuitenkin tarkoitetaan jotain muuta kuin uusliberalismissa. Kansalaiskasvatuksen näkökulmasta tarkasteluna taloudellisen vapauden toteutumiseen ei riitä, että kilpailua rajoittavat esteet poistetaan ja yksilöt innostetaan ajamaan omaa etuaan. Rajoittamaton kilpailu ei näet turvaa kansalaisten vapautta tilanteessa, jossa aiempina vuosikymmeninä tai jopa vuosisatoina voimassa olleiden kilpailurajoitusten turvin on ensin luotu edellytykset pääomakeskittymien synnylle. Jos tällaisessa tilanteessa siirrytään täysin vapaaseen kilpailuun, merkitsee se suurelle osalle väestöä vapautumista jatkuvaan kurjistumiseen ja syrjäytymiseen.

Rajoituksettomassa tilassa suuryhtiöt ja suurpääomanomistajat pääsevät asemaan, jossa ne voivat tuhota pienyrittäjyyden edellytykset. Tämän kehityslinjan syntyä aavisteltiin Suomessa 1800-luvun lopulla, ja tänä päivänä tuo uhka on todellisempi kuin kenties koskaan aikaisemmin. Kaukaa viisaasti valtio-oppineet päätyivätkin toteamaan, että ihmisillä oli oltava velvollisuuksia muitakin kuin omaa itseään kohtaan. Vaikka perustuslaissa lueteltiin joukko kansalaisoikeuksia, niiden varjolla ei voinut tehdä mitä tahansa. Yhteisvastuun ja keskinäisten velvollisuuksien periaate oli niin syvään juurtunut, että jopa liberaalisia arvoja ajaneessa edistyspuolueessa hyväksyttiin ajatus, että yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi oli voitava lainsäädännön keinoin suitsia ”taloudellisten luonnonlakien vapaata temmellystä” (Ståhlberg 1933/1946).

Suomalaisen tradition mukaan yksittäiset ihmiset ovat ensisijaisesti kansalaisia, joiden on ymmärrettävä yhteisen hyvän merkitys. Tätä johtajastusta noudattaa valtiosääntömme, muu lainsäädäntömme ja valtaosa viranomais määräyksistä, mukaan lukien opetussuunnitelmien perusteet. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin, miten kansalaisuus ja yrittäjyyskasvatus ovat toisiinsa nivellettävissä.

Yrittäjyys

Suomen termille 'yrittäjä' ei löydy suoraa vastinetta englannin kielessä. Sana 'entrepreneur' viittaa näet enemmän aivan erityiseen toimijatyyppiin, jolle on ominaista muutosta hakeva ja uutta kokeileva yritteliäisyys. Entreprenööri on joko juuri perustamassa yritystä tai sitten hän pyrkii jatkuvasti kehittämään jo toimivaa yritystä. Jos 'yrittäjä' ei halua muuttaa toimintatapojaan ja näin kasvattaa liikevaihtoaan, jos hän tyytyy jatkamaan entiseen malliin, hän ei ole entreprenööri vaan pelkästään 'small business manager' (yrityksen johtaja) tai 'small business owner' (yrityksen omistaja). (Ks. Koironen & Peltonen 1995, 80-81.) Näin ajateltuna yrittäjyyskasvatus merkityksessä 'entrepreneurship education' pyrki edistämään juuri kasvuun tai uusiin aluevaltauksiin keskittyvää yrittämistä.

On kuitenkin selvää, ettei yrittäjyyskasvatuksen tehtäväkenttää voi rajata koskemaan vain kasvuhakuista yrittämistä. Laajempaan tulkintaan pakottaa jo suomen kieleen vakiintunut termin 'yrittäjä' käyttötapa. Sen mukaan yrittäjä on "luonnollinen tai juridinen henkilö, joka hoitaa omaa taloudellista yritystä (esim. liikkeenharjoittaja) tai harjoittaa itsenäistä ammattia" (Spectrum 1983; ks. myös Huuskonen 1992, 46). Näin ollen, jos lähtökohtana pidetään suomen kielen termiä, yrittäjäkasvatuksen – siis yrittäjänä toimimisessa tarpeellisia tietoja, taitoja ja asenteita välittävän kasvatuksen – täytyy pitää sisällään kaikenlaiset taloudelliset yritykset, mukaan lukien itsenäiset ammatinharjoittajat, maatilatalous ja yhteisötalouden yritykset.

Myös termille 'yrittäjyys' annetaan suomen kielessä laajempi merkitysisältö kuin englannin kielessä, sillä tarkoittaaahan yrittäjyys kaikenlaista taloudellista yritteliäisyyttä. Yritteliään ihmisen tunnusmerkkejä ovat taas yrittävyys, toimeliaisuus, toimekkuus, puuhakkuus, aloitekykyisyys ja ri-

vakkuus. Yrittäjämutoja voivat taas olla yksityinen yrittäjä, osuuskunta, osakeyhtiö, valtio ja kunta. (NS 1992, 737-738.)

Miksi sitten on niin, että ensimmäisen aallon yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa usein korostuu yrittämisen riskiluonne ja kasvuhakuisuus, vaikka suomen kielessä nämä eivät kuulu yrittäjyyden määrittäviin piirteisiin? Luultavasti siksi, että käytetty käsitekehikko perustuu englannin kielen termeille 'enterprise' (*project or undertaking, esp one that is difficult or needs courage*) ja 'entrepreneur' (*person who starts or organizes a commercial enterprise, esp one involving financial risk*) [ks. Liite 2]. Englannin kieleen on näet luonnollistuneena ajatus yrittämisestä rohkeutta ja taloudellista riskinottoa vaativana toimintana. Samaan tapaan saksan termi 'Unternehmen' tarkoittaa paitsi liikeyritystä myös sotilallista operaatiota. Ehkä juuri siksi yritteliään (unternehmend) ihmisen tunnusmerkkeihin kuuluu vireyden ja tarmokkuuden lisäksi jonkinasteinen uhkarohkeus. (OAL 1990; SSS 1982.)

Englannin tai saksan kieleen verrattuna suomen termi 'yrittäjä' on kovin harmaa ja arkinen. Siitä puuttuu sankaruuteen tai rohkeuteen viittaavat sivumerkitykset. Jo pelkästään tästä syystä suomalainen yrittäjyyskasvatusta ei voi kiinnittyä vain kasvuhakuisen yritystoimintaan, tai sitten on käyttöön otettava kokonaan toinen termi, nimittäin 'entreprenööri- ja yrittäjyyskasvatusta'. Suomalaisessa kontekstissa elämäntapayrittäminen, sosiaaliset yritykset ja yhteistoiminnalliset yritykset saavatkin yrittäjyyskasvatuksessa vähintään yhtä tärkeän aseman kuin uutta luova ja kasvuhakuinen yrittäjyys. Mielienkiintoista kyllä, samaa kantaa näyttäisi edustavan Euroopan komission julkaisema Vihreä kirja (2003).

Kirjallisuudessa todetaan usein, että termille 'yrittäjä' on vaikea löytää tyydyttävää määritelmää. Erään tulkinnan mukaan määrittelyvaikeudet johtuvat siitä, että suomenkielinen termi on merkitykseltään epätarkempi kuin muissa kielissä. Tämä pitää paikkansa vain siinä tapauksessa, että suomenkielisten sanojen määrittelyssä normiksi otetaan esimerkiksi englannin kieli. Näin ei kuitenkaan tarvitse tehdä. Eri kielten termistöön sisältyvät merkityseroavuudet eivät suinkaan ole osoituksia kielen epätarkkuudesta. Pikemminkin ne ilmentävät sitä kaikkien tuntemaa tosiasiaa, että ihmiset voivat ymmärtää ilmiöitä eri tavoin. Merkityserot voivat antaa viitteitä myös syvemmistä, kulttuurin keskeisiin perusoletuksiin liittyvistä painotuseroista.²⁰

Ainakin Ristimäki (ks. 2004, 64–65) tuntuu tiedostavan, että terminologisii eroavuuksiin saattaa kätkeytyä syvempiäkin merkityksiä. Ajattelun ja toiminnan kulttuurisidonnaisuutta tarkastellessaan hän pohtii, mahtaisiko ruotsinkielisen väestön suomenkielisiä keskimääräisesti pidempi elämänsäkaari johtua erilaisesta tavasta suhtautua väärään tekoon. Siinä missä suomen termi ‘omatunto’ tekee rikkomuksesta yksilön sisäisen asian, siinä ruotsin termi ‘samvete’, ”yhteinen tunto”, korostaa teon yhteistiedon vastaisuutta. Yhteistä tietoa voi kritisoida mutta ei omia tuntemuksia. Oma itseään vastaan rikkomisen aiheuttaa enemmän ahdistusta ja lisää sairastumisriskiä, arvelee Ristimäki. Mielenkiintoisella esimerkillään Ristimäki tahtoo havainnollistaa, kuinka kulttuuri asettaa reunaehdot toimillemme. Tästä huolimatta hän jättää analysoimatta merkityseroavuuksien, jonka hän eksplisiittisesti tunnistaa vertaillen termiä ‘yrittäjyys’ englannin- ja saksankielisiin vastineisiin.

Suomen kielessä yrittäjyys viittaa tiettyyn juridisesti tarkoin määritettyyn elannonhankinnan muotoon. Tähän ei liity sellaisia persoonallisuuden erityispiirteitä, esimerkiksi riskinottoa, jotka olennaisesti eroaisivat esimerkiksi aktiivisen kansalaisen erityispiirteistä.

Toisaalta termillä ‘yrittäjyys’ on oma erityismerkityksensä, jota ei voi eikä pidä palauttaa ihmisen yleiseen yritteliäisyyteen ja aktiivisuuteen. On näet niin, että *yrittäjyys on aina taloudellista yritteliäisyyttä*. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yrittäjyys liittyisi vain yritystoiminnan harjoittamiseen. Suomen kielen perusteella vaikuttaisi pikemminkin siltä, että yritystoiminta on vain yksi osa taloudellista yritteliäisyyttä.

Seuraavassa luvussa yritetään kuvata, mitä yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus voisi olla *suomalaisittain* nähtynä. Tällä keinoin halutaan etäännyttää angloamerikkalaisesta tavasta hahmottaa yrittäjyyskasvatus. Tarkoituksena on disartikuloida yrittäjyyden käsite globaalisen hegemonia-aseman saavuttaneesta uusliberalistisesta diskurssista ja reartikuloida se puolustusasemiin ahdistettuun pohjoismaisen hyvinvointivaltion diskurssiin.

Yrittäjyyskasvatus ja kansalaiskasvatus

Kuten edellä todettiin, yritteliäisyyteen kannustaminen soveltui yhtä hyvin talousliberalismin kuin kansallisuusaatteekin ideologisiin kehyksiin. Yritteliäisyyden ilmenemismuodot erosivat näissä kuitenkin merkittävästi.

Liberalisteille tärkein edistyksen liikevoima oli yksityinen (taloudellinen) yritteliäisyys, jonka toteutumisen markkinoiden vapaus takasi. Sitä vastoin kansallismieliset pitivät edistyksen moottorina kansalaisten yhteistyötä, jonka varassa oli pyrittävä kohden yhteisesti asetettuja ja yleisesti hyvinä pidettyjä päämääriä. Siinä missä talousliberalistien mielestä kasvatuksen piti totuttaa ihmiset sopeutumaan markkinoiden ehtoihin, kansallismielinen suuntaus panosti moraalikasvatukseen. Tämä oli tarpeen, sillä demokraattinen ja sosiaaliselle vastuuntunnolle perustuva valtio tarvitsi kansalaisia, jotka kykenivät tarkastelemaan asioita myös muiden ihmisten näkökulmasta. (Ks. Ikonen 2002.)

Suomalaisessa yhteiskuntajärjestelmässä on kansallismielisyys ollut liikkeellepanevana voimana aina 1800-luvun puolivälistä lähtien, ja patriottisuuden muodossa jo puolisen vuosisataa aikaisemmin. Sen merkitystä nyky-yhteiskunnalle on vaikea yliarvioida. Kansakunnan voimistamiseksi luotiin kansakoululaitos. Syntyi myös ajatus kotoperäisestä pääomasta ja teollisuustuotannosta, joka tuottaisi hyvinvointia koko kansalle. Varallisuuserojen kaventamiseksi virisi osuustoiminta. Ja koska kansallisuusaate kannatti myös kansanvaltaisuutta ja köyhän kansanosan aseman kohottamista, se antoi paljon vaikutteita myös suomalaiselle työväenliikkeelle.

Kansanvaltaisen hallintotavan perustana oleva kansalaisuuden idea edellytti yksilöltä oma-aloitteisuutta ja ennakkoluulottomuutta, siis yritteliäisyyttä. Mutta toisin kuin talousliberalismissa, tuolla yritteliäisyydellä ei tarkoitettu vain taloudellista yrittämistä eikä missään nimessä pelkästään yksityisyrittäjyyttä. Suomalainen demokratia on rakentunut yhteistyötä ja keskinäisiä velvollisuuksia painottavalle kansalaisuuden idealle. Esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmä ja sen mahdollistava verotuskäytäntö ovat osoitus kollektiivisesta tahdonmuodostuksesta.²¹

Nykypäivänä on selvää, näin ainakin vaalitulosten perusteella, että kansalaisten enemmistö ei hyväksy suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan purkamista. Demokraattinen hallintokäytäntömme taas takaa, ettei uusliberalistisia uudistuksia voi jatkossakaan helposti toteuttaa.

Yrittäjyyskasvatuksen varhaiskauden kirjoituksissa yrittäjyys hahmotettiin jokseenkin yksipuolisesti. Tarkastelujen normaaliyritys oli yksityisyrittäjä, yrittämisessä korostettiin kilpailun merkitystä, tuloksen tekemisen katsottiin edellyttävän yrittäjätahtoa ja riskin ottamista, yritystoiminta nähtiin kasvuhakuisena jne. Tällaisten sovellutusten osalta pitäisikin puhua yrittäjäkasvatuksesta, tai vieläkin täsmällisemmin, kasvuhakuisen

yrittämiseen tähtäävästä yrittäjäkoulutuksesta. Painotustavasta johtuen tarkasteluista saattoi löytää myös viitteitä uusliberalistisista vaikutteista.

Seuraavassa yrittäjäyyskasvatuksen kenttää pyritään hahmottamaan nimenomaan pohjoismaiselle demokratialle rakentuvan hyvinvointiyhteiskunnan näkökulmasta. Ei siksi, että tämä olisi näkökulmana perustellumpi kuin jokin muu, vaan siksi, että yrittäjäyyskasvatusta voidaan lähteä jäsentämään *myös tuosta* näkökulmasta.

Ensimmäisessä luvussa esiteltiin alustava jako, jossa yrittäjä- ja yrittäjäyyskasvatus erotettiin toisistaan. Tämä jaottelu on nyt muuntunut seuraavaan muotoon:

Taulu 3. Yrittäjä-/yrittäjäyyskasvatus

YRITTÄJÄKASVATUS	yrittäjäkoulutus ja yrittäjävalmiuksia edistävä asennekasvatus ml. konsultointi, tavoitteena uusien yritysten perustaminen tai toimivan yrityksen kehittäminen.
YRITTÄJYYSKASVATUS	tavoitteena taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen, on osa aktiiviseksi kansalaiseksi kasvattamista, niveltyy demokratiakasvatukseen, mikä ilmenee mm. kykynä ottaa osaa yhteisön taloudelliseen päätöksentekoon.

Miten yrittäjäkasvatus sitten poikkeaa yrittäjäyyskasvatuksesta? Edellisessä painopiste on yritystoimintaa koskevan tietouden ja osaamisen lisäämisessä. Yrittäjäkasvatuksella pyritään helpottamaan uusien yritysten perustamista tai tehostamaan jo olemassa olevien yritysten toimintoja. Yrittäjäkasvatuksessa etsitään ratkaisuja johonkin ajankohtaiseen liiketoimintaa koskevaan ongelmaan, ja sen odotetaan johtavan nopeasti toivottuun lopputulokseen.

Yrittäjäyyskasvatuksessa sitä vastoin pääasia ei ole yritystoiminnan vaan ylipäätään taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen. Teema kiinnittyy osaksi laajempaa elämänhallinnan kokonaisuutta. Näin ymmärrettynä *yrittäjäyyskasvatuksen tehtävä on edistää kansalaisten taloudellista elämänhallintaa.*

Yrittäjäyyskasvatuksen yhteyksiä muihin inhimillisen elämän osa-alueisiin voidaan lähteä hahmottelemaan *sosiaalisen yritteliäisyyden* käsitteen kautta. Tällä tarkoitetaan yksilön oma-aloitteista toimintaa, jossa tavalla tai

toisella on otettu yhteisö huomioon. Yhteisön hyväksi tehtävä työ, vakiintuneiden toimintamallien noudattaminen ja toimintaa säätelevien normien huomioiminen ovat esimerkkejä tavoista, joilla sosiaalinen voi olla yritteliäisyydessä läsnä. Niinpä esimerkiksi kirjan kirjoittaminen julkaisutarkoituksessa on sosiaalista yritteliäisyyttä. Jos sen sijaan joku kirjoittaisi kirjan, mutta myöhemmin polttaisi käsikirjoituksen ilman että kukaan ehtisi sitä lukea, kyseessä olisi vain kyseistä yksilöä koskettava yritteliäisyys.²²

Sosiaaliselle yritteliäisyydelle rakennetun käsitekehikon lähtökohta on kansalaisen oma-aloitteisuus eli yritteliäisyys. Tämä taas voi ilmetä eri tavoin, joista yksi on taloudellinen yritteliäisyys. Yritteliäisyyden eri muotoja edistämään on kehkeytynyt omat kasvatuksen osa-alueensa, kuten yrittäjyyskasvatus. Kullekin oma-aloitteisuuden muodolle voidaan määrittää myös kasvatustavoitteensa, joka yrittäjyyskasvatuksen osalta voisi olla esimerkiksi elannonhankintakyky.

Edellä kuvattua lähestymistapaa noudattaen voidaan päätyä esimerkiksi seuraavanlaiseen käsiteluokitteluun:

Taulu 4. Kansalaisen yritteliäisyys

OMA-ALOITTEINEN (eli yritteliäs) KANSALAINEN			
poliittinen yritteliäisyys	sivistyksellinen yritteliäisyys	taiteellinen yritteliäisyys	taloudellinen yritteliäisyys
demokratiakasvatus	kansanvalistus	taidekasvatus	yrittäjyyskasvatus
<i>kansalaisaktiivisuus</i>	<i>itseoppivuus</i>	<i>luomiskyky</i>	<i>elannonhankintakyky</i>

Oheinen terminologinen kartta jakaa sosiaalisen yritteliäisyyden neljään pääkohtaan, nimittäin sivistykselliseen, taiteelliseen, poliittiseen ja taloudelliseen yritteliäisyyteen. Tämä jako ei ole ehdoton, sillä kansalaisen oma-aloitteisuudella voi olla muitakin ilmenemismuotoja riippuen siitä, mitä asioita kulloinkin tärkeänä pidetään. On esimerkiksi ollut aikoja, jolloin kansalaisten on toivottu olevan oma-aloitteisia sotilastaitojen tai rotuhygienian aloilla.

Tässä yhteydessä ei ole tärkeää päättää, millaisiin osa-alueisiin kansalaisen sosiaalinen yritteliäisyys on jaettava. Olennaisinta on, että taloudellinen yritteliäisyys voidaan nähdä sosiaalisen yritteliäisyyden yhtenä

muotona. Näin ajateltuna *yrittäjyyskasvatus on osa kokonaisuutta, joka perustuu oma-aloitteisen kansalaisen ideaan ja jonka päämääränä on edistää oppijan taloudellista elämänhallintaa*. Hahmotelmasta käy myös ilmi, miksi jotkut yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä esitetyt tavoitelauselmät (oma-aloitteisuus jne.) kuulostavat niin tutuilta. Niiden pitääkin kuulostaa, sillä ne ovat samalla oma-aloitteisen kansalaisen tunnusmerkkejä. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että oma-aloitteinen kansalainen harrastaisi *vain* taloudellista yritteliäisyyttä.

Suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa on perinteisesti korostettu demokration sosiaalista ulottuvuutta,²³ yritteliäisyyden edistäminen pitää sisällään muutakin kuin taloudellisen yrittäjyyden. Kyse on laajemmasta kansalaisuuden projektista, jonka yhtenä joskin merkittävänä osa-alueena on taloudellinen oma-aloitteisuus.

Vastaavasti kasvuhakuinen yrittäminen on vain yksi taloudellisen yritteliäisyyden konkretisoituma. Yhtä hyvin kansalainen voi ryhtyä elämäntapayrittäjäksi, jolloin tavoitteena on oman elannon hankinta haluamatta laajentaa liiketoimintaa. Monet itsenäiset ammatinharjoittajat toimivat juuri näin. Muita taloudellisen oma-aloitteisuuden konkretisoitumia ovat osuustoiminta ja vastuullinen työnteko toisen palveluksessa. Toimeentulon voi hankkia myös vaihtoehdotalouden keinoin, esimerkiksi olemalla mukana paikallisrahaa käyttävässä ringissä. Mielenkiintoista kyllä, nykyään jää lähes unohduksiin sellainen taloudellinen yritteliäisyys, joka perustuu kulutuksesta pidättäytymiseen, vaikka vain muutama vuosikymmen sitten säästäväisyyskasvatuksen tärkeys tunnustettiin vielä yleisesti.

Vapaan kansalaisen kolme autonomiaa

Yrittäjyyskasvatuksen ominaislaatu on edellä hahmotettu lähtien liikkeelle sosiaalisen yritteliäisyyden käsitteestä. Yhtä hyvin lähtökohdaksi voidaan ottaa kansalaisen käsite. Mitä on kansalainen? – Siinä missä alamaisen on kyselemättä toteltava esivallan määräyksiä, kansalainen on itse osallisena määräyksiä tuottavassa päätöksenteossa. Demokraattisessa valtiossa kansalainen on tasavertaisuudelle ja kansanvaltaiselle päätöksenteolle perustuvan yhteiskunnan täysivaltainen jäsen.

Koska kansalainen on osallinen yhteisön päätöksenteossa, hänen on kyettävä itsenäisesti arvioimaan eri vaihtoehtoja. 1800-luvun lopulla saa-

tettiin todeta, että eri oppiaineita ei koulussa luettu niiden itsensä takia vaan siksi, että vapaa kansalainen tarvitsi niistä saatavia tietoja. (Granfelt 1877, 172.; Karkama 2005.) Kaikissa demokratioissa kansalaisten toimintakykyä on pyritty kohottamaan järjestelmällisen kasvatuksen keinoin, ja kansalaishyveiden edistäminen on ollut yksi keskeisimmistä tavoitteista kehitettäessä kansanopetusta. Suomi on tästä mainio esimerkki. Jo autonomian aikana kansakoulun tärkeyttä perusteltiin vetoamalla siihen, että kunnallisen itsehallinnon myötä kansalaisten sivistystasoa oli kohotettava. Jotkut katsoivatkin riittäväksi, että kansakoulun oppimäärän suoritti vain se osa ikäluokasta, joka todennäköisimmin oli aikanaan ottava vastuun kunnallisesta päätöksenteosta tai joka saattaisi edustaa omaa säätyään – talonpoikia – valtiopäivillä (Koskinen 1872). Tämä peruste menetti merkityksensä, kun vuonna 1906 siirryttiin valtiollisissa vaaleissa yleiseen äänioikeuteen. Ei siis ihme, että kohta itsenäistymisen jälkeen alettiin valmistella yleisen oppivelvollisuuden käyttöönottoa, sillä suomalainen kansakoulu oli leimallisesti *kansalaisuuteen valmistava koulu*.

1800-luvun lopulla oppikoulua alettiin yhä voimakkaammin kritisoida siitä, että se koulutti enemmän oppineita ja virkamiehiä kuin kansalaisia. Vertailukohdaksi otettiin kansakoulu, jonka katsottiin edustavan todellista kansalaiskasvatusta. Kritiikkiä esittäneet tiesivät kuitenkin varsin hyvin, ettei oppikoulua voitaisi helposti muuttaa toisenlaiseksi. Opettajakunta pysytteli mielellään perinteisissä toimintatavoissa, olihan tradition mukaan oppikoulun tehtävä valmentaa opiskelijoita yliopistoa varten tähtäimenään akateeminen oppituoli tai ura joko maallisessa tai hengellisissä virkahierarkiassa. Taloudellisen toimeliaisuuden edistäminen ei tuohon aikaan kuulunut lainkaan oppikoulun tehtäviin. Sitä vastoin kansakoulussa ja sen jatkuokkien pohjalta muodostuneessa kansalaiskoulussa arkielämän tarpeet – mukaan lukien taloudellinen toiminta – säilyttivät asemansa aina peruskoulu-uudistukseen saakka.

1970-luvulla tilanne muuttui ratkaisevasti. Rinnakkaiskoulujärjestelmän purku tapahtui ennen kaikkea oppikoulun ehdoilla. Käytännölliset aineet saivat väistyä akateemisten opintojen tieltä, ja oppikoulusta periytyvä ainekeskeinen ajattelutapa valtasi pikku hiljaa koko perusasteen. Kansalaistaitojen sijasta alettiin yhä nuorempia ikäluokkia valmentaa yliopistomaiseen työskentelyyn. Nykypäivänä voikin helposti havaita, että perusasteen oletusarvona on oppilaan jatkaminen lukiossa. Tiukkaan ainejakoon perustuvaa luokkatyöskentelyä ei voi muuten mitenkään ym-

märtää. Näyttääkin siltä, että peruskouluun siirryttäessä oppikoulumainen työskentelytapa syrjäytti kansalaiskasvatuksen periaatteen.

Kansalaiskasvatuksen tematiikalla oli kasvatusopillisessa kirjallisuudessa keskeinen sija aina viime vuosisadan puoliväliin saakka, minkä jälkeen se sai väistyä tieteellisempinä pidettyjen tarkastelutapojen tieltä. Seuraavassa yrittäjyyskasvatuksen teemaa tarkastellaan 1940-luvulta peräisin olevassa käsitekehikossa. Lähtökohtana on ajatus, että ”*jos kasvatuksen päämääränä pidetään itsenäisen persoonallisuuden kasvattamista, niin tähän päämäärään kuuluu myös taloudellinen itsenäisyys yhtä hyvin kuin intellektuaalinen ja moraalinen autonomia*” (Salomaa 1943, 108).

Vaikka J.E. Salomaa ei itse liittänytään kolmijakoa juuri kansalaiskasvatukseen, sopii se hyvin myös tähän tarkoitukseen. Voidaan siis todeta, että kansalaiseksi kasvattaminen edellyttää niin intellektuaalisen, moraalisen kuin ekonomisenkin autonomian edistämistä. Syy on yksinkertainen: kansalainen ei pysty osallistumaan demokraattiseen päätöksentekoon, jos hän ei kykene muodostamaan asioista *itsenäisesti* omaa mielipidettä.

Yksilö ei ole itsenäinen, jos hän elää ennakkoluulojen tai taikauskon vallassa. Tästä syystä kansalaisen on kyettävä arvioimaan omia ja muiden tietoja. Yksilö ei liioin toimi itsenäisesti, jos hän noudattaa kyselemättä muiden antamia käskyjä tai toimintasuosituksia, sillä vapaan kansalaisen oli tarpeen tullen pystyttävä arvioimaan toimintansa moraalisia lähtökoh- tia ja seurauksia. Yksilö menettää itsenäisyytensä myös silloin, jos hänen elantonsa riippuu toisten mielivallasta tai hyväntahtoisuudesta. Kansalainen ei voi toimia vapaasti, jos hänen on varottava, ettei hän suututa isäntäänsä tai emäntäänsä.

Tiedon, moraalien ja talouden autonomia muodostavat kansalaisena olemisen perustan. Kullekin osa-alueelle voidaan nimetä myös oma kasvatuksen haaransa:

Taulu 5. Kansalaisen kolme autonomiaa

TOIMINTAKYKYINEN KANSALAINEN		
intellektuaalinen autonomia	moraalinen autonomia	taloudellinen autonomia
<i>älyllinen kasvatus</i>	<i>mm. demokratiakasvatus</i>	<i>mm. yrittäjyyskasvatus</i>

Intellektuaalinen autonomia tarkoittaa, että yksilön käsitys itsestään ja maailmasta ei perustu kritiikkittömään annettuun tiedon omaksumiseen tai esimerkiksi tradition seurantaan. Intellektuaalisesti autonominen persoona kykenee itse hankkimaan tietoja, jäsentämään ne mielessään kokonaisuuksiksi ja esittämään niiden pohjalta oman perustellun näkemyksensä. Intellektuaalista autonomiaa edistää älyllinen kasvatusta, jonka yhteydessä kehitetään tiedon hankinnan, jäsentämisen ja esittämisen taitoja, kriittistä eli kyseenalaistamaan kykenevää ajattelua sekä yksilön kykyä ottaa osaa yhteisiin keskusteluihin.

Moraalinen autonomia edellyttää kykyä arvioida toiminnan eettisiä reunaehtoja, siis sitä, millaista toimintaa on pidettävä eettisesti hyvänä ja mitä taas ei. Ihmisen on itse kyettävä asettamaan toimintansa päämäärät ja arvioimaan tekojensa seuraamuksia. Ihminen, joka toimissaan seuraa automaattisesti jonkin auktoriteetin asettamia toimintaohjeita, ei ole vapaa. Kääntäen voidaan todeta, että vapaasta tahdostaan toimiva vastaa aina itse omista tekemisistään.

Toiminnan moraalisuuden arviointi ei kosketa vain yksilöä itseään, sillä kansalaisena hänen on pystyttävä ottamaan kantaa myös toimiin, jotka koskettavat koko yhteisöä. Siis esimerkiksi siihen, millaisin laein ja asetuksin kansalaisten toimintaa säädellään. Tästä taas seuraa, että kansalaisuuden näkökulmasta keskeisin moraalisen autonomian kehittämiskeino on demokratiakasvatusta. Tehtäessä koko yhteisöä sitovia moraalisia linjanvetoja, kansalaisten on kyettävä kohtaamaan toinen toisensa järkevinä ihmisinä, ei esimerkiksi eri puolueiden edustajina.

Tässä käsitekehikossa yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä on edistää kansalaisen taloudellista autonomiaa. Tällöin yksilöllä on tiedot ja taidot toimia niin, ettei hän ole taloudellisesti riippuvainen muista toimijoista.²⁴ On selvää, että vaikka oma addiktio vaikuttaa näkyvimmin juuri yksilön taloudelliseen autonomiaan, se voi enemmän tai vähemmän heikentää myös tiedollista ja moraalista autonomiaa. Luultavasti juuri tästä syystä kansalaisen idea ei ole koskaan sopinut yhteen alkoholi- tai huumausaineriippuvuuden kanssa.

Edellä hahmoteltu käsitekehikko eroaa selvästi ensimmäiselle aallolle ominaisesta tavasta jäsentää yrittäjyyskasvatusta kenttää. Vielä 1980-luvulla yrittäjyyttä tunnetuksi tekevän opetuksen tavoitteena oli pelkästään yrittäjien määrän lisääminen. Tilanne kuitenkin muuttui, kun aihepiiri sisällytettiin yleissivistävien oppilaitosten opetussuunnitelmiin. Tällöin yrit-

täjäkoulutuksen ja -opetuksen sijaan alettiin puhua yrittäjyyskasvatuksesta. Samalla tavoite muotoiltiin uudelleen siirtämällä toiminnan pääpaino yrittäjälmiuksien kehittämisestä yrittäjämäisen elämänasenteen, so. sisäisen yrittäjyyden edistämiseen. Kurssin muutos epäonnistui, sillä liikkeenjohdon virikekirjallisuudesta lainattu 'sisäisen yrittäjyyden' käsite jätti täysin avoimeksi, mihin yrittäjyyskasvatuksella oikeastaan pyrittiin. Samalla avattiin tie näennäisuudistuksille, sillä voitiinhan vastedes mikä tahansa oppijoiden aktiviteettia lisäävä toiminta nimetä sisäisen yrittäjyyden kehittämiseksi. Termipari sisälsi myös selvän ideologisen latauksen.

Kuten edellä on todettu, sisäisen yrittäjyyden ideaa voi pitää uusliberalistisena vastineena hyvinvointiyhteiskunnan piirissä käytetylle kansalaisen käsitteelle. Juuri tästä syystä sisäistä yrittäjyyttä kuvaavien erityispiirteiden luettelo soveltuu lähes sellaisenaan myös hyvän kansalaisen kuvaamiseen. Tästä huolimatta kansalaisen ja sisäisen yrittäjyyden ideat eroavat jyrkästi toisistaan, sillä jälkimmäinen tunnistaa yhteiskunnasta vain sen taloudelliset kytkökset. Sisäisen yrittäjyyden maailmassa yksilöt pyrkivät edistämään omaa etuaan, omaa markkina-arvoaan, minkä tähden he ovat valmiita liittoutumaan myös muiden ihmisten kanssa. Raha on kaiken arvon mitta, ja yksilön menestyminen elämässä on suoraan verrannollinen taloudellisen menestyksen kanssa (Ollila 2003, 101). Vapaan kilpailun oppia ei kyseenalaisteta. Päinvastoin, siitä tehdään koko yhteiskuntapolitiikan avainkäsite.

Ero kansalaisuuden maailmaan on ilmeinen. Kansalaiset pyrkivät yhteistyössä edistämään ei vain omaa vaan myös yhteistä hyvää. Tärkeimpänä arvona on elämän säilyttäminen, johon nähden taloudellisilla tekijöillä on pelkästään välinearvonsa. Kansalaiset tavoittelevat hyvää elämää, minkä tunnusmerkkejä ei kuitenkaan kyetä kaikkia tyydyttävällä tavalla määrittelemään. Suuret linjat, ennen kaikkea hyvän elämän tavoittelussa luvallisten keinojen raja, määritetään demokraattisessa ja yhteisön kaikkia jäseniä sitovassa päätöksenteossa. Kansalaisuuteen perustuva yhteiskunta voi näin rajoittaa yksittäisen ihmisen toimintavapautta. (Mm. Salomaa 1950, 13-18.)

Kansalaisuuden yhteiskunnassa korkein auktoriteetti on demokraattisella päätöksentekokoneistolla, jolla on oikeus päättää, keiden tai minkä etua markkinoiden vapauden on palveltava. Sitä vastoin sisäisen yrittäjyyden yhteiskunnassa korkein auktoriteetti on luonnonvoimien tapaan toimiva

markkinamekanismi, jonka vapautta täytyy demokraattisen päätöksentekokoneiston vaalia.

Yrittäjyyskasvatukseen sisältyvää ideologista jännitettä ei 1990-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa tunnistettu. Edellä esitetyn perusteella voidaan kuitenkin väittää, että jos koulutuksen tarkoituksena on vahvistaa kansalaistaitoja, silloin sisäisen yrittäjyyden käsite on tarpeeton. Ihminen, joka ymmärtää, että yhteisen hyvän edistäminen on varmin tapa edistää omaa hyvää, ymmärtää myös, ettei ole työntekijän edun mukaista esittää vaatimuksia, jotka ajavat työnantajan konkurssiin. Kansalainen tietää, että yhteisissä yrityksissä kaikkien osapuolten on saatava vaivoistaan oikeudenmukainen korvaus. Kansalainen myös käsittää, että oman työpaikan jatkuvuus riippuu kaikista osatekijöistä, siis myös kunkin työntekijän omasta työpanoksesta.

Aloitteikas ja yrittäjän näkökannan huomioiva toiminta on siten sopuisuudessa aktiivisen kansalaisen idean kanssa. Toisaalta, aktiivinen kansalaisuus ei sovi yhteen sen kanssa, että ihmisen olemassaolon tarkoitus määräytyy yksinomaan hänen osallisuudestaan raha-arvoja tuottavaan tuotantoprosessiin tai hänen kyvystään koota yhä suurempia voittoja omistajataholle.

Kansalaisen taloudellinen autonomia ei siis tarkoita pelkästään elannon hankintaa. Pikemminkin kyse on yksilön kyvystä kartoittaa omaa elinympäristöään sekä hahmottaa ja arvioida erilaisia vaihtoehtoisia tapoja määrittää elämänsä materiaaliset reunaehdot. Tiivistäen voi todeta, että *yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä on edistää kansalaisten taloudellista yritteliäisyyttä, joka pitää sisällään paitsi yritystoiminnan harjoittamisen myös muut taloudellisen autonomian lisäämiseen soveltuvat keinot.*

Tällä tavoin käsitteellistettynä yrittäjyyskasvatus kuuluu erottamattomana osana kansalaiskasvatukseen. Ja koska kaikessa kasvatuksessa pitää olla läsnä kaikki kolme kansalaiseksi kasvattamisen ulottuvuutta, intellektuaalisen ja moraalisen autonomian edistäminen tukee samalla myös taloudellisen autonomian kehittymistä. Kansalainen, demokraattisen yhteiskunnan täysivaltainen jäsen, ei voi olla toisen orja *millään* edellä mainituista osa-alueista. Jos joku osa-alue jää kasvatuksessa huomiotta, se heijastuu väistämättä myös muihin osa-alueisiin. Kansalaiseksi kasvu jää kesken.

Aiemmin taloudelliseen autonomiaan ohjaaminen toteutui ammattikasvatuksessa opettamalla työelämässä tarvittavia taitoja ja kehittämällä työhyveitä. (Salomaa 1943, 108.) Nytemmin hallitsevaan asemaan on

noussut yrittäjyyskasvatus. Taloudellista autonomiaa ei voida palauttaa yksinkertaisesti raha-arvoihin, sillä kyse on aivan muusta kuin tietyn varallisuusrajan ylittymisestä. Taloudellisella autonomialla on tietyt materiaaliset minimirajat, mutta se on myös mielentila, tietynlainen asenne maailmaa kohtaan.

Meidän kotoisia ongelmiamme tai kehitysmaan köyhtyneen maanviljelijän tai palkkaorjuudessa elävän hikipajan työntekijän ongelmia ei ole aiheuttanut Jumala, ei Luonto eikä mikään muukaan yli-inhimillinen voima. Nämä ongelmat ovat ihmisen itsensä aiheuttamia, ja ne voi myös ihminen itse ratkaista. Ensinnäkin on kuitenkin opittava näkemään asiat toisin kuin mitä nykyään on tapana.

Ihminen helposti sokeutuu omalle ajalleen. Näemme asioita mutta emme ymmärrä näkemäämme. Ajatusmatka menneeseen voi avata joitakin tietoisuuden lukkoja. 1700-luvun lopulla Suomessa unelmoitiin maanpäällisestä paratiisista. Se oli paikka, jossa kenenkään ei tarvinnut kuolla nälkään tai paleltua hengiltä. Tuossa paratiisissa kulkutaudit oli saatu kuriin eikä kenenkään tarvinnut kerjätä pysyäkseen hengissä. Ylellisyyteen ei kuitenkaan kaikilla olisi ollut varaa. Vain varakkaimmat pystyivät ostamaan itselleen palasen silkkikangasta silloin tällöin. Etelän ihanat viinit ja jaloviinat olivat vain pienen yläluokan etuoikeus. Tavallinen rahvas söi lihaa vain harvoin ja hedelmiä ei koskaan. Sokeri koristi vain rikkaiden pöytiä. Illan tullen oli pula valosta, ellei sitten ollut varaa ostaa kynttilöitä. Kirjoja ja lehtiä pääsivät lukemaan vain aniharvat. (Ks. Ikonen 1997, 63-73.)

Nykypäivänä kaikki Suomen kansalaiset ovat saavuttaneet sen paratiisimaisen olotilan, joka reilu kaksisataa vuotta sitten oli vain yläluokan etuoikeus ja josta yhteinen rahvas osasi vain unelmoida. Tänään suuri osa köyhimmästäkin väestöstä voi nauttia asioista, joihin kustavilaisen kauden Suomessa oli vain rikkaimmilla varaa. Tästä huolimatta tuntuu siltä, että kurjuus on nykypäivänä yleisempää kuin koskaan ennen. Miten tämä voi olla mahdollista? Miksi eilispäivän paratiisi on tänä päivänä kurjuuden perikuva? Paradoksia on yritetty purkaa vetoamalla siihen, ettei menneen ajan elintaso saa suoraan verrata tähän päivään. Miksi ei? Koska *köyhyys, aivan kuin rikkauskaan, ei ole absoluuttinen vaan suhteellinen käsite.*

Vaikeuttaa siltä, että tämä aika ei tunne kohtuullisuuden käsitettä. Suurelta osaa ihmisiä saa turhaan kysyä, kuinka suuri omaisuusmäärä olisi heille tarpeeksi. Kohtuuttomuudesta on tullut hyve. Oman edun tavoittelussa ei tarvitse välittää edes elinympäristölle tai muille ihmisille aiheutetusta

vahingosta (Douthwaite 2004, 87). Piittaamattomuus muita kohtaan yltää ajoittain kolossaalisiin mittasuhteisiin. Sopii kysyä, onko sellainen maailma enää lainkaan järjissään, jossa ihmisiä kehoitetaan synnyttämään lisää lapsia, ettei vallitseva talousdoktriini vain vaarantuisi (STT 2003). Vielä syntymättömällä ihmisellä ei voi katsota olevan juuri muuta kuin välinearvoa, jos sen puolesta on jo etukäteen tehty sopimus, jolla turvataan hänen vanhempinsa ja isovanhempinsa kulutuskyvyn säilyminen (ks. Wallenius 2003). Eikä sellaista yhteiskuntaa, joka tuollaiset sopimukset hyväksyy, voi mieltää erityisen elinkelpoiseksi. Yrittäjyyskasvatus sellaisena kuin se vielä 2000-luvun alussa oli tapana esittää, siis tukeutuen ulkoisen ja sisäisen yrittäjyyden termeihin, pikemmin lujitti kuin kyseenalaisti nykyelämäämme rajoittavia käsityksiä. Se ei vapauttanut.

Kuten aiemmin on todettu, yrittäjyyskasvatus ei voi jäädä yleisen aktiivisuuden ja yritteliäisyyden edistämiseksi. Tehtävää täytyy siksi täsmentää. Ristimäen mukaan yrittäjyyskasvatuksen ominta aluetta ovat ”liiketoimintaan ja ulkoiseen yrittäjyyteen liittyvä toiminta” (Ristimäki 2001, 49). Näin varmasti onkin. Tämä ei kuitenkaan vielä riitä. Kansalaisyhteiskunnan jatkuvuuden kannalta on ehdottoman tärkeää, että ihmiset kykenevät arvioimaan yhteisönsä taloudellisia realiteetteja, huomioimaan ne omassa toiminnassaan ja tarvittaessa toimimaan niiden muuttamiseksi. Tällä tavoin ymmärrettynä yrittäjyyskasvatus on osa laajempaa, kansalaisten elämänhallinnan lisäämistä tähtäävää kasvatuskokonaisuutta. Vapaalle kansalaiselle luonteenomainen taloudellisen riippumattomuuden tavoittelu edellyttää reaktiivisen asenteen korvaantumista proaktiivisella asiointiloihin puuttamisella. Tämä taas edellyttää kykyä purkaa keinotekoisia, manipulaatioon tai kivettyneisiin käytänteisiin perustuvia pakkoja.

Tämän johdantoteoksen avainideana on liittää yrittäjyyskasvatus osaksi kansalaiskasvatusta. Ja koska taloudellinen autonomia on jatkossakin oleva vapaan kansalaisen tunnusmerkkinä, niin yrittäjyyskasvatuksessakin on pidettävä mielessä, millä keinoin tuota autonomia-asemaa voisi parhaiten vahvistaa.

5.

Yrittäjyyskasvatuksen sovelluksia

Yrittäjyyskasvatus on kansalaiskasvatuksen yksi ilmenemismuoto. Se kuuluu samaan ilmiöperheeseen kuin terveyskasvatus, mediakasvatus tai demokratiakasvatus, jotka nekin omalta osaltaan pyrkivät lujittamaan kansalaisten elämänhallintaa, siis heidän autonomiaansa. Samalla ne myös tukevat toinen toisiaan.

Erityisen lähellä yrittäjyyskasvatusta on kuluttajakasvatus. Yrittäjyyskasvatuksen tapaan tämä pyrkii edistämään kansalaisten riippumattomuutta lisäämällä heidän taloudellista toimintakykyään. Nämä molemmat liittyvät toisiinsa, ja kuten tuonnempana todetaan, jopa siinä määrin, ettei yrittäjyyskasvatus voi täyttää kaikilta osin sille asetettua tehtävää, ellei se saa tukea kuluttajakasvatukselta. Tämä kytkös ulottuu myös yrittäjävalmiuksien kehittämiseen. Kyky arvioida kriittisesti taloudellista toimintaympäristöä kuluttajan näkökulmasta helpottaa varmasti uusien liiketoimintamahdollisuuksien löytämistä.

Jos hyväksytään, että yrittäjyyskasvatus on osa kansalaiskasvatusta, tästä seuraa, että kansalaisen taloudellisen riippumattomuuden edistäminen on otettava kaikessa kasvatuksessa huomioon. Jos taas katsotaan, että ihminen voi edistää omaa taloudellista riippumattomuuttaan muillakin keinoin kuin ryhtymällä yrittäjäksi, täytyy samalla myös yrittäjyyskasvatuksen tehtäväkenttää laajentaa.

Kansalaiset ovat koettaneet edistää omaa tai lähimmäistensä taloudellista autonomiaa monin eri tavoin. Kun yrittäjyyskasvatusta tuotiin 1990-luvulla osaksi julkisrahoitteista koulutusta, korostettiin yksipuolisesti joko yrittäjänä toimimista tai sitten yrittäjämäistä toimintaa toisen palveluksessa.

On selvää, että palkkatyö ja oman itsensä työllistäminen yrittäjänä ovat nyt ja tulevaisuudessa merkittäviä tapoja lisätä omaa taloudellista riippumattomuutta. Nämä eivät kuitenkaan ole ainoita tapoja. Yhtä tärkeänä voidaan pitää toimia, joilla kansalaiset yhteisvoimin hankkivat itselleen taloudellisia etuja. Osuustoiminta ja ammattiyhdistysliike ovat tästä hyviä esimerkkejä.

Taloudellisen toimeliaisuuden edunsaajana voi olla myös joku muu kuin toimija itse. Reformiajoista lähtien Pohjois-Euroopassa on pidetty tärkeänä taata yhteisvastuullisesti elämän materiaaliset edellytykset myös niille lähimmäisille, jotka eivät kykene muulla keinoin itseään elättämään. Protestanttisessa kirkossa köyhäinhoito annettiin seurakuntien tehtäväksi; osittain luultavasti siitä syystä, että reformoidussa opissa suhtauduttiin kielteisesti kaikenlaiseen kerjäämiseen. Siirryttäessä demokraattiseen valtiomuotoon yhteiskunnan velvollisuus pitää huolta vähäväkisestä kansanosasta entisestään korostui. Onhan näet selvää, ettei äänioikeutettu kansalainen voinut olla riippuvainen yksittäisten hyväntekijöiden anteliaisuudesta. Sosiaaliturvan kehittyminen onkin hyvä esimerkki siitä, miten yhteiseen päätöksentekoon osallistumalla voidaan edistää kansalaisten elämänhallintaa.

Kansanvaltaisessa järjestelmässä poliittista vaikuttamista ja taloudellisen autonomian tavoittelua ei pidä erottaa toisistaan. Varhaiskauden yrittäjäskasvatus jätti tämän toimintaväylän kokonaan huomiotta. Näin siitä huolimatta, että esimerkiksi osuustoiminnan läpimurto 1900-luvun alussa olisi ollut mahdotonta, ellei yritystoimintaa säätelevää lainsäädäntöä olisi tältä osin täydennetty (Henttinen 1999, 38). Osuustoimintaliike voidaan nähdä osana kansallista valistusprojektia, jolla pyrittiin lisäämään ihmisten taloudellista toimintakykyä. Jos yrittäjäskasvatus on tämän valistustyön nykyaikainen vastine, ovat sitä aiemmin edustaneet mm. säästäväisyys- ja kuluttajakasvatus. Nämä molemmat pyrkivät lisäämään kansalaisen taloudellista elämänhallintaa, minkä tähden niillä on paljon yhteistä myös yrittäjäskasvatuksen kanssa.

Taloudellisen autonomian saavuttaminen ei edellytä vallitsevaan toimintatapaan sopeutumista. Yhtä hyvin voidaan keksiä aivan uudenlaisia lähestymistapoja. Koko ihmiskunnan kulttuurinen kehitys rakentuu vaihtoehtojen etsimiselle. Näihin kuuluvat myös erilaiset elämäntapayhteisöt, joissa haetaan vaihtoehtoa markkinavetoiselle maailmankuvalle.

Pohjoiseurooppalaisessa kansalaisyhteiskunnassa hyvinvoinnin idea perustuu taloudellisen yhteistoiminnan ja solidaarisuuden periaatteille.

Kansanvaltaisuus pitää sisällään myös ajatuksen joukkovoimasta, jota käyttämällä voidaan asettaa yksittäiselle kansalaiselle ylivoimaista valtakeskittymää vastaan. Siksi yrittäjyyskasvatusta ei voi mitenkään erottaa tästä kansalaiskasvatuksen laajemmasta kontekstista. Suomen oloissa voi jopa väittää, että taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen on epäonnistunut, jos yrittäjyyskasvatus ei kykene tekemään selväksi esimerkiksi sitä, mikä merkitys verojen maksamisella on yhteisen ja yksityisen hyvinvoinnin edistämisessä. Tai miten työnantajien ja työntekijöiden välinen sovittelukoneisto palvelee kumpaakin osapuolta. Tai miten taloudellista yritteliäisyyttä *rajoittavat* säädökset voivat itse asiassa *edistää* taloudellista yritteliäisyyttä. On myös selvää, että osa yritystoiminnan mahdollisuuksista jää huomiotta, ellei tajuta, että ihmiset voivat pitää tärkeinä muitakin asioita kuin rahaa.

Sisällöllisesti yrittäjyyskasvatus voidaan jakaa seuraaviin pääryhmiin:

Taulu 6. Yrittäjyyskasvatuksen sisältöjä

Taloudellinen yritteliäisyys ja toimeentulo	yrityksen perustaminen ja pyörittäminen, arjen yritteliäisyys.
Yrittäjyys ja yhteiskunta	yritystoiminnan eettisyys, yritystalous ja julkinen hallinto
Yrittäjyys ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen	talouden rattaasta kansalaiseksi, toisinnäkemisen edistäminen: vaihtoehtoliikkeet.
Taloudellisen ympäristön havainnointi	yhtiövallan kritiikki, medialukutaito.

Jaottelun mukaan yrittäjyys on yksi tapa hankkia oma elanto. Aktiivinen kansalainen voi tosin muillakin tavoin lisätä taloudellista autonomiaansa. Yhdessä yrittäminen, harkitseva kuluttajuus ja säästäväisyys ovat esimerkkejä arjen yritteliäisyydestä.

Yrittäjyyskasvatuksessa ei voi sivuuttaa yrittäjyyden yhteiskunnallisia kytkentöjä. Talouskysymysten huomioiminen demokraattisessa päätöksenteossa ja yritystoiminnan sopeuttaminen yhteisesti sovittujen pelisääntöjen mukaiseksi kuuluvat tähän kokonaisuuteen. Myös osallistuva kansalaisuus edellyttää riittävää yritystalouden perusteiden tuntemusta, jotta kuntalaiset voisivat entistä paremmin seurata oman kotikuntansa talousasioita.

Kansalaisyksiköiden näkökulmasta tarkasteltuna yrittäjyudessa korostuu sen todellisuutta muuttava luonne. Taloudellinen yritteliäisyys on yksinkertainen ja ennen kaikkea varsin turvallinen tapa muuttaa maailmaa. Samalla on hyvä tuoda esiin, ettei yritystoiminta ole ainoa tapa lisätä omaa tai yhteisön taloudellista autonomiaa. Tästä ovat osoituksena erilaiset vaihtoehtoliikkeet.

Tarkasteltiinpa yrittäjyyskasvatuksen tehtäväkenttää supeasti yritysten tuottavuuden lisääjänä tai laajasti taloudellisen autonomian edistäjänä, kummassakaan tapauksessa ei voi sivuuttaa taloudellisen toimintaympäristön kriittistä havainnointia. Jos maailma otetaan aina vain annettuna ja ongelmattona, silloin ei voi syntyä ideoita, jotka mahdollistaisivat uudenlaisen toimintatavan. Niin liikeidean muotoilu kuin vaihtoehtoiseen elämäntapaan siirtyminen edellyttävät kumpikin kykyä kyseenalaistaa valitseva tilanne. Yhtiövallan ja mainonnan luomasta yhden totuuden maailmasta on kyettävä löytämään säröjä. Vain näin saadaan raivattua itselle ja muille lisää liikkumatilaa.

Seuraavassa kuvaillaan seikkaperäisemmin, millaisia muotoja taloudellisen autonomian lisäämiseen tähtäävä yrittäjyyskasvatus voi saada. Kyseessä ei ole kaikenkattava esitys yrittäjyyskasvatuksen sisällöistä. Tarkoituksena on antaa vain muutamia esimerkkejä, millaisia mahdollisia toimintakokonaisuuksia kansalaisen taloudellista autonomiaa lisäävä yrittäjyyskasvatus voi sisällään pitää.

Taloudellisten toimintavalmiuksien edistäminen

Yrittäjyys ammattina

Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisen aallon painopiste oli yritystoiminnan tehokkuuden lisäämisessä. Niinpä yrityksen prototyyppinä ei ollut nakkikioski tai polkupyöräkorjaamo vaan trendishop tai it-alan sisällöntuottajafirma. Yritysmaailmasta esikuvaksi otettiin kernaasti kansallisessa tai kansainvälisessä kilpailussa menestynyt ja laajenemishaluinen firma. Tavoitteena oli hyödyntää täysimääräisesti tarjolla olevaa henkistä ja materiaalista pääomaa.

Tehokkuusajattelu ilmeni myös sisäisen yrittäjyyden kehittämistoimissa, jolloin päämääränä näytti olevan itseohjautuvan, suorituskykyisen ja joustoihin valmiin työvoiman tuottaminen. On tietenkin järkevää korostaa yrittäjän ja palkansaajan yhteisiä etuja. Toisaalta, näihin rajautumalla tarkastelun ulkopuolelle jää esimerkiksi ammattiyhdistystoiminta. Näin siitäkin huolimatta, että ammattiliitot ottavat yhä useammin osaa yritysten kilpailukykyä koskeviin pohdintoihin.

Autonomisen kansalaisuuden näkökulmasta yrittäjyyden on oltava enemmän mahdollisuus kuin pakko. Työttömyyden pelko ei ole otollinen lähtökohta oman itsensä työllistämiselle. Vaikka yrittäjyyskasvatus voi ilmetä monella eri tapaa, sen keskeisimpiä tavoitteita eittämättä on vaikuttaa oppijoiden asenteisiin niin, että yrittäminen nähtäisiin aiempaa luontevammin vaihtoehtona palkkatyölle. Tämä edellyttää myös yrittäjyyteen liittyviin asenteisiin vaikuttamista. Lisäksi tarvitaan asianmukaista tietoa. Yrittäjäksi ryhtyminen ei houkuttele, jos sen katsotaan lisäävän turvattomuutta. Toimeentulon epävarmuus, velkaantumisen pelko, yrittäjyyden sitovuus ja huoli omaisuuden menettämisestä jarruttavat yrittäjäksi ryhtymistä. (Yrittäjyyskatsaus 2003, 47.) Koska turvattomuuden tunne voi johtua osittain silkasta tietämättömyydestä, on tärkeää, että yrittäjyyskasvatus antaa realistisen kuvan yritystoiminnasta. Yrittäjyys ei saa olla askel tuntemattomaan.

Kansalaisen taloudellinen yleissivistys sisältää perustiedot oman itsensä työllistämisestä ja erilaisista yrittämisen muodoista. Lisäksi on tunnettava taloudellisen toiminnan perusteet, kuten varojen hankinta, varainkäytön suunnittelu ja kuluseuranta. Nämä ovat osa taloudellista lukutaitoa, jonka merkitystä ei pidä vähätellä (Shaker 2001). Talousasiain ymmärtämistä

tarvitaan näet muuallakin kuin yrityselämässä. Esimerkiksi helpottunut luotonsaanti on lisännyt yksityisen ihmisen riskiä tuhotta oma taloutensa. Tiukasti säännellyn luototuksen aikaan tavallisen palkan- tai eläkkeensaajan oli nähtävä paljon vaivaa voidakseen saattaa itsensä velkakierteeseen. Nyt tämä on mahdollista kenelle tahansa.

Yrittäjätaitojen ja -tietojen edistäminen on keskeinen osa yrittäjäyyskasvatusta. Tämä ei kuitenkaan vielä riitä. Jos halutaan antaa edes alustavia tietoja yritysmaailmasta, käsiteltäviin aihepiireihin pitää sisällyttää myös yrityksen yhteiskunnallista vastuuta koskevia pohdintoja. Aihepiirin tärkeys myönnetään myös EU:n komission Vihreässä kirjassa. Siinä todetaan, että osakkaiden etu (shareholder value) ei voi olla ainoa yrityksen toimintaa ohjaava arvo, sillä yhä tärkeämmäksi arvoksi on kohoamassa sidosryhmien etu (stakeholder value). Sidosryhmään taas kuuluvat osakkeenomistajien lisäksi yrityksen johto, työntekijät ja erilaiset yhteistyökumppanit, mm. alihankkijat, asiakkaat, viranomaiset ja kansalaisjärjestöt. Muutos on jo meneillään joissakin monikansallisissa yrityksissä. Tähän on ollut syynä kuluttajien ja työntekijöiden puolelta tullut paine. Yhtiön brändin ei haluta tahraantuvan. (Vihreä kirja 2001; Peltola 2002, 127.)

Keskuskauppakamarin teettämän selvityksen mukaan vastuullista toimintaa pidetään tärkeänä myös suomalaisissa yrityksissä. Tärkeimmälle sijalle nousi arvattavasti vastuun taloudellinen puoli, johon kuuluu vastuu asiakkaasta ja toiminnan kannattavuudesta. Mutta myös yhteiskuntavastuun kantamista pidettiin tärkeänä. Sen uskottiin kohentavan yrityksen kannattavuutta ja imagoa, minkä lisäksi yhteiskuntavastuun korostamisen uskottiin ehkäisevän talousrikollisuutta. (Selvitys 2003.) Jos yhteiskuntavastuuta pidetään tärkeänä kansallisten ja globaaliyritysten johtokunnissa, niin silloin sen pitää saada sijansa myös yrittäjäyyskasvatuksessa. Onhan vaikea kuvitella yrittäjää, jonka ei tarvitsisi pelätä maineensa menettämistä.

Arjen yritteliäisyys

Vallitsevien taloudellisten rakenteiden ja ennen kaikkea kilpailun reunaehtojen kyseenalaistaminen synnyttää sekin uutta liiketoimintaa. Tästä on varhaisena esimerkkinä 1800-luvun alkupuolella alkunsa saanut osuustoimintaliike, jonka juuret löytyvät halusta lievittää pääomavaltaisten markkinoiden aiheuttamaa kurjuutta. Siitä lähtien osuuskuntayrittämisellä on

ollut yhteytensä myös vaihtoehtoiseen elämäntapaan. (Young & Rigge 1984, 14.)

Toisen selvästi yrittäjämäisiä piirteitä sisältävän vaihtoehdon tarjoaa kuluttajaliike. Siinä missä osuustoiminta pyrkii tarjoamaan vaihtoehdon yksinomaan liikevoittoon tähtäävälle yrittämiselle, siinä kuluttajaliike pyrkii ohjailemaan kuluttajien valintoja ja vaikuttamaan sitä kautta yhtiöiden toimintatapaan (ks. Klein 2001, 437-438). Tässä nousee esiin yrittämisen kääntöpuoli, nimittäin asiakkuus. Onko asiakas vastuussa yrityksen epäeettisestä tai ympäristöarvoja tuhoavasta toiminnasta? Millä tavoin asiakas voi vastuunsa kantaa? Kuluttajaliike on yksi vastaus näihin kysymyksiin.

Kuluttajaliikkeiden motiivit voivat olla hyvin erilaisia alkaen halusta tukea kehitysmaiden yritystoimintaa ja päätyen uskonnollisten fundamentalistien painostusryhmiin. Jälkimmäisillä on ollut suuri merkitys Yhdysvalloissa (Klein 2001, 247-252). Sen sijaan Pohjoismaissa eniten vaikutusta on ollut kaupankäynnin eettisiä periaatteita korostavilla liikkeillä. Valikoivan tai kriittisen kuluttajuuden liikkeet ovat perustaneet myös omia yrityksiään, joita pyöritetään omakustannusperiaatteella. Usein liikkeenharjoittajana on jokin aatteellinen yhdistys. (Airaksinen 2003, 299-301.)

Siinä missä ammattiyhdistykset ovat vaikuttaneet yrityksiin lakkoaseen avulla, siinä kuluttajaliike on turvautunut ostolakkoihin. Kokemus on osoittanut, että riippumatta yhtiön koosta yritysten on pakko reagoida boikottiuhkauksiin. Itse asiassa kuluttajaliike näyttäisi olevan yksi tehokkaimmista tavoista nakertaa suuryhtiöiden lähes rajattomalta näyttävää valta-asemaa. Nykypäivänä voikin väittää, että jos kansalaiset haluavat takaisin sen vallan, joka nyt on siirtynyt monikansallisten jättiyritysten johtokunnille, tämä onnistuu parhaiten vaikuttamalla yksittäisten ihmisten tekemiin ostopäätöksiin.

Vastuullinen kuluttajuus on olennainen osa nykypäivän aktiivista kansalaisuutta. Tätä kuvastaa myös termi 'kuluttajakansalaisuus', joka määritelmän mukaisesti tarkoittaa sitä, että "yksilö kuluttajan roolissaan aktiivisesti ottaa osaa yhteiskunnan kehittämiseen ja parantamiseen ja huomioi siinä eettisiä tekijöitä, erilaisia näkökulmia, maailmanlaajuisia prosesseja ja sekä tulevaisuudennäkymiä" (Kitson 2003, 20). Kuluttajakansalaisuuteen ohjaamista pidetään yhtenä kansalaiskasvatuksen osa-alueena. Tietoisille valinnoille perustuvaan kuluttajuuteen ohjaaminen pitää sisällään seuraavia asioita (mt. 20-21):

Taulu 7. Kuluttajakasvatuksen osa-alueet (Kitson 2003)

TIEDOT	Kulutuksen vaikutukset yhteiskuntaan, ihmisen kehitykseen, kansainväliseen markkinatalouteen sekä työntekijöiden olosuhteisiin. Kulutuksen ympäristövaikutukset maailmanlaajuisesti, kansallisesti ja paikallisesti. Ruoka, ruokavalio ja sairaudet. Kuluttajan oikeudet ja velvollisuudet; mainonta ja sen vaikutukset.
TAIDOT	Elämisen taidot; oman kulutuksen suunnittelu ja voimavarojen hyödyntäminen, omien tarpeiden ja mielihalujen analysointi. Kuluttajana vaikuttaminen päätöksentekoon ja resursseihin; oman budjetin hallinta; saada hyvitys tarvittaessa. Informaation kerääminen, käsitteleminen ja organisointi; muutoksen aikaansaaminen.
ASENTEET	Ympäristötekijöiden huomioiminen maailmanlaajuisesti, kansallisesti ja paikallisesti. Moraalisten, sosiaalisten ja eettisten aiheiden pohdinta.

Yrittäjyyskasvatuksella on siten paljon yhteistä kuluttajataitoja edistävän kuluttajakasvatuksen kanssa. Tietävästi ensimmäisenä kuluttaja- ja yrittäjyyskasvatuksen välistä yhteyttä on tarkastellut Ulla Suojanen vuonna 1994 ilmestyneessä raportissaan. Siinä Suojanen pohtii, miten kuluttaja- ja yrittäjyyskasvatuksen kaltaiset aihepiirit olisi integroitava osaksi kouluopetusta. Tosin tuolloin nämä kaksi kasvatuksen osa-alueetta jäivät vielä toisistaan irrallisiksi, vaikka ne molemmat mainittiin raportin otsikossa.²⁵

Tässä teoksessa on otettu kanta, jolla on yhteistä Kansasen ehdotuksen kanssa se, että molemmissa aihepiirit halutaan koota yhteisen sateenvarjokäsitteen alle. Kansasella se oli kansalaistaito, tässä teoksessa taas kansalaiskasvatus. Käytäntöön soveltamisen tapa eroaa kuitenkin selvästi. Kansasen mukaan aihepiirit oli koottava yhden oppiaineen alle, tässä teoksessa halutaan palauttaa julkista rahoitusta nauttiva koulutusjärjestelmä takaisin perustehtävänsä pariin, nimittäin kasvattamaan oppijoista omaa elämäänsä hallitsevia kansalaisia. Näin kansalaiskasvatuksen ja siten myös yrittäjyyskasvatuksen on toteuduttava kaikissa oppiaineissa ja kaikessa kouluopetuksessa.

E erityisenä arjen yritteliäisyyden muotona on pidettävä myös säästämistä. Näin siitä huolimatta, että nykypäivänä tämä mielletään pikemminkin toiminnasta pidättäytymiseksi kuin aktiiviseksi toiminnaksi. On luultavaa,

että säästämisen vierominen perustuu sekin vapaan kilpailun oppiin. Koska markkinavoimien on saatava vaikuttaa pidäkkeettömästi ja koska siirtyminen kohden parempaa tulevaisuutta tapahtuu sitä nopeammin, mitä tehokkaammin taloudellisia resursseja käytetään, raha on saatava poikimaan. Pankkitilillä raha lisääntyy hitaasti, minkä tähden talousoppineet puhuvat laiskasta pääomasta. Samalla mietitään keinoja, joilla pankeissa makaava miljardien varallisuus saataisiin tuottavammaksi. Yhtenä aktivointitoimena päätettiin ryhtyä verottamaan myös pienikorkoisia käyttelytilejä. Erään tulkinnan mukaan säästöjen verollepanolla esivalta halusi muistuttaa, ettei saavutetulle tasolle saa pysähtyä. Kasvun on jatkettava, sillä muuten voi menettää jo saavutetun. (Siltala 2004, 15-20.)

Makrotalouden kannalta tällainen säästämisen vähättely voi olla hyvinkin järkevää. Toisaalta on selvää, että yksittäisten kansalaisten kohdalla säästäminen on kaikkea muuta kuin passiivinen valinta. Päinvastoin, useimmissa tapauksissa se on tietoinen ratkaisu, jossa omaa kulutusta rajoittamalla pyritään kokoamaan varoja tulevaisuuden tarpeisiin (ks. Kotisaari 2003). Säästäminen edellyttää tavoitteiden asettamista ja priorisointia. Varoja voidaan koota jotain myöhemmin tehtävää hankintaa varten tai sitten ihan vain pahan päivän varalle. Säästäminen on olennainen osa taloudellisen autonomian tavoittelua ja siten sen edistäminen kuuluu paitsi kuluttajakasvatuksen myös yrittäjyyskasvatuksen tehtäväkenttään.

Yrittäjyyskasvatus yhteiskuntaoppina

Yritystoiminnan eettisyys

Yrittäjyyskasvatuksen ensimmäistä aaltoa voi arvostella siitä, että korostaessaan yksilön oman yritteliäisyyden tärkeyttä se samalla asettui – arvaustenkin tahtomattaan – vastatusten sosiaalisia turvaverkkoja ylläpitävään yhteisöllisyyteen nähden. Tällainen vastakkainasettelu ei ole tarpeen, sillä nykymaailmassa hyvinvointivaltiota ei voi edes kuvitella ilman vireää yritystoimintaa. Tästä huolimatta on selvää, että kansalaisten yhteisvastuullisuutta korostavassa järjestelmässä myös yritystoiminnan odotetaan edistävän yhteistä hyvää. Suomalaisesta näkökulmasta tarkasteltuna yrittäjyyskasvatuksessa täytyy siksi tarkastella myös yrittämiseen liittyviä yhteiskunnallisia velvoitteita. Sellaiset sanonnat kuin ”pahinta liikemiehelle

on tuntee vastuuta yhteiskunnasta” tai ”yrityksen tärkein tehtävä on tuottaa voittoa ja sen kaikki muut teot ovat omistajien rahojen haaskausta” (ks. Santonen 2003, 20) sopivat kyllä uusliberalistisen yrityspolitiikan lähtökohdiksi mutta eivät eettisesti tai sosiaalisesti kestävää kehitystä edistävän yrittämisen ohjenuoriksi.

Kasvattajan on aina toimittava eettisesti hyväksyttävällä tavalla. Tämä periaate pätee myös yrittäjäyyskasvatukseen. Oppijaa on kohdeltava ihmisenä, ei pelkästään välikappaleena tavoiteltaessa jotain hyvänä pidettyä olotilaa. Joukkotiedotusvälineissä on yleistynyt kuva itseään ja muita säästämättömistä menestyjistä:

”Jos haluamme täydellistää liike-elämän toimijoiden hyveet, meidän on kasvatettava heihin ahneuden ja kateuden luonteenpiirteet. Markkinatalouden menestyjän muotokuva huokuu näitä ominaisuuksia. Ihannerekryytti [so. yrityksen työntekijä] ja talouden pelastava kuluttaja kuvastuvat mediassa ja mainonnassa usein loputtomasti ylöspäin pyrkivinä. Kunnianhimon tuloksia mitataan rahalla ostettavina asioina. Ahneus on menestyjän välttämätön edellytys. - - - Abstrakti ahneus kaivertaa ihmisen ontoksi. Ihmisenä olemisen monet mahdollisuudet jäävät toissijaisiksi ihmisen jahdatessa pelkkää lukuarvoa, rahasummaa, joka kuvastaa hänen arvoaan ihmisenä.” (Ollila 2003, 100-101.)

Jos hyväksytään ajatus, että yrittäjäyyskasvatuksen tehtävä on taloudellista toimeliaisuutta edistämällä lisätä kansalaisten autonomiaa, silloin yrittäjäyyskasvatukseen on sisällytettävä myös yritystoiminnan yhteiskunnallista vastuuta ja moraalisesti hyväksyttävää yrittämistä koskevia pohdintoja. Mikään päämäärä ei voi olla niin arvokas, että se oikeuttaisi ihmisen – edes oman itsensä – kohtelun pelkkänä voiton maksimoinnin työkaluna. Yritystoimintaa esiteltäessä ja harjoiteltaessa oppijat on ohjattava tarkastelemaan yrittämistä muustakin kuin pelkän rahan ansaitsemisen näkökulmasta. Yrittäjän kuvaa täytyy rikastuttaa niin, ettei yritteliään toiminnan motiiviperustana nähdä enää pelkkää ahneutta tai kateutta. On näet täysin mahdollista rakentaa myös sellainen menestyjän muotokuva, jossa korostuu yrittäjän monipuolinen hyveellisyys ja moraalinen eheys (Ollila 2003, 103). Hyvä ihminen ja hyvä yrittäjä eivät ole toisiaan poissulkevia ominaisuuksia. Vaikka tänä päivänä saatetaankin esittää kiistattomana totuutena käsitystä, jonka mukaan elintason säilyttäminen nykyisellä tasolla edellyttää työolojen selvää huonontamista tai piittaamatonta asennetta muita ihmisiä ja heidän elinympäristöään kohtaan, ei ammattikasvattajien tarvitse ryhtyä

tätä profetiaa toteuttamaan. Yrittäjyyden edistäminen ei edellytä nykyisten turvaverkkojen purkamista.

Vastaavasti menestyvän yritystoiminnan ei tarvitse olla ristiriidassa sosiaalisen vastuuntunteen kanssa. Niinpä vielä 1990-luvun alkupuolella Japanissa oli yleinen tapa, että yhtiö maksoi lisäpalkkaa työntekijälleen, mutta maksuperusteena ei tarvinnut olla työntekijän työteho tai henkilökohtaiset avut, vaan esimerkiksi pitkä työmatka, kallis asunto tai suuri perhe. Samaa periaatetta voitiin soveltaa tilanteeseen, jossa yhtiö joutui leikkaamaan kulujaan. Jos yhtiön tulos heikkeni niin paljon, että palkkoja jouduttiin alentamaan, ensimmäisenä leikattiin ylimmän johdon palkkukuluja, sitten keskijohdon ja alemman johdon palkkoja *ja vasta tämän jälkeen* puututtiin työntekijöiden palkkoihin. Oli myös mahdollista, että ylemmän johdon palkkoja laskettiin enemmän, alemman johdon palkkoja vähemmän ja työntekijöiden palkka jätettiin ennalleen. (Säynätjoki 1993, 7.) Tällainen käytäntö tuntuu oudolta viime aikojen tehokkuuspuheeseen ja kvartaali-irtisanomisiin tottuneesta. On tosin todettava, että vuosituhanen vaihteen lähestyessä länsimaiset johtamisopit ovat yleistyneet myös Japanissa. Edellä kuvattu esimerkki kuitenkin osoittaa, ettei toiminnan moraalisuus ole välttämättä ristiriidassa yrityksen menestymisen kanssa.

Yhteiskunnallisen vastuunkannon ja taloudellisen tuottavuuden vastakainasettelu on tarpeeton myös siksi, että yritystoiminta voi jo lähtökohdaltaan tähdätä sosiaalisten ongelmien lievittämiseen. Osuustoiminta sai alkunsa nimenomaan yhteiskunnallisena uudistusliikkeenä, jonka uskottiin tarjoavan vastavoiman pelkästään tuottavuuden maksimointiin tähtäävälle pääomavallalle. Yhä tänä päivänä se on varteenotettava keino vastustaa nopeita voittoja tavoittelevaa talouselämän valtavirtaa. (Ks. Douthwaite 2004, 189-201.)

1900-luvun lopulla voimistui toinen markkinavoimien vastainen suuntaus, joka on synnyttänyt joukon sosiaalisia yrityksiä. Termille sosiaalinen yritys on annettu ainakin kaksi erilaista merkityssisältöä. Ensinnäkin sillä voidaan tarkoittaa henkilöryhmän omistamaa organisaatiota, joka pyrkii auttamaan sosiaalisen syrjäytymisen uhkaamia tai jo syrjäytyneitä henkilöitä ilman voitonjakotavoitteita. Tähän ryhmään kuuluvat myös huonosisille ja syrjäytyneille palveluja tarjoavat organisaatiot. Toisen määrittelytavan mukaan sosiaalisten yritysten erityispiirteenä on, että ne työllistävät merkittävän määrän vajaakuntoisia henkilöitä. Muulta osin ne voivat toimia kuin mikä tahansa yritys. (Ylipaavalniemi & Varanka 2002.)

Sosiaaliset yritykset edustavat lähestymistapaa, joka ei sovi yhteen voiton maksimointia korostavan ajattelun kanssa. Siksi puhutaankin ‘uudesta taloudesta’. Joskus tuolla ilmaisulla tarkoitetaan verkottunutta, tietotekniikkaa ja kaupan vapautumista hyödyntävää toimintaa. Yhtä hyvin sillä voidaan tarkoittaa ajattelutapaa, jonka mukaan talouden kehittäminen, yrittäminen ja sosiaalinen turvallisuus on mahdollista yhdistää toisiinsa. Näin ymmärretyn uuden talouden ilmenemismuotoja ovat sosiaalisten yritysten ja osuuskuntien lisäksi erilaiset työllistämiprojektit. (Koho 2001.) Osuustoiminnassa ja sosiaalisessa yrityksessä hyvinvointivaltio ja yrittäjyys tukevat toisiaan. Molemmat yritysmuodot voivat saada myös piirteitä, joiden perusteella voidaan puhua jo yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisesta. Tällöin yritystoimintaa voidaan pitää politiikan jatkamisena toisin keinoin.

Yritystalous ja julkinen hallinto

Demokratia ja yrittäjyys ovat kehittyneet ritirinnan. Jotkut yhteiskuntafilosofit ovat tehneet tästä sen väärän johtopäätöksen, että yrittämisen vapaus olisi muka varmin osoitus yhteiskuntajärjestelmän demokraattisuudesta. Samalla demokratisoimiselle saadaan kätevä mittari: jos yhteiskunnassa toiminnot on yksityistetty, demokratia toimii, jos taas yhteiskunta on itse haalinut tehtäviä itselleen, demokratia ei toimi. (Klein 2003, 72-90.) Tätä yksinkertaista kaavaa maailmanpankki on soveltanut tuhoisin seurauksin maihin, jotka yrittävät siirtyä diktatorisesta hallinnosta edes jotenkuten toimivaan demokratiaan.

Valistusajalla ja vielä 1800-luvun lopullakin elinkeinovapaus oli pelkkä työkalu, jonka avulla pyrittiin nopeuttamaan yhteisen hyvän edistymistä. Tarkoituksena oli koota kaikki käytettävissä olevat aineelliset ja henkiset resurssit yhteiseen ponnistukseen. Ja jotta neuvokkaat kansalaiset saisivat ideansa paremmin kuuluville, elinkeinovapauden ohessa alettiin ajaa myös kansanvaltaisuuden asiaa. Täydellistä elinkeinojen vapautta ajavat talousliberalistit näkivät asiat toisin. Heille yrittämisen vapaus oli päämäärä itsessään. Tällainen ajattelutapa oli täysin vieras niin valistuksen kuin kansallisuusaatteenkin kannattajille.

1900-luvun lopulla yleistyi jälleen ajatus, jonka mukaan demokraattisten päätöksentekoelementtien hyväksymä yritystoiminnan säätely tukahdutti

yrittäjyyden henkeä. Valtion ylivaltaa kritisoiva ja yksittäisten ihmisten yritteliäisyyttä korostava suuntaus on kiteytynyt puhtaimmillaan uusliberalismin nimellä tunnettuun yhteiskuntateoriaan. On vaikea käsittää, miten tällaiseen ajatukseen on ylipäätään voitu päätyä. Yhteiskunta ilman minkäänlaista säätelyjärjestelmää on sula mahdottomuus.

Mielenkiintoista kyllä, saman aatesuunnan edustajat tunnustavat säätelyn tarpeellisuuden kritisoidessaan sosiaaliturvaa siitä, että se mahdollistaa hävyttömät väärinkäytökset (esim. Friedman & Friedman 1982, 132-135). Tässä yhteydessä ei ole tarpeen ottaa kantaa siihen, käytetäänkö tarjolla olevia sosiaalietuuksia väärin vai ei. Mahdolliset väärinkäytökset eivät näet saa estää huomaamasta uusliberalistiseen katsantokantaan sisältyvää ristiriitaa: jos on niin, ettei yhteiskunta saa puuttua yksityiseen yritteliäisyyteen, miksi silloin ei hyväksyttäisi myös sosiaalietuuksien yritteliästä lisäämistä, olkoonkin että tämä tapahtuu vallitsevien normien vastaisesti?

Jos yhtäällä todetaan, että sosiaaliturvan väärinkäytösten tähden on asetettava lisärajoituksia ja tarkentavia kriteereitä sosiaaliturvan jakamiselle, tuntuu epäjohdonmukaiselta odottaa, ettei samankaltaisia rajoituksia voitaisi asettaa myös yritystoiminnalle. On totta, että sosiaaliturvan saajien joukosta löytyy tukipalvelujen väärinkäyttäjiä. Toisaalta on varmaa, että myös yrittäjien joukossa on niitä, jotka eivät kaihda mitään keinoja oman voitto-osuutensa lisäämiseksi.

Säädösten kanssa tuskailevien on hyvä muistaa, ettei niitä tarvita siksi, että järkevien ihmisten toimintaa haluttaisiin tietien tahtoen rajoittaa, vaan siksi, että joukkoon mahtuu aina myös vastuuttomia ja muista piittaamattomia yksilöitä, jotka eivät välitä mistään muusta kuin omasta edustaan. Tuntuisikin järkevältä, että niin pitkään kuin työttömien ei anneta itse sopia keskenään, millä tavoin sosiaaliturva on heille maksettava, niin pitkään yrittäjätäkään eivät voi yksin päättää oman toimintansa eettisistä saati juridisista puitteista. Tällainen omista asioista päättäminen voi käydä päinsä vain harvainvallassa mutta ei koskaan aidosti demokraattisessa yhteiskunnassa.

Demokratian ja yksityisen yrittämisen toisiinsa samaistavat uusliberalistit tulkitsivat yhtä yksipuolisesti 1700-luvun lopun yhteiskuntateoreetikkoja kuin omaa aikaansaakin. Kiihättä on niin, että elinkeinovapaus sopii hyvin yhteen kansan itsemääräämisoikeutta korostavan aatesuuntauksen kanssa. Mielenkiintoisen näkökulman tuon ajan ajatteluun tarjoaakin vuonna 1797 julkaistu kirjoitus, jossa kirjoittaja vertaa kehnoa talouspolitiikkaa väärän-

laiseen kasvatukseen. Hänen mielestään kansalaisten taloudellisten toimien ohjailu lakien avulla oli yhtä arveluttavaa kuin pakottaa lapsi kävelemään reikätuolin avulla. Lapsen oli saatava itse koetella omia voimiaan, jottei hänestä varttuisi arkaa ja taitamatonta aikuista. Samalla tavoin valtio ei saanut *liiaksi* rajoittaa elinkeinojen harjoittamista ja yritteliäisyyttä, jotta talous voisi kehittyä terveeksi ja vahvaksi. Niin talouselämän kuin kasvatuksenkin täytyi seurata luonnon omaa kulkua. (Ks. Ikonen 1997, 101-102.)

Olennaista tuossa parisataa vuotta vanhassa kirjoituksessa on sana 'liiaksi'. Täydellistä vapautta ei pyydetty, ainoastaan todellista haittaa aiheuttavien säädösten purkamista. Elinkeinovapauden aate oli Suomessa tuohon aikaan varmasti tuttu. Valtakunnallisesti asiaa oli 1760- ja 1770-luvuilla ajanut Anders Chydenius. Hänen mukaansa suuri lainlaatija (Jumala) oli asettanut vain yhden elinkeinolain: ihmisen tuli elättää itsensä otsansa hiessä. Niinpä siveellisten paheiden harjoittaminen kyllä kiellettiin, mutta ei "mitään tapaa rehellisesti ansaita elatustansa, vaatteittansa ja mukavuuttansa". (Chydenius 1929, 286.) Tämä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että kaikki talouselämää koskevat säädökset olisi pitänyt poistaa. *Harkittu lainsäädäntö nähtiin yhtenä varteenotettavana keinona edistää talouden kehittymistä.*

1900-luvun loppupuolen uusliberalistit olivat siis oikeilla jäljillä ottaessaan esikuvikseen Adam Smithin tai Anders Chydeniuksen kaltaisia elinkeinovapauden kannattajia. Samalla jätettiin kuitenkin huomiotta, että tuon ajan valistunut eliitti kiitteli myös isojakoasetusta, joka merkitsi esivallan radikaalia puuttumista yksityiseen elinkeinon harjoittamiseen. Tämä ei ollut mitenkään ristiriidassa elinkeinovapauden idean kanssa, sillä myönteisen talouskehityksen ja sitä seuraavan hyvinvoinnin kasvun uskottiin edellyttävän myös tarkkaan harkittua lainsäädäntöä. Tämä todetaan suoraan vuonna 1807 julkaistussa kirjoituksessa, jonka mukaan suomalaisen rahvaan uutteruuden ja toimeliaisuuden heräämiseen oli vaikuttanut "Armollisen kuninkaan viisaiden asetusten kaikenlaisille maatalouselinkeinoille antama vahva tuki". Myös veropolitiikan katsottiin vaikuttavan joko edistävästi tai ehkäisevästi taloudelliseen kehitykseen. (Ikonen 1997, 131-132.)

1800-luvun loppupuolella alettiin yhä tarmokkaammin puolustaa yhteiskunnan oikeutta hillitä vapaata kilpailua. Erityisen aktiivinen oli kansallismielisten ryhmä, joka ei hyväksynyt talousliberalismiin sisältyvää yhteiskuntakäsitystä. Tämän mukaanhan valtio ei saanut puuttua yksittäisten ihmisten toimiin saati valvoa niitä. Ainut mitä valtion oli lupa tehdä, oli

turvata kilpailun vapaus. Liberalismin kriitikot kuitenkin muistuttivat, ettei tällaista yövärtija-valtiota ole koskaan ollut eikä tule olemaan. Valtion tarkoituksena ei ole edistää vain aineellista ja taloudellista vaan myös henkistä ja siveellistä kehittymistä. Siinä missä liberalistinen valtioaate piti silmällä vain varallisuuden karttumista, kansallismieliset katsoivat, että valtion piti turvata ”ihmisten menestystä ja koko kansan tervettä edistystä”. Siksi valtiolla oli oltava oikeus hillitä vapaan kilpailun rajatonta valtaa ja suojella heikompaa osapuolta, milloin tuollainen suojelus on tarpeen. (Koskinen 1874, 4.) Talousliberalismin pelättiin johtavan kansakunnan jakautumiseen upperikkaisiin ja rutiköyhiin, mikä aikaa myöten rikkoisi yhteiskuntarauhan. Pelkästään yksityistä vapautta varjeleva talousliberalismi ei kyennyt ottamaan huomioon maan sisäiseen turvallisuuteen liittyviä näkökohtia. Kansallismieliset pitivätkin tärkeänä estää kansan hajoaminen kahtia, sillä muuten koittaisivat häviön ajat. (Perander 1879, 281-285.)

Kun asiaa tarkastelee kansalaiskasvatuksen näkökulmasta, tuntuu suorastaan vastuuttomalta romantisoida yrittäjyys jonkinlaiseksi edistyksen eturintamaksi, joka taistelee säädösten tulvaa vastaan. Länsimaissa on aina pidetty tarpeellisena säädellä yksityisten ihmisten aloitteikkuutta. Yksityistä eduntavoittelua on rajoitettu niin yhteiskuntarauhan säilyttämisen kuin hyvinvoinnin tasaamisen nimissä. Vaihtoehdot ovat vähissä, sillä kuten Adam Smith jo 1700-luvulla esitti, yritykset eivät voi ottaa julkisia velvoitteita huomioon, ellei niitä määrätä lailla kaikille pakollisiksi. (Douthwaite 2004, 404-405.)

On toki selvää, että aikojen kuluessa säädökset vanhenevat eivätkä ne enää vastaa alkuperäistä tarkoitustaan. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että säädösjärjestelmä pitäisi kokonaisuudessaan hylätä. Ei, vaan kehnot käytänteet on korjattava paremmiksi. Tämä tapahtuu demokraattisessa päätöksenteossa. Suomessa yrittäjänkin on oltava ensisijaisesti yhteiskunnan jäsen ja kansalainen.

Edellä on moneen kertaan tuotu esiin, että yrittäjyyskasvatukseen liitetyt ennakkoluulot saattavat juontua meneillään olevasta ideologisesta kamppailusta. Koska uusliberalismi on nostanut yksityisen yritteliäisyyden koko yhteiskuntaa liikuttavaksi perusvoimaksi, kaikki yrittäjyyden edistämiseksi tehty työ voidaan tulkita uusliberalismin edistämiseksi. Toisaalta, koska on historiallinen tosiasia, että kansanvaltaisuus on edennyt ritirinnan yrittämisen vapautumisen kanssa, tuntuisi oudolta, jos kansalaisten kasvattamisessa taloudellisen yritteliäisyyden kehittäminen jätettäisiin huomiotta. Talou-

dellisen yritteliäisyyden merkitys yhteiselle hyvinvoinnille on tunnettu ja tunnustettu jo reilun parinsadan vuoden ajan. Myös yritteliäisyyden edistämistä on pidetty tärkeänä ainakin yhtä kauan aikaa. Siis miksi ei näin olisi tänäkin päivänä?

Yrittäjyyskasvatuksen tärkeyttä lisää myös se, että nykyaikana aktiivinen kansalaisuus vaatii aiempaa enemmän taloudellista yleissivistystä. Tasavaltaisessa järjestelmässä kaikilla täysi-ikäisyyden saavuttaneilla on oikeus osallistua yhteisten päätösten tekemiseen, siis myös sellaisten päätösten, jotka suoraan säätelevät yrittäjien toimintaa. Koska viime vuosina yrittäjyyden merkitys kansantalouden elvyttäjänä on entisestäänkin korostunut, voi hyvin väittää, että toimiminen aktiivisena kansalaisena edellyttää nykypäivänä myös yritysmaailman tuntemusta. Kyse on kansalaisen yleissivistyksestä. Kaiken lisäksi kunnissa on otettu käyttöön samanlainen kirjapitokäytäntö kuin yrityksissä, minkä tähden niin rivikuntalaisille kuin kuntapäätäjillekin on tarpeen tuntea edes pääpiirteissään budjetin laadintaan, seurantaan ja tilinpäätökseen liittyviä asioita.

Etenkin yleissivistävässä koulussa yrittäjyyskasvatukseen on sisällytettävä myös verotusjärjestelmän esittely. Yhtäältähan yritykset maksavat veroa julkisyhteisöille, toisaalta taas julkisyhteisöjä – siis valtiota, kuntia, seurakuntia – hallinnoidaan paljolti samaan tapaan kuin yrityksiä. Joskus tuntuu siltä, että yrittäjyys ja verotus nähdään toisilleen vastakkaisina ilmiöinä. Saatetaan esimerkiksi väittää, että verottaja ehkäisee uusien yritysten syntymistä tai lisätyövoiman palkkaamista. Puuttumatta siihen, pitävätkö tällaiset väitteet paikkansa, yrittäjyyskasvatuksessa olisi tuotava selvästi esiin, mitä vastinetta yritykset ja heidän työntekijänsä saavat verorahoilleen.

Koulutusjärjestelmämme toimii pääosin julkisen rahoituksen varassa. Yhteiskunnan tarjoamat palvelut, siis myös eri oppilaitoksissa toteutettava yrittäjyyskasvatus, maksetaan verovaroilla. Tätä tosiasiaa ei saa unohtaa. Siksi on päästävä kokonaan eroon sellaisesta koulu-yrityttämisestä, jossa oppijat eivät missään vaiheessa joudu tekemisiin verojen tai veroluontoisten maksujen kanssa.

Yhteiskunnallisen vaikuttamisen edistäminen

Talouden rattaasta kansalaiseksi

Se todellisuus, jossa ihmiset tekevät töitä, viettävät vapaa-aikaansa ja perustavat perheitä, on läpeensä kyllästetty ”terveen järjen totuuksilla”. Näiden pohjalta yksilöt suunnittelevat omaa elämäänsä, toimivat tavoitteidensa suuntaisesti ja arvioivat omaa onnistumistaan. Osa totuuksista on todella varsin järkeväntuntuksia, kuten se, että ukonilmalla ei kannata pitää sadetta suuren puun suojassa tai että kädet kannattaa pestä ennen ruokailua. Osa terveen järjen totuuksista on sen sijaan täysin virheellisiä, kuten uskomus, ettei salama muka iske kahdesti samaan paikkaan tai että rupikonnan koskettamisesta saa syyliä. On myös sellaisia uskomuksia, joiden todenperäisyys on vain näennäistä ja tapaan sidottua. Esimerkiksi käsitys, että ihmisen arvo määräytyy hänen työpaikkansa perusteella tai että perheen onni riippuu tiettyjen asuineliöiden ja teknisten apuvälineiden määrästä, ei riipu ihmislunnon erityispiirteistä vaan kulttuurikehityksen myötä määräytyneestä normaalielämän kriteeristöstä.

Kenties eniten arkielämäämme suuntaavat juuri erilaiset tapaan perustuvat totuudet. Toimissaan ihmiset etsiytyvät kohden itse hahmottamaansa normaalielämän tilaa. Jos toimintaympäristö kuitenkin odottamatta muuttuu, esimerkiksi työpaikkojen vähenemisen myötä, yhä useammalta jää normaalina pitämänsä olotila saavuttamatta. Tilanteen korjaamiseksi yksilö voi tehostaa taloudellisia pyrintöjään. Hän voi tuotteistaa itsestään hyvän työntekijän tai hän voi ryhtyä itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi. Mutta tämä ei ole ainoa tapa reagoida. Yhtä hyvin voidaan yrittää muuttaa normaalielämän kriteerejä tai vähintäänkin kyseenalaistaa vallitsevien kriteerien pätevyys.

Edellä kansalainen määritettiin henkilöksi, joka hyväksyy kansanvaltaisen päätöksentekotavan ja tarpeen tullen kykenee ottamaan osaa yhteisten asioiden käsittelyyn. Samalla todettiin, ettei kansalainen voi olla orja, ei edes tapojensa orja. Vapauden vaaliminen ja oman elämänhallinnan lisääminen edellyttävät kykyä arvioida aina uudestaan normaalielämälle asetettuja kriteerejä. Myös talouskysymyksissä kansalaisen on osattava kohdata epätavanomaisuuksia. Kyse ei ole vain poikkeavuuden sietämisestä. Kyse on myös siitä, että kulttuurievoluution moottoreina ovat aina olleet ihmiset,

jotka pystyvät löytämään radikaalisti uudenlaisia ratkaisuja ongelmiin, joita suurin osa ihmisistä ei ole vielä ongelmiksi edes tiedostanut.

Normaaliuden ylittäminen voi avata ovia myös kokonaan uudenlaisiin elämäntaparatkaisuihin. Kautta ihmiskunnan historian on ollut ihmisiä ja ihmisryhmiä, jotka ovat etsineet taloudellista autonomiaansa muualta kuin valtaväestö. Luostarilaitos on tästä hyvä esimerkki. Se kokosi huomaansa kilvoittelijoiden lisäksi myös yhteisössään hyljeksittyjä, jotka yhteiset säännöt hyväksytyään saivat elää ja tehdä työtä täysivaltaisina luostariyhteisön jäseninä. On luultavaa, että juuri tällaiset ympäristöstään täysin poikkeavat taloudelliset yksiköt ovat antaneet virikkeitä utopiakirjallisuudelle. Tämän lajityypin teoksissahan esitellään pikkutarkasti kuvitteellisen ihanneyhteiskunnan toimintoja, jotka yleensä poikkeavat selvästi todellisen elämän tilanteesta (Rahkonen 2004). Utopiakirjallisuus on poikunut myös konkreettisia yhteisökokeiluja, joissa on rikottu perheykseyden, valtion rahamonopolin tai vaikkapa huumelainsäädännön asettamia rajoja. Joskus kokeilut voivat olla ulkopuolisen silmissä lähes huomaamattomia, kuten korvikerahan käyttö pahoilla työttömyysalueilla, joskus yhteisö taas erotautuu tietoisesti ja näkyvin merkein ympäröivästä yhteiskunnasta.

Yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä ei ole johdattaa oppijoita tyhjiin kuvitelmiin, tämä on tietenkin selvää. Toisaalta on hyvä muistaa, että jotkut yrittäjyyskasvatusta käsittelevät kirjoitukset rakentuivat nekin kuvitelluille lähtöoletuksille. Tuskinpa kukaan vakavissaan uskoo, että kaikista ihmisistä voisi tulla ammattinsa huippuosajia tai yrittäjiä. Onko sitten olemassa ihmisarvoista elämää normaalin palkkatyön tai yrittäjyyden tuolla puolen? Tietenkin on. Tämän ovat todistaneet ne, jotka ovat vapaaehtoisesti valinneet toisenlaisen elämäntavan. Usein käytetty ilmaisu ”oravanpyörä” antanee tarkimman kuvan, millaisena he oman työnsä kokivat (Siltala 2004, 423-431). Jos tällainen syrjään astuminen ja ihmisarvoinen elämä oravanpyörän ulkopuolella on mahdollista työelämässä menestyneille, niin miksi se ei olisi sitä myös niille, jotka eivät koskaan pääse edes koettamaan oravanpyörän kyytiä? Vaihtoehtojen mahdollisuus on säilytettävä, sillä yhteiskunta ilman utopioita on yhteiskunta ilman toivoa (Pakarinen 2004).

Yleissivistävän koulutuksen puolella yrittäjyyskasvatus on ulotettava koskemaan koko ikäluokkaa. Vain osalle heistä, onnekaista sattumista tai henkilökohtaisista kyvyistä riippuen, avautuu ura elinkeinoelämän kuumassa ytimessä. Siksi kasvatuksen päämäärä, ei voi olla minän tuoteistaminen tai kasvuhakuisen yrittäjähengen luominen. Päätehtävänä on

oltava edistää kansalaisen taloudellista yritteliäisyyttä. Tämä taas voi ilmetä muullakin tavoin kuin mitä valtakulttuurissa hyvänä pidetään. Esimerkiksi yhteisöasuminen, omavaraistalous, pienimuotoinen käsityöläisyys ja elämäntapayrittäminen ovat elämäntapavaihtoja, joiden merkitys täytyy myös yrittäjäyyskasvatuksen tunnustaa.

Kansalaisena olemisen yksi edellytys on erilaisten tulevaisuuskuvienvisionointi. Jotta voisi osallistua yhteiseen päätöksentekoon, on kyettävä kuvittelemaan tulevaisuus, joka ei ole samanlainen kuin nykypäivä. Eilispäivän utopia voi muuttua aikaa myöten todellisuudeksi. (Pakarinen 2004.) Toisinnäkeminen voi johtaa toisintekemiseen. Vaihtoehtoisen tulevaisuuden hahmottelu ei ole tärkeää vain yrittäjälle, se on kulttuurin jatkuvuuden välttämätön ehto. Yksi tapa edistää toisinnäkemistä on kontrafaktuaalisen, siis *ei-todellisuutta vastaavan asiointilan* hahmottelu. Yksinkertaisimmillaan ennennäkemättömään voi astua hävittämällä mielessä jokin tässä ajassa välttämätön asia. Millainen olisi maailma ilman bensiniä, paperia, vaatekauppoja? Lähtökohdaksi voi ottaa myös ne tekijät, joiden katsotaan edellyttävän yrittäjäyyskasvatuksen tehostamista. Työttömyys, epätyypilliset työsuhteet, julkisen sektorin supistaminen, tuotannon siirtyminen halvan työvoiman ja matalan verotuksen maihin ja heikkenevä huoltosuhde tarjoaisivat mielenkiintoisen lähtökohdan vaihtoehtoisten toimintamallien tai ehkä jopa uudenlaisen yhteiskuntajärjestyksen hahmottelulle.

Teollistuneet maat kohtaavat lähivuosina sellaisia haasteita, joista selviytymiseen eivät enää vanhat keinot riitä. On yritettävä löytää oikeasti uudenlaisia avauksia. Utopioilla on aina ollut tärkeä tehtävä etäisyyden antajana omaan aikaan.

Nykytilanteen arvioiva tarkastelu vahvistaa aina myös taloudellista yritteliäisyyttä, sillä avaahan se toiminnan mahdollisuuksia, jotka muutoin voisivat jäädä huomaamatta. Suurin hyöty kontrafaktuaalisen todellisuuden hahmottelusta on aktiivisen kansalaisuuden muotoutumiselle. Kokonaan uusien näköalojen avaaminen antaa valmiuksia osallistua kansalaiskeskusteluun. Yhtenä yrittäjäyyskasvatuksen tehtävänä voikin pitää taustatietojen tarjoamista nykytilanteen arvioinnille. Ja tällöin yksi pääkysymyksistä saataisi olla, voiko ihminen tulla toimeen ilman että hän käy palkkatyössä.

Toisinnäkemisen edistäminen

Nykyisessä talouskysymyksiä käsittelevässä keskustelussa palataan toistuvasti vapaan kilpailun problematiikkaan. Joidenkin mielestä vapaan kilpailun edistäminen on varmin keino lisätä yleistä hyvinvointia, toiset taas katsovat, että hyvinvointivaltion purku johtuu juuri vapaan kilpailun opista. Aihe on niin tulenarka ja tunteita kuohuttava, että sitä voi olla vaikea käsitellä yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä.

Uusliberalistisessa katsantokannassa vapaan kilpailun periaate otetaan annettuna. Sen todenmukaisuutta ei kyseenalaisteta. Jotta vapaat markkinat toteutuisivat, yhteiskunnan on poistettava kaikki kilpailua vääristävät tekijät. Niinpä mm. julkisyhteisöjen olisi luovuttava omistuksistaan, sillä omistaminen ja yrittäminen eivät kuulu yhteisöjen vaan yksilöiden tehtäväkuvaan. (Mm. Douthwaite 2004, 398-401.) Juuri tästä löytyy myös vapaiden markkinoiden kipupiste: julkisten palvelujen karsiminen voidaan nähdä hyvinvointivaltion loppuna. Eikä syyttä.

Pelkästään negatiiviselle vapaudelle rakentuva talousajattelu on epäreilu, sillä siinä ei huomioida esimerkiksi syntyperästä tai silkasta onnesta aiheutuvaa kilpailuetua. Erityisen kaltoin se kohtelee niitä yhteisön jäseniä, jotka eivät kykene kilpailemaan vapailla markkinoilla. Yksittäisten ihmisten epäonnistumisia ei näet voi selittää muutoin kuin viittaamalla joko yksilön luontaiseen huonommuuteen – esimerkiksi vammaan tai kehityshäiriöön – tai luonteen heikkouteen, kuten laiskuuteen tai pahatapaisuuteen. Epäonnistumisesta syytetään siis epäonnistujaa itseään. Hän ei ole yrittänyt tarpeeksi, hän ei ole halunnut tuotteistaa itsestään myyntiartikkelia, josta on työmarkkinoilla kysyntää. Koska talousliberalismissa huono menestys kilpailussa johtuu usein yritteliäisyyden puutteesta, niin kaikenlaiset sosiaalitet ovat pahasta, sillä ne passivoivat ihmisiä entisestään. Paapomalla ei ihmisiä voida herättää käyttämään omia voimiaan.

Hyvinvointivaltion näkökulmasta tarkasteltuna talousliberalistinen oppi on selvä uhka. Pääsyy on siihen sisältyvä vapaan kilpailun oppi. On ajanhukkaa esittää argumentteja, joilla käsitys vapaan kilpailun hyvää tekevistä voimasta pyritään joko vahvistamaan tai kumoamaan. On näet niin, että usein kilpailutilanne voi todellakin lisätä hyvinvointia. Hyvä esimerkki on geneerisen substituution periaate, siis käytäntö, jonka mukaan apteekki voi ehdottaa asiakkaalle halvemman rinnakkaisvalmisteiden ostamista. Siitä seurasi, että lääkekulut pienenevät huomattavasti. (Kela 2004.) Toisaalta on

yhtä selvää, että vapaa kilpailu on aiheuttanut suuria inhimillisiä kärsimyksiä, kuten Intiassa, jossa miljoonat pientilalliset menettivät toimeentulonsa IMF:n rakennesoikeustoimien seurauksena (Chossudovsky 2001, 141-152). Hyviä ja huonoja esimerkkejä riittää loputtomiin.

Tuntuu luonteelta ajatella, että uutta luovan yrittäjyyden idea liittyy kiinteästi yhteen vapaan kilpailun idean kanssa. Onhan näet niin, ettei uudenlaisia ratkaisuja pysytä edes kokeilemaan, jos kaikki toiminta on tarkoin säädeltyä. Innovaatiot ja vapaa kilpailu näyttäisivät siis kuuluvan yhteen. Ajastamme löytyy kuitenkin lukuisia esimerkkejä myös siitä, kuinka näennäisesti vapaa kilpailu estää ihmiskunnalle hyödyllisten innovaatioiden läpimurtoa. Ajoneuvojen polttoainevalinta on tästä oivallinen esimerkki. Vaikka oli hyvin tiedossa, että liikenne on yksi suurimpia kasvihuonekaasujen tuottajia, ja vaikka tiedettiin, että öljyvarat ovat nopeaa vauhtia hupenemassa, siitä huolimatta vuosituhannen taitteen tienoilla kaikenlaisten kaupunkimaasturien ja lumikelkkojen myynti lisääntyi huomasti. Näistä edellinen kulutti reilusti enemmän polttoainetta kuin normaali henkilöauto ja toinen taas oli pelkkä vapaa-ajan lelu. Saa aivan sellaisen vaikutelman, että kun kakun huomattiin vähenevän, sitä haluttiin ahmia entistäkin kiihkeämmin.

Miten voi olla mahdollista, että tilanteessa, jossa olisi eittämättä kysyntää uudennaisille teknologisille innovaatioille, markkinat eivät tällaisia tuottaneet? Syy on yksinkertainen: ”vapaat markkinat” pystyvät tuottamaan innovaatioita vain tiettyjen reunaehtojen vallitessa. Esteettömän kilpailun idea kiteytyy kysynnän ja tarjonnan lakiin. Joidenkin mielestä tämä tarkoittaa, että uusi innovaatio lyö kyllä itsensä läpi, jos sille on olemassa kysyntää. Näin ajateltuna polttoainetta säästävää tekniikkaa ei ole otettu käyttöön, sillä ostajat eivät sitä kaipaa.

Tässä kohden vapaan kilpailun näennäisyys käy ilmeiseksi. Polttoaineveron voimakas nosto loisi kysyntää bensapihille tekniikalle ja jopa uusiutuvia energialähteitä hyödyntäville innovaatioille. Reunaehtojen muuttuessa maaöljypohjaisia polttoaineita käyttävien kulkuneuvojen kilpailuasema heikkenisi ratkaisevasti, sillä uudistettujen rakenteiden ansiosta vapaa kilpailu suosisi uudenlaisten ratkaisujen etsintää. Ilmeisesti juuri tästä syystä öljy-yhtiöt, autonvalmistajat ja kuljetusliikkeet – siis ne, jotka vallitsevasta tilanteesta eniten hyötyivät – vastustivat ankarasti yrityksiä puuttua polttoaineiden verotukseen. Saatettiin jopa väittää, että haittaveron asettaminen fossiilisille polttoaineille vääristi vapaata kilpailua. Näin siitä

huolimatta, että kilpailutilanne on positiivisesti vapaa vain niille, jotka pystyvät parhaiten hyödyntämään tietyllä hetkellä vallitsevia markkinoiden reunaehjoja. Ekoautoa valmistava yritys ei osallistu samaan turnaukseen kaupunkimaasturia kokoavan yrityksen kanssa.

Uusliberalistisessa puheessa kilpailuetu samaistetaan usein tuotannon tehokkuuteen. Näin ajateltuna tuote on sitä kilpailukykyisempi, mitä edullisemmin se on tuotettu. Näyttää kuitenkin siltä, että kestäväälle kehitykselle perustuva tuotanto häviää aina tuotannolle, joka hyödyntää uusiutumattomia luonnonvaroja tai aiheuttaa vakavia sosiaalisia ongelmia, kuten työttömyyttä. Kestämättömän kehityksen yritykset menestyvät kilpailussa vain siitä syystä, että ”vapaan kilpailun” säännöissä ei huomioida mitään muuta valintakriteeriä kuin tuotteen tai palvelun edullisuus *tällä hetkellä* ja *näillä toimintaehdoilla*. Nykypäivänä vapaata kilpailua käydään jo globaalisti. Tällöin on käynyt selväksi, että jos yhtiön toiminnassa pidetään tärkeämpänä jotain muuta kuin tuloksen maksimointia, esimerkiksi noudatetaan kestäväen kehityksen periaatetta, menetetään samalla kilpailuetu. Poikkeuksena ovat muutamat harvat eettisiä toimintaperiaatteitaan korostavat ja toteuttavat yritykset. Näiden menestys on ollut tiukasti sidoksissa voimistuneen kuluttajaliikkeen kanssa. Ne ovat siis löytäneet ekologisen lokeron, jossa hegemonia-aseman saavuttaneet vapaan kilpailun säännöt eivät enää pädekään.

Nykypäivänä vapaan kilpailun todelliset esteet eivät siis löydykään esivallan tekemistä päätöksistä vaan niistä reunaehdoista, joiden varassa nykyiset suuryhtiöt ovat kehittyneet ja joista niiden menestys jatkossakin riippuu. Samalla rajoitetaan uusien, resursseja vähemmän tuhlaavien innovaatioiden läpimurtoa. Ja kääntäen: ”vapaan kilpailun” sääntöihin sisältyvien rakenteellisten tekijöiden muuttaminen edistää varmimmin aidosti innovatiivista yrittäjyyttä. Koska markkinat suosivat tietentyypistä yrittämistä, sääntöjen muuttaminen tai vähintäänkin kyseenalaistaminen avaa väistämättä tilaa erilaiselle yritteliäisyydelle.

Demokratiassa suurin vastuu sääntöjen muuttamisesta lankeaa päätöksentekokoneistolle. Sillä on oikeus ja velvollisuus huolehtia siitä, että markkinat pysyvät avoimina myös totutusta poikkeaville toimintatavoille.²⁶ Siksi on välttämätöntä, että kansalaiset pystyvät tunnistamaan elinympäristönsä taloudellisia rakenteita ja tarpeen tullen myös muuttamaan niitä.

Radikaalein tapa kyseenalaistaa vallitseva markkinadoktriini on etsiä tyystin toisenlaisia toimintamalleja. Monet vaihtoehtoliikkeet ovat asettu-

neet vastustamaan ajattelutapaa, joka tuotteistaa ja muuttaa raha-arvoiksi kaiken mahdollisen. Ekologisuus, naisasia, uusiutuvat energialähteet, tuhlaillevan elämäntavan kritiikki, vegetarismi, halu päästä oravanpyörästä, suurten valtakeskittymien vastustus, rauhanliike, kehitysyhteistyöjärjestöt, uskonnolliset ryhmittymät, eläinaktivismi jne. ovat synnyttäneet muun toimintansa ohella myös taloudellista yritteliäisyyttä muodostaen näin eräänlaisen taloudellisen vastakulttuurin. Näiden yhteyttä yrittäjyyteen voi olla hankala havaita, sillä eri hankkeista saatetaan käyttää mieluummin ilmaisua 'vaihtoehtoprojekti' kuin 'liiketoiminta' ('alternative projects' vs. 'enterprise'; FRG 1984, 30-31). Tällaiset vaihtoehtoprojektit voivat mm.:

- *pyrkii sellaiseen tuotantoon, jossa tärkeintä ei ole liikevoiton maksimointi vaan työntekijöiden yksilöllisten kykyjen ja tarpeiden huomiointi;*
- *suosia ympäristön ja ihmiselämän paremmin huomioon ottavaa tuotantoa;*
- *pyrkii vapautumaan yhteisöelämää ahdistavista tekijöistä, kuten kilpailuhengestä, pelosta, omistusoikeudesta tai seksuaalisesta sorrosta;*
- *levittää vaihtoehtoista sanomaansa kansalaisten pariin; vastustaa ihmisten ja luonnon riistoa toimeenpanemalla uudistusohjelmia; edistää uudenlaisten sosiaalisten suhteiden muodostumista. (FRG 1984, 31; Douthwaite 2004.)*

Vain osa vaihtoehtoliikkeiden projekteista liittyy tuotantotoimintaan, esimerkiksi elintarvikkeiden valmistamiseen. Useimmiten kyse on erilaisen palveluiden tarjoamisesta tai poliittisen toiminnan organisoimisesta. Koko kansantaloutta ajatellen projektien merkitys jää vähäiseksi. Toisaalta, vaihtoehtoprojekteissa toiminnan painopiste ei alun pitäenkään ole liiketaloudellisessa tehokkuudessa. Pikemminkin tarkoituksena on saattaa samanmielisiä ihmisiä yhteen ja edistää toimijoiden taloudellista itsemääräämisoikeutta. (FRG 1984, 32-33, 36.)

Projektien kirjo on laaja. Tavara- ja palvelutuotannon alalta löytyvät mm. vaihtoehtomaatalous, uuskäsityöläisyys (pienet kirjapainot, korjaamo- ja huoltamopalvelut, vaihtoehtoteknologia tms.), vähittäistavarakauppa (osuuskaupat, osto- ja myyntiliikkeet, matkatoimistot, kioskit), kirjakauppa ja vaihtoehtoväen tapaamispaikat (kahvilat, ravintolat, majatalot, elokuva-

teatterit, taidegalleriat). Sisältötuotantoon kuuluvat taas julkaisutoiminta (elokuva, sanomalehdet, kirjakustantamot), neuvontapalvelut, sosiaaliset projektit (vaihtoehtokoulut, sosiaalipedagoginen toiminta, palvelevat puhelimet), kulttuuripalvelut (taide, liikunta, tutkimus) ja poliittinen työ (kansalaisoikeusliikkeet, ympäristöliikkeet, puolueisiin sitoutumaton kansalaistoiminta). (FRG 1984, 34-35.)

Vaikka projektit eivät välttämättä annakaan täyttä toimeentuloa toimijoilleen, niiden merkitystä yhteiskunnalle ei pidä väheksyä. Paitsi että ne tarjoavat uusia työpaikkoja, joita pelkkään taloudelliseen tuottoon tähtäävä markkinajärjestelmä ei kykene luomaan, ne samalla antavat elannon ihmisille, jotka muutoin jäisivät tai tietoisesti jättäytyisivät kilpailutalouden ulkopuolelle. (FRG 1984, 35-36.) Vaihtoehtotalouden tekeminen tunnetuksi on nähtävä tärkeänä osana taloudelliseen autonomiaan ja yritteliäisyyteen kasvattamista. Näyttää näet siltä, että vastaisuudessa yhä useampi ihminen jää tahtomattaan työmarkkinoiden ulkopuolelle.

On selvää, että jos yrittäjäyyskasvatuksella halutaan vakavissaan lisätä kansalaisten taloudellista autonomiaa, vaihtoehtoliikkeet ja yhteistyölle perustuva yrittäminen on esiteltävä yhtenä varteenotettavana toimintakanavana. Nykyinen talousdoktriini kannustaa yrityksiä minimoimaan ihmistyön osuuden, minkä tähden ”työvoimareservi” tulee jatkossakin säilymään aivan liian suurena. Siksi kenellekään ei pitäisi olla epäselvää, että jatkossakin monen kansalaisen täytyy löytää talousajattelunsa ainekset vaihtoehtoliikkeistä. Yrittäjäyyskasvatus ei saa jättää huomiotta näihin sisältyvää taloudellisen yritteliäisyyden puolta.

Tässä yhteydessä on tärkeää huomata, että vaihtoehtoiseen elämäntapaan voidaan aina suhtautua kahdella eri tavalla. Yhtäältä ne voidaan leimata todellisuuspakoiseksi haihatteluksi, jossa ei haluta ottaa huomioon elämän ja ennen kaikkea talouden realiteetteja. Tällöin vaihtoehtoliike voi näyttäytyä suoranaishana vastakohtana yrittäjämäiselle toiminnalle. Yhtä hyvin voidaan kuitenkin ajatella, että vaihtoehtoliike on yritys vastata muutospaineeseen, jonka vakavuutta valtaväestö ei ole vielä tiedostanut. Kyse on heikosta signaalista, joka ei vielä pakota toimimaan uudella tavalla, mutta joka hamassa tulevaisuudessa voi johtaa vallitsevista käytänteistä luopumiseen. Näin ajateltuna vaihtoehtoihmiset ovat uuden ajan pioneereja.

Mainitut näkökannat edustavat asennoitumistapojen ääripäitä: jälkimmäisen mukaan vaihtoehtoihmiset ovat profettoja, edellisen kannalta taas huijareita ja sabotöörejä, siis valeprofettoja. Useimmiten suhtautuminen

lienee epäilevä ja kenties jopa torjuva. Tämä on ymmärrettävää, sillä historia tuntee lukemattomia tapauksia, joissa profeetat ovat paljastuneet huijareiksi tai hyvässä uskossa toimineiksi hölmöiksi. Silti ei pidä unohtaa, että aikojen kuluessa on ollut ja mitä luultavimmin yhä edelleen on olemassa vaihtoehtotoimijoita, jotka aikaa myöten osoittautuvat edelläkävijöiksi.

On huomattava, että yksimielisyys jonkin vaihtoehtoisen toimintatavan järkevyydestä voidaan saavuttaa vasta jälkikäteen. Siksi ei voi väittää, että vaihtoehtoisen elämäntavan edistäjät kaikkinsa asettuvat vastatusten yrittäjyyden idean kanssa. Tämä olisi virhe jo pelkästään siitä syystä, että ihmiset, jotka kykenevät kyseenalaistamaan vallitsevan elämäntavan keskeimpiäkin itsestäänselvyksiä, ovat aina olleet yhteiskunnan innovatiivisin ryhmä. Siinä missä valtaväestö kopioi toistensa tekemisiä, vaihtoehtoväki etsii uusia toimintamalleja ja samalla luo – tahtoen tai tahtomattaan – myös uusia markkinoita. He eivät toimi *ikään kuin* yrittäjät. Päinvastoin, he ovat todellisen yrittäjyyden malliesimerkkejä, siis yrittäjiä *par excellence*.

Yrittäjyyskasvatus taloudellisen ympäristön havainnointina

Yhtiövallan kritiikki

Yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa viitataan usein Joseph A. Schumpeteriin (1883-1950), jonka mukaan nimenomaan yrittäjyys luo innovatiivisen perustan talouskehitykselle (mm. Koironen & Peltonen 1995, 14; Leskinen 2000, 24). Schumpeter kuitenkin itse katsoi, että yrittäjyyden kyky muuttaa vallitsevia käytänteitä ei jatku loputtomiin. Byrokratisoitumisen ja suuryritysten kasvun myötä liikkumavapaus vähenee, minkä seurauksena yrittäjiä ei enää tarvita. Schumpeter uskoi tämän johtavan lopulta siihen, että älymystön ohjaamana yhteiskunta siirtyy kapitalismista sosialismiin. (Böckerman 2000.)

Schumpeterin hahmottelema tulevaisuudenkuva ei vaikuta uskottavalta. Tästä huolimatta on mielenkiintoista huomata, että jo Schumpeter näki suuryritysten poikkeavan yrittämisen päälinjasta ja jopa ehkäisevän yrittäjämäisten innovaatioiden syntymistä. Tämä on nykypäivänä vielä enemmän totta kuin Schumpeterin omana elinaikana. Suuryritykset koettavat luoda byrokraattista kehikkoa, joka turvaisi globaaliyhtiöiden omat edut ja joko

näännyttäisi kilpailevat yritykset alkuunsa tai edes estäisi näiden pääsyn yhteisille markkinoille. Monen jättiyrityksen vuotuinen liikevaihto vastaa suuruusluokaltaan keskikokoista valtiota, ja jotkut maailman rikkaimmat yksityishenkilöt ansaitsevat vuodessa enemmän kuin mitä köyhimmissä valtioissa on käytettävänä koko väestön terveydenhoitoon, koulutukseen ja muihin perustarpeisiin. 1990-luvun lopulla esitetyn arvion mukaan maailman 357 rikkaimmalla ihmisellä oli yhtä paljon omaisuutta kuin kolmella miljardilla köyhimmällä ihmisellä. (Moore 2002, 52-55; Isomäki 2000, 78.)

Suuryrityksistä ja niiden omistajista on muodostunut valtatekijä, joka pystyy vaikuttamaan ei vain kansalliseen vaan myös kansainväliseen politiikkaan. Pääosin vaikuttaminen tapahtuu lobbaamalla eli ottamalla henkilökohtaisesti yhteyttä päätöksentekijöihin ja pyrkimällä muuttamaan heidän näkemyksiään suotuisaan suuntaan. Suuret yhtiöt pystyvät ottamaan palkkalistoilleen kokopäivätoimisia lobbareita, jolloin tämän vaikutuskanavan hyödyntäminen tehostuu merkittävästi. Mutta poliittista vaikutusvaltaa voi hankkia toisellakin tapaa. Muualla maailmassa jättiyritykset ovat olleet mukana rahoittamassa huikean kalliita vaalikampanjoita ja nostamassa näin valtaan haluamiaan henkilöitä. Samalla ”kansallinen etu” alkaa yhä enemmän tarkoittaa samaa kuin suuryhtiöiden etu (Rinne 2003, 153). Jotkut ovat jopa valmiita väittämään, että nykypäivänä on täysin mahdotonta erottaa, käyvätkö jotain sotaa suuryritykset vai kansallisvaltiot. (Ks. Chomsky 2003; Chossudovsky 2003.) Onkin todennäköistä, että suuryritykset ovat hankkineet itselleen paljon epäsuoraa poliittista vaikutusvaltaa rahoittamalla avokätisesti eri ehdokkaiden vaalikampanjoita. Tämänkaltaisia valtapyrkimyksiä on yritetty ehkäistä mm. asettamalla yläraja, jota vaalimainonnasta aiheutuvat kulut eivät saa yrittää (Vaaliopas 2004, 6). Näin vaihtoehtoisten näkökantojen uskotaan pääsevän paremmin esille.

Kansalaisen tiedollinen autonomia edellyttää kykyä kyseenalaistaa arkielämän itsestäänselvyksiä. Kriittisen asenteen muodostumisessa avainasema on koululaitoksella. Välinpitämättömyys lisääntyvää yhtiövaltaa kohtaan on ehkä pahinta, mitä oppivelvollisuuskoulu voi oppilailleen tarjota. Tässä kohden demokratiakasvatus ja yrittäjyyskasvatus kohtaavat toisensa. Jälkimmäinen voi tarjota työkaluja poliittisen päätöksenteon talouselämäkytkösten arvioinnille ja avata näin uusia näköaloja nykypäivän ongelma-kohtiin. Yrittäjyyden edistämisen kannalta yhtä tärkeää on selvittää, kätkeytyykö vallitsevaan talousjärjestelmään tekijöitä, jotka suosivat

tarpeettomasti isoja yrityksiä ja estävät uuden yritystoiminnan syntyä tai ylipäättään kansalaisten taloudellisen autonomian edistymistä. Näihin taas voidaan vaikuttaa demokraattisen päätöksentekokoneiston kautta.

Yritysten vaikutusvalta näkyy epäsuorasti myös yhteiskunnan koulutus- ja tutkimuspanostuksessa. Tulevaisuutta ajatellen ei vaikuta kovin järkevältä, jos resursseja jaettaessa tarraudutaan liiaksi tämän päivän menestysyritysten tarpeisiin. Onkin todettu, että Suomessa poikkeuksellisen suuri osa koulutuspaikoista liittyy tietoliikenne- ja tietojenkäsittelyteknologian alaan (Ilmakunnas et al. 2000, 32). Tietyllä hetkellä tällainen painopisteen valinta voi olla hyvinkin viisasta. On kuitenkin muistettava, että osaamisalueita supistamalla pienennetään radikaalisti uudenlaisten innovaatioiden todennäköisyyttä. Spesialisoituminen ei ole yksinomaan myönteinen asia.

Medialukutaito

Suuryritysten vaikutus poliittiseen päätöksentekoon ja tätä kautta taloudellista toimeliaisuutta rajoittavaan lainsäädäntöön täytyy tuntea, jotta osattaisiin etsiä uudenlaisia toiminnan mahdollisuuksia. Mutta suuret yritykset eivät vaikuta vain poliittisiin rakenteisiin. Yhtä tärkeää, ellei tärkeämpääkin, on yksittäisten ihmisten mielenmaisemaan vaikuttaminen. Tuotevalmistajien ja palvelutarjoajien kannalta on eduksi esittää maailma vaihtoehdottomana, tietynlaisia kulutuskäytänteitä ja toimintamalleja edellyttävänä paikkana. Mainosten merkitystä yksittäisen ihmisen elämismaailman muovaajana ei pidä aliarvioida.

Elämismaailman käsite on peräisin fenomenologis-hermeneuttisesta, tiedon ominaislaatuja selvittelevästä tutkimusperinteestä. Elämismaailma voi pitää maailman kuvajaisena ihmismielessä. Se on merkityksenantojen summa, joka suuntaa aistidatan poimintaa ja jäsentää aistimien välittämistä ärsykkeistä mielekkäitä kokonaisuuksia. Elämismaailmassa asioille, ilmiöille ja tapahtumasarjoille on annettu jokin mieli, jokin merkitys. Ihmisellä merkityksenantoa ohjaa aiemman kokemuksen ohella hänen äidinkielensä. Näistä aineksista jokainen rakentaa omanlaisena elämismaailman. Eroavuuksista huolimatta eri ihmisten mielenmaisemat eivät kuitenkaan ole toisistaan irrallisia. Yhteinen kieli sitoo elämismaailmat toisiinsa niin, että ihmiset voivat jakaa kokemuksiaan ja keskustella niistä. Kielen tarjoama

yhteinen tapahtumahorisontti luo kuvitelman, että maailma näyttäytyy kaikille samanlaisena. Jokaisella on kuitenkin omakohtaista kokemusta tilanteesta, jolloin kuviteltu yksimielisyyssyystä tai toisesta murenee. Sellaiset toteamukset kuin ”emmekös me juuri sopineet” tai ”puhummekohan me edes samasta asiasta” ovat merkkejä tällaisesta tulkintaerimielisyydestä. Vaikka käytetyt sanat ovat samoja, niillä voidaan tarkoittaa hyvinkin erilaisia asioita.

Yleisesti pidetään tärkeänä, että nuoriso kasvatetaan kriittiseen asioiden tarkasteluun. Tällä pitäisi itse asiassa tarkoittaa juuri heidän kykyään kyseenalaistaa elämismaailmansa itsestäänselvyyksiä. Siksi monissa kasvatuksen reformisuunnauksissa päämääränä on kasvatettavien maailmankuvan avartaminen, mikä puolestaan helpottaa uudenlaisten näkökulmien ottamista. Yleisesti hyväksytyyn käsityksen mukaan kasvatuksessa ja siten myös opetuksessa on kiellettyä kaikki sellainen, mikä rajoittaa yksilön kykyä hallita omaa itseään.

Mainonnan osalta lähtökohta on kokonaan toinen. Se nimenomaan pyrkii *yksipuolistamaan* toiminnan vaihtoehtoja. Eikä kyse ole vain jonkin yksittäisen tuotteen tai palvelun valinnasta. Nykypäivänä hallitsevaan asemaan on noussut mielikuvamainonta, jossa ei markkinoida enää tuotetta vaan kokonaista elämäntapaa (Malmelin 2004, 78). Tällöin valittavana ei ole enää yksittäinen tuote vaan koko elämä. Mainonnan avulla tapahtuvassa mielenmaiseman manipuloinnissa kaikki sellainen on luvallista, mitä erikseen ei ole lakiteksteissä kielletty. Ja joskus koetellaan myös lain rajoja.

Jättiyritykset kuluttavat huikeita summia liittäkseen oman brändinsä osaksi ihmisten elämismaailmaa (Klein 2001). Todellisuus pyritään esittämään sellaisena, ettei järkevällä ihmisellä ole muuta vaihtoehtoa kuin tiskata tietyllä pesuaineella, pukeutua tiettyihin merkkituotteisiin, syödä tiettyjä aamiaismuroja, asua tietynlaisessa asuinympäristössä ja liikkua paikasta toiseen tietynlaisella kulkuneuvolla. Mainonnan maailmassa oma-varaisuus ei kuulu ihmisen perushyveisiin. Yrittäessään liittää erilaisia brändejä osaksi ihmisten elämismaailmaa mainostajat samalla sulkevat todellisuuden ulkopuolelle kaiken sen, jota ei voi tuotteistaa massamyyntituotteeksi. Siis juuri sellaiset tuotteet ja palvelut, joita voisivat pienyritykset tarjota. Mainosmaailma suosii suuryrityksiä, yritysketjuja ja massatuotteita. Brändätty maailmankuva räätälöidään tiettyä kohderyhmää varten kaivamalla potentiaalisten asiakkaiden persoonallisuudesta esiin heikoimmat kohdat, joita vastaan sitten hyökätään sääliä tuntematta. Nuorten kokema

riittämättömyyden tunne, aikuisen salattu yksinäisyys tai vanhenevan ihmisen huoli oman elämän loppumisesta ovat otollisia lähtökohtia manipulatiiviselle mainonnalle. Brändimaailmassa nostetaan esiin jokin tietty ongelma ja suurennellaan se elämää suuremmaksi kysymykseksi, minkä jälkeen mainostettava asia esitetään ainoana oikeana ratkaisuna.

Mitä paremmin maailman yksipuolistamisessa onnistutaan, sitä enemmän mainostava yhtiö rajoittaa yksittäisten ihmisten taloudellista autonomiaa – ja sitä vähemmän jää elintilaa pienyrityksille. Näin ollen suuryritysten toiminnan kriittinen tarkastelu voi avata uudenlaisia toimintamahdollisuuksia ei vain kuluttajille vaan myös uusille yrityksille.

Edellä esitetyn perusteella voi väittää, että jos yrittäjyyskasvatuksella pyritään avaamaan oppijoille uudenlaisia toiminnan mahdollisuuksia, siihen on sisällytettävä myös yhtiövallan ylläpitämisen mainosmaailman kritiikki.

6.

Tutkimus ja yrittäjyyskasvatus

Kun puhutaan yrittäjyyskasvatuksesta, on hyvä pitää mielessä, että sillä voidaan tarkoittaa kahta eri asiaa. Ensinnäkin termillä voidaan viitata *käytännön kasvatusyöhön*, jolla pyritään kehittämään kasvatettavan taloudellista toimeliaisuutta. Tätä aihepiiriä käsiteltiin edellisessä pääluvussa. Käytännön opetus- ja ohjaustyön lisäksi termillä ‘yrittäjyyskasvatus’ voidaan tarkoittaa kasvatusta koskevan tiedon kokonaisuutta. Tällöin termi viittaa tiettyyn *tieteellisen tutkimuksen ja yliopistossa annettavan opetuksen osa-alueeseen*, jonka kokoava idea on taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen. Samankaltaisia kasvatustieteellisen tiedon ja tutkimustoiminnan osa-alueita ovat mm. liikuntakasvatus, ympäristökasvatus ja teknologia-kasvatus. Tieteen osa-alueeksi ymmärrettynä yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä on lisätä ja levittää tutkittua tietoa, jonka kohteena on taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen. Tästä ovat esimerkkejä yrittäjyyskasvatuksen 25 op:n sivuaineopinnot, yrittäjyyskasvatuksen tutkijatapaaminen ja yrittäjyyskasvatuksen syventävät opinnot.

Kasvatustieteeseen on vuosikymmenien kuluessa muodostunut lukuisia uusia tutkimusalueita. Erikoistuminen on puolestaan johtanut eri alahaarojen etäännyntymiseen toisistaan. Aikaa myöten haarakkeiden välinen yhteistyö saattaa hiipua, vaikka sisältönsä puolesta niillä saattaisi olla paljon yhteistä. Eriytymistä ei voi kokonaan välttää, sillä tuoreita näkökulmia ja uusia löydöksiä hakeva tieteellinen tutkimus tuottaa jo luontojaan aiemmin tuntemattomia tiedonaloja. Nämä voivat aikanaan muodostua omiksi tieteen alahaaroikseen tai jopa kokonaan itsenäistyä.

Myös yrittäjyyskasvatus rajaa kasvatustieteellisestä tiedosta ja tutkimustoiminnasta oman alueensa. Olisi kuitenkin toivottavaa, ettei se muotoutuisi omaksi alatieteekseen, sillä jo nykyisellään kasvatustieteen kenttä on aivan liian pirstaleinen. Kokonaiskuvan kadottua eri haarakkeiden edustajat saattavat juuttua askartelemaan toisarvoisten asioiden parissa. Näin voi käydä myös yrittäjyyskasvatuksessa, jonka tutkimuskenttä tahtoo väkisinkin rajautua pelkäksi yksityisyrittäjyyden tarkasteluksi. Tässä teoksessa yrittäjyyskasvatus on liitetty osaksi laajempaa kansalaiskasvatuksen käsitettä. Näin on haluttu rekonstruoida toimintakehikko, joka faktisesti sitoo toisiinsa eräitä kasvatustiedon osa-alueita. Esimerkiksi liikunta-, ympäristö- ja teknologiakasvatus saavat todellisen sisältönsä vasta kansalaiskasvatuksen kontekstissa²⁷. Niin myös yrittäjyyskasvatus.

Vielä 1990-luvulla yrittäjyyskasvatukseen liittyvä tutkimus tyytyi selvittämään opiskelijoiden asenteita yrittäjyyttä kohtaan tai kartoittamaan siihen liitettyjä mielikuvia ja merkityksiä. Lisäksi oli kyselyjen avulla selvitetty yksittäisten yrittäjyyskasvatuskokeilujen vaikutuksia. Tutkimus nojasi ulkoisen ja sisäisen yrittäjyyden käsitteisiin, mikä osaltaan kavensi tutkimuskohteiden kirjoa. Jos yrittäjyyskasvatus nivotaan osaksi

Taulu 8. Yrittäjyyskasvatuksen tutkimusalueita

Yrittäjyys	yrittäjätutkimus yrittäjyyttä tukeva kasvuympäristö
Taloudellisen autonomian vahvistaminen	kasvattava yrittäminen vaihtoehtoiset taloudellisen autonomian tavoittelukeinot
Markkinavoimien kritiikki	kansalaistoiminta taloudelliset yhteenliittymät ja painostusryhmät
Kansalainen ja talous	mediakritiikki demokratiakasvatus, yrittäjyyskasvatus ja aktiivinen kansalaisuus

kansalaiskasvatusta, mahdollisten tutkimusaiheiden valikoimaa täytyy huomattavasti laajentaa. Osallistuvan kansalaisuuden idealle rakentuvan yrittäjyyskasvatuksen käsitteellinen kehikko avaa ainakin neljä tutkimuksellista pääulottuvuutta (ks. Taulu 8):

Ensiksi on selvää, että yrittäjyyskasvatus tarvitsee tuekseen yrittäjyyttä ja sen edellytyksiä koskevaa tutkimustietoa. Ensimmäisen aallon aikaan sitä olikin saatavilla runsaasti. Tutkimukset kuuluivat enimmäkseen liiketaloustieteen alaan. Yrittäjyyttä tukeva kasvuympäristö muodostaa sekin tärkeän tutkimusalueen.

Toisena pääkohtana on taloudellisen riippumattomuuden vahvistaminen. Kansalaiskasvatuksen kannalta erityisen mielenkiintoinen tarkastelukohde on vaihtoehtoinen, perinteisen yritystoiminnan ulkopuolelle jäävä taloudellinen yritteliäisyys. Näihin sisältyvät muun muassa erilaiset yhteisöyrittämisen muodot. Taloudellisen autonomian lisäämiseen voidaan lukea kuuluviksi myös perustuloa tai kansalaispalkkaa koskevat tarkastelut.

Kolmas tutkimusalue, markkinoiden kritiikki, koskee taloudellista yritteliäisyyttä, jossa kansalaiset pyrkivät yksin tai yhteisvoimin edistämään elämänhallintaansa markkinavoimien myllerryksessä. Toimiminen esimerkiksi ammattiyhdistyksessä tai kuluttajaliikkeessä tähtäävät molemmat taloudellisen autonomian lisäämiseen. Tällöin yksilö voi käyttäytyä hyvinkin epäitsekkäästi, mikä näkyy selvimmin globaalitalouden epäoikeudenmukaisuuksia vastustavassa liikkeessä.

Neljäs pääryhmä sisältää teemat, joissa osallistuvaa kansalaisuutta tarkastellaan talouden näkökulmasta. Tällöin tutkimuksen kohteena on ihmisten tapa hahmottaa taloudellista ympäristöään. Lisäksi voidaan tarkastella niitä tekniikoita, joilla ihmisten maailmankuvaa ja samalla heidän toimintamahdollisuuksiaan pyritään yksipuolistamaan. Tarjottuja todellisuuskuvia on kyettävä erittelemään kriittisesti, sillä toisinnäkeminen on kaiken yritteliäisyyden ehto.

Yrittäjyys

Yrittäjätutkimus

Yrittäjyyskasvatuksen menestys riippuu siitä, onko käytettävissä riittävästi niin yrittäjyyttä kuin yrittäjiäkin koskevaa tutkimustietoa. Yrittäjyyttä on

tutkittu paljon liiketaloustieteen, psykologian ja sosiologian näkökulmasta. Painopiste on ollut yksityisessä yritystoiminnassa ja usein myös kasvuhakuisessa yrittämisessä. Yrittäjyyskasvatuksen puolella tutkimus on keskittynyt hyvin suppean ongelma-alueen, nimittäin yksityisyrittäjyyttä tai siihen tähtäävä yrittäjyyskasvatusta koskevien käsitysten tai asenteiden kartoitukseen.

Tutkimusalueen kapeus saattaa johtua englantilaisella kielialueella tehdyistä tutkimuksista, joissa yrittämisen tunnusmerkkinä ovat riskinotto ja kasvuhakuisuus. Kuten edellä on todettu, suomen kielessä nämä eivät ole yrittäjyyden määrittäviä piirteitä. Tästä muun muassa seuraa, ettei suomenkielisessä kulttuuriympäristössä ole kovin mielekästä selvittää yrittävän persoonallisuuden erityispiirteitä, sillä parturilla ja halpahalliketjun perustajalla ei välttämättä ole sen enempää yhteistä kuin millä tahansa sattumalta valitulla vertailuparilla. Vastaavasti sijoituspalveluita myyvä pankkiiriliike edellyttää toisenlaista otetta yrittämiseen kuin korottomia lainoja myöntävän yhteisöpankin pyörittäminen (Douthwaite 2004, 182-189). Suomalaisessa kontekstissa ei siis ole erityisen järkevää kartoittaa yrittäjän muotokuvaa *ikään kuin* olisi olemassa erityisten persoonallisuuden piirteiden yhdistelmä, joka muodostaa yrittäjyyden ytimen. Paljon järkevämpää olisi selvittää, *millaiset yritysmuodot sopivat erilaisille ihmisille*. Jos yrittäjyyskasvatuksella pyritään kohentamaan kansalaisten taloudellista autonomiaa, yritys- ja yrittäjäkuvaa on otettava tarkasteluun koko laajuudessaan.

Myös yrittäjyyden arki kaivannee lisäselvityksiä. Nykyisin näyttäisi olevan vallalla käsitys, jonka mukaan yrittäjä uppoutuu työhönsä monin verroin syvemmälle kuin palkkatyöntekijä. Samalla yrittäjäksi ryhtymisen kynnys tahtoo nousta liian korkeaksi. Orjuuttava työ ei houkuttele edes silloin, kun edunsaajana on työntekijä itse. Joskus myös yrittäjät osallistuvat pelottavien ennakkoluulojen lietsontaan. Niinpä saatetaan todeta, että ”yrittäjyyshän on ympärivuorokautista hullun hommaa, jota toiset perusteettomasti kadehtivat” (Grönman 2004, 4). Joissakin tapauksissa tämä saattaa pitää paikkansa, mutta tuskinpa aina.

Realistinen kuva yrittäjänä toimimisesta vaatii tietoa siitä, johtuuko yrittäjyyteen hukkuminen ammatti- vai *elämäntapavalinnasta*. Epäilemättä on yrittäjiä, joiden kaikki aika menee yrityksen parissa askarrellessa. Toisaalta on selvää, ettei itsensä työllistäminen aina vaadi koko elämän sitomista yrittämiseen. Yrittäjäkuvaa kaipaa siis monipuolistamista.

Asenteet yrittäjyyttä kohtaan muodostaa oman tutkimuskohteensa. Kirjallisuudessa todetaan tavan takaa, että ihmisten suhtautuminen yrittäjyyteen on muuttunut myönteisemmäksi. Yleensä ei kuitenkaan puututa siihen, miksi asenteet ovat *ylipäättään* joskus olleet kielteisiä, tai miksi jotkut yhä edelleen suhtautuvat yrittämiseen epäilevästi. Varhaiskauden yrittäjyyskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa tällaiset problematisoinnit ohitetaan tai niihin etsitään vastausta suomalaisesta kansanluonteesta tai kulttuuriperimästä. On kuitenkin selvää, että ”perisuomalainen kateus” tai kulttuuriin sisältyvä yrittäjäkielteisyyt eivät riitä ilmiön tieteelliseen selittämiseen.

Koska kasvatuksella pyritään aina vaikuttamaan myös kasvatin asenteisiin, täytyy ensin selvittää, mistä jokin asenne *alun perin* juontuu ja miten se on kehkeytynyt nykyiseen muotoonsa. Tämä on erinomaisen tärkeää, sillä onhan tiedossa, että yrittäjyyteen ja ennen kaikkea taloudelliseen menestykseen on länsimaissa suhtauduttu epäilevästi jo kauan. Tästä on olemassa runsaasti kirjallisia todisteita, joista vanhimmat ovat peräisin antiikin filosofiasta ja kristinuskon pyhistä kirjoituksista. Yrittäjyyttä koskevien epäluulojen taustoittaminen edellyttää paitsi länsimaiden yhteisen kulttuuriperinnön selvittelyä myös nimenomaan suomalaiselle kulttuurille ominaisten käsitysten seikkaperäistä analyysia. Onko vanhalla majamieslaitoksella tai 1800-luvun maakauppiaille tässä osasyynsä²⁸? Onko lehdistö edistänyt yrittäjävastaisuutta? Ovatko 1930- ja 1990-luvun lamakaudet vaikuttaneet yrittäjyyttä koskeviin käsityksiimme?

Asenteiden ajallisten kerrostumien tarkastelu auttaa hahmottamaan, millaisista aineksista yrittäjyyttä koskevat käsitykset ovat rakentuneet. Tämä ei kuitenkaan riitä. Lisäksi on muodostettava jonkinlainen yleiskuva yrittäjyyteen liittyvistä kipupisteistä, joita siihen väistämättä kuuluu. On näet niin, että yrittäjä jo nimensä perusteella kokeilee uusia keinoja taloudellisen asemansa vahvistamiseksi. Yritysidea saattaa perustua aiemmin huomiotta jääneeseen mahdollisuuteen, kuten alan kirjallisuudessa usein todetaan. Toisaalta se voi perustua ansaintatapaan, *jota aiemmin ei ole pidetty hyväksyttävänä*. Joskus käy myös niin, että uudenlainen yritysidea *tekee mahdollommaksi joidenkin muiden yritysten toiminnan*. Tällöin yrittäjä joutuu väistämättä vastatusten vallitsevien käytäntöjen kanssa, mikä puolestaan tarjoaa hyvän kasvualustan keskinäiselle vihanpidolle. Talouspuheessa luotetaan joskus liiankin paljon yrittäjyyden hyvää tekevään voimaan. Uuden luominen johtaa lähes poikkeuksetta vanhan tuhoutumiseen, nykypäivänä

yhä useammin myös työpaikkojen vähentymiseen. Ei siis ihme, että muutos nähdään uhkana. Tutkimuksen tehtävänä on kartoittaa tällaiset yrittämiseen liittyvät riskikohdat.

Yrittäjyyttä tukeva kasvuympäristö

Yrittäjyyskasvattajan on huolehdittava paitsi siitä, että kasvatustyö edistää yksilöiden taloudellista autonomiaa, myös siitä, että ympäröivä yhteiskunta tarjoaa koulutuksen päättäneille reilun mahdollisuuden toteuttaa omaa taloudellista yritteliäisyyttään. Pelkkä kasvatusta ei sinällään vielä riitä, sillä vaivannäkö on turhaa, jos ympäröivä yhteiskunta ei tue kasvatustavoitteiden saavuttamista. Itselleen rehellisen kasvattajan on siis otettava huomioon ei vain opetussuunnitelman tavoitelauselmien vaan myös se toimintaympäristö, jonka taloudelliseen yritteliäisyyteen kannustetut ihmiset joutuvat aikaan kohtaamaan. Jos rakenteet osoittautuvat sellaisiksi, että tietynlainen yritteliäisyys, esimerkiksi ryhtyminen itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi, mitä todennäköisimmin johtaa työhön vuorotta minimitoimeentulolla ilman sosiaaliturvaa, silloin kasvattajan on joko pyrittävä muuttamaan noita rakenteita tai sitten kehotettava välttämään tällaisia toimialoja.

Myös kasvatustieteellisen tutkimuksen aihevalinnoissa on hyvä mennä joskus kasvatustieteiden rajojen tuolle puolen. Esimerkiksi voitaisiin tutkia vaikkapa sitä, tukevatko yhteiskunnan säädökset, rakenteet ja käytännöt koulutukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamista. Jos siis tavoitteeksi on asetettu yrittäjyyden edistäminen, voidaan ryhtyä kartoittamaan niitä tekijöitä, jotka lapsuuden kasvuympäristössä tukevat tai haittaavat yrittämiselle myönteisten asenteiden muodostumista. Joukkotiedotuksen tai viihdeteollisuuden välittämä kuva yrittäjyydestä voisi tällöin olla yksi mahdollinen tutkimuskohde.

Yhteiskunnan rakenteiden ja käytänteiden arvioivaan kehittämiseen tähtäävä tutkimus syventää sekin kasvuympäristön tuntemusta. Niinpä esimerkiksi yritystoimintaa säätelevää lainsäädäntöä ja viranomaiskäytäntöjä voi ja pitää tutkia myös kasvatuksen näkökulmasta. Tutkimuksessa voisi mm. selvittää, mitkä yrittämisen juridiseen puoleen kuuluvat seikat koetaan erityisen vaikeiksi tai uuvuttaviksi. Vuosituhannen vaihteen jälkeen tähän asiaan kiinnitettiin erityistä huomiota niin EU:n kuin Suomen hallituksenkin ohjelmapapereissa. Keskeisiksi ongelmakohtiksi nousivat

pienien yritysten liian korkean verotuksen ohella yrityksen perustamiseen ja pyörittämiseen liittyvät paperityöt, rahoituksen saaminen, yrittäjätiedon puute, konkurssin pelko ja yrittäjän puuttuva sosiaaliturva (Vihreä kirja 2003; Yrittäjyyden politiikkaohjelma 2003; Yrittäjyyskatsaus 2003). Näiden epämieluisina pidettyjen asioiden merkityksestä ja eri ratkaisuyrityksistä tarvitaan jatkuvasti lisää tutkimustietoa.

Jos yrittäjyyskasvatus ymmärretään laajasti kaikenlaiseen taloudelliseen yritteliäisyyteen kannustamisena, niin rakenteitakin täytyy tarkastella laajemmin kuin pelkästään yksityisyrittäjyyden näkökulmasta. Esimerkiksi yhteisötalouden yrittämistä voi kehittää tarjoamalla yrityksille liikkeenjohdon tai markkinoinnin tehostamiseen liittyvää koulutusta (ks. myös Vihreä kirja 2003, 24). Usein yhteisötalouden yritys, esimerkiksi osuuskunta, tarjoaa jo sellaisenaan oivallisen kasvuympäristön, jossa jäsenet voivat perehtyä yrittäjyyden saloihin.

Tutkimus voi ottaa tehtäväkseen selvittää myös kokonaan uudenlaisten rakenteiden toimivuutta. Esimerkkinä voi mainita kansalaispalkan, jolla voitaisiin tukea heikosti kannattavaa mutta sosiaaliselta merkitykseltään arvokasta yrittäjyyttä. Tällöin palvelun tai tuotteen ostaja maksaa vain osan yrittäjän palkasta ja yhteiskunta loput. Kansalaispalkalla yritysten kirjoa pystyttäisiin laajentamaan lähes loputtomiin. Tukea voisi saada yhtä hyvin kotihoitoon erikoistunut osuuskunta, perinteistä käsityöläisyyttä harjoittava pienyrittäjä, kulttuurimaisemaa vaaliva luomuviljelijä tai vaikkapa kiertävä runonlausuja.

Rakenteita ja käytänteitä muuttamalla voi luoda toimintatilaa mitä erilaisimmille yrittäjyyden muodoille. Onkin tärkeää huomata, ettei yrityksen kannattavuudelle ole olemassa absoluuttista mittaria. Riippuu toiminnan puitteista – ja joskus myös yrittäjän omasta asennoitumisesta – kannattaako toiminta vai ei. Yrittäjyyskasvatusta tutkiva voi joko hyväksyä vallitsevat rakenteet tai vaihtoehtoisesti hän voi yrittää noita rakenteita muuttaa.

Taloudellisen autonomian vahvistaminen

Kasvattava yrittäminen

Suomen hallituksen *Yrittäjyyden politiikkaohjelma* ja Euroopan komission *Vihreä kirja yrittäjyydestä Euroopassa* julkaistiin molemmat vuonna

2003. Ymmärrettävää kyllä, niissä on paljon yhteisiä piirteitä. Joiltain osin vaikuttaa jopa siltä, että Suomen hallituksen politiikkaohjelmaan olisi siirretty suoraan osia muutamaa kuukautta aiemmin ilmestyneestä Vihreästä kirjasta. Suomalaisessa versiossa painopiste on kuitenkin kasvuhakuisessa yrittämisessä, jolloin myös vapaan kilpailun oppi väistämättä korostuu. Vapaille markkinoillahan voivat menestyä vain sellaiset yritykset, jotka pystyvät toimimaan kustannustehokkaammin kuin kilpailijansa. Euroopan komission Vihreässä kirjassa yrittäjyys ymmärretään laueammin:

”Yrittäjyys on olennaista kaikkien alojen yrityksissä, teknologiaan perustuvissa ja perinteisissä, pienissä ja suurissa sekä omistuspohjaltaan erilaisissa yrityksissä, kuten perheyrietyksissä, pörssiyrityksissä, osuus- ja yhteisötalouden yrityksissä sekä voittoa tavoittelemattomissa yhteisöissä, joiden taloudellinen toiminta on usein merkittävää” (Vihreä kirja 2003, 7).

On hämmäntävää havaita, miten tiukasti Suomen hallituksen Yrittäjyyden politiikkaohjelma on kiinni 1990-luvun puolivälin talousliberalistisessa ajatusmaailmassa (tästä ks. Kiander 2001, 103-104). Euroopan unionin on syytetty edustavan vapaakauppafundamentalismia, joten voisi kuvitella, että juuri EU:n piirissä laadittu teksti karttaisi sellaisia mainintoja kuin ”yrityksen yhteiskunnallinen vastuu” tai ”työntekijöiden suurempi vaikutusvalta yrityksen päätöksentekoprosessiin”. Nämä molemmat löytyvät kuitenkin Vihreästä kirjasta (sivut 9 ja 21). Sen sijaan suomalaisessa Yrittäjyyden politiikkaohjelmassa niitä ei ole. Asiakirjoja vertailtaessa voisi EU:n tosiaan nähdä ”keinona suojata Eurooppa ja eurooppalaiset hyvinvointivaltiot globalisaation vaikutuksilta” (ks. Isomäki 2000, 178²⁹).

Yrittäjyyskasvatuksen kannalta Vihreä kirja avaa mielenkiintoisia näkökulmia, jotka saattaisivat jäädä huomiotta, jos lähtökohtana olisi pelkästään Yrittäjyyden politiikkaohjelma. Taloudellisen autonomian edistämisen kannalta etenkin yhteisötalous ja yhteisötalouden yritykset tarjoavat varteenotettavan toimintaväylän. Vihreän kirjan mukaan ne eivät kaikilta osin täytä perinteisiä yrityksen kriteereitä – joina mainitaan mm. yksityinen aloitteellisuus, riskinotto ja kasvupyrkimys –, mutta tästä huolimatta niidenkään pyörittäminen ei onnistu ilman rahoitusta, johtamistaitoja ja neuvonta-apua. Vihreässä kirjassa todetaankin aivan oikein, että osuuskunnat, keskinäiset yhtiöt, yhdistykset ja säätiöt on myös otettava huomioon yritystoimintaa edistettäessä. (Vihreä kirja 2003, 24.) Siksi ne voitaisiin hyvin huomioida myös yrittäjyyskasvatusta järjestettäessä.

Aivan erityisen mielenkiintoinen yhteisötalouden muoto on osuuskuntayrittäminen. Suomessa osuustoiminta lähti kunnolla käyntiin 1900-luvun ensimmäisten vuosien aikana, ja alusta lähtien sen katsottiin olevan enemmän yhteiskunnallinen kuin liiketaloudellinen reformiliike. Ensinnäkin osuustoiminnan katsottiin lieventävän talousliberalismin aiheuttamaa taloudellista eriarvoisuutta, sillä jaettiinhan toiminnan voitot osuuskunnan jäsenten kesken. Näin toimien pääoma ei voinut kasautua yksin käsiin. Toiseksi sen uskottiin kasvattavan jäseniä yhteistyöhön, sillä osuuskunta ei voinut menestyä, elleivät jäsenet ymmärtäneet, että omaa etua voi parhaiten ajaa tekemällä työtä yhteisen hyvän edistämiseksi. Kolmanneksi osuustoiminnan nähtiin kasvattavan jäsenistä kunnan kansalaisia, jotka olivat kiinnostuneita yhteisistä asioista ja pystyivät syventymään myös taloudellisiin kysymyksiin. Neljänneksi osuusliikkeen katsottiin lisäävän jäsentensä kykyä auttaa itse itseään. Yhteen liittymällä varattomat ihmiset pystyivät luomaan jonkinasteisen omavaraistalouden, jonka piirissä tehty työ tai kauppa hyödytti jäsenkuntaa, ei ulkopuolisia sijoittajatahoja. (Ikonen 2002.)

1800-luvulla syntyneistä reformiohjelmista osuuskunta-aate on ollut vaikutuksiltaan yksi merkittävimmistä ja tuloksekkaimmista. Ja vielä tänä päivänä osuuskuntayrittämistä voidaan pitää tärkeimpänä sosiaalisen yrittämisen muotona.³⁰ Entisaikaan osuuskuntamuotoinen yrittäminen nähtiinkin konkreettiseen muotoon saatettuna kansalaiskasvatuksena. Liikkeen alkuvaiheessa kytkös oli jopa niin vahva, että varhaisten osuuskuntien sääntöihin erikseen kirjattiin kohta, jonka mukaan osa osuuskunnan tuotosta oli käytettävä sivistystarkoituksiin (Henttinen 1999, 43-48 Young & Rigge 1984, 15). Yhteistoimintaa koskevan tiedon levittäminen kuuluu edelleen osuuskuntatoiminnan keskeisiin periaatteisiin (ICA 2002; Watkins 1990, 139-150).

Yhteistoimintaan totuttamisen ohella osuustoimintaan liittyy myös sellaisia kasvattavia tekijöitä, jotka ovat suoraan kytköksissä markkinakeskeisen yritystoiminnan edistämiseen. *Osuustoimintayritys voi toimia eräänlaisena yrityshautomona*, jossa osuuskunnan jäsenillä on mahdollisuus omakohteisesti tutustua yrittämiseen ja josta ajan myötä silmikoituu itsenäisiä yrityksiä (mm. Douthwaite 2004, 443-451). Kaiken kaikkiaan *osuustoiminta on riskittömin ja havainnollisin tapa perehtyä yrittäjyyden arkeen*.

Suomalaiseen osuustoiminnan kenttään ovat perinteisesti kuuluneet kuluttajaosuuskunnat (osuuskauppa), luotto-osuuskunnat (osuuspankki)

ja tuottajaosuuskunnat (esim. 1900-luvun alussa voinvientiosuuskuntana aloittanut Valio) (ks. myös Young & Rigge 1984, 2-8). Nämä ovat aikaa myöten laajentuneet niin suuriksi, että niitä ei enää juuri mielletä osuustoiminnallisiksi yhteisöiksi. Yhteisöyrittämisen vaikeimpana muotona on kautta aikain pidetty tuotanto-osuuskuntaa, siis yritystä, jossa työntekijät ovat samalla yrityksen omistajia ja jossa liikevoitto jaetaan osakkaille ei heidän sijoittamansa pääoman vaan työpanoksen perusteella. 1900-luvun alussa kuviteltiin, että nimenomaan tuotanto-osuuskunta voisi ratkaista vapaasta kilpailusta ja pääomien keskittymisestä syntyneen köyhälistöongelman. Näin ei sitten kuitenkaan tapahtunut. Osuuskuntaperiaatteella toimivia tehtaita ja verstaita kyllä perustettiin, mutta ne jäivät lyhytikäisiksi. Toisaalta osa osuuskunnista, esimerkiksi keskusosuuskaupat, laajensivat toimintaansa myös tuotantoalalla. Osuuskauppojen tehtaissa työntekijät olivat kuitenkin samalla tavoin palkattua työväkeä kuin yksityiselläkin puolella. Tuotanto-osuuskuntien menestymisen esteet sopisivat hyvin tutkittavaksi myös yrittäjäyyskasvatuksen näkökulmasta.³¹

Oma lukunsa taloudellisen yritteliäisyyden historiassa on yhteisön omia tarpeita tyydyttävä osuustoiminta. Tällaiseen ratkaisuun päädytään, jos sen enempää yhteiskunta kuin yksityinen yritystoimintakaan eivät halua ryhtyä hoitamaan jotain tärkeänä pidettyä asiaa. Yksi keino tilanteen ratkaisemiseksi on perustaa tätä tarkoitusta varten oma osuuskuntansa. Suomessa tällaisia ovat olleet mm. erilaiset tie- ja vesiosuuskunnat. Ulkomailla osuuskuntia on perustettu myös ylläpitämään kouluja, järjestämään paikkakunnalle majoituspalveluja tai edistämään paikallista elintarviketuotantoa (Rigge 1984, 15-17).

Nimensä mukaisesti yhteisölähtöinen osuustoiminta saa alkunsa kansalaisten omista tarpeista, joten sitä voidaan hyvin pitää yhtenä kansalaisaktiivisuuden erityismuotona. Varsinkin talouselämän rakennemuutoksesta eniten kärsineillä seuduilla yhteisölähtöinen osuustoiminta voisi tarjota mielekkään ja toiminnallisen vaihtoehdon sille, että vain odotetaan aikojen paranemista. Myös pääomaköyhillä alueilla, joita usein vaivaa lisäksi heikko kuntatalous ja siitä aiheutuva palvelujen karsinta, osuuskuntamuotoinen yrittäminen saattaisi tarjota uudenlaisen mahdollisuuden vaikuttaa vallitsevaan tilanteeseen. Näin se lisäisi paitsi asukkaiden taloudellista yritteliäisyyttä myös aktivoisi heitä ottamaan osaa yhteiseen päätöksentekoon.

Osuustoiminnan kasvatuksellista arvoa ei voi kiistää. Tutkimuskohteena se on aivan erityisen mielenkiintoinen, sillä nivoutuuhan siinä yrittäjyyden, kansalaistoiminnan ja syrjäytymisen ehkäiseminen kaltaiset teemat toisiinsa ainutlaatuisella tavalla.

Innovatiiviset taloudellisen autonomian tavoittelukeinot

Taloudellisen autonomian turvaaminen voi toteutua muutoinkin kuin yrittäjyyden tai palkkatyön kautta. Eläketurva, lapsilisät, asumistuki ja erilaiset verovähennysoikeudet kuuluvat nekin kansalaisen taloudellista autonomiaa lisääviin järjestelyihin. Nämä etuudet ovat demokratian keinoin hankittuja siivuja yhteisestä kakusta. Myös työttömyysturva lisää kansalaisen taloudellista autonomiaa. Alun pitäen työttömyysavustuksia pidettiin väliaikaisena ratkaisuna tilanteessa, jossa työntekijä menetti ilman omaa syytään työpaikkansa. Aikaa myöten tilanne on kuitenkin muuttunut niin, että osa työväestöstä on jäänyt enemmän tai vähemmän pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle osan tehdessä työtä eri pituisissa pätkissä.

Työttömyyttä on pyritty vähentämään yrittäjyyttä edistämällä, mutta se ei ole suinkaan ainoa vaihtoehto. Samaan lopputulokseen saatettaisiin päästä lyhentämällä niiden työaika, jotka käyvät edelleen työssä. Jakamalla tehtävä työ useampien kesken voitaisiin työllistää käytännössä kaikki tällä hetkellä työttömänä olevat. Konkreettisina ehdotuksina on esitetty siirtymistä 35, 30 ja jopa 20 tunnin työviikkoon. (Rifkin 1997, 222-224.) Vaikka ratkaisu näyttääkin toimivalta, ongelma ei kuitenkaan ole ihan näin helposti poistettavissa. On näet niin, että työn jakaminen lisää työpaikkoja vain, jos työntekijät samalla suostuvat kokonaisansioiden laskemiseen. Muussa tapauksessa jaettava työ tullaan korvaamaan konetyöllä. Ja jos kyse on rakenteellisesta työttömyydestä³², työn jakamisella ei voida työllistyvien määrää lisätä. Tietokoneohjelmoijan työlle tuskin löytyy jakajaa kortistosta. (Ks. Kiander 1999.)

Työttömyyskorvaus on siis edelleen tärkeä työkalu, mutta silläkin on omat puutteensa. Työttömyysturva erilaisine harkinnanvaraisine lisineen on tarkoitettu väliaikaistueksi, jota on haettava aina kussakin tapauksessa erikseen. Jos työtön otetaan töihin, tukien maksu lakkaa. Tämä oli josain määrin ymmärrettävää aikana, jolloin työsuhteen solmiminen mer-

kitsi kohtuullisen varmaa toimeentuloa vuosiksi eteenpäin. 1990-luvulla tapahtuneen talouselämän murroksen jälkeen tarjolla on ollut kuitenkin pääosin lyhytaikaisia työsuhteita. Tällaisen työn vastaanotto saattoi hyvinkin merkitä sitä, että työhön menon seurauksena reaalin tulotaso ei noussut vaan *laski*. Alettiin puhua kannustinloukuista.

Vuosituhanneen lopulla aloitteikkouden esteitä koetettiin purkaa ja siinä myös osin onnistuttiin. Työllistymisen houkuttelevuutta pyrittiin lisäämään mm. kasvattamalla kunnallisverotuksen ansiotulovähennystä, lieventämällä päivähoitomaksujen tulosidonnaisuutta ja työmarkkinatuen tarveharkintaa puolison tulojen osalta. (Ruuskanen 2005, 1-4.) Tällaisten tukimuotojen toimivuutta voisi tarkastella hyvin myös yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Taloudellisen elämänhallinnan lisääminen edellyttää näet tietoa tekijöistä, jotka voivat haitata kansalaisten omatoimisuutta.

On esitetty epäilyjä, että esimerkiksi työttömyysetuudet voivat hillitä aktiivista työnhakua (Komissio 2003, 8-10). Joidenkin mielestä työelämän pätkittyminen ja palkkatason liukuminen alaspäin vaatiikin nykyisen tukijärjestelmän radikaalia uudistamista. Lähtökohtana on ajatus, että kaikille kansalaisille taattaisiin tietty perustulo, jonka päälle hankituista työtuloista maksettaisiin joko tasasuuruista tai progressiivista veroa. Näin lyhyitäkin työsuhteita kannattaisi aina ottaa vastaan. Uudistus voitaisiin toteuttaa niin, ettei nykyistä veroastetta juuri kiristettäisi. Eri puolueet ovat ajaneet perustuloa, jotta ”kansalaisten ei tarvitsisi enää juosta luukulta toiselle”. Kyseessä olisi kuitenkin vain osaratkaisu, sillä perustulo jäisi pakostakin varsin vaatimattomaksi, esimerkiksi n. 300 euroon kuukaudessa. Toisaalta, jokainen tämän päälle ansaittu euro lisäisi kokonaissummaa. (Andersson 1998, 29.)

Perustulo on tarkoitus ulottaa kaikkia kansalaisia koskevaksi. Sen sijaan kansalaispalkalla tarkoitetaan yhteiskunnan maksamaa korvausta työstä, joka ei itsessään pystyisi tekijäänsä elättämään. Eräänlaisena kansalaispalkkana voidaan pitää omaishoitajille maksettavaa tukea, vaikka se maksetaankin tuen nimellä. Kansalaispalkka avaa mielenkiintoisia näkymiä taloudellisen autonomian toteuttamiselle. Se voisi myös rakentaa vaihtelutumisvyöhykkeen markkinavetoisen yritystoiminnan ja julkisen sektorin välille. (Ks. Andersson 1998.)

Perustulo ja kansalaispalkka voidaan kumpikin nähdä tukitoimina, joiden tarkoitus on lisätä sellaisten ihmisten taloudellista elämänhallintaa, jotka syystä tai toisesta eivät ”vapailta” markkinoilla pysty hankkimaan omaa

elantoaan. Niillä molemmilla on oma merkityksensä taloudellisen yritteliäisyyden edistämisessä. Kilpailussa alakynteen joutuneiden positiivista vapautta laajentavina nämä ja muut vastaavanlaiset tukimuodot ansaitsevat tulla tutkituksi myös yrittäjyyskasvatuksen tarjoamasta näkökulmasta.

Markkinavoimien kritiikki

Kansalaistoiminta

Kansallisvaltiot näyttävät menettäneen kykynsä vastata globaalitalouden aiheuttamiin muotopaineisiin. Tärkeimmäksi vastavoimaksi ovatkin muodostuneet erilaiset kansalaisjärjestöt, jotka ovat onnistuneet yllättävän hyvin pyrkimyksissään horjuttaa monikansallisten talousmahtien valtaa. Kansalaisjärjestöistä on aikaa myöten muodostunut myös merkittävä taloudellisen yritteliäisyyden toteuttaja.

Vapaan markkinatalouden ja konsensusvaltion kritiikki voimistui 1990-luvulla. Yhtäällä arvosteltiin sitä, kuinka rahavalta kasvuvimmassaan tuhosi uusiutumattomia luonnonarvoja ja pakotti osan ihmisistä yhteiskunnan marginaaliin. Toisaalla arvosteltiin valtiovaltaa, joka näytti antavan hiljaisen hyväksyntänsä riistotaloudelle. Usein yhtiövallan kritiikki kulkikin rinnan ruohonjuuritason demokratiaa koskevien vaatimusten kanssa. Vastarinta synnytti eri puolilla maailmaa joukon kansalaisliikkeitä, joista eräät ovat laajentuneet globaaleiksi painostusryhmiksi.

Vallalla olevaa talousoppia vastustava kansalaisaktivismi voidaan nähdä radikaalina tapana tavoitella taloudellista autonomiaa. Siksi se sopii hyvin tutkittavaksi myös yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Aktivistien kritiikki ei kohdistu vain järjestelmän piirissä esiintyviin epäkohtiin vaan itse järjestelmää ylläpitäviin avainuskomuksiin. Hyvinvoinnin samaistaminen kulutuskykyyn, luonnonarvojen jääminen toissijaiseen asemaan tavoiteltaessa ostovoiman kasvattamista, talouskasvun välttämättömyys, työpakon säilyttäminen robotisoituvassa yhteiskunnassa, kehitysmaiden taloudellinen riisto, sotilaallisen voiman käyttö talouspolitiikan jatkeena – nämä ja monet muut asiat ovat keskeisessä asemassa eri toimintaryhmillä, aktivistipiireillä ja kansalaisliikkeillä. Tällöin ajatellaan, että markkinoiden maailmassa tavattavat epäkohdat johtuvat järjestelmästä itsestään.

Vallitsevaan talousjärjestelmään kriittisesti tai suorastaan torjuvasti suhtautuville kansanliikkeille löytyy puolestaan omat arvostelijansa. Koska vallitseva tilanne tai meneillään oleva kehityskulku esitetään usein ainoana mahdollisena ja siten vaihtoehdottomana, ajaudutaan helposti päätelmään, että tuon luonnollisen kehityskulun arvostelijat ja vastustajat ovat epärealistisia haihattelijoita. Tällaista asennetta ei voi mitenkään perustella. Demokraattisessa järjestelmässä poliittisille linjanvedoille on voitava aina tarjota vaihtoehtoja. Vain totalitarismissa voidaan harjoittaa yhden totuuden politiikkaa.

Kansalaisliikkeet ovat kasvaneet usein yhden tai vain muutaman perusasian ympärille, joten tietenkään ne eivät voi tarjota vastausta kaikkiin kysymyksiin. Yksityiskohdista voi aina keskustella. Vaikka joidenkin yksittäisten liikkeiden lähtökohdat saattavat tuntua suorastaan mahdottomilta³³, tämä ei oikeuta väittämään, että *kaikki* vaihtoehtoliikkeissä esitetyt näkökannat olisivat mieltä vailla. Itse asiassa monet suuntaukset vaikuttavat jopa mielekkäämmiltä kuin oppi hyvinvointia lisäävästä vapaasta kilpailusta.

Yksi varsin laajalle levinnyt liike on perustettu Ranskassa vuonna 1998 ja se tunnetaan nimellä Attac. Nimi on lyhenne ranskan kielen sanoista ”pääomasiirtojen verottaminen kansalaisten hyväksi”. Ensimmäinen Attac-ryhmä perustettiin Suomeen vuonna 2001. Tavallisesti kansanliikkeet ovat ulkoparlamentaarisia ryhmiä, mutta tällä kertaa liikkeen näkyville paikoille tuli myös joitakin kansanedustajia. Attac on keskittynyt purkamaan globaalitalouden aiheuttamia ongelmia. Veroparatiisien lakkauttaminen, köyhien maiden velkojen mitätöinti, globaalitalouden toimielinten (kuten IMF ja WTO) demokratisoiminen, yhtiövallan vähentäminen ja julkisten palvelujen sekä valtionyritysten säilyttäminen ovat kuuluneet liikkeen ajamiin asioihin. Tunnetuin Attac lienee pyrkimyksestään saattaa voimaan Tobinin vero, joka kerättäisiin jokaisesta talousalueen rajat ylittävästä varainsiirrosta. Vaikka kaavailtu vero olisi varsin pieni, vain 0,1 % kokonaissummasta, verokertymä olisi melkoinen kun otetaan huomioon, että päivittäin verkkoja pitkin siirtyy rahamäärä, joka ylittää moninkertaisesti kaikki maailman valuuttavarannot. (Airaksinen 2003, 316-317; Santonen 2003, 210-211; vrt. Haaparanta 2003.)

Attac haluaa palauttaa yksilöille osan heidän menettämästään taloudellisesta autonomiasta asettamalla suitset globaalin pääoman liikkeille. Liikettä on sittemmin arvostelu elitismistä ja pikkupolitikoinnista (Ylioppilaslehti 2005). Tämä ei kuitenkaan merkitse, etteikö liikkeen esille nos-

tamalla *asioilla* olisi merkitystä taloudellisista rakenteista kiinnostuneelle kansalaiselle.

Toisenlaista näkökantaa edustaa Reilun kaupan liike, jossa maailmanmarkkinoilla vallitseva epäoikeudenmukainen tilanne – nimittäin se, että varakkaat maat eivät halua maksaa oikeaa hintaa ostamistaan tuotteista – pyritään korjaamaan vaikuttamalla yksittäisen kuluttajan ostopäätökseen. Reilun kaupan liike tuo kehitysmaista tuotteita, joista maksetaan korkeampaa hintaa tuottajille. (Airaksinen 2003, 301.) Tätäkin liikettä on arvosteltu. Niinpä kun Reilun kaupan banaanit alkoivat mennä liian hyvin kaupaksi, koetettiin tuotteiden reiluus kyseenalaistaa. Samalla esiteltiin, kuinka erään monikansallisen banaaniyhtiön tietyllä plantaasilla asiat ovat jopa paremmin kuin eräällä Reilun kaupan tilalla. (MOT 2002; Ylioppilaslehti 2001.) Kriitikissä kuitenkin unohdettiin, että ennen Reilun kaupan liikettä työntekijöiden asemalla tai ympäristökysymyksillä ei ollut minkäänlaista asemaa banaanikaupassa.

Vaikka Reilun kaupan liike ei kosketakaan suoraan esimerkiksi suomalaisten taloudellista autonomiaa, sillä voi olla välillisesti hyvinkin merkittävä vaikutus. Reiluuden vaatimus ei nimittäin sisälly uusliberalistiseen talousoppiin. Tähän mennessä on pidetty tärkeimpänä vain hintaa. Jos kuitenkin jatkossa käy niin, että valinnan kriteeri voi olla halpuuden sijasta myös reiluus, tämä avaa uusia mahdollisuuksia myös suomalaiselle yrittäjyydelle. Etenkin luonnonmukaisen ravinnontuotannon alalla on jo nähtävissä reilun kaupanteon piirteitä. Ihmiset ovat valmiita maksamaan enemmän tuottajalle, joka ei halua maksimoida tuotantomääriä luonnon tai ihmisten terveydentilan kustannuksella.

Uuden vuosituhaten alussa taloudellisen tuottavuuden lisäys rakentui yhä enemmän kestävämmälle kehitykselle, puhuttiinpa sitten ekologisesta tai sosiaalisesta kestävydestä. Kaikki toiminta tähtäsi vain rahallisten arvojen kasvattamiseen. Reilun kaupan liike antaa syyn olettaa, että jos kuluttajien ostopäätökset alkavat yhä useammin valikoitua sen mukaan, miten hyödykkeen tai palvelun tuottaja on huolehtinut työntekijöistään tai ympäristöstään, moni globaalitalouden synnyttämä epäkohta pikkuhiljaa poistuisi. Attacista tai Reilun kaupan liikkeestä ei ole laadittu yrittäjyyskasvatuksen alaan kuuluvia tutkimuksia.

Taloudelliset yhteenliittymät ja painostusryhmät

Talousliberalismin kiihkeimpään aikaan 1800-luvun alkupuolella haluttiin vapaan kilpailun nimissä kieltää kaikenlaiset työntekijöiden yhteenliittymät. Ajatus on järjetön ja osoittaa, miten talousliberalismiin oli jo sisään rakennettuna ajatus, että vaikka kaikki ovat yhtä vapaita, toisten on saatava olla muita vapaampia:

”Se turva, joka työmiehillä oli nälkäpalkkoja vastaan lain määräämissä palkkatakoissa, se poistettiin luonnottomana vapauden rajoituksena, mutta vapaa yhteenliittyminen, joka oli työväen ainoa keino parantaa tilaansa, tämä oikeus tuli ankarasti kielletyksi useimmissa maissa ja sielläkin, missä se, kuten meillä, ei ole suoraan kielletty, on yhteisesiintymistä työväen puolelta yleisesti katsottu periaatteellisesti vääräksi.” (Renvall 1902.)

Yhdistymiskieltoa perusteltiin sillä, että vapaata kilpailua käydään yksilöiden välillä, joten joukkovoiman käyttö ei alkuunkaan sovi kuvioihin. Ajattelun yksipuolisuutta kuvastaa se, että osakeyhtiössä työriidan toinen osapuoli ei suinkaan ollut yrityksen toimitusjohtaja vaan osakkeenomistajien kasvoton joukko. Massatoiminta sopi siis hyvin työnantajalle mutta ei työntekijöille. Vastustuksesta huolimatta syntyi paikallisia, kansallisia ja jopa ylikansallisia työntekijöiden yhteenliittymiä.

Suomessa talousliberalistien vastaisen rintaman johdossa oli pitkään kansallismielinen liike, jota nykylähtönsä mukaan pidettäisiin perus- asennoitumiseltaan oikeistolaisena ryhmittymänä. 1800-luvun viimeisinä vuosina johtoon asettuivat sosialistisen työväenliikkeen edustajat, joiden voima perustui ennen kaikkea ammattiyhdistystoimintaan. Todettakoon kuitenkin, että myös kansallismielisissä piireissä pidettiin työväestön järjestäytymistä toivottavana. Kantaa perusteltiin sillä, että yhteisrintamassa toimien työväki voi tehokkaammin asettua vastatusten rahaylimystöön nähden ja vaatia itselleen taloudellisia etuuksia. Ammattiyhdistystoiminta nähtiinkin tärkeänä keinona kohentaa köyhälistön taloudellista asemaa tilanteessa, jossa pääoman omistajat ja poliitikot itsepintaisesti kieltäytyivät ottamasta työväen vaatimuksia huomioon. (Ingman 1899.) Runsaat sata vuotta sitten työvoiman järjestäytyminen nähtiin siis keinona lisätä kansalaisten taloudellista itsemääräämisoikeutta. Yhtenäisen esiintymisen uskottiin myös vähentävän satunnaista lakkoilua, jolloin voimat voitiin riitelyn sijasta keskittää yhteisen hyvän edistämiseen.

Ammattiyhdistysliikkeen merkitys alempien kansanluokkien taloudellisen autonomian lisääjänä ja työelämän demokratisoijana on ollut kiistaton. Työntekijän asemaa on kohennettu laatimalla koko valtakunnan kattavia tulopoliittisia sopimuksia. 1990-luvulla alettiin kuitenkin uudelleen puhua siitä, että tulosopimusten yleissitovuudesta pitäisi luopua. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että kahdessa vierekkäin olevassa ja samaa tuotetta valmistavassa laitoksessa palkat voisivat olla hyvinkin erisuuruisia. Vaikka ammattiyhdistysliike on edelleen voimissaan, talouden vapautumisen myötä sen mahdollisuudet edistää voimatoimin työntekijöiden asemaa ovat selvästi heikentynyt. Korkeaa ammattitaitoa vaativia tuotantolaitoksia on alettu siirtää halvempiin maihin. Suuret työttömyysluvut taas takaavat sen, että vähäisen ammattitaidon työpaikkoihin on aina riittävästi tulijoita, jolloin palkkataso voidaan pitää alhaisena.

Markkinavoimat esitetään mielellään luonnonvoimien kaltaisena, eikä syyttä. Näyttää nimittäin siltä, että robotisointuminen, työvoiman vähentyminen, ympäristön kuormittaminen ja uusiutumattomien luonnonvarojen tuhlaus etenevät vastustamattomalla voimalla. Kovaotteisia saneerauksia tai ympäristöä kuluttavan teknologian käyttöä on perusteltu sillä, että yritysjohdon ensisijaisena tehtävänä on varjella osakkeenomistajien etua. Näin koetetaan häivyttää se yksinkertainen tosiasia, että yrityksellä on väistämättä muitakin velvoitteita kuin tuottaa voittoa omistajataholle. Yrityksellä on myös sosiaalisia velvoitteita. Yhteiskunta tai järjestäytyneet työvoimat eivät enää kykene tasavertaisesti neuvottelemaan yritysten kanssa tärkeinä pitämistään asioista. Viime aikoina on kuitenkin ollut voimistuvia merkkejä siitä, että markkinavoimillekin löytyy oma käskijänsä. Se on kuluttaja.

Tilanteessa, jossa suuryhtiöt pystyvät kilpailuttamaan valtioita etsiessään pienintä verorasitusta, halvinta työvoimaa tai löysimpiä päästörajoituksia, valtiovallan on lähes mahdotonta säädellä yritystoimintaa. Vapautuneiden markkinoiden maailmassa tehokkain joukkovoimalle perustuva yhtiövaltan haastaja onkin kuluttajaliike. Tämän uuden voimatekijän esiinmarssi 1980-luvulla tuli shokkina monelle yritysjohtajalle. Vielä kuluttajaliikkeen merkitystä ei täysin ymmärretä. Tästä huolimatta on selvää, että yhtenäisenä rintamana toimiva kuluttajajoukko voi hyvinkin lyhyessä ajassa saada yhtiön kuin yhtiön taipumaan. Jotkut yritykset ovat jo saaneetkin huomata, että epäeettinen toiminta voi kostautua pienentyvinä markkinaosuuksina. (Ks. Vehkaperä 2003, 4 ja 71-72.) Kuluttajaliikkeellä ei tässä tarkoiteta kuluttajien etujärjestöä tai vastaavaa vaan sitä, että jotkut eturyhmittymät ja

vaihtoehtoliikkeet ovat vedonneet suoraan kuluttajiin, jotta nämä muuttaisivat ostotottumuksiaan jonkin asian edistämiseksi. Joskus jo pelkkä uhkaus voi tepsyä. Niinpä eläkeläiset saivat tahtonsa läpi uhatessaan boikotoida pankkeja, jotka heidän mielestään keräsivät liian suuria palvelumaksuja.

Ammattiyhdistysliike ja kuluttajaliike sopivat hyvin yrittäjyyskasvatukseen painottuvan tutkimuksen kohteiksi. Näin myös kuluttajakasvatus, joka nousi osaksi kouluopetusta huomattavasti aiemmin kuin yrittäjyyskasvatus. Koska kuluttajana toimiminen on tärkeä osa kansalaisen taloudellista elämänhallintaa, sen suhde yrittäjyyskasvatukseen on selvitettävä nykyistä tarkemmin.

Talousskysymykset ja kansalaisena toimiminen

Mediakritiikki

Kun Suomi oli 1990-luvun alussa ajautumassa kohden talouselämän romahdusta, esivalta perusteli korjausyrityksiään toteamalla, ettei valituille keinoille ollut olemassa vaihtoehtoja. Ensin tähdennettiin, että markan arvo oli pidettävä vakaana ja että devalvaatiota ei voi edes ajatella. Kun markan kiinteästä arvosta oli lopulta pakko luopua, väitettiin, ettei valtiolla ollut varaa tuhlata resursseja elvyttäviin toimenpiteisiin. Kun sitten joku esitti vallitsevalle talouspolitiikalle vaihtoehtoja, häntä syytettiin vastuutomuudesta. (Ks. Kiander 2001, 75-76.) Nytemmin tiedetään jo varmasti, että vaihtoehtoisia ja seurauksiltaan ehkä inhimillisempiä toimintatapoja olisi ollut tarjolla.

Ainoan oikean vaihtoehdon politiikkaa toteutettiin myös 1920-luvun lopulla, kun Suomen Pankki – kiinnitettyään ensin markan kultakantaan – koetti ehkäistä talouden ylikuumenemista kiristämällä kotimaisia rahamarkkinoita. Ajoitus kuitenkin epäonnistui, sillä hintapaineet olivat jo vähenemässä. Varovaisen jarrutuksen sijasta talous ajettiin suoraan taantumaan, joka kansainvälisen talouden alamäen myötä syveni lamaksi vuonna 1930. Investoinnit romahtivat puoleen, yksityinen kulutus väheni viidenneksen, tuhannet maatilat menettivät velanmaksukykynsä ja huutokaupattiin, asunto-osakeyhtiöitä ajautui konkurssiin ja maa- ja metsätalouden reaali-palkat putosivat lähelle toimeentulominimiä. Keskuspankki piti kuitenkin kiinni kultakannasta ja korkean koron politiikasta. Suomen Pankin pääjohtaja

Ryti, pankkivaltuuskunnan puheenjohtaja Nevanlinna ja varapuheenjohtaja Tanner saivat linjansa tueksi merkittävimmät sanomalehdet. Vaihtoehtoiset ajatukset eivät saaneet palstatilaa. Ulkomaiden esimerkkiä noudattaen marka irrotettiin lopulta kultakannasta joulukuussa 1931, minkä seurauksena se devalvoitui voimakkaasti. Heti seuraavana vuonna lähti vienti kasvuun ja Suomi alkoi vähitellen toipua lamasta. (Kiander 2001, 74.)

Niin 1920-luvun lopulla kuin 1990-luvun alussa korostettiin, ettei harjoitetulle rahapolitiikalle ole vaihtoehtoa. On vaikea kuvitella tilannetta, jossa tällainen väite voisi pitää paikkaansa. Poliittikka, käsitettynä demokraattisen neuvotteluprosessin läpikäyneeksi toimintalinjaksi, menettää merkityksensä, jos ongelmaan on tarjolla on vain yksi oikea ratkaisu. Mielenkiintoista kyllä, niin 1930-luvun alussa kuin 1990-luvullakin tärkeimmät joukkotiedotusvälineet asettuivat tukemaan tuota yhden totuuden ohjelmaa. Tällainen yksimielisyys on tuhoisaa ei vain kansanvallan vaan myös taloudellisen yritteliäisyyden kannalta. Uutisointia ja lehtikirjoittelua voi ja pitääkin tutkia myös yrittäjäyyskasvatuksen tarjoamasta näkökulmasta.

Kuten aiemmin on todettu, joukkotiedotus on nykypäivänä myös tärkeä mainonnan väline. Mainonta pyrkii sopeuttamaan kohteensa esittämänsä maailman osaksi. Yksilön ei haluta tekevän itse päätöksiä, sillä joku toinen on jo tehnyt päätöksen hänen puolestaan. Mainoksista tulevat maksut ovat taas merkittävä tulonlähde suurimmalle osalle tiedotusvälineitä. Tämä saattaa vaikuttaa siihen, mitä asioita tuodaan julkisuuteen ja miten. Onkin mahdollista, että yksittäinen lehti tai sähköinen viestintäväline ryhtyy välttämään aiheita, jotka asettaisivat mainostilaa ostavan yhtiön tai mainostettavan tuotteen epämiellyttävään valoon. Mainosrahalla saadaan näin luotua kaupallisen median sisään itsesensuurin mekanismeja. Luomalla keinotekoisien vaihtoehdottomuuden maailman mainonta voi lamaannuttaa innovatiivisuutta. Voi hyvin olettaa, että kriittinen medialukutaito, toisten muotoilemista taloudellisista pakoista vapauttamalla, raivaisi samalla tilaa uudenlaiselle yritteliäisyydelle.

Media voi tietien tai tietämättään ylläpitää ainoan totuuden ohjelmia rajoittaen näin tarpeettomasti kansalaisten toimintavapautta. Jotta yrittäjäyyskasvatus onnistuisi tehtävässään, jotta se voisi edistää kansalaisten taloudellista autonomiaa, tutkimuksessa on kiinnitettävä huomiota myös niihin käsityksiin ja oppirakennelmiin, jotka median kautta välitettynä estävät toisinnäkemisen ja toisintekemisen. Tällöin tarkastelun kohteena voi olla se tapa, jolla media luonnollistaa taloudellisten pakkojen maailman.

Tutkimuksen kohteena voivat olla myös mediassa esitellyt taloudellisten toimijoiden stereotyypit, kuten 'yrittäjä', 'työtön', 'ammattiyhdistysaktiivi' ja 'työnantaja'. Yrittäjäyyskasvatuksen tarjoama näkökulma voisi avata myös mainosmaailman tutkimukseen uusia sävyjä.

Demokratiakasvatus, yrittäjäyyskasvatus ja aktiivinen kansalaisuus

Kansalaisen kolmesta autonomiasta, tiedollisesta, moraalisesta ja taloudellisesta, kahden jälkimmäisen edistäminen on nykypäivän koulutusjärjestelmässä pahoin laiminlyöty. Eikä tiedollinen autonomiakaan – jos sillä tarkoitetaan tiedon kokoamisen, jäsentämisen ja esittämisen taitoja – ole erityisen korostetusti esillä. Etenkin yleissivistävässä koulussa tietosisältöjen siirtäminen on liian keskeisessä asemassa, ja näyttää siltä, että siirrettävän tiedon määrä vain jatkuvasti lisääntyy.

Yrittäjäyyskasvatuksen kirjallisuudessa on kritisoitu tiedon siirtomallia, ja syystä. On myös todettu, että moderni oppimiskäsitys, so. konstruktivismi, raivaa tilaa aiempaa yritteliäämmälle oppimistavalle (Koiranen & Peltonen 1995, 43-45; Leskinen 2000, 49). Tässä kirjoittajat ovat osin oikeassa. Asian voisi tosin ilmaista toisinkin: sellaiset oppimisjärjestelyt, joissa korostuu oppijan oma osuus tiedon koonnissa, jäsentämisessä ja esittämisessä, ja joissa jopa opittavan asian valinta voi jäädä oppijan tehtäväksi, kehittävät oppijan oma-aloitteisuutta, itseohjautuvuutta ja vastuullisuutta – *ja siten myös hänen taloudellista yritteliäisyyttään.*

Taloudellinen yritteliäisyys, mahdollisuus tehdä arvovalintoja ja oikeus kyseenalaistaa vallitsevia käsityksiä – nämä kaikki ovat keskeisiä demokraattista valtiomuotoa tukevia periaatteita. Ilman niitä kansalainen ei voi täysivaltaisena osallistua yhteisiä asioita koskevaan keskusteluun.

Yhteinen neuvonpito edellyttää, ettei kukaan väitä omaavansa pääsyä tosietoon ja absoluuttisiin arvoihin. Jos tällainen ylivertaisilla avuilla varustettu henkilö sattuisi löytymään, hän voisi yksin päättää oikeista menettelytavoista. Vuosituhansien aikana on moneen otteeseen yritetty todistella, että tällaisia henkilöitä on ihan oikeasti olemassa. Demokratiassa asia nähdään kuitenkin toisin: varmana totuutena esitetty tieto voi *aina* olla virheellistä ja esitetyillä toimenpide-ehdotuksilla *voi aina olla* ennalta arvaamattomia seurauksia.

Juuri tiedon epävarmuuden tähden kaikkia yhteiskunnan jäseniä sitovat päätökset täytyy valmistella yhteistuumin. Kansalaisten on voitava osallistua päätöksentekoa edeltävään neuvonpitoon ja ratkaisun on perustuttava parhaalta tuntuvaan vaihtoehtoon. Paras argumentti voittakoon. Jopa asioiden arvojärjestykseen laittamisesta on voitava keskustella.

Oma-aloitteisuutta rajaa se, saako kansalainen etsiä varmoina pidettyihin asioihin vaihtoehtoisia ja silti perusteltuja näkökulmia. Yritteliäisyyden kehittämisen kannalta vastakkain eivät siis ole konstruktivismi ja behaviorismi, kuten joskus näkee väitettävän. Sen sijaan vastakkain asettuvat *konstruktivismi ja (naiivi) realismi*.³⁴ Edellisen mukaan ihmisellä ei ole välitöntä ja siten varmaa pääsyä tiedon lähteille. Tieto ja todellisuus muotoutuvat tulkintaprosessissa, jota suuntaavat tulkitsijan aiemmat kokemukset ja käsitykset. Puhuttaessa yrittäjyyskasvatukselle ominaisista opetusjärjestelyistä voitaisiin siten yhtä hyvin puhua demokratialle suotuisasta, tosinnäkemistä ja aktiivista kansalaisuutta edistävästä toiminnasta. Tämä toisinnäkemisen tarve sitoo demokratian ja yrittämisen maailmankuvia toisiinsa.

Nämä kytkeytyvät muutoinkin toisiinsa, sillä ovathan kansalaisten tasa-arvoisuus ja siihen liittyvä elinkeinovapaus vapaan yrittäjyyden välttämättömiä edellytyksiä. Niinpä demokratian rajaaminen johtaa aina yrittäjyyden vapauden rajaamiseen, esimerkiksi sensuuri voi johtaa lehden lakkauttamiseen. Toisaalta, täydellinen yrittämisen vapaus voi johtaa demokratian kaventumiseen, kuten tapahtuu suuryhtiön sanellessa kansallisen politiikan ratkaisuja. Demokratia ja yrittämisen vapaus eivät siis ole suoraan kytköksissä toisiinsa. Tästä johtuen maissa, joissa demokratia käsitetään ensi sijassa yhteisen päätöksenteon ja yhteisen hyvän edistämisen välineeksi, yrittämisen vapauden rajoittaminen ei aiheuta ongelmia. Tilanne on kokonaan toinen yhteiskunnissa, joissa suhde nähdään ekvivalenttisena. Siellä yrittämisen vapauden rajoittaminen merkitsee samalla demokratian rajoittamista. (Ks. Piironen 2005, 197.)

Voidaankin puhua kahdesta erilaisesta demokratiasta, joissa toisessa painotetaan yhteistä päätöksentekoa ja kansalaisvelvollisuuksia, toisessa taas yksilön vapautta koetella voimiaan ja kansalaisoikeuksia. Nämä kaksi kansalaiskäsitystä, tasavaltalainen ja liberaali, näyttäisivät olevan ristiriidassa keskenään. Yksien mielestä sosiaalisen ja poliittisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen ei ole mahdollista yhteiskunnassa, jossa määräävät yritystalouden tarpeet. Toiset taas katsovat, että yksilön oikeuk-

sien turvaaminen ei ole sovittavissa yhteen sen kanssa, että yksilöllä on velvollisuuksia valtiota kohtaan. Juuri tästä syystä Britannian taannoinen pääministeri Margaret Thatcher väitti, ettei ole olemassa mitään yhteiskuntaa vaan vain yksilöitä ja perheitä. (Davies et al. 2001, 264.)

Painotusero näkyy myös poliittisia päätöksentekoelemiä koskevissa käsityksissä. Siinä missä tasavaltalaisen ajattelutavan mukaan valtio saa puuttua vapaaseen kilpailuun poistaakseen ilmenneitä epäkohtia, liberaali katsantokanta haluaisi kaventaa valtion toimialaa ja samalla verotustarvetta minimiinsä. Kansalaisasenteiden eroavuus on ilmeinen. Esimerkiksi Yhdysvalloissa veroihin suhtaudutaan kielteisesti, mitä perustellaan sillä, ettei esivalta saa puuttua yksityisten ihmisten asioihin. Suomessa taas enemmistö kansalaisista haluaisi lisätä veroastetta, jos näin voitaisiin säilyttää hyvinvointivaltion peruspalvelut (Santonen 2003, 179).

Eroavuus näkyy myös siinä, kumpaa pidetään yhteiskunnan toiminnan kannalta tärkeämpänä, yhteistyötä vai keskinäistä kilpailua. Suhtautuminen jakaa poliittisen kentän kahtia. Yhdeltä ääriäiläältä kilpailun nähdään edistävän ”riistokapitalismin voittokulkua”, toiselta puolelta taas yhteistoimintaan pakottamisen väitetään johtavan ”tasapäistämiseen” ja kyvykkäimpien ihmisten siirtymiseen maan rajojen ulkopuolelle. Paradoksaalista kyllä rintamalinjat menevät tuon tuosta sekaisin. Näin esimerkiksi silloin, kun yksilöiden väliseen kilpailuun uskovat vaativat yhteistoimintaa siinä, että kansakunnan parhaimmistolle - keitä nämä sitten ovatkaan - voitaisiin taata ilmainen korkea-asteen koulutus eliittiyliopistossa. Globaalikapitalismin vastustajissa on taas niitä, joiden mielestä kaikenlainen esivallan asioihin puuttuminen on pahasta, jolloin vapaan kilpailun rajoittamistoimiakaan ei voitaisi hyväksyä.

Yrittäjyyskasvatuksen kannalta olisi mielenkiintoista selvittää, miksi kilpailu ja yhteistyö *eivät* olisi yhteen sovittavissa. Nehän eivät välttämättä sulje toisiaan pois, sillä yhteistoiminta ja yksilöiden välinen kilpailu voidaan nähdä toisiaan täydentävinä voimina. Jo demokratiaa itsessään voi pitää esimerkkinä näiden kahden perusvoiman yhteisvaikutuksesta, sillä onhan se muotoutunut historian myötä eri hallitusmuotojen ja yhteiskuntaluokkien välillä käydyn kamppailun tuloksena (Davies et al. 2001, 265). Tuntuiskin luontevalta ajatella, että yrittäjyyden edistämiseen pyrkivässä kasvatuksessa huomioitaisiin myös demokratian yhteisöllinen puoli. Siis se, että yrittäjyyden edellytykset ja säännöt ovat kansalaisten yhteistoiminnan tulosta, ja että vain demokraattisella päätöksentekokoneistolla on oikeus purkaa tai asettaa

vapaan kilpailun esteitä. Vastaavasti demokratiakasvatuksessa olisi tehtävä tiettäväksi yrittäjyyden merkitys kansalaisen taloudellisen autonomian saavuttamisessa. Yrittäjyyskasvatuksen itseymmärrys edellyttääkin demokratian ja taloudellisen yritteliäisyyden välisen suhteen tarkkaa selvittämistä.

Loppusanat

Yrittäjyyskasvatus on tuore tulokas koulumaailmassa ja vieläkin tuorempi kasvatustieteellisessä tutkimustyössä. Edellä on yritetty luoda teemaan kokoava yleiskatsaus. Esitys jakautui kuuteen päälukuun seuraavasti.

Taulu 9. Kirjan rakenne

Luvun teema	Keskeinen sisältö
Yrittäjyyskasvatus Suomessa 1980-luvulta vuoteen 2004: aiempi diskurssi	virallisten asiakirjojen näkökulma ja yrittäjyyskasvatuksen tulo koulutusjärjestelmään ensimmäisen aallon keskeiset julkaisut
Aiemman diskurssin kritiikki	arvioiva katsaus aiemman keskustelun teemoihin ongelmakohtien analyysi
Yrittäjyyskasvatuksen kontekstointi kansalaisuuteen	yrittäjyyskasvatuksen tarkastelu kansalaisuuden diskursseista käsin yhteisten piirteiden etsintä
Kansalainen ja taloudellinen yritteliäisyys	tiedollinen, taiteellinen, poliittinen ja taloudellinen yritteliäisyys kansalaisen kolme autonomiaa: tiedollinen, moraalinen ja taloudellinen
Yrittäjyyskasvatus käytännön opetus- ja ohjaustyössä	toimintavalmiuksien edistäminen tietämyksen avartaminen
Yrittäjyyskasvatus ja tieteellinen tutkimustyö	yrittäjyyden eri muodot toimintaympäristön tuntemus

Kuten johdantoluvussa todettiin, yrittäjyyskasvatus on ymmärrettävä kansalaiskasvatuksen yhdeksi ilmenemismuodoksi. Näin asia välttämättä on, jos yrittäjyyskasvatuksen katsotaan olevan muutakin kuin pelkkää yrittäjyyteen valmentamista. Ja juuri näin vuosien 2003 ja 2004 yleissivistävän koulun opetus suunnitelman perusteet antavat syyn olettaa. Yhdistettiin tähän niissä yrittäjyyskasvatus ja osallistuva kansalaisuus samaksi aihepiiriksi.

Kytkentä kansalaisena toimimiseen on hyvä tiedostaa, sillä muutoin yrittäjyyskasvatusta voidaan käyttää lyömäaseena ideologisessa voimainkoitoksessa. Ei ole suinkaan yhdentekevää, heijastavatko yrittäjyyskasvatuksen käsitekehikko ja käytännön sovellukset yhteistoiminnalle perustuvan hyvinvointivaltion vai vapaille markkinoille rakentuvan kilpailuyhteiskunnan periaatteita. Tässä teoksessa on tehty tietoinen valinta edellisen hyväksi. Ei siksi, että se olisi sinällään toista parempi, vaan siksi, että se vastaa paremmin korkeimman valtiovallan, kansanedustuslaitoksen ilmaisemaa tahtoa³⁵.

Juuri yhteiskunnallisen kytköksensä tähden yrittäjyyskasvatus näyttäytyy tässä teoksessa erilaisena kuin mihin aiemmin on totuttu. Kyseessä ei siten ole perinteinen akateeminen oppikirja, jossa tyydyttäisiin vain systemaattisesti esittämään aiemman tutkimuksen tuloksia ja keskeisiä näkökantoja. Pikemminkin kyse on itsenäisestä tutkielmasta, jossa sinällään tuttuun aihepiiriin yritetään löytää kokonaan uudenlaisia näkökulmia.

Tarkastelu perustuu ennakkokäsitykselle, jonka mukaan yrittäjyyskasvatuksen arvopohja on voitava perustaa muullekin kuin keskinäiselle kilpailulle ja oman voitto-osuuden maksimoinnille. Samalla on haluttu kokeilla, voisiko yrittäjyyskasvatuksen ja kansalaiskasvatuksen kiinnittää älyllisesti tyydyttävällä tavalla toisiinsa. Työn edetessä kävi selväksi, että näkökulman muutos on paitsi mahdollinen myös mielenkiintoisia näköaloja avaava.

Teoksen rakenne palvelee toisinnäkemistä. Ensiksi kuvataan yrittäjyyskasvatuksen varhaisvaiheita ja ensimmäisen aallon yrittäjyyskasvatuksen erityispiirteitä. Seuraavaksi hajotetaan varhaiskauden yrittäjyyskasvatukselle ominaiset käsitykset ja uskomukset alkutekijöihinsä, minkä jälkeen ryhdytään asioita ryhdytään tarkastelemaan vaihtoehtoisesta näkökulmasta käsin. Kun yrittäjyyskasvatus on saatu kytkettyä kansalaiskasvatuksen kontekstiin, tarkastellaan vielä lyhyesti, millaisia käytännön sovelluksia ja tutkimuksellisia näköaloja uusi kytkös tuo tullessaan.

Johdantoluvun alussa yrittäjyyskasvatuksen olennaisimmat piirteet tiivistettiin kolmeen kysymykseen: Mitä on yrittäjyyskasvatus? Miksi siitä

pidetään nyt niin paljon meteliä? Millaista on hyvä yrittäjyyskasvatus ja millä keinoin siihen voi pyrkiä? Helppointa on vastata ensimmäiseen kysymykseen: yrittäjyyskasvatus tähtää kansalaisten taloudellisen elämänhallinnan lisäämiseen. Teoksen keskeisin sanoma voidaan tiivistää seuraavaan: *yrittäjyyskasvatuksen päätehtävä on edistää kansalaisen taloudellista autonomiaa*. Samalla yrittäjyyskasvatus sulautuu osaksi laajempaa kansalaiskasvatuksen kokonaisuutta. Näin ajateltuna yrittäjyyskasvatus ei merkitse siirtymistä johonkin uuteen vaan pikemminkin paluuta vanhaan, nimittäin kansalaiskasvatukseen.

Tässä teoksessa yrittäjyyskasvatus on tietoisesti rajattu koskemaan vain taloudellisen yritteliäisyyden kehittämistä. On näet niin, että vaikka ikaikainen periaate ”ihminen ei elä yksin leivästä” pitääkin paikkansa, on todennäköistä, että jos leipä loppuu, myös elämä tahtoo jäädä hyvin lyhyeksi.

Rajauksesta seuraa, ettei kaikkia yksilön tai ryhmän aktiivisuutta lisääviä toimia voi kirjata yrittäjyyskasvatuksen kuuluviksi. Toisaalta ei pidä kuvitella, että taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen olisi kaikki mitä elämässä tarvitaan. Toisinnäkemiseen ja toisintekemiseen harjaantuminen vaatii välttämättä myös muunlaisen yritteliäisyyden edistämistä.

Kuten neljännessä luvussa todettiin, taiteellinen, sivistyksellinen ja poliittinen yritteliäisyys liittyvät elimellisesti taloudelliseen yrittäjyyteen. Esimerkiksi poliittinen yritteliäisyys voi joko rajoittaa tai laajentaa yrittäjien toimintaedellytyksiä. Suhde toimii myös toisinpäin. Niinpä taiteellinen ja sivistyksellinen yritteliäisyys saa lähes aina taloudellisen yrittäjyyden piirteitä. Apurahahakemusta muotoilevalla taiteilijalla tai tutkijalla on paljon yhteistä omaa ammattitaitoaan myyvän yksityisyrittäjän kanssa.

Taloudellisen yritteliäisyyden käsitteleminen muista toimeliaisuuden muodoista irrallaan on omiaan syventämään kuilua yrittäjyyskasvatuksen puolestapuhujien ja ”muiden ihmisten” välillä. Jo pelkästään tästä syystä pitää tuoda korostetusti esiin, että taloudellinen yritteliäisyys on välttämätön mutta ei vielä itsessään riittävä sosiaalisen yritteliäisyyden muoto. Tämän osoittaa myös käytäntö: taloudellista yritteliäisyyttä ei voi kuvitella ilman sivistyksellistä (esimerkiksi tieteen innovaatiot), taiteellista (mm. muotoilu) tai poliittista (kuten sopimuslainsäädäntö) yritteliäisyyttä.

Toinen avainkysymys koskee yrittäjyyskasvatuksen suosion syitä. Helppointa olisi vedota esivallan tahtoon: yrittäjyyskasvatus on pinnalla, sillä korkein demokraattinen päätöksentekuelimemme on sen sinne nostanut.

Tämä ei tietenkään riitä vastaukseksi. Seuraavana täytyy nimittäin kysyä, miksi esivalta pitää aihepiiriä niin tärkeänä. Tässä teoksessa on otettu kanta, jonka mukaan vastausta on etsittävä kansalaisten heikentyneestä kyvystä hallita omaa elämäänsä. Työuran muuttuminen katkonaiseksi edellyttää ihmisiltä uudenlaisia valmiuksia. Taloudellista yritteliäisyyttä edistäessään yrittäjyyskasvatus lisää ihmisten elämönhallintaa. Samalla se nivoutuu erottamattomasti osaksi kansalaiskasvatusta.

Viime vuosikymmeninä kansalaiskasvatukseen ei ole kiinnitetty mainittavampaa huomiota. Syynä lienee poliittisten ryhmittymien kyvyttömyys päästä yksimielisyyteen, millaisia tietoja, taitoja ja asenteita tämän päivän kansalaiselta olisi edellytettävä. Nyt ei saa enää viivytellä. Suomalaiseen yhteiskuntaan kohdistuu muospaineita, joiden seurauksia henkisellemä ilma- piirille voi hyvin verrata viime sotien aikaan. Silloin yhteiskuntajärjestystä uhkasi vieras sotavoima, joka tuotti sotaväsymyksestä, kranaattikauhusta tai syvästä ahdistuksesta kärsiviä ihmisiä. Tänä päivänä tilanne on samankaltainen, vaikka tällä kertaa uhkana eivät olekaan pommit tai läheisen äkkikuolema. Tästä huolimatta yhteiskuntaan kohdistuvat taloudelliset uhat näyttävät olevan seurauksiltaan yhtä totaalisia kuin jos kyseessä olisi perinteinen, aseina tehtävä hyökkäys. Tuttu maailma on muuttunut, ja tämä muutos on jo nyt koskettanut, lamaannuttanut, vammauttanut ja jopa surmannut lukuisia ihmisiä. Tappioluvut ovat jatkuvassa kasvussa ja uhreja tulee lisää sitä enemmän, mitä heikommin eväin kansalaiset joutuvat muuttuneen maailman kohtaamaan.

Yrittäjyyskasvatus on nähtävä esivallan yrityksenä pysäyttää tappiokierre. Nähtävästi juuri tässä piilee sen suosion salaisuus. Samalla koulutusjärjestelmä on velvoitettu ottamaan osaa tuhojen minimointiin. Hyvä niin, sillä yhteiskunnallisten rakenteiden muutos on tapahtunut tosiasia, mikä täytyy myös julkisrahoitteista kasvatustyötä tekevien ottaa huomioon. Tämä ei ole enää hurskas toive vaan selkeä, jokaista kasvattajaa moraalisesti sitova käsky.

Millaista sitten olisi hyvä yrittäjyyskasvatus? Ensinnäkin voidaan todeta, että yrittäjyyskasvatuksen täytyy huomioida yritteliäisyyden koko kenttä. Yhteneväisyyksiä korostettaessa taloudellisesta yritteliäisyydestä tulee luonteva osa ihmisen yhteiskunnallista olemassaoloa. Ennen kaikkea on tähdennettävä yrittäjyyden ja pohjoismaisen demokratian välistä yhteyttä. Suomalaisessa kontekstissa yrittämistä ja säädösten tuottamista ei pidä nähdä toisilleen vastakkaisina vaan toisiaan tukevinä toimintoina.

Edellisissä luvuissa yrittäjyyskasvatuksesta on esitetty tulkinta, jossa lähtökohtana ei ole vain yritysten lukumäärän lisääminen tai myönteisen asenteen kehittäminen yrittäjyyttä kohtaan. Näihin päämääriin tähtää yrittäjäkasvatus. Tässä johdantoteoksessa yrittäjyyskasvatus perustuu ajatukseen, jonka mukaan koulutusjärjestelmän täytyy antaa oppijoille monipuoliset valmiudet kohdata arkielämän taloudellisia realiteetteja.

Koulun on toivottu jo pitkän aikaa avautuvan ympäröivään yhteiskuntaan. Opetussuunnitelmien perusteella tätä tavoitetta ei ole helppo saavuttaa, sillä oppimäärät ovat jatkuvasti kasvussa. Lisäksi opetuksessa pitäisi huomioida kaikenlaiset projektit ja hankkeet, joilla esivalta pyrkii nostamaan tärkeinä pitämiään asioita osaksi koulutyötä. Onko tässä sisältöpirstaleiden sopassa enää tilaa yrittäjyyden yrtille?

Edellä hahmotellulla yrittäjyyskasvatuksen mallilla on haluttu etsiä ratkaisua myös tähän koulutuksen sirpalemaisuuteen. Yrittäjyyskasvatus on nähtävä yhdistävänä tekijänä, jonka avulla voidaan murtaa eri hankkeiden ja ohjelmien välisiä seinämiä. Moninaisuus ei ole rikkautta, jos se johtaa rimpuihuun eri intressipiirien viitoittamien ja joskus jopa vastakkaisten suuntien välillä. Yrittäjyyskasvatus tarjoaakin koulutukseen näkökulman, johon tukeutuen voidaan saattaa yhteen monia muita kasvatussuuntauksia. Samalla se herkistää koulumaailman ottamaan paremmin huomioon ympäröivän yhteiskunnan haasteita.

Tässä teoksessa on tähdennetty tavan takaa, että kaiken julkisin rahoin toteutettavan koulutuksen tärkeimpänä päämääränä on aina pidettävä toimintakykyisten kansalaisten kasvattamista. Osallistuva ja omaa elämäänsä hallitseva kansalaisuus taas muodostaa kokonaisuuden, jonka yhtenä osana on taloudellinen yritteliäisyys. Miksi sitä sitten on pidettävä tärkeänä? Siksi, että tähän mennessä taloudellisen yritteliäisyyden edistäminen on ollut yksi laiminlyödyimmistä koulukasvatuksen osa-alueista.

Kasvattajilla on suuri vastuu kasvatettavistaan. Koulutuksessa voidaan kehittää taitoja ja asenteita, jotka helpottavat oppijan selviytymistä taloudellisen epävarmuuden maailmassa. Voikin hyvin väittää, että oppisisältöjen hallinta ei ole tänä päivänä kovin tärkeää. Paljon tärkeämpää on, että kasvatettavat oppivat hallitsemaan omaa elämäänsä.

Viitteet

- ¹ Viime vuosina kasvatuksen historia on yliopistoissa joutunut väistymään muiden, ajankohtaisempina pidettyjen tutkimusalojen tieltä. Tapahtuneen taustalla vaikuttavaa logiikka on vaikea hyväksyä. Menneelle sokeaa tiedettä voi verrata käänteiseen dementikkoon, joka pystyy tajuamaan vain nykyhetken. Kun kaikki on aina uutta, täytyy myös kaikki työ aloittaa aina alusta. Toivottavasti tämä tutkielma osoittaa, että kasvatuksen historian ja ylipäätään yhteisen kulttuuriperimämme tuntemus voi helpottaa myös nykypäivän jäsentämistä.
- ² Sirkka Ahosen (2003, 174) mukaan yrittäjyyskasvatuksesta käydyin keskustelun aloitti Teollisuuden ja työnantajain keskusliitto kahdessa 1980-luvun alkupuolella ilmestyneessä julkaisussaan. Niissä koululaitoksen todettiin kasvattavan lähinnä palkansaaajia. Uuden ajan katsottiin kaipaavan yrittäjyyskasvatusta.
- ³ Katsaus kattaa suomalaisen yrittäjyyskasvatuksen kymmenen ensimmäistä vuotta (1995-2004), siis ajan ennen yleissivistävän koulun opetussuunnitelmauudistusta. Kuten johdannossa todettiin, tuosta ajasta käytetään tässä teoksessa nimitystä yrittäjyyskasvatuksen ensimmäinen aalto. Katsausta ei ole ulotettu teoksiin tai toimijoihin, joissa painopiste on yrittäjäuralle valmentamisessa. Opinnäytetoista katsauksessa on huomioitu vain väitöskirjat.
- ⁴ Kirjan toinen tekijä, professori Matti Peltonen tunnettiin ammattikasvatuksen asiantuntijana. Lisäksi hän oli työskennellyt teollisuudessa koulutusjohtajana ja mm. STK:n johtajana. Matti Koironen taas oli kauppatieteiden tohtori, ja hän on työskennellyt mm. kaupallisena sihteerinä. (Suomalainen ammattikasvatus 1988, 11-16, 161.) Sittemmin Koironen on hoitanut yrittäjyyden professuuria Jyväskylän yliopistossa. Molemmat olivat aiemmin kirjoittaneet yrittäjyydestä.
- ⁵ Vuonna 1995 Kyrö väitteli Helsingin yliopistossa aikuiskasvatuksen alaan kuuluvalla työllä. Englanninkielisessä väitöskirjassaan Kyrö tarkastelee liikkeenjohdon konsultointia ammatillistumisen näkökulmasta. Kahta vuotta myöhemmin hän väitteli Jyväskylän yliopistossa kauppatieteiden tohtoriksi. Väitöskirjassa esitetään yrittäjyyden historia modernin synnystä postmoderniin aikaan etenevänä kehityskertomuksena. Seuraavana vuonna ilmestynyt *Yrittäjyyden tarinaa etsimässä* noudattelee väitöskirjassa esiin nostettuja teemoja. (Opettaja 2-3/2003; Kyrö 1995; Kyrö 1998.)
- ⁶ Väitöskirjan teoriaosuuden seikkaperäinen arviointi vaatisi oman tutkielmansa. Esimerkiksi eri analyysityypit on muodostettu varsin mielivaltaisesti. Niinpä mm. angloamerikkalaisten luokkaan sijoittuvat Stubbs ja Fairclough ovat hyvin lähellä ranskalaista Foucault'ta. Merkillisintä kuitenkin on, että tutkimuksen oma diskurssitausta jätetään arvioimatta. Mihin mm. perustuu ajatus, että olisi olemassa tietynlaista oppimista, joka olisi luonteenomaista juuri yrittäjyyskasvatukselle? Kysymys on tutkimuksen kannalta ratkaisevan tärkeä, varsinkin kun metodologiseksi lähtökohdaksi on valittu diskurssianalyysi.

- ⁷ Valmistuttuaan merkonomiksi vuonna 1976 Ristimäki oli toiminut erilaisissa yrittys- ja liikkeenjohdon tehtävissä. Vuodesta 1997 lähtien hän on toiminut Vaasan yliopiston Johtamisen laitoksella projektitutkijana, assistenttina, yliassistenttina ja ma. professorina. Kasvatustieteen maisterin tutkinnon hän suoritti vuonna 1998 Jyväskylän yliopistossa. Hänen johtamisen ja organisaatioiden alaan kuuluva väitöskirjatutkimuksensa ”Yrittäjäksi identifioituminen. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus nuorten yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehityksestä” tarkastettiin Vaasan yliopistossa syksyllä 2004.
- ⁸ Diskurssin päälinjojen hahmottelussa on hyödynnetty Linnea tietokannan artikkeliohjon sanahakutoimintoa. Arto-tietokannassa käytetyt hakusanat: ”yrittäjäkoulu?”, ”yrittä?” and ” kasva?”, ”yrittä?” and ”koulu?”. Haut toistettiin Aleksi artikkeliviitetietokannassa.
- ⁹ Arto-tietokanta, hakutermi ”yrittäjyyskasvatu?”; Aleksi-tietokanta, hakutermi ”yrittäjyyskasvat*”. Varhaisin tietokantojen tunnistama kirjoitus on yhden sivun mittainen (Hietaranta 1993) ja siinä esitellään Yrittäjyys koulutuksessa -pilotti-projektia.
- ¹⁰ Aikuiskasvatus-lehden teemanumeron kirjoittajia olivat mm. Paula Kyrö, Matti Koironen (yhdessä Pekka Ruohotien kanssa) ja Pia-Leena Leskinen. Ristimäen kirjoituksen lisäksi Kasvatus-lehdessä julkaistiin kaksi muuta yrittäjyyskasvatusta koskevaa kirjoitusta, joista toinen oli peräisin Liisa Remekseltä (Remes 2001). Ensimmäisenä vallitsevan diskurssin ulkopuolelta tulevana kirjoituksena voidaan pitää Kasvatus-lehdessä vuonna 2004 julkaistua artikkelia (Komulainen 2004). Kirjoitus on myös ensimmäinen, jossa yrittäjyyskasvatuksen ympärille syntynyt diskurssi asetetaan kriittisen arvioinnin kohteeksi. Kirjoittaja ei ole koulutukseltaan kasvatustieteilijä vaan psykologi.
- ¹¹ Neljännessä pääluvussa esitetään vaihtoehtoinen tapa erottaa yrittäjä- ja yrittäjyyskasvatus toisistaan. Siinä yrittäjyyskasvatus määritellään taloudellisen yritteliäisyyden edistämiseksi, kun taas yrittäjäkasvatus tähtää nimenomaan yrittäjältä vaadittavien tietojen, taitojen ja asenteiden kehittämiseen.
- ¹² Erottaakseen nämä kaksi sisäiselle yrittäjyydelle annettua merkitystä toisistaan Paula Kyrö puhuu sisäisestä yrittäjyydestä, jolla hän tarkoittaa palkkatyöntekijän yrittäjämäistä asennetta omaan työhönsä, ja omaehtoisesta yrittäjyydestä, jolla hän tarkoittaa yksilön yritteliästä elämänasennetta.
- ¹³ Joidenkin mielestä sisäinen yrittäjyys pitäisi rajoittaa koskemaan vain taloudellista yritteliäisyyttä (esim. Paajanen 2001). Tosin tällöinkään oman yrityksen perustaminen ei ole tarpeen, sillä yrittävyys voi olla myös palkkatyöntekijän ja organisaation ominaisuus.
- ¹⁴ Kattava aihetta koskeva kokonaisuus on 1980-luvulla julkaistu Suomen taloushistoria (1980, 1982). Yritteliäisyyden edistäminen on ikimuistoisista ajoista lähtien kuulunut esivallan tehtäviin. Näin etenkin itsenäisyyden kynnyksellä (Luntinen 1993, 58-61). Tutkimus ei tue väitettä, että 1800- ja 1900-luku olisivat olleet ”yritysvihamielisiä” aikaa. Päin vastoin. 1800-luvulla luotiin Suomessa perusta

- modernille yrittäjyydelle mm. toimeenpanemalla elinkeinovapaus. 1900-luvun osuuskuntaliikkeessä yrittäminen taas ulotettiin koskemaan lähes kaikkia kansalaisia.
- 15 Saduttamisella tarkoitetaan päiväkotikäisten lasten aktivoimista tuottamaan omia tekstejä. Sadutettaessa lapsi itse tuottaa oman satunsa aikuisen toimiessa pelkästään kirjurina.
- 16 Ristimäen mielestä ei ole järkevää painottaa palkkatyöntekijän yrittäjämäistä asennetta omaa työtään kohtaan, sillä palkkatyön asema on jo entuudestaan korostunut koulutusjärjestelmässämme. Leskinen taas pelkää, että yleisen elämänhallinnan edistämiseksi ymmärretty yrittäjyyskasvatus voi johtaa siihen, että yrittäjyyskasvatus ei välttämättä tuo kouluun mitään uutta. (Leskinen 2000, 52; Ristimäki 2004, 47-49.)
- 17 Tieteellisessä esityksessä yhden kuvion perusteleminen voi viedä satoja sivuja. - Todettakoon, että Pinchot'n tapa lanseerata termi 'sisäinen yrittäjyys' (intrapreneurship) on oikea malliesimerkki konsulttikielen käytöstä. Muuan arvioija toteaaakin, että Pinchot'n läpimurtoteos ”*is written in 'best-seller-style'*” (Goldberg 1986).
- 18 ”EY – Euroopan yhteisöt – tarkoittaa alkuperäistä jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä, johon Rooman sopimusten (1952 ja 1958) perusteella kuuluu lainsäädäntöä ja hallintoa. EU – Euroopan unioni – tarkoittaa sitä myöhempää laajempaa yhteistyötä, joka Maastrichtin sopimuksen (1993) ja myöhempien perussopimusten nojalla muodostaa jäsenvaltioiden välisen syvemmän yhteistyön kehiksen.” (Vaaliopas 2004, 16.)
- 19 Ilja Iljitsh Oblomov on Ivan Gontsharovin luoma roolihahmo, Pietarissa elävä ylimys, joka saa toimeentulon maaoirjensa uurastuksesta. Viimeiset kymmenen vuotta Oblomov on valmistellut uudistuksia, jotka hän on joskus tilallaan toteuttava. Hän ei kuitenkaan saa mitään käsinkosketeltavaa aikaan, ei tilansa uudistamisessa eikä muutenkaan elämässään. Roolihahmon pohjalta puhutaan oblomovilaisuudesta. Tällä tarkoitetaan ihmistä, joka tekee kaikenlaista ajatuksissaan mutta ei oikeasti. Oblovilainen ihminen pohdiskelee mielellään maailman menoa, mutta hän ei halua osallistua siihen. Gontsharovin klassikonäytelmä Oblomov julkaistiin vuonna 1859.
- 20 Pannula & Routamaa (2002, 23) toteavat, että ”suomessa sana yrittäjä on epätarkka ilmaisu vertailtaessa sitä esimerkiksi englantilaiseen aihetta koskevaan termistöön”; ks. myös Ristimäki 2004, 18. Joissakin ihmistieteellisissä kirjoituksissa suomen kielen ”epätarkkuus” tunnustetaan epäsuorasti siten, että suomenkielinen termi määritellään *ikään kuin* määriteltävänä olisi sen englanninkielinen vastine. Kyseessä on ajatusvirhe. Jokainen kieli kuvastaa todellisuutta hieman eri asioita painottaen. Termien kääntymättömyys ei siten johdu toisen kielen epätarkkuudesta vaan siitä, että eri kielissä välittyvä todellisuus sattuu vain olemaan juuri tältä kohdalta erilainen.

- 21 Sosiaalisten turvaverkostojen rakentaminen on vaatinut pitkää poliittista vääntöä, eikä lopputulos miellyttä kaikkia. Talousliberalismin ja mahdollisesti jopa perinteisen sääty-yhteiskunnan jälkikaikuja on löydetävissä sellaisista ilmaisuista kuin 'holhousyhteiskunta' tai 'tasapäästäminen'.
- 22 Yksityinen yritteliäisyys voi siis ilmetä joko sosiaalisena yritteliäisyytenä tai pelkäämään omaa itseä koskevana yritteliäisyytenä. Lähtökohtana on ajatus, että kaikki askareet, joita yksilö tekee kansalaisen ominaisuudessa, on sosiaalista yritteliäisyyttä. Kansalaisena oleminen ymmärretään tässä elämänsenteeiksi, joka ilmenee mm. yhteisten pelisääntöjen noudattamisena ja kiinnostuksena yhteisiä asioita kohtaan. Se on siis enemmän kuin pelkkä juridinen kansalaisuus.
- 23 Demokratian olemuksesta näyttäisi löytyvän kaksi tulkintalinjaa. Toisen mukaan demokratian ydin löytyy yksilön oikeuksien tunnustamisesta, toisessa taas painotetaan päätöksenteon tapaa. Edellisessä on etusijalla vapaa yksilö, jälkimmäisessä taas kansanvaltainen neuvonpito ja konsensushakuisuus. (Ks. Piironen 2005, 196.) Edellinen pyrkii takaamaan yksilön toimintavapauden, jälkimmäinen taas yhteisön toimintakyvyn. Karkeasti tyypitellen yksilökeskeinen suuntaus vastaa angloamerikkalaista demokratiäkäsitystä, neuvonpidon muutosääntöjä korostava suuntaus taas pohjoiseurooppalaista demokratiäkäsitystä.
- 24 Taloudellisen autonomian edistämiseen on perinteisesti liitetty myös ihmisten vapauttaminen erilaisista addiktioista. Esimerkiksi raittiusliikkeen nousu 1800-luvulla on joskus nähty osoitukseksi voimistuneesta moralismista. Näin ajateltuna juominen oli pahasta, koska se oli syntiä. Tämä pitää vain osittain paikkansa. Juoppouden vastustamiselle löytyy paljon konkreettisempikin syy. 1700-luvun Englannissa alettiin näet julkaista kauhukuvia, joissa juoppo perheenpää ajoi ei vain itsensä vaan koko pesueensa taloudelliseen perikatoon. Juoppo oli ruumiillisten nautintojensa orja ja siksi kykenemätön hallitsemaan itseään. Pahimmillaan hän oli yhteiskunnalle pelkkä lisärasite. Viinan katsottiin myös turruttavan ihmisten toimintatarmon, viina oli "oopiumia kansalle". 1800-luvun lopulla voimistunut ammattiyhdistystoiminta johtikin monin paikoin juomalakkolaisuuteen, so. poliittisiin perustein tehtyyn raittiuslupaukseen.
- 25 Siinä hän viittaa Pertti Kansasen vuonna 1983 esittämään ajatukseen, jonka mukaan eri aihepiirit olisi koottava jonkin kattoaihepiirin alle, josta vuorostaan muodostettaisiin oma oppiaineensa. Kansasen mielestä tällaiseksi kokoavaksi oppiaineeksi sopisi hyvin kansalaistaito. Suojasen mielestä tämä ei käy enää päinsä, sillä 1990-luvulla kansalaistaito oli jo kokonaan poistunut koulujen oppiainevalikoimasta. (Suojanen 1994, 22.)
- 26 Tosin nykyään esivalta näyttää olevan valmis luopumaan tästä oikeudestaan. "Vapaasta kilpailusta" näyttää tulleen eräänlainen yleispätevä sääntö, jota lainsäätäjänkin on toteltava. Tuntuu oudolta lukea lakiehdotuksen perusteluosasta, kuinka valtiojohtoiset tuotanto- ja palveluyksiköt "joutuvat toimimaan kysynnän ja tarjonnan lainalaisuuksia noudattavassa toimintaympäristössä" (HE 280/1993).

Todellisuudessa juuri valtio – tai paremminkin sen lakiasäättävä elin eli eduskunta – voi määrätä, millaisia sääntöjä noudattaen vapaata kilpailua käydään.

- 27 Kuten edellä on todettu, kansalaiskasvatus valmistaa ihmisiä toimimaan täysi-valtaisina yhteiskunnan jäseninä. Tätä voidaan edesauttaa kehittämällä ihmisten tiedollisia, moraalisia ja materiaalisia toimintaedellytyksiä. Niinpä liikuntakasvatuksen alkuperäisenä tarkoituksena oli kohentaa kansalaisten terveydentilaa ja kestävyyttä, mikä vuorostaan lisäsi heidän kykyä hallita omaa ruumistaan. Hyvin samankaltaisiin päämääriin tähtää myös nykyinen ympäristökasvatus, tosin siinä pääpaino on terveyttä ylläpitävän elinympäristön vaalimisessa. Teknologiakasvatuksen voidaan taas nähdä edistävän tiedonhankinnan taitoja, siis kansalaisen tiedollista autonomiaa.
- 28 Majamieslaitoksella tarkoitetaan entisaikaan tapana ollutta käytäntöä, jossa rannikkokaupungin kauppiaan kestitisivät sisämaan talonpoikia ja antoivat näille tavaraa luotolla. Näin varmistettiin asiakassuhteen jatkuminen myös seuraavana vuonna. Maakauppa taas tarkoittaa yksinkertaisesti maalla sijaitsevaa kauppaliikettä. Kaupan pito kaupunkien rajojen ulkopuolella vapautui vasta vuonna 1859. - Niin majamieslaitos kuin maakauppakin salli velaksi myynnin. Useimmiten tämä ei aiheuttanut ongelmia. Saatavia jouduttiin kuitenkin joskus perimään ulosototeitse, mikä aiheutti varmasti katkeruutta.
- 29 Tosin Isomäki itse katsoo, että asia on juuri päinvastoin.
- 30 Tässä termillä 'sosiaalinen yrittäminen' tarkoitetaan sellaista yritystoimintaa, jonka tarkoituksena on ehkäistä ennalta tai vähintäänkin lievittää markkinakeskeisen yrittämisen aiheuttamia yhteiskunnallisia ongelmia.
- 31 Yksi selitys osuustoiminnallisen tuotannon kuihtumiselle saattaa löytyä 1900-luvulla lisääntyneestä työsuhde- ja sosiaaliturvasta. Mitä pidemmälle hyvinvointivaltion rakentaminen jatkui, sitä vähäisemmäksi kävi tuotanto-osuuskuntien merkitys yhteiskunnallisten ongelmien laukaisijana. 1990-luvulle tultaessa tilanne kuitenkin muuttui ratkaisevasti toisenlaiseksi, kun taloudellisten pakkojen edessä teollistuneet maat, Suomi mukaan lukien, joutuivat karsimaan turvaverkkojaan. Nyt olisi olemassa sosiaalinen tilaus työntekijöiden itsensä omistamille tuotantolaitoksille.
- 32 Rakenteellisella työttömyydellä tarkoitetaan työttömyyttä, jonka vähentäminen ei enää onnistu kokonaiskysyntää lisäämällä (Koskela 2000, 39). Rakenteellisessa työttömyydessä voi yhtäaikaan olla työttömyyttä ja työvoimapula. Toisin sanoen, työvoiman tarjonta ja kysyntä eivät kohtaa (VATT 94, 4).
- 33 Erittäin hankala olisi toteuttaa esimerkiksi Parecon-liikkeen ajamaa yhteiskuntamallia (ks. Albert 2004), joka perustuu hajautetun suunnittelun ja päätöksenteon periaatteille. Koska malli edellyttäisi nykyisten omaisuusmassojen täydellistä uusjakoa, sen toteuttaminen ei käy pänsä ilman vallankumousta. Esimerkiksi osuustoimintaan verrattuna osallistavan talouden malli ei tuo oikeastaan mitään muuta uutta kuin massiivisen eri intressejä sovittelevan lautakuntakoneiston.
- 34 Ensimmäisen aallon kirjoituksissa opetustavan muutostarvetta perusteltiin asettamalla vastakkain konstruktiiivinen ja behavioristinen oppimiskäsitys. Edellinen

oli nykyaikaa, jälkimmäinen menneisyyttä. Vaikka konstruktivismi sopiikin hyvin yhteen oma-aloitteisuuden kehittämisen kanssa, ei ole järkevää väittää, että juuri behaviorismi olisi jollain tapaa konstruktivismin vastakohta. Kyse ei nimittäin ole siitä, millaisena *oppimisen perusluonne nähdään*, vaan siitä, *millaisena ihmisen ja maailman välinen suhde kuvataan*. Tiedon ominaisluonnetta koskeva teoria on yritteliäisyyden kannalta monin veroin tärkeämpi kuin oppimisen perusluonnetta koskeva pedagoginen teoria. Eivät yritteliäisyyttä tukahduta behavioristit vaan omien käsitystensä erehtymättömyyteen uskovat realistit.

³⁵ Ja tietenkin myös kirjoittajan omia mieltymyksiä. - On syytä tähdentää, ettei vetoaminen eduskunnan tahtoon ole ihan niin halpamainen temppu kuin mitä ensikatsannolla näyttää. Tarkoitus ei ole piiloutua auktoriteetin selän taa. Kansanvaltaisessa järjestelmässä sattuu vain olemaan niin, että niin yritystoiminnan kuin kansalaiskasvatuksenkin rajat voidaan määrittää vain yhteisessä neuvonpidossa. Suomessa uusliberalistinen politiikka ei ole saanut enemmistön hyväksyntää. Pysyttäköön siis hyvinvointivaltion kontekstissa.

Käytetyt lyhenteet

- DN Dagens Nyheter (ruotsalainen uutislehti, ks. lähdeluettelon Muu kirjallisuus).
- FRG Franco-German Intitute (tutkimuskeskus, ks. lähdeluettelon Muut lähteet).
- HO Hallitusohjelma (ks.lähdeluettelo kohdasta Hallinnon asiakirjat).
- ICA International Co-operative Alliance (osuustoiminnan kansainvälinen keskusjärjestö; ks. lähdeluettelon Muu kirjallisuus).
- IMF International Monetary Fund (Maailmanpankki).
- Kesu Kehittämissuunnitelma (ks. lähdeluettelon kohdasta Hallinnon asiakirjat).
- NS Nykysuomen sanakirja (ks. lähdeluettelon Muu kirjallisuus).
- OAL Oxford Advanced Learner's Dictionary (sanakirja, ks. lähdeluettelon Muu kirjallisuus).
- OECD Organisation for Economic Co-operation and Development (Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö).
- POPS Peruskoulun / -asteen opetussuunnitelman perusteet (ks. lähdeluettelo kohdasta Hallinnon asiakirjat).
- LOPS Lukion opetussuunnitelman perusteet (ks. lähdeluettelo kohdasta Hallinnon asiakirjat).
- SSS Saksalais-suomalainen suursanakirja (ks. lähdeluettelon Muu kirjallisuus).
- STT Suomen Tietotoimisto (maan johtavien viestinten omistama riippumaton kansallinen uutistoimisto).
- WTO World Trade Organization (Maailman kauppajärjestö).

Lähdeluettelo

Lait ja asetukset

- Asetus 955/2002. Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta.
- HE 280/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maanmittauslaitoksesta annetun lain muuttamisesta.
- Peruskoululaki 476/1983. Annettu Helsingissä 27.5.1983.
- Perusopetuslaki 476/1998. Annettu Helsingissä 21.8.1998.

Hallinnon asiakirjat

- EU 2000. Eurooppa-neuvoston kokous 23. ja 24. maaliskuuta 2000, Lissabon. Puheenjohtajavaltion päätelmät. http://www.europarl.eu.int/summits/lis1_fi.htm (31.3.2005)
- HO 2003. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma, vahvistettu 24.6.2003. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Kehittämissuunnitelma 2003. Koulutus ja tutkimus vuosina 2003–2008. Opetusministeriö. Kehityssuunnitelma hyväksytty valtioneuvostossa 4.12.2003.
- Komissio 2003. Sosiaalisen suojelun uudistaminen uusien ja parempien työpaikkojen luomiseksi – kokonaisvaltainen lähestymistapa työnteon kannattavuuden parantamiseksi. Euroopan yhteisöjen komissio, Bryssel.
- LOPS 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003. Opetushallitus, Helsinki.
- Newsletter 1999. Hormoniliha: uusia todisteita. Euroopan komissio. Maatalouden pääosaston tiedote n:o 12, toukokuu 1999.
- POPS 1994. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus, Helsinki.
- POPS 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Määräys 1/011/2004. Opetushallitus, Helsinki.
- Vihreä kirja 2001. Yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämisestä. Euroopan Yhteisöjen Komissio, Bryssel.
- Vihreä kirja 2003. Yrittäjyys Euroopassa. Euroopan Unionin Komissio, Bryssel.
- Yrittäjyyden politiikkaohjelma 2003. Hallituksen strategia-asiakirjat, hyväksytty valtioneuvoston täysistunnossa 25.9.2003.
- Yrittäjyyskatsaus 2003. Kauppa- ja teollisuusministeriön yrittäjyyskatsaus 2003. Julkaistu 9.12.2003.
- Yrittäjyyskatsaus 2004. Kirjoittajina Kimmo Hyrske ja Hannu Lipponen. KTM julkaisu 18/2004, Elinkeino-osasto.

Muu kirjallisuus

- Ahonen, Sirkka. 2003. Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Vastapaino, Tampere.
- Ahtiala, Kaarlo. 1919. Kansakoulumme uudistus. Edistysseurojen kustannus oy, Helsinki.
- Airaksinen, Jaana. 2003. Maailmankauppaa kaikille. Like, Helsinki.
- Albert, Michael. 2004. Parecon – kapitalismin jälkeinen elämä. Sammakko, Turku.
- Aulake, Kimmo. 2003. Kulttuuriteollisuus – kulttuuria vai taloutta? Teoksessa Kulttuurin aika. Opetusministeriön julkaisuja 2003:13.
- Bosch, Anna E. 1998. Popular education, work training, and the path to women's empowerment in Chile. *Comparative Education Review*, vol. 42, no.2, s. 163-182.
- Böckerman, Petri. 2000. Schumpeter ja ”luova tuho”. Palkansaajien Tutkimuslaitos, Työpapereita no. 167. Helsinki.
- Chomsky, Noam. 1995. A dialogue with Noam Chomsky. *Harvard Educational Review*, vol. 65, no. 2, s. 127-144.
- Chomsky, Noam. 2003. Valta ja terrori. Sammakko, Turku.
- Chossudovsky, Michel. 2001. Köyhyyden globalisointi. Like, Helsinki.
- Chossudovsky, Michel. 2003. Sota ja globalisaatio. Like, Helsinki.
- Chydenius, Antti. 1929. Valitut kirjoitukset. Kääntänyt ja huomautuksin varustanut V.Malinen. Porvoo.
- Douthwaite, Richard. 2004. Nykyaikainen paikallistalous. Pystykorvakirja, Helsinki.
- Davies I., Fülöp M., Hutchings M., Ross A. & Vari-Szilagyi I. (2001). Enterprise citizens? Perceptions of citizenship education and enterprise education in England and Hungary. *Educational Review*, vol. 53, no. 3, s. 262-269.
- DN = Dagens Nyheter. 2003. EU stoppade förbud för vattenskotrar / Ola Wong.
- FRG = Franco-German Institute. 1984. Perspectives from West Germany. Teoksessa Prospects for workers' cooperatives in Europe. VOL III: Country report. Commission of the European Communities. Ten Cooperative de Conseils, Paris.
- Friedman, Milton & Friedman, Rose. 1982. Vapaus valita. Englannin kielestä suomentaneet H. Lempiäinen ja J. Vesikansa. Otava, Keuruu.
- Gandin, L.A. & Apple, M.W. 2002. Thin versus thick democracy in education: Porto Algere and the creation of alternatives to neo-liberalism. *International Studies in Sociology of Education*, vol. 12, nr. 2, s. 99-115.
- Granfelt, A. 1877. Mietteitä kansakoulukysymyksen alalta. Kirjallinen Kuukauslehti, vol.12, s. 169-176.
- Grönman, M. 2004. Vaihtoehto uraputkelle. *Mercurius*. Turun kauppakorkeakoulun tiedotuslehti 4/2004, s. 4-5.
- Haaparanta, Pertti. 2003. Maailman kauppaneuvottelujärjestelmän demokratisoimisesta. *Futura*, vol. 22, nr. 1, s.37-41.

- Haavisto, Ilkka. 2003. Johdanto – Hyveen näkökulma talouteen. Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) Hyve ja markkinatalous, ss. 10-17. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Henttinen, Annastiina. 1999. Kolmannen tien etsijät. Teoksessa Kuisma, Henttinen, Karhu & Pohls: Kansan talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899-1999, s. 29-242.. Kirjayhtymä Oy, Helsinki.
- Herzen, Gustav von. 2003. Moraali menestyksen minimitekijänä. Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) Hyve ja markkinatalous, s. 63-74. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hietaniemi, Sinikka. 2002. Työelämään tutustumisen ideaalimalli yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 88.
- Hietaranta, Ulla. 1993. Yrittäjyyskasvatusta peruskoulutukseen. Aikuiskoulutuksen maailma no. 5/1993, 17.
- Hilpelä, Jyrki. 2002. Kasvatuksen tutkijan eettinen vastuu. Kasvatus vol 34, no. 2, s. 74-84.
- Hilpelä, Jyrki. 2003. Järjen epäilyä ja suunnittelemattomuuden ylistystä? – Ekskursio uusliberalistiseen koulutuspolitiikkaan. Kasvatus vol. 35, no. 1, s. 55-65.
- Hjerppe, Reino. 2003. Globalisaation kehityssuunnat ja vaikutukset. Teoksessa R. Hjerppe (toim.) Julkinen talous globalisoituvassa maailmantaloudessa. VATT-julkaisuja 36, s. 3-22.
- Hjerppe, Reino (toim.). 2003. Julkinen talous globalisoituvassa maailmantaloudessa. VATT-julkaisuja 36. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Huuskonen, Visa. 1992. Yrittäjäksi ryhtyminen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A-2:1992. Turku.
- ICA 2002. Osuustoiminnan periaatteet 2000-luvulle. Kansainvälisen Osuustoimintaliiton (ICA) osuustoiminnan identiteettiä koskeva kannanotto. Pellervo-Seura ry ja Suomen Kuluttajaosuustoiminnan Liitto ry, Helsinki. 3. painos.
- Ikonen, Risto. 1997. Åbo Tidningar 1771-1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 38.
- Ikonen, Risto. 2000a. Kasvatusta vai sosialisatiota? Aikuiskasvatus vol. 20, nr. 1, s. 43-51.
- Ikonen, Risto. 2000b. Mitä se on se kasvatus? Kasvatus vol. 31, nr. 2, s. 118-129.
- Ikonen, Risto. 2002. Syrjäytymisen torjuntaa 1800-luvulla: osuustoiminta ja kansallaiseksi kasvattaminen. Aikuiskasvatus vol. 22, nr. 2, s. 105-123.
- Ilmakunnas Seija, Kiander Jaakko, Parkkinen Pekka & Romppanen Antti. 2000. Globalisaatio ja työn loppu? Talous ja työllisyys vuoteen 2003. VATT-keskustelualoitteita 231. Valtion Taloudellinen Tutkimuskeskus, Helsinki.
- Ingman, S. 1899. Uusi suunta työväenliikkeessämme. Valvoja, vol. 19 (1899), s. 642-653.

- Inkeroinen, Eeva-Liisa. 2003. Säätely ja työelämän arki. Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) Hyve ja markkinatalous, s.55-62. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Isomäki, Risto. 2000. Kohti vuotta 1929? Like, Helsinki.
- Järvenpää, Leena & Järvensivu, Maria. 1999. Yrittäjyys vanhan Vaasan yläasteella. Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa, s. 166-179.
- Kanniainen, Vesa. 2003. Onko hyveellinen toiminta taloudellisesti rationaalista toimintaa? Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) Hyve ja markkinatalous, s.75-83. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Karkama, Pertti. 2005. Kansallinen kulttuuri ja suhteellisuudentaju. Tieteessä tapahtuu, vol. 23, nr. 7, s.13-19.
- Kela 2004. Yli 700 000 suomalaista vaihtoi reseptilääkkeitään huokeampiin valmisteisiin. Kelan tutkimusosaston lehdistötiedote, kesäkuu 2004.
- Kiander, Jaakko. 1999. Työajan lyhentäminen ja työllisyys. Palkansääjien tutkimuslaitos. Tutkimuslustoista 152. Helsinki.
- Kiander, Jaakko. 2001. Laman opetukset. VATT-julkaisuja 27:5. Valtion taloudellinen Tutkimuskeskus, Helsinki.
- Kitson, Mike. 2003. Kansalaisuus ja kuluttajapolitiikka. Teoksessa Liisa Kotisaari (toim.) Valmiuksia kuluttajille: valmiuksia valintoihin, s.14-21. Grundtvig 1 -projektin julkaisu. EU:n SOKRATES ohjelma.
- Klein, Naomi. 2001. No logo. Suomentanut Liisa Laaksonen ja Maarit Tillman. WSOY, Helsinki.
- Klein, Naomi. 2003. Vastarintaa ja vaihtoehtoja. WSOY, Helsinki.
- Koho, Arto. 2001. Työosuuskunnille oikeutta. Työpoliittinen aikakauskirja, vol. 44, nr. 2, s. 79-82.
- Koironen, Matti & Peltonen, Matti. 1995. Yrittäjyyskasvatus. Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta. Konetuumat oy, Valkeakoski.
- Koironen, Matti & Pohjansaari Tuija. 1994. Sisäinen yrittäjyys. Innovatiivisuuden, laadun ja tuottavuuden perusta. Konetuumat oy, Tampere.
- Koironen, Matti & Ruohotie Pekka. 2001. Yrittäjyyskasvatus: analyyseja, synteesejä ja sovellutuksia. Aikuiskasvatus vol. 21, nr. 2, s. 102-111.
- Komulainen, Katri. 2004. Suomalainen – löydä sisäinen yrittäjyytesi! Kasvatus vol. 35, no. 5, s. 541-555.
- Koskela, Erkki. 2000. Työttömyys, työmarkkinat ja EMU. Euro & Talous vol. 2, no. 2, s. 37-41.
- Koskinen, Mika. 1999. Yrittäjäkoulutus työvoimapolitiikan osana. Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa, s. 50-72.
- Koskinen, Y. 1872. Suomen kansakoululaitoksesta. Kirjallinen Kuukauslehti, vol. 7., s. 193-200.
- Koskinen, Y. 1874. Työväenseikka. Kirjallinen Kuukauslehti, vol. 9, s. 1-9, 91-97, 195-199, 219-227.

- Kotisaari, Liisa. 2003. Henkilökohtainen rahatalous. Teoksessa Liisa Kotisaari (toim.) Valmiuksia kuluttajille: valmiuksia valintoihin, s. 64-73. Grundtvig 1 -projektin julkaisu. EU:n SOKRATES ohjelma.
- Kyrö, Paula. 1995. The management consulting industry described by using the concept of 'profession'. Department of Education, Research Bulletin 87. University of Helsinki.
- Kyrö, Paula. 1997. Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa. Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics 38. Jyväskylän yliopisto.
- Kyrö, Paula. 1998. Yrittäjyyden tarinaa kertomassa. WSOY, Helsinki.
- Kyrö, Paula. 1999. Yrittäjyys, yhteiskunta ja markkinat. Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa, s. 9-27.
- Kyrö, Paula. 2001. Yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia lähtökohtia pohtimassa. Aikuiskasvatus vol. 21, nr. 2, s. 92-101.
- Kyrö, Paula. 2004. Yrittäjyyskasvatus ammattikasvatuksen kentässä. Ammattikasvatuksen aikakauskirja vol.6, nr. 1, s. 45-63.
- Leskinen, Pia-Leena. 2000. Yrittäjyyttä etsimässä – kokemuksia ja ajatuksia yrittäjyyskasvatuksesta. Helsinki: Edita.
- Leskinen, Pia-Leena. 2001. Yrittäjyyttä oppimassa – koulu-yrittäjyyden paradoksi. Aikuiskasvatus vol. 21, nr. 2, s. 112-121.
- Luhtasaari, Liisa. 2002. Yrittäjyyskasvatuksen rooli ammatillisessa toisen asteen koulutuksessa. Opetusministeriön EU-rakennerahastot -julkaisu 11/2002.
- Luntinen, Pertti. 1992. Suomi syntyy. Teoksessa O. Manninen (toim.) Itsenäistymisen vuodet 1917-1920, osa 1, s. 12-77. Painatuskeskus, Helsinki.
- Luukkainen, Olli. 1998. Yrittäjyyskasvatus – mitä se voisi olla. Teoksessa O.Luukkainen & T.Toivola (toim.) Yrittäjyyskasvatus – mitä se voi olla? Chydenius-Instituutin tutkimuksia 1/1998, s. 2-29.
- Luukkainen, O. & Toivola, T. (toim.) 1998. Yrittäjyyskasvatus – mitä se voi olla? Chydenius-instituutin tutkimuksia 1/1998.
- Luukkainen, Olli & Wuorinen, Jarkko. 2002. Yrittävä elämänsäsenne. Kasvaminen yksilönä ja yhteisenä. Jyväskylä, PS-kustannus.
- Malmelin, Nando. 2004. Mainonnan lukutaito. Mainonnan viestinnällistä luonnetta ymmärrettäessä. Gaudeamus, Helsinki.
- Moore, Michael. 2002. Stupid white men. Penguin Books, London.
- MOT 2002. Kierot banaanit. Toimittajat Martti Backman ja Boris Salomon. 27.5.2002. Ohjelman käsikirjoitus löytyy osoitteesta <http://194.252.88.3/motweb.nsf/sivut/arkisto>
- Niiniluoto, Ilkka. 2000. Arvomurros ja tulevaisuus. Futura, vol. 19, nr. 4, s. 4-6.
- Nurmi, Kari E. 1999. Yrittäjäksi kasvamisen oppimisprosesseja postmodernissa yhteiskunnassa. Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa, s. 28-45.
- NS 1992. Hakusanat 'yrittäjä', 'yrittäjyys', 'yritteliäs' ja 'yrittäjämuoto'. Nykysuomen sanakirja, osa VI. WSOY, Helsinki.

- OAL 1990. Hakusanat 'enterprise' ja 'entrepreneur'. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Fourth edition. Oxford University Press, Oxford.
- Ojala, A. & Pihkala J. (toim.) 1994. Alkutaival yrittäjyyteen koulussa. Opetushallituksen julkaisuja, Helsinki.
- Ollila, Maija-Riitta. 2003. Ahneus ja kateus – hyveitä vai paheita? Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) Hyve ja markkinatalous, s.95-109. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Opettaja -lehti. 2003. Suomen ensimmäinen yrittäjyyskasvatuksen professori, kirjoittanut Markku Tasala. No. 2-3, s.10-12.
- Paajanen, Pekka. 2001. Yrittäjyyskasvattaja. Ammattikorkeakoulun hallinnon ja kaupan alan opettajien näkemykset itsestään ja työstään yrittäjyyskasvattajana. Jyväskylän Studies in Business and Economics 16.
- Paasivirta, Kirsi. 1999. Mikroyrittäjien osaamisen ulottuvuudet hoiva- ja hoitoalalla. Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa, s. 100-120.
- Pakarinen, Terttu. 2004. 60-luvun teknoutopioista nykypäivään. Futura, vol. 23, nr. 2, s. 40-46.
- Palm J., Manninen S. & Kuntsi E. 2003. Aloittavan yrityksen tuki ja näkökulmia itsensä työllistämisen lisäämiseksi Suomessa. Työhallinnon julkaisuja nro 327. Työministeriö, Helsinki.
- Pannula, Tiina & Routamaa, Vesa. 2002. Eurooppalaisia näkökulmia yrittäjyyskasvatukseen. Opetusministeriön EU-rakennerahastot -julkaisu 10/2002.
- Peltola, Pekka. 2002. Yritysten yhteiskunnallinen vastuu. Työpoliittinen Aikakauskirja, vol. 45, nr. 2, s. 126-130.
- Peltonen, M. 1986. Yrittäjyys. Otava, Helsinki
- Perander, F. 1879. John Stuart Mill'in yhteiskunnallinen filosofia. Kirjallinen Kuu-kauslehti, vol. 14, s. 197-212, 258-269, 275-284.
- Pettit, Philip. 1999. Republican freedom and contestatory democratization. Teoksessa Ian Shapiro & Casiano Hacker-Cordón (eds.) Democracy's value, p. 163-190. Cambridge University Press, Cambridge.
- Piironen, Ossi. 2005. Minimidemokratiaa ilman sisältöä? Valtavirran demokratiamittareiden arviointia. Poliitiikka, vol. 47, nr. 3, s.189-204.
- Pinchot, Gifford & Pinchot, Elizabeth. 1995. Organisaatio uudella tavalla: sisäinen yrittäjyys koskee tiimejäkin. Yritystalous, vol. 53, nr. 5, s.29-32.
- Pursiainen, Terho. 2003. Ovatko yhteiskunnan ja talouselämän hyveet ristiriidassa keskenään? Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) Hyve ja markkinatalous, s. 85-94. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Puurula, Arja. 1999. Tähdentoja vai kiintotähtiä? – Outo ja tuntematon kulttuuriryrittäjä. Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa, s. 85-99.
- Rahkonen, keijo. 2004. Utopia vailla paikkaa. Tiedepoliitiikka, vol. 29, no. 4, s. 11-16.

- Remes, Liisa. 2001. Yrittäjyyskasvatusta pedagogisessa toimintatehtävässä. *Kasvatus*, vol. 32, no. 4, s. 368-381.
- Remes, Liisa. 2003. Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and social Research*. Jyväskylän yliopisto.
- Renvall, Heikki. 1902. Työväenkysymyksen luonteesta ja ohjelmista sen ratkaisemiseksi. *Valvoja*, vol. 22, s. 334-346.
- Rifkin, Jeremy. 1997. Työn loppu. Suomentanut Ritva Liljamo. WSOY, Helsinki.
- Rigge, Marianne. 1984. Perspectives from Ireland. Teoksessa *Prospects for workers' cooperatives in Europe*, vol II: Country reports. Commission of the European Communities. Mutual Aid Center, London.
- Rinne, Risto. 2003. Uusliberaali ajattelutapa on pesiytynyt suomalaisenkin koulutuspolitiikkaan. *Aikuiskasvatus*, vol. 23, nr. 2, s. 152-157.
- Rinne, Risto & Kivirauma, Joel. 2003. Koulutuksen ja syrjäytymisen muuttuva yhteys. Teoksessa Rinne & Kivirauma (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä*, s. 13-78.
- Rinne, Risto & Kivirauma, Joel (toim.). 2003. Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Kasvatusalan tutkimuksia 18.
- Ristimäki, Kari. 1998a. Yrittäjyyskasvatus Kokkolan kouluissa. Jyväskylän yliopisto. Chydenius-instituutin tutkimuksia 7/1998. Kokkola.
- Ristimäki, Kari. 1998b. Yliopisto ja yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyys yliopistojen koulutusohjelmissa. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 31. Vaasa.
- Ristimäki, Kari. 1999a. Yrittäjyyskasvatus yrittäjyyttä edistämässä. Yrittäjyys-Lappi 2000 -projektin ulkopuolinen arviointi. Lapin lääninhallitus, Rovaniemi.
- Ristimäki, Kari. 1999b. Yrittäjyyskasvatus: sisäisen, ulkoisen vaiko vain yrittäjyyden edistämistä yksilössä. *Kasvatus*. Vol. 136, no: 5, s. 450-460.
- Ristimäki, Kari. 2000. Koulun ja yrityselämän yhteistyö yrittäjyyskasvatuksen toimintamuotona. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 68. Vaasa.
- Ristimäki, Kari. 2001. Yleissivistävän koulun yrittäjyyskasvatus. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 84. Vaasa.
- Ristimäki, Kari. 2004. Yrittäjyyskasvatus. Yrityssanoma oy, Järvenpää.
- Ristimäki, Kari & Vesalainen, Jukka. 1997. Arvioiva kartoitus suomalaisesta yrittäjyyskasvatusmateriaalista. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 22. Vaasa.
- Ristimäki, Kari & Evälä, Annika. 2001. Arvioiva kartoitus suomalaisesta yrittäjyyskasvatusmateriaalista vuonna 2000. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 74.
- Ruuskanen, Olli-Pekka. 2005. Ajankäytön muutosten vaikutus työllistymishalukkuuteen. ETLA – Keskusteluaiheita 967. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Helsinki.
- Römer-Paakkanen, Tarja. 1999. Yrittäjyyttä ja yrittävyyttä korkeakouluihin! Teoksessa Kyrö, Nurmi & Tikkanen (toim.) *Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa*, s. 132-147. Vaasa.

- Röpke, Wilhelm. 1947. Ihmisten valtio. Suomentanut Antero Manninen. WSOY, Helsinki.
- Salomaa, J.E. 1943. Yleinen kasvatusoppi. WSOY, Helsinki.
- Salomaa, J.E. 1950. Tie ihmisyyteen. Kansalaisen itsekasvatusken perusteita. WSOY, Helsinki.
- Santonen, Arvo. 2003. Uusliberalismin ajassa. Gummerus Kirjapaino oy, Saarijärvi.
- Selvitys 2003. Yritysten yhteiskuntavastuu. Keskuskauppakamari. Julkaistu 30.1.2003.
- Shaker, Paul. 2001. Literacies for life. *Educational Leadership*, vol. 59, nr. 2, s. 26-29.
- Shapiro, Ian & Hacker-Cordón, Casiano. 1999. Promises and disappointments: reconsidering democracy's value. Teoksessa Ian Shapiro & Casiano Hacker-Cordón (eds.) *Democracy's value*. Cambridge University Press, Cambridge, p. 1-19.
- Shapiro, Daniel. 1999. The wrong rights. *Reason*, vol. 31, nr. 4, p. 76-79.
- Sihvola, Juha. 2003. Miksi talous jäi filosofian sokeaksi pisteeksi? Teoksessa Ilkka Haavisto (toim.) *Hyve ja markkinatalous*, s.19-29. EVA-raportti. Yliopistopaino, Helsinki.
- Siltala, Juha. 2004. Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Otava, Helsinki.
- Smith, David Geoffrey. 2001. Engaging the global struggle between knowledge and misrepresentation. *Interchange*, vol. 32, no. 3, s. 251-260.
- Soininen, Mikael. 1911. Kansakoulun jatko-opetuksen uudistus. Ajankysymys kansanopetuksen alalla. Otava, Helsinki.
- Spectrum tietokeskus, osa 16. 1983. Hakusana ”yrittäjä”, s. 628. WSOY, Helsinki.
- SSS 1982. Hakusanat 'unternehmen' ja 'unternehmend'. Saksalais-suomalainen suursanakirja. WSOY, Helsinki.
- Stiglitz, Joseph E. 2004. Globalisaation sivutuotteet. Pystykorvakirja, Helsinki.
- STT (Suomen Tietotoimisto). 2003. ”Elinkeinoelämä huolissaan alhaisesta syntyvyydestä”. *Karjalainen* 3.9.2003.
- Ståhlberg, K.J. 1933/1946. Suomen kansalaisen yleiset oikeudet. Esitelmä Viipurissa 12.3.1933. Teoksessa *Puheita 1927-1946*, s.15-33. Otava, Helsinki.
- Suojanen, Ulla. 1994. Kuluttaja- ja yrittäjyyskasvatuksen teoreettisia lähtökohtia. *Kuluttajaviraston julkaisusarja 9/1994*.
- Suomalainen ammattikasvatus. 1988. Professori Matti Peltosen juhlaikirja. Toimittaneet P. Ruohotie ja J. Honka. Otava, Helsinki.
- Suomen taloushistoria 1. 1980. Toimittanut E. Jutikkala, Y. Kaukiainen & S.-E. Åström. Tammi, Helsinki.
- Suomen taloushistoria 2. 1982. Toimittanut J. Ahvenainen, E. Pihkala & V. Rasila. Tammi, Helsinki.
- Säynätjoki, Leena. 1993. Japanilaisen työelämän peruspiirteitä. VATT-muistioita 11. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Tasala, M. 2004. ”Yrittäjäksi ei synnytä vaan kasvetaan”. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* vol. 6, nr. 3, s.62-64.

- Tienari, Janne. 2000. Muutoksen kauppiat ja liikkeenjohdolliset muodit. *Aikuiskasvatus*, vol. 20, no. 3. s. 188-200.
- Toivola, Tuija. 1998. Koulun ja yritysten yhteistyömahdollisuudet. Teoksessa O.Luukkainen & T. Toivola (toim.) *Yrittäjyyskasvatus – mitä se voi olla? Chydenius-Instituutin tutkimuksia 1/1998*, s. 30-50.
- Utriainen, Virpi. 2003. Yrittäjyyskasvatusta käytännössä. Esimerkkejä ja kokemuksia Yrittäjyys ja kunnat -hankkeessa. Suomen kuntaliitto, Helsinki.
- Vaaliopas. 2004. EU-vaalit. Vaaliopas. Euroopan parlamentin Suomen tiedotustointo.
- Wallenius, Tapio. 2003. Tuomitut vähenemään? EVA-raportti. Taloustieto Oy, Helsinki.
- Watkins, W.P. 1990. Yhteenliittymisen voima. Osuustoiminnan periaatteet tänään ja huomenna. Tammi, Helsinki.
- VATT 92. 2002. Rakenteellinen työttömyys. Tutkimusinventari ja politiikkajohtopäätökset. Toimittanut Heikki Räisänen. VATT-tutkimuksia 92. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Vehkaperä, Meri. 2003. Yrityksen yhteiskuntavastuu – vastuuta voittojen vuoksi? Jyväskylän yliopiston Taloustieteiden tiedekunnan julkaisuja n:o 135.
- Ylioppilaslehti 2001. Talous selätti politiikan. *Ylioppilaslehti* vol. 88, nr.5.
- Ylioppilaslehti 2005. Mihin katosi Attac? *Ylioppilaslehti* vol. 92, nr. 2.
- Ylipaavalniemi, Pasi & Varanka, Marjatta. 2002. Työllistävä sosiaalinen yritys – osaratkaisu työllistymisen ongelmiin. *Työpoliittinen Aikakauskirja* vol. 45, nr. 4, s. 57-68.
- Young, Michael & Rigge, Marianne. 1984. Overview. Teoksessa *Prospects for worker's co-operatives in Europe*, vol. I. Commission of the European Communities. Mutual Aid Center, London.

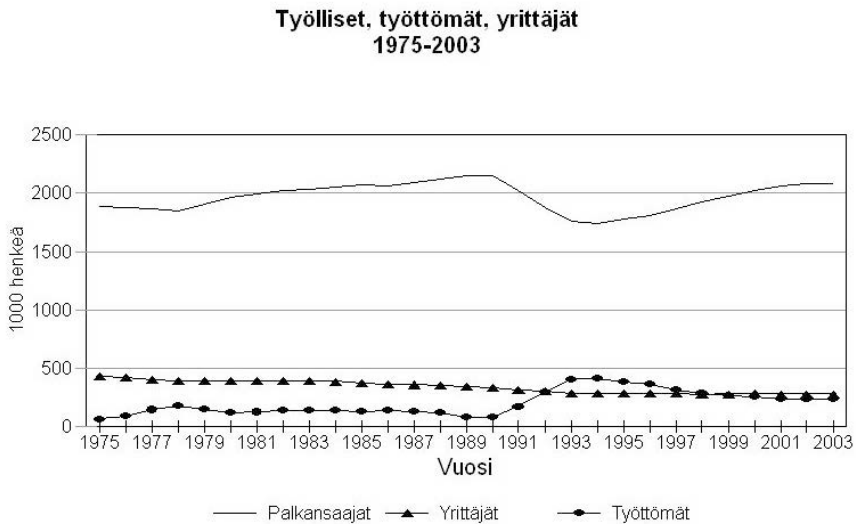
Liite 1

Työllisyyden vaihtelu ja yrittäjyyskasvatus

Kuten tekstissä todetaan, yrittäjyyskasvatus tuli mukaan koulupuheeseen vuonna 1987, jolloin laissa ammatillisesta koulutuksesta opetuksen yhtenä tavoitteena mainitaan yrittäjyyteen tutustuttaminen. Seuraava tärkeä askel otettiin, kun vuonna 1992 asetettiin neuvottelukunta tehtävänänsä sovittaa yrittäjyys osaksi opetussuunnitelman perusteita. Vuonna 1995 käyttöön- otetuissa yleissivistävän koulun opetussuunnitelmissa yhdeksi aihekokonaisuudeksi nimetään yrittäjyys. Tilanne muuttui ratkaisevasti, kun uudet yleissivistävän koulun opetussuunnitelman perusteet vahvistettiin vuosina 2003 ja 2004. Tuolloin yrittäjyyskasvatus yhdistettiin samaksi aihekokonaisuudeksi osallistuvan kansalaisuuden kanssa.

Yrittäjyyskasvatuksen eri vaiheet (1987, 1992–1995 ja 2003–2004) voidaan nähdä vastauksina kysymyksiin, joita tuon ajan yhteiskunnallinen kehitys oli tuottanut.

Kuvio 1.

Vuonna 1987 elettiin keskellä nousukautta, jolloin työllisten määrä kasvoi ja työttömien määrä väheni. Hyvästä ajasta huolimatta yrittäjien lukumäärä oli koko ajan laskussa. Vuodesta 1975 vuoteen 1987 yrittäjien kokonaismäärä oli laskenut yli neljästä sadastatuhannesta noin kolmeen ja puoleensataan tuhanteen. Yhteensä yrittäjiä oli tuolloin noin 70 000 vähemmän kuin reilu kymmenen vuotta aiemmin. Ei siis ihme, että ammattiopetuksen haluttiin antavan perustiedot myös yrittäjyydestä.

Vuosina 1992-1995 koettiin taloudellinen romahdus, jolle ei edes 1930-luvun lama vetänyt vertoja. Palkansaajien lukumäärä oli pienentynyt huipukauteen verrattuna lähes 400 000 työntekijällä ja työttömien lukumäärä kasvoi yli neljäänsataantuhanteen. Samalla yrittäjien kokonaismäärä jatkoi pienenemistään. Yrittäjyyden aihepiirin sisällyttäminen yleissivistävän koulun opetussuunnitelmaan oli tuohon aikaan enemmän kuin ymmärrettävää.

Vuosituhanen taitteessa pahin lama oli jo ohi. Työllisten määrä nousi tasaisesti ja työttömyys aleni. Lamaa edeltäneisiin työttömyyslukuihin ei kuitenkaan päästy. 2000-luvun alkuvuosina hyväksytyt yleissivistävän koulun opetussuunnitelman perusteet heijastavat rauhoittunutta mutta silti epätydyttävää yhteiskunnallista tilannetta. Yrittäjyys nähdään edelleen tärkeänä, mutta sen ohella korostetaan kansalaisena toimimisen tärkeyttä. Vaikka ongelmat eivät olekaan vielä ratkenneet, paniikki on kuitenkin saatu jo taltutettua.

Lähteet:

Kansantalouden tilinpito. Aikasarjat 1975-2002. Osa I. SVT Kansantalous 2004:2 A
Kansantalouden tilinpito. Aikasarjat 1975-2002. Osa II. SVT Kansantalous 2004:2 B
Suomen tilastollinen vuosikirja 2005. Tilastokeskus
Työvoimatilasto 2004. SVT Työmarkkinat 2005:17. Tilastokeskus.

Yrittäjyyskasvatusta käsittelevät kirjoitukset englanninkielisissä tiedejulkaisuissa

Yrittäjyyskasvatusta koskevaa kirjallisuuskatsausta tehtäessä kävi ilmi, että Suomessa teemaan liittyvää keskustelua käytiin pääosin muiden kuin kasvatustieteilijöiden piirissä. Satunnaisten tietokantahakujen perusteella tilanne näytti olevan samankaltainen myös muualla maailmassa. Nämä havainnot antoivat kimmokkeen selvittää systemaattisemmin, ketkä loppujen lopuksi ylläpitävät globaalia yrittäjyyskasvatuksen diskurssia. Selvityksen kohteeksi valittiin englanninkieliset tieteelliset julkaisut.

Termille ‘yrittäjyyskasvatus’ löytyy englanninkielestä kolme eri käännösvarianttia, nimittäin ‘entrepreneurship education’, ‘enterprise education’ ja ‘entrepreneurial education’. Ulkomaisissa aikakauskirjoissa käytyä kasvatustieteellistä diskurssia kartoitettaessa hyödynnettiin Ebsco-tietokantaa, josta varsinaiseen hakuun sisällytettiin seuraavat alatietokannat: Academic Search Elite, Business Source Elite ja PsycINFO.

Hakukriteeriksi valittiin Scholarly / Peer reviewed journals, jolloin tulosjoukkoon hyväksyttiin vain referee-käytäntöä soveltavissa lehdissä julkaistut kirjoitukset. Haettavan termin oli esiinnyttävä artikkelin otsikossa, abstraktissa tai asiasanoissa. Leipätekstiin hakua ei ulotettu.

Haku toteutettiin toukokuussa 2005 käyttäen edellä mainittuja kolmea termiä hakusanoina. Kustakin hausta on laadittu taulukko, jossa hakuterminä saadut nimikkeet on eritelty vuosikerroittain. Vertailun helpottamiseksi haun tulokset on esitetty myös kumuloituvana kasvukäyränä.

Tieteenalaa koskevan kartoituksen lisäksi selvitettiin termien käytön maantieteellistä jakautumaa käyttäen apuna Google-hakukoneen fraasihakutoimintoa, so. hakusanat kirjoitettiin lainausmerkkien sisään. Tulosjoukon sadasta ensimmäisestä osumasta selvitettiin lähdemaa. Selvästi asiaan kuulumattomia ja alkuperältään tuntemattomia osumia ei huomioitu.

Hakusana: enterprise education (n= 24)

Haku tuotti 24 osumaa, joista peräti 15 nimikettä oli ilmestynyt kasvatusalan lehdissä. Näistä seitsemän oli julkaistu kasvatustieteen yleisjulkaisuissa

sa: Comparative Education 2004, Oxford Review of Education 2 kpl/2004, Educational Review 2001, British Journal of Educational Studies 1994, Convergence (aikuiskasvatus) 1995 ja 1994. Loput kahdeksan kirjoitusta ilmestyivät ammattikasvatusta (6 kpl) ja arviointia (2 kpl) käsittelevissä lehdissä.

Taulu 1. *Enterprise education*

vuosi	a	b	c
2004	4	4	1-4
2003	2	3	5-7
2002	-	-	-
2001	1	1	8
2000	1	2	9-10
1999	-	-	-
1998	-	1	11
1997	-	1	12
1996	1	1	13
1995	1	1	14
1994	2	2	15-16
1993	1	1	17
1992	2	2	18-19
1991	-	2	20-21
1990	-	2	22-23
1987	-	1	24

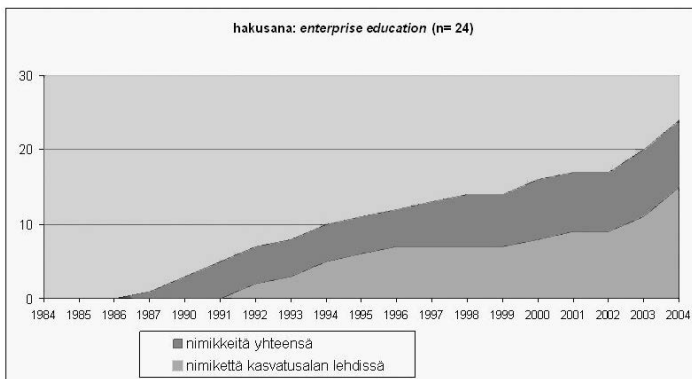
a = nimikettä kasvatusalan lehdissä / vuosi

b = nimikkeitä yhteensä / vuosi

c = järjestysnumerot tuloslistassa

Kasvatustieteen julkaisuissa ilmestyneiden kirjoitusten suhteellinen osuus on lisääntynyt tasaisesti 1990-luvun alusta lähtien. (Ks. Kuvio 1.)

Kuvio 1. *Enterprise education*

Googlessa hakusana ”enterprise education” tuotti 126 000 osumaa (haku toteutettu 26.7.2005). Sadasta osumasta peräti 88 oli lähtöisin Brittiläisen kansainyhteisön maista (UK 49, Australia 27, Kanada 7, Uusi-Seelanti 2, Irlanti 2, Intia 1). USA:sta tuli 10 osumaa ja Norjasta ja Ruotsista kummastakin yksi. Termi viittasi useimmiten yritteliään elämänsänteen virittämiseen. Tosin USA:ssa termiä käytettiin yritystoiminnan kehittämisen ja henkilöstökoulutuksen yhteydessä. Osumien kolmen kärjessä olivat Iso-Britannia, Australia ja USA.

Hakusana: entrepreneurship education (n= 79)

Haku tuotti 79 osumaa, joista 12 nimikettä oli ilmestynyt kasvatusalan lehdissä, näistä suurin osa ammattikasvatukseen painottuvissa Education & Training (2/2003, 2002, 2/2000, 1999) ja European Industrial Training (1996, 2/1994) -lehdissä. South African Journal of Education julkaisussa ilmestyi kolme kirjoitusta (2003, 2002, 1997).

Taulu 2. *Entrepreneurship education*

vuosi	a	b	c
2004	-	14	2-15*
2003	3	7	16-22
2002	2	6	23-28
2001	-	1	29
2000	2	3	30-32
1999	1	3	33-35
1998	-	4	36-39
1997	1	4	40-43
1996	1	8	44-51
1995	-	2	52-53
1994	2	8	54-61
1993	-	2	62-63
1992	-	2	64-65
1991	-	3	66-68
1990	-	3	69-71
1989	-	1	72
1988	-	2	73-74
1987	-	2	75-76
1986	-	2	77-78
1985	-	-	-
1984	-	1	79

a = nimikettä kasvatusalan lehdissä / vuosi

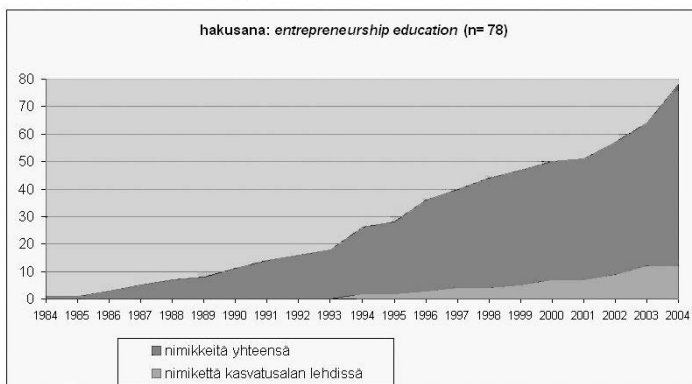
b = nimikkeitä yhteensä / vuosi

c = järjestysnumerot tuloslistassa

*yksi osuma vuodelta 2005

Selvä enemmistö artikkeleista oli siis julkaistu muissa kuin kasvatusalan tiedejulkaisuissa. (Ks. Kuvio 2.)

Kuvio 2. *Entrepreneurship education*

Googlessa hakusana ”entrepreneurship education” tuotti 92 800 osumaa (haku toteutettu 26.7.2005). Listan sadasta ensimmäisestä nimikkeestä 71 oli peräisin USA:sta. Muilta englanninkielisiltä alueilta oli lähtöisin 9 nimikettä (UK 5, Kanada 3, Irlanti 1). Kansainvälisten organisaatioiden sivuilta tuli neljä nimikettä (EU 2, EVCA 1, ILO 1). Englantilaisen kielialueen ulkopuolelta tuli 16 osumaa (Suomi 6, Ruotsi 1, Norja 1; Saksa 3, Romania 1; Etelä-Afrikka 1, Intia 1, Singapore 2). Osumien kolmen kärjessä olivat USA, Suomi ja Iso-Britannia.

Hakusana: entrepreneurial education (n=22)

Haku tuotti 22 osumaa, joista vain 2 nimikettä oli ilmestynyt kasvatusalan lehdissä. Näistä toinen Education & Training -lehdessä (2003) ja toinen Curriculum Inquiry -lehdessä (1996).

Liite 2

Taulu 3. *Entrepreneurial education*

vuosi	a	b	c
2004	-	2	1-2
2003	1	3	3-5
2002	-	-	-
2001	-	-	-
2000	-	2	6-7
1999	-	-	-
1998	-	-	-
1997	-	1	8
1996	1	1	9
1995	-	1	10
1994	-	2	11-12
1993	-	1	13
1992	-	1	14
1991	-	-	-
1990	-	2	15-16
1989	-	-	-
1988	-	2	17-18
1987	-	1	19
1986	-	-	-
1985	-	1	20
1984	-	2	21-22

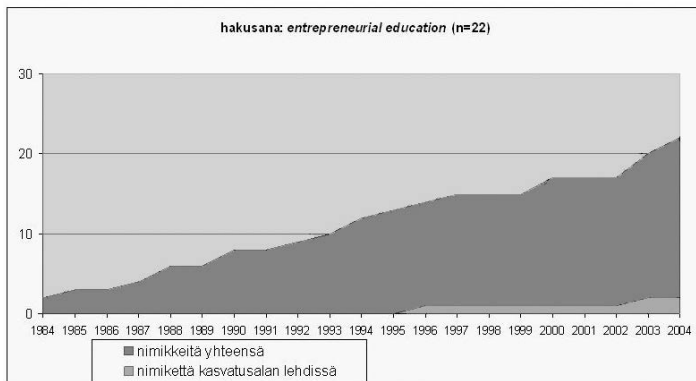
a = nimikettä kasvatusalan lehdissä / vuosi

b = nimikkeitä yhteensä / vuosi

c = järjestysnumerot tuloslistassa

Termiä käytetään tiedekielessä varsin säästeliäästi ja kasvatustieteelle se tuntuu olevan lähes tuntematon. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. *Entrepreneurial education*

Googlessa hakusana ”entrepreneurial education” tuotti 36 800 osumaa (haku toteutettu 26.7.2005). Sadan ensimmäisen sattuman joukossa eniten nimikkeitä tuli USA:sta (84). Muu englanninkielinen alue sai 5 osumaa (UK 2, Kanada 2, Australia 1). Kansainvälisten organisaatioiden sivut avautuivat kahdesti (EU 1 ja ILO 1). Muut maat saivat hajaosumia (Suomi 3, Intia 2; Japan, Saksa, Taiwan ja Venäjä kukin 1). Kaksi kärjessä: USA ja Suomi. UK, Kanada ja Intia jakavat kolmannen sijan.

Tulokset

Hakutulosten perusteella termien käyttötapa vaihtelee varsin paljon. Kaiken lisäksi niitä käytetään joskus toistensa synonyymeina (ks. Hynes 1996). Käyttömäärä tuntuikin selittyvän enemmän maantieteellisillä kuin käsitteiden välisiin merkityseroihin perustuvilla eroavuuksilla.

Yhdysvalloissa ja Kanadassa on vallalla termi ‘entrepreneurship education’, jolla tarkoitetaan yritysten perustamiseen ja liiketoiminnan kehittämiseen tähtäviä toimia. Brittitermillä ‘enterprise education’ tarkoitetaan puolestaan toimintaa, jolla pyritään edistämään yritteliäisyyttä muuallakin kuin liiketoimintaympäristössä. Kyse on elämänasenteesta tai -taidosta, jota luonnehtivat sellaiset ominaispiirteet kuten epävarmuuden sietokyky, taito toimia rakentavasti muuttuneissa olosuhteissa, uusien ideoiden luominen ja toimeenpaneminen, asioiden tekeminen totutusta poikkeavalla tavalla, kyky arvioida toimien seurauksia ja toimia tilanteen mukaan.

Näiden lisäksi käytetään termiä entrepreneurial education, jonka on väitetty vastaavan parhaiten suomen sanaa ‘yrittäjyyskasvatus’ (ks. Pannula & Routamaa 2002, 23). Kun haun perustella saadusta 22 sattumasta vain kaksi oli julkaistu kasvatusalan lehdessä, asiasta voi olla eri mieltä. Tai sitten yrittäjyyskasvatuksen merkityssisältö alkaa olla lähes identtinen termien yrittäjäkasvatus tai jopa yrittäjäkoulutus kanssa. Tällöin ‘yrittäjyyskasvatus’ ei enää suhtautuisi ‘yrittäjäkasvatukseen’ kuten ‘pesuväline’ suhtautuu ‘saunavastaan’, vaan kuten ‘vasta’ suhtautuu ‘vihtaan’.

Termien maantieteellistä jakautumista selvittäessä apuna käytettiin Google-hakukonetta. Diskurssien kenttiä kartoittaessa hyödynnettiin artikkelitietokantoja. Niiden avulla selvitettiin, millaisissa julkaisuissa alan akateemista keskustelua käytiin. Käytetyillä hakusanoilla saatiin valituista tietokannoista kaikkiaan 125 osumaa, joista 29 oli peräisin kasvatusalan lehdistä. Näistä yli puolet oli ilmestynyt ammattikasvatuksen erikoisjulkaisuissa. Vain kymmenkunta kirjoitusta oli julkaistu kasvatustieteen yleislehdissä. Määrää voi pitää todella vähäisenä. On myös huomattava, että kasvatuksen teoreettisiin kysymyksiin keskittyvissä julkaisuissa teemaa ei käsitelty lainkaan.

Vertailun vuoksi tehtiin haku myös termillä ‘civic education’, joka kääntyy suomenkieleen parhaiten termillä ‘kansalaiskasvatus’. Hakutulos kattoi yli 217 nimikettä, joista noin puolet on julkaistu kasvatustieteen lehdissä. Teoreettisiin tarkasteluihin keskittyvissä kasvatustieteellisissä aikakauslehdissä julkaistiin peräti 25 kansalaiskasvatukseen liittyvää kirjoitusta. Ero yrittäjyyskasvatukseen on silmiin pistävä.

Voi hyvin olettaa, että juuri teoreettisten tarkastelujen puute on osasy yrittäjyyskasvatuksen terminologisiin epätarkkuuksiin.

